

Jaan Kross ja Kolme katku vahel

I

Kolme katku vahel

Jaan Kross

Jaan Kross

Rolme
katku
vabel.

✎

---

*Balthasar Russowi
romaan*

I

Kirjastus «Eesti Raamat» ✎ Tallinn 1970

AUTORI SAATESÕNA

Balthasar Russowi (ehk nagu vist õigemini peaks kirjutama: Balthasar Russow') romaan võlgneb oma sünni kolmele seigale. Neist seikadest võrsub minu jaoks ennekõike kolm meeldivat kohustust avaldada siinkohal siirast tänu

esiteks (ja paraku hilinenult), kadunud professor Paul Johansenile selle eest, et ta avastas Balthasar Russowi eesti päritolu tõendid, millega Russowi kuju omandas eesti ajalooainelise kirjanuse potentsiaalses tegelaskonnas uue suurusjärgu,

teiseks, akadeemik Hans Kruusile selle eest, et ta juhtis mu tähelepanu sellele avastusele ja küllap ka selle kirjanuslikule väärtusele,

kolmandaks, ENSV TA Teadusliku Raamatukogu haruldaste ja käsikirjaliste raamatute sektori töötajatele, eriti seltsimeestele V. Millerile ja K. Robertile selle eest, et abivalmidus, mida nad mulle kõrvõimaliku materjali sõelumisel osutasid, nii haruldasel määral ulatus üle parimagi kohusetäitmise piiride,

ja lõpuks, siin loetlemiseks liiga arvukaile lahkeile seltsimeestele eriti ajaloolaste seast, keda ma oma Balthasari pärast olen mitmel aastal teinekord päris pentsikutegi küsimustega tülitanud.

Tallinnas, septembris 1969

J. K.

Esimene peatükk, milles üks linn mitmesuguseid ime-
sid näha saab ja üks jõmpsilas enda arvates selgusele jõuab,
toidas neid tehakse, kusjuures ta ei jät mõib-olla vähem, kui
tänni kombeks on arvata.

---

*Auväärt antvärgid, untsantsakad ja matsid! Ernveste
hern und frawn von der adell! Förärade och nådigaste
borgare! * Rutake, rutake, rutake! Te saate näha imet,
mille taolist te eluilmas pole näinud ja eluilmas enam
ei näe!*

Udemes lõuaga noormehehakatus või poisivooster,
nina higine ja heledad silmad krõllis, rebis kullatud
lindiga tulipunase kaabu sakris peast. Sama liigutu-
sega lükkas ta narmendav käis higipisarad ninalt ja
punakuldne kaabu tegi vahva kaare üle sinise taeva.

*Ein ersam rad! Schöne frawn! Tichtig junkfer! **
Kiviraiujad ja kingsepad! Rutake, rutake, rutake!*

Oieti polnud kimedat kolmekeelset heeroldikisa ja
kaabuga taevasseviipamist enam vajagi. Sest kogu Suu-
rest Rannaväravast väljatrügiv ja Kõismäe poole val-
guv rahvasumm kissis silmil nimelt üles pilvitusse
kevadtaevasse vahtiski.

---

* Auväärt aadliisandad ja -prouad! (Alamsaksa k.) Lugupeetud
ja armulised pürjelid! (Rootsi k.)

** Aus raad! Kaunid prouad! Kombekad neitsid! (Alamsaksa k.)

Rannaväravast tuli rahvamurrus väarikust unustava rutuga punapõskne raehärra Vegesack luidra, kuid täna siiski õhetava prouaga ja veel raehärrasid prouadega, kaubasaksu ja poodnikke, õllekõhulisi meistreid ja tedretähniliisi selle, elevil pürjelitütreid tähtsate mammadega, õhikaid teenijapiigasid, sinistes vammustes raesõdureid ja halli tööväge. Ja kõik kiikasisid muudkui üles ja üles ja keerasid kaelu vasaku õla poole kõveraks.

Kaugel paremal tulid Lüübeki madrused troppis mööda laevasilda suure rutuga, nii et sild kõmises. Midagi säherdust polnud nemadki enne näinud. Vasakul tõttas Kalamaja rahvas salkades Lontmaakri nõlvast üles, suured tolmupilved kannul.

Kui väravast väljujad üle kraavisilla said ja niipalju eemale jõudsid, et äärmiste linnamajade viilud üle müüri ära paistma hakkasid, võis näha, et kõigi põõningaitade esiluugid olid valla ja luugisuult vahtisid ümmargused silmad taevasse. Ühe kaupmehemaja sulased olid roninud kolmekesi koguni luugist välja vintsi palgile ja istusid seal reas nagu külapoisid näkist ratsahobuse seljas. Ise vahtisid nad õhku ja kõlgutasid tühjuse kohal koibi, nii et igal teisel puhul oleks olnud kõhe vaadata. Koguni kraavide ja planguga piiratud Rõugemaja müürile olid roninud uudishimulikud: sealt kõõlusid taevasse kuritõbiste lillaplekilised ja ninatud näod.

Ernveste ritter und frawn! * Ja külamehed, kes juhtuvad eidega linnas olema! Rutake! Rutake! Rut —

Siin tundis heerold, et keegi rebis teda kuuesiilust. Ta lõi oma punase kübara hooga pähe ja vaatas selja taha. Tema jalgealuseks võetud tühja traanitünni kõrval seisis kümne- või kaheteistkümneaastane poiss ja tiris ta hõlma.

«Mis sa tahad, Pall **?»

«Ma lähen vaatan, kuidas nad seda teevad!»

«Vaata siitsamast, noh.»

«Siit ei saa aru.»

«Kust sa siis vaatad?»

«Tornist.»

* Auväärt rüütlid ja prouad! (Alamsaksa k.)

** Häädada palataliseerimata ja käänata Pall, Pallu.

«Jäta järele! Ega nad sinna ei lasel!»

Aga juba oli jõmpsikas heeroldi silmist rahvamurdu kadunud.

Kuni väravani ei pääsenud ta vastuvoolu kuigi kiiresti edasi. Ei saa ütelda, et ta oleks hulga seas oma teed trügides eriti osav või väle olnud. Ta põikas küll ühtede nina alt kõrvale (*Fuu, du kleener deywel...*) ja lipsas end võimalikult kitsaks surudes teiste vahelt läbi (*Kuhu sa, pimevaim, rübistad...*), aga siiski oli ta liikumine pigem kohmakas kui nõtkes. Sest kujult oli ta vähem sale kui nimelt kerekas. Ta laiakondilised õlad tähelepandamatu varblasekarva kuue all olid natuke kühma tõstetud ja tuhkjaskollane juuksepehmel ümmarguses peas sagedase sugemise kiuste nagu mättatäis hooletult lõigatud rukkikõrt. Ta ümmargused silmad olid hallid, niisama hallid kui linnamüür niisugusel päeval nagu täna, kus taevastalle natuke sinakat kuma laenas, ja pilk neist silmadest oli erk, aga samas ka kuidagi ainitine.

«Ma vaatan selle asja järele,» pomises ta ja trügis läbi väravaaluse, mis muutis rahvavoolu sammukõbina mitmekordseks.

«Ma vaatan järele...»

Siin oli ruumi juba rohkem, isegi nii palju, et vahti jäetud ja vihane raesõdur sai otse müüri rippuva Ristilöödu silma all talle hellebardivarrega mööda kintsu ääta:

«Koss sa tryckit, sacrament!»

Pall naeratas pigem hajameelselt kui mõrudalt ja pomises: «Ma vaatan järele...» ning lipsas ära paremale, Laia tänava müüriäärseesse pimesoolde.

Siin tõttas veel ainult üksikuid hilinenud pürjeleid talle vastu. Õigupoolest oleks ta ju neid kõiki tervitama pidanud, aga seda kodukorranõuet võeti ainult triviaalkooli ettevalmistusklassis tõsiselt. Korralik kvartaan nagu tema tervitas tänaval üksnes raehärrasid ja vaimulikke mehi. Ning pärast hellebardimüksu oma väarikust taas leides pööras ta rõõmsa rutuga ümber nurga ja tõstis pilgu üles kahesaja viiekümne küünra kõrgusele, kus kiiskas Oleviste kullatud kukk ja kust täna nagu hõbedast juuksekarv ulatus poolkaldu kaugele

linnamüüri taha enneolematu ja kõigile kõnet andev õhukomejantide imekõis.

Pall ruttas, pea kuklas, edasi. Aga Hobuveski paakil värava kohal jäi ta seisma ja kirikutorni parajast kaugusest päriselt vahtima. Ta seisatas seal püüdes silmapilgu ja neelas silmadega tornikiivri jubedat kõrgust. Kuid äkitselt vaatas ta maha. Ta teadvusse tungisid veskivärava imelised lõhnad. Mööda väravataguse konarlikes munakais maad tuli veskist värske hobuseõnniku sooja mahedat lõhna, täpipealt nagu isa talluksest Kalamaja rannas. Ja väheke kõrgemalt lõhnas väravavahe vastjahvatatud nisust niisama vägevalt kui vanaisa ait seal kaugel Kurgla jõe taga...

Kui Pall uuesti pilgu tõstis, silmas ta lähenevaid inimesi ja nõksatas virgeks. Hüval ja kural pool kergelt koogakil teener, kel raamatud kaenla all, tuli sealt atsaal sammul ei keegi muu kui superintendent Bock! Pall andis kuklale käsu olla kummarduseks valmis ja seadis mõttes ritta küünlavahamaigulist ladinakeelset lauset: *Salve, pater reverendissime* * — aga *reverend'i* kohal läks ta keel mõttes ehmatusest sõlme, sest ta tundis ära teenri dominus Bocki paremal käel — ja see polnud üldsegi teener, vaid hoopis härra Frolink ise, härra Bartholomeus Frolink, hüüdnimega Panis Quotidianus ** — seesama, kes tund aega tagasi oli hüüdnud üle kõigi klasside: «Komejante tohivad vaatama minna ainult *prima* ja *secunda*. Custodiused vastutavad, et keegi laiali ei jookse! *Tertia* õpib pähe Augsburgi artiklid XVII kuni XIX. *Quarta* deklioneerib *panis quotidianus*. Asja juurde, marss!»

Ehmatusest hoolimata oli Pall peaaegu rahulik. Imelik aje tiris teda lähenevatele härradele lahtirinnu vastu — hiiglakiusatus oli proovida: võib-olla nad ei märkagi teda?! Teine ja targem jõud rebis teda samal ajal paremale, paakil veskivärava taha. Tegelikult tundis ta end paigale tinutatuna nagu mõnikord unenäos, kui oled tänaval raskete veinivaatide koormale jalgu jäämas või kirikus, kui võlvid parajasti varisevad. Siis

* Olge tervitatud, kõrgeaulisim isa! (Ladina k.)

** Igapäevane leib (ladina k.).

sai teine aje esimesest võitu ja Pall volksas viimasel silmapilgul värava varju. Ta küünitas näo üsna krobeliste lõmmulaudade ligi, nii ligi, et nina sai pragude halli tustiga kokku, ja kuulatas. Kolmed sammud läheneid ja pidid silmapilk mööduma, kuid jäid äkitselt otse teispool väravat seisma. Härra Frolink ütles:

«Mina usun küll. Athenaios kirjutab, et Kyzikose linna köietantsijad oma tornidest niisama —»

Superintendent katkestas teda:

«Meie aja köietantsijad on palju kehvemad kui antiikaja omad. Aga tornid on meil palju kõrgemad. Kas te arvate, et Kyzikoses oli nii kõrgeid torne kui seesinane?! Ei-ei. Mina ei usu eluilmas! See tähendaks ju peaaegu, et inimene lendab! Ja pealegi ilma tiibadeta! Ma olen kuulnud, paarikümne aasta eest oli Ulmi linnas üks rätsep tahtnud kirikutornist alla lennata — ja tema oli endale selle tarvis tiivad teinud —, aga ikkagi kukkus ta surnuks! Isegi laul on selle kohta olemas:

Tuleb kella lüüa lasta.

Oma valeda hukkas ta enda!

Egas inime linnuks ole —

Eluilmaski tema ei lenda.»

Siis hakkas kolm paari taldu kobinal edasi astuma ja Pall tuli värava varjust välja.

Oleviste peauksel rippus poolepuudane taba. Tänaval seisis tosinkond inimest ja vahtis, lõuad püsti, taevasse. Tornikiivri ülemine luuk oli lahti ja kõis ulatus sealt välja, sirge kui pillikeel, ning kadus peadpöörivas kõrguses üle tänava katuste taha. Keegi katsus väikest väravat kirikuga vasakult piirnevas õuemüüris. Värav oli lukus. Pall pöördus kõrvaltänavasse, lippas läbi viljakaupmees Hahnemanni kangialuse tema tagaõue ning ronis mööda müüriäärset, talvel ühest otsast tublisti kaldu kulunud puuriita üles. Kui ta poolel teel oli, veeresid mõned kaheküünrased kasehalud ta raskuse all kolinal allapoole ja kogu riit hakkas kergelt kõikumale. Pall liibus ehmatades puude külge ja tundis, kuidas halud ta ribide vastu põksusid. Siis hoobas ta enese ettevaatlikult üles riidale ja vaatas üle müüri.

Otse teispool müüri seisis päratu puldankummiga kahehobusevanker, hobused eest lahti rakendatult lasipuu ääres, koonud põhukottides. Keset õue õiendas troppis neli inimest, kaks vanemat vuntsidega meest ja kaks tüdrukut. Kõik nad olid tõmmud nagu mustlased ja nähtavasti riidlesid omavahel. Vanamehed käristasid kummalistel, kord tuhmidel, kord kiledatel häätel ja vehkisid, nagu oleks neil tuli särgis. Tüdrukud paristasid neile imelikus linnulaulutaolises keeles vastu. Kõik nad olid kohlakalt ja kirevalt riides ning näitasid kord vankri ja kord kiriku paakil õueukse poole. Neist kümme sammu eemal seisis kaks tõmmut, aga silmatorkavalt kahvatut *prima-* või *secunda-*ealist poissi, mõlemad nii ühte nägu, et Pall pigistas silmad kinni ja vaatas uuesti, kuid ikkagi ei olnud neid üks, vaid oli tõesti kaks. Aga need olid vait, hoidsid teineteisel käest kinni ja vahtisid maha. Siis hakkas kummvanker õõtsuma ja sealt tüntsatas õuekividele hiiglapaks mustlaseit, käsi-varrel nuutsak ennenägematuid punavalgekuuldseid hilpe. Ta kriiksatas vaidlejaile midagi, mis kõlas umbes nagu, et *torkama on nad voi vannu lonni orrribi* *..., viskas kirjud hilbud ühe vanamehe kätte, andis kummallegi tüdrukule laksu vastu vahtimist, läks poiste juurde, seisatas nende ees imelikult vaikse silmapilgu, tegi kummagi otsaette ristimärgi ja tõukas siis kõik kiriku õueuksest sisse ning tõmbas ukse enese järel kinni.

Pall ronis kiiresti puuriidalt müürile ja laskus müüriserval käsi marrastades teisele poole rippu. Pika venitamise peale küündisid varbad vankrikummi vetruva pannani. Samas vääratas jalg pannalt ära ja uppus pehmesse poolpingul puldanisse. Pall kukkus kogu raskusega kummipannale, sest teine jalg sattus teisele poole, ja libises tagumikkupidi mööda panna-kaart alla, nii et tuline jutt käis kannikate vahelt läbi. Ta maabus õuekividele, jalad ees, aga pörutus võttis ta hetkeks siiski uimaseks. Vankrist ei kostnud kukkumismütsu peale kippu ega kõppu, ja silmapilgu pärast ajas

* See, mis ta kuulis oli itaaliakeelne sõim: «Porca Madonna, voi...»

ta enese suurte kuivanud porikänkrais rataste juurest põliti ning jooksis kiriku ukse taha. Kui vanaeit selle auestpoolt kinni on pannud, pole midagi teha... Kuid uks paotus lingisurvel hääletult ja ruttu-ruttu sulges Pall selle enda järel.

Ta seisatas tornialuse kõrges hämaruses ja lõi igaks juhuks sinnapoole risti ette, kust kaugelt sammaste lakka paistsid värviliste valgusvihkude sillerduses kulatud ingleist altarivalvurid. Veel üle õla vahtides astus ta siis mõne sammu paremale: sealpool oli tilluke uks, kust tornitrepile sai, Pallulegi peaaegu et liiga madal sirgelt sisse pääseda. Kolmandal sammul peatus ta äkitselt, sest põrandakivi asemel sattus ta jalg millelegi pehmele. Ta pööras pead ja pigistas rusika vastu suud, et mitte õõksatada: ta parem jalg oli otse paksu mustlaseide seelikuserval. Eit põlvitas tema ja trepiukse vahel põrandal, õnneks näoga ukse ja seljaga Pallu poole, ning luges palvet. Ta mustades juuksesolakates kukal nõtkus poolkuuldava sosinaga kaasa ning selja oli ta — igavene paavstikumardaja — otse altari poole pööranud. Pall pidas pika silmapilgu hinge kinni. Siis tõstis ta jala eide seelikult tasakesi ära ja hakkas end, külge ees, toll-tollilt trepiukse poole nihutama. See läks päris ladusasti korda. Ta sihtis ühe silmaga vanaeide ja teisega suurt raudvõtit trepiukse lukuaugus, võttis ettevaatlikult võtmest kinni ja tõmbas. Uks avanes üsna kergesti, aga kräuksatas sealjuures kohutavalt. Tühjas tornialuses kajas see nagu kadakiviga pihhasaanud kajaka hää. Vanaeit kargas uskumata väledasti jalule ja tahtis Pallu hõlma pihku haarata. Pall hüppas uksetaguse peaaegu-pimedusse ja sööstis kätega müüre kobades mööda kitsukest keerdtreppi üles. Natuke maad ulatas eide kile kisa talle järele, aga jäi siis äkitselt katki. Pall jooksis veel tüki treppi ülespoole ja peatus kitsa aknapilu kohal hinge tõmbama. Vaevalt too eidelasu talle niisugust treppi mööda järele ronima hakkab...

Ta vaatas aknast välja ja nägi läbi tuvimustalõhnalise tuuletõmbe oma nina kõrgusel majade punaseid katuseid ja valgeid korstnaid ning üle katuste Eppingi torni halli kukalt ja samblaseks tõmbunud kiviübarat.

Aga imeköis, mis ülemises aknanurgas põigiti üle taeva käis, polnud kübetki lähemal.

Keerdtrepp lõppes ja tüki maad tõusid rohmakad pae-
purused astmed õige järsakas otsejoones. Eesminejate
samme polnud ülevalt kuulda, aga seal kuskil pidid nad
olema. Neist tuli hoiduda parajasse kaugusse. Siis algas
keerdtrepp uuesti ega tahtnudki lõppeda. Äkitselt surus
Pall tagumiku vastu müüri: kuskilt ülevalt kostis pai-
suv ja lähenev kohin-mühin-kõmin, nii et peanupp
tõmbus iseenesest õlgade vahele. Oli otse veider, et
istmik ei tundnud müüris kõige vähematki värinat.
Aga kohin paisus hirmu pealeajavalt ning vajus siis
tuulehooga Pallust üle. Kümme sammu allpool vilksa-
tas läbi aknast tuleva kumalaigu ehmunult allapoole
lendav tuvi...

Kuskil veel kõrgemal viis kõrvalkäik ebamäärasesse
võlvidepealsesse pimedusse, kus jälle pöristasid tuvid
ja kus võis aimata laevavintside moodi jämedaist pal-
kidest räga, vist kellapukkisid. Veel ülalpool suubus
trepp kahe pisut avarama aknaga ruumi, mille nurgas
olid tuhahunnikus poolpõlenud halud, küllap mõnest
vanast valvurilõkkest. Sest siinseist akendest paistis
merepoolne linnaserv sadamaga ja laht Paljassaarte,
Nairisaare ning Salmesaarega nagu peopesal. Majade-
puru oli juba õige madalasse vajunud, aga imeköis näis
püsivat sinises taegas muutumatul ja kättesaamatul
kõrgusel.

Pall rühkis keerdtreppi mööda edasi ja jõudis ruudu-
kujulisse, päris saali mõõtu ruumi. Läbi laudadega
kinnilöödud mitmesüllaiste akende tungis siia lauapra-
gude kaudu igast küljest natuke valgust. Kuigi kivi-
müür veel oma kahe majakorra jagu ülespoole jätkus,
algas siit ka müüridesse ankurdatud puuehitus ja üles
viiv trepp oli nüüd puust. Vahepealne õige jahe õhk
muutus märksa soojemaks. Läbi üleval hämaras veid-
raks palkiderägaks tiheneva tolmuise tornisisikonna tun-
gis päikesesooja kiivritina hapukas lõhn. Ja siis algaski
altpoolt hall tinakiiver ise. Paarisüllaiste vahemaad
eraldasid korrustepõrandaid. Need ahenesid pikka-
mööda, kummalist palkidest ämblikuvõrku keskel ikka
toetamas määratu teljepalk nagu vägev kuusetüvi, veel

kümme korda vägevam kui see, mis kasvas Kurglal
vanaisa õueväravas.

Pall hakkas loetlema peaaegu pimedaid vahekorru-
seld. Viimendal korrusel oli esimene kiivriluuk. Rae käsul
olid kiivriluugid täna avatud — et tornitreppidel pisutki
valgust oleks, sest muidu võiksid köiekunstnikud üles-
alla käies oma küünalde või laternatega torni viimaks
põlema panna.

Peaaegu mehekõrgu pimestavsinine luugiava algas
otse laudpõrandalt. Pall laskis trepikäsipuu lahti ja läks
joostes sinna poole — ning äkitselt surus avarus, kuhu
ta vaatas, ta käpuli põrandale maha! Ta laskis nina
päris põranda ligi, pigistas silmad kinni ja mõtles:
pagana hea, et Märten siin teda nägemas pole, vaid
kuskil seal all killingi eest kullakarva kübarat vii-
butab...

Kui ta silmad avas ja uuesti välja targes vaadata,
nägi ta kõigepealt pruuni suitsupilve heleda taeva ja
kilgendava mere kohal ja siis Kopli mustendavaid metsi,
kust suits tõusis (telliskivilööv oli seal seda aastat juba
tossamas), ja siis linnataguse haljendavaid lodusid ja
siis alevimajade halle puruhunnikuid mustade peenra-
maalaikudega. Majadest hulk maad siinpool mustas
Lontmaakri liivane nõlv inimestest kui sipelgaist, kes
meekärjele kokku jooksnud, ja keset inimurdu helen-
das nõõridega eraldatud tühi liivasõõr. Sinna oli enam
kui kolmsada sülda maad. Sõõri keskel maasse taotud
madala posti küljest tõusis imeköis õhku. Sealt tuli see
sirges joones nagu kinnipüütud päikesekiir üle heina-
maariba ja vallikraavi ja Plate ning Eppingi tornide
vahekoas üle linnamüüri. Seal oli kõis juba enam kui
sada viiskümmend küünart kõrges. Müüriäärse tänava
õuede kohal oli ta juba kõrgemal kui Pallu silmapiir ja
sööstis lähenedes just nagu otse üles taevasinasse. Pall
võttis kahe käega luugiservast kinni ja ajas enese ette-
vaatlikult püsti. Siis nihutas ta enda luugist nii palju
välja, kui vähegi sõandas, heitis pea kuklasse ja vaatas
üles. Tagaspidi kalduvas plekk-kiivris oli kohakuti kuus
avatud luuki. Ülemiseni, selleni, kuhu imeköis ära
kadus, oli siit veel kakskümmend viis vahekorrust maad.
Pallul kui kõval rehkendajal oli see käegakatsutavalt

klaar. Aga niipea kui ta pilgu ülevalt alla suunas, oli tal tunne, et torni kohutav taevassesööst ülal ja haigutav tühjus all ühinevad uimastavaks mereveekarva jaoks, mis voolab otse läbi ta enese õõnsa sisemuse alla, alla, alla ja püüab teda kaasa vedada.

Ta võttis enese kokku, koondas pilgu oma nina ette mustale tinaviirule luugiava serval ja tõukas enese ruttu torni kaitsvasse sisemusse tagasi.

Kuues, seitsmes, kaheksas, üheksas vahekorrus. Pall võitles enesega pisut ja läks kümnendast, viieteistkümnendast ja kahekümnendast vahekorrust läbi, seal-seist luukidest välja vaatamas käimata. Kahekümne neljandal korrusel puhkas ta natuke ja kuulatas ülespoole. Nagu oleks kauget kõnekõminat kuulda olnud, aga võib-olla oli see tuul.

Kahekümne viiendal, juba õige ahtal korrusel pigistas Pall lõuapärad kokku ja läks ettevaatlikult üsna luugiava servale. Seal heitis ta kõhuli laudpõrandale maha, nii et käed avaservadest tuge said, aga silm vabalt üle põrandaääre ulatas alla vaatama. Kui ta enda küljeli keeras, sai vaadata nii alla kui üles. Sinine tühjusejuga kippus tast siingi igal peapöördel läbi voolama, aga karedad põrandalauad kõhu ja külje all andsid ometi mingit kindlust.

Kuues kiivriluuk oli temast nüüd ainult kolmkümmend küünart kõrgemal. Ja niisama lähedal kadus sinna luugiavasse Tallinna lontmaakrite uhkus: hallikaskollane, rütsajamedune kanepiköis. Lunt-Laose käe all oli kolm Kalamaja köiepunujat selle valmis hõõratanud ja siis oli vuntsidega Sandro, nende komejantide peamees, selle vakshaaval pihuga üle katsunud ja polnud selles mitte kanapojaselgagi leidnud. Ja nagu Lunt-Laos rääkis, oli Sandro selle peale käsi plaksutanud ja valju häälega midagi *mära viljast* rääkinud. Aga keegi ei teadnud, mis vili see siisugune on.*

Korrage kuulis Pall alt rahvasumma hiiglakaugeid hüüdeid. Ta nägi sipelgaid kiriku ees tänaval vehkima hakkavat ja mõningaid oma mütse õhku loopivat, kuna Lontmaakri nõlvalt ja kogu müüridetaguselt rahvamur-

* *Meraviglia* (häälda: meravilja) — ime (itaalia k.).

rult hakkas kostma hüüetest üheks suureks rümaks kokkusulav kauge üürgamine. Siis ta äkitselt taipas ja vaatas üles.

Kuuendast luugist kümne sammu kaugusel õhus seis üks kirikuõues nähtud poistest. Tal oli seljas hästi ihu ligi liibuv ülikond, mille parempoolne kereosa ja vasak püksipool olid kuldsed ning ülejäänud osad valged, nii et ta oli nagu sõdur hollandi laevameeste mängukaardipakis, mida Pall kord oli silmata saanud. Mustadel juustel kikitas tal väike valge paažimüts. Aga käed olid muretult puusas — ja nüüd ta lihtsalt eemaldus rahulikult sammul mööda õhku. Ta kõndis muidugi mööda köit ja Pall nägi selgesti, kuidas ta veidi varbad väljapoole astudes taldu köiele asetas. Aga mulje oli ikkagi selline, nagu kõnniks ta lausa õhus. Õigupoolest ei teinud köis asja vaatajale mitte selgemaks, vaid hullemaks. Ilma köieta oleks kõik olnud lihtsalt kas miraa-kiel või nõiatemp. Aga nüüd tuli uskuda, et see on osavus.

Pall mõõtis pilguga poisi ja alt-täna vahemaad: kahesaja viiekümne küünrane kõrgus jooksis tal edasi-tagasi sisikonnast läbi nagu märg nõör. Ta pigistas sõrmed kõvasti luugiserva kinni ning surus kõhu vastu põrandat, kuid ikkagi oli tal ebakindel olla. Samal silmapilgul olid poisi piirjooned hetke nagu ebaselged — ja siis oli ta sooritanud täispöörde. Pall ei jõudnudki tabada, kas see sündis parema või vasaku õlaga. Igatahes seisis poiss äkitselt näoga torni poole. Ta nägu oli veel kahvatum kui all. Ta naeratas kuidagi pisut ükskõiksest ja kangelt ning hetkeks arvas Pall, et naeratus oli määratud temale. Ta ehmus veidi ja naeratas poisile vastu, kuid mõistis siis, et poisi äraolev pilk teda üldse ei märganud. Sealsamas oli poiss taas seljaga tema poole, sirutas käed laiali ja pistis jooksu. Ta jooksis nõtkel sulgkergel sammul natuke aega otse sinise taevatühjuse taustal, jõudis siis mere ning taeva piirini, laskus vee kiiskava sädeluse kohale ning oli seal veel üsna vaevaliselt nähtav.

Pall tõmbus põrandaäärest eemale, tõusis pisut uimaseks, kuulates, kuid ei kuulnud tornis midagi peale alt üles voogava kumu. Siis astus ta trepile ja hiilis veel

neli korrust kõrgemale. Kahekümne üheksas korrus polnud küünrapaksuseks ahenenud tüvepalgi ümber palju suurem kui roigastest paargu Kurgla õuenurgas, kus vanaema suviti leent keetis. Lae tagant kostis selgesti kahe madala hääle kähisev võörkeelne sosin. Siis koputati mingi raske asjaga paar korda vastu lage ja ühe vuntsvanamehe hääle ütles valjusti: «*Va bene!*» ning Pall pani imeks, et need mustlased sekka ladina keelt rääkisid, nii et neist aru sai. See kinnitas ta südant. Ta neelatas ja hakkas nii tasa kui mõistis trepiavast paistva valguse poole tõusma. Trepp avanes korruse põrandasse nii, et tüvepalk jäi otse trepiaugu ja luugiava vahele. Pall polnud ninaga veel põranda kõrgusel, kui ta nägi imekõit, mis oli kümmekond korda ümber tüvepalgi tõmmatud ja vägevasti sõlmes. Tüvepalgi ja luugiava vahel, vastu heledat taevatükki, seisis kuldse sõdurpoisi kaksikvend täpselt samasuguses, aga punavalges ülikonnas. Tüdrukud askeldasid ta ümber ja nõõpisid ta kaelust selja tagant kinni. Üks vuntsvanamees seisis poisist vasakul, käes süllapikkune pillirookepp, mille kummaski otsas oli paraja õuna suurune kera. Teist vuntsi polnud esimesel hetkel näha. Aga kui Pall veel vaksa jao kõrgemale nihkus, nägi ta trepiavast paremal, päris oma näo juures selle tumerohelisi pükse. Otse trepiava äärel seisis tilluke järi, vunts istus järil, poolküljetsi Pallu poole, kortline hõbepeeker käes. Siis astusid tüdrukud oma punasõdurist eemale ja üks neist ütles:

«*Pronto.*»

Vasakpoolne vunts astus poisi ette, pööras oma pillirookepi rõhtu ja tõstis poisi rinna kõrgusele. Poiss sirutas vasaku nimetissõrme välja ja vunts võttis kääkepi küljest ära ning kepp jäi poisi sõrmele liikumatult seisma. Kõige selle juures säilis poisi kahvatul näol täpselt seesama äraolev ja kangelt kerge naeratus, millega ta kuldne teisik äsja oli läbi õhu astunud. Aga siis tõusis teine vunts järilt, ulatas poisile peekri ja ütles peaaegu arusaadavas ladina moodi keeles — ja üpris meeldesüüvival häälel:

«*Bevi — che non caschi!*» *

* Joo, et sa ei kukuks! (Itaalia k.)

Nüüd tõstis poiss oma pikaripsmelised laud, ta tuhm pruun pilk hakkas särama ja keskendus peekrile, ta võttis peekri ettevaatlikult paremasse kätte, rüüpas sealt pühalikul ilmel mõõduka sõõmu ning andis peekri vuntsile tagasi. Ja Pallule oli kõik korrapealt selge: kogu nende imeväärne võime tuli sellest joogist! Ta oli oma avastusest nii rabatud, et ta polekski jõudnud õigel ajal põranda varju tõmbuda, kui peekriga vunts oleks nüüd otse oma kohale istuma tulnud. Aga vunts asetaski peekri tagasikätt järile, nii et Pall tundis higisel laubal ta käiseliigutusest tekkinud tuuleõhku, ning asus ise poissi tornist välja saatma. Ja sel ajal, kui mõlemad vuntsid ja tüdrukud risti ette löid, punases paažimütsis primaan kõigile selja pööras, omakorda risti ette löi, oma pillirookepi luugist välja sirutas, kõiega põiki keeras ja tühjusse astus, vahtis Pall üksisilmi peekrit, mis seisis järil, küünra kaugusel ta näost. Ja kui vuntsid ning tüdrukud siis luugiavale astusid, et poisile järele vaadata, ning tornis silmapilguks päris hämaraks läks ja kõik seljaga tema poole olid, tõusis kiusatusvoog liiga kõrgeks, et mitte Pallu pea kohal kokku lüüa... Ebamääraste ajede segu: mängukihk, eneseproovimistung, riskimisrõõm, tahe kiusata saatust ja tahe väärikaks jääda ning küllap ka hirmusegane tõrge sundis teda mõõdukale aeglusele. Pikkamööda sirutas ta käe läbi kohkunud ingli- ja muigel paharetinägude loori, võttis peekri järilt, tõstis huultele ja rüüpas sealt paraja sõõmu. Peekrit järile asetama ei piisanud tal küll enam viivitamisnärvi: ta pani selle ruttu nagu tulise asja käest ja libises hääletult trepist alla.

Millegipärast oli ta oodanud enneolematut, suulage külmaks tegevat, kõigisse sõrmeotstesse ulatuvat piparmündimaitset, veel sada korda tihedamat kui lendvarohul, mis kord isa jaoks apteeker Bastiani käest toodi. Kujutlus oli nii tugev, et ta imenesteti alla neelates üldse selle maitset ei kahelnud. Ta jooksis oma vaani- paika kahekümne viiendal korrusel, astus üsna luugiava äärele ja mõtles: «Kui mul siin praegu niisamasugune kõis oleks...» Aga samas pani ta tähele, et mõte kõiest, mis ta jalge eest tühjusse ulatub, ja vajadusest seda mööda astuma hakata tõi talle ikkagi judina põlvi. Ja

siis tuli talle meelde, et imesõõmu piparmündimaitse polnud üldsegi tihedam kui isa lendvarohu oma, vaid isegi lahjem, isegi hoopis lahjem ja tõtt öelda üldse vaevumärgatav... Sel oli olnud peaaegu et päris puhta jaheda allikavee maik. Aga nüüd paelusid õhukaksikud taas ta tähelepanu.

Punane paaž oli jõudnud köit mööda Müüriäärse tänava majade kohale ja kuldne oli kuskil sealpool vallikraavi ümber pööranud ning talle vastu tulnud. Saja viiekümne küünra kõrgusel linnamüüri kohal said nad kokku. Punane sirutas oma pillirookepi ette ja kuldne haaras sellest kinni. Kepist hoides pöördusid nad nii, et kepp liikus kõiega rööpsuunda ja nende istmikest kergelt kaardus kehad-jalad moodustasid justkui kiiluga kõiele toetuva laeva põiklõike, kiiluks paksud, tekijooneks kahed käed ja reelinguks külgvaates pead paažimütsidega. Ettevaatlikult päksi nihutades sooritasid nad niimoodi neli külmajudinaid ihule toovat pöörat. Ja kui paisuvate vaimustusrõkatuste laine alt üles jõudis, laskis kuldne paaž tasakaalukepist lahti, toetas käed kõiele ja viskas jalad taevasse tiritammipüsti. Alt kostis kuue tuhande suu ohhetamine nagu mere lalin-kohin kirdetuule aegu Tiskre kulbastel. Ning nagu suure ohhi-laine harjal kõndis kuldne paaž kätel kakskümmend sammu edasi ja kakskümmend sammu jälle tagasi, valge ja kuldne säär siruli ja kergelt ettepoole lõnku nagu kaks pisut lahtivajunud kääripoolt.

Pall seiras seda nii tähelepanelikult, et ei pööranud pilku hetkekski kõrvale ja et silmamunadel hakkas kibe. Ometi nägi ta kõike just nagu läbi tolle tabamatuist piiskadest koosneva klaasi, millega isa oli kambriakna seapõied mullu asendanud ja mis asjade piirjooned ime-likult voolavaks tegi ning asjad ise kaugele nihutas. Nii imeväärseid kui kõik kõievigurid ka olid, teadis ju Pall, et ime oli tegelikult hoopis mujal.

Ta nägi punast paaži rahulikult tühjuse kohal seisvat, kuna kuldne taas ennekuulmatuid vigureid alustas, kätel kõndis, vaevutabatavaid pöördeid sooritas ning — aga see oli ehk juba ülepingutatud silmade luulupilt — kõiel koguni hundiratast viskas. Kuid ime oli ikkagi hoopis mujal.

Pallust kahekümne sammu kaugusel tuli kuldne paaž punasest mööda, võttis talt tasakaalukepi kaasa ja kõndis torniluugist sisse. Punane pöördus seljaga kiriku poole. Ta kõhnad õlad kerkisid korra, nagu tahaks ta kõielt õhku hüpata või ohkaks südame põhjast. Siis sirutas ta käed kahele poole välja ja sööstis jooksu. Aga ta ei jooksnud nii nagu ta kuldne kaksikvend äsja — nõtkes, mänglevas, peaaegu rahulikus rütmis. Ei. Ta lendas ettekujutamatul hool mööda kolmesajasüllast ja peaaegu nõörsirget köit ülevalt alla Lontmaakri poole. Mõne hetke pärast hakkas kõis ta jooksumust kergelt võnkuma ja iga võnge näis lisavat ta sammule aina lendu. Ta laialisirutatud käed ähvardasid teda silmapilk lausa lendu tõsta kui tiivapaar. Ja seal kaugel, kus kõis hallikasrohise maa kohal nähtamatu oli, paistis ta lauslennul edasi vihisevat kui vihmaeelne pääsuke. (Aga ime oli teadagi hoopis mujal.) Siis jõudis ta kõie alumise otsani, lendas üle maasse rammitud pidepalgi otsa ja sööstis pidurdada püüdes kuni inimtühja sõõri piirava nõörini. Sel silmapilgul tallati nõörid ümberringi maha ja mustav, vaimustusest kõmisev rahvasumm vajus vankuva punavalge täpi ümber kokku.

Samal ajal kuuldus ülevalt *bravissimo*-hüüdeid ja just nagu paisu tagant pääsenud võörkeelset mulinat. Paistis, nagu oleks isegi suudlemismatsusid kuulda olnud. Ja ühtlasi kostis trepist allatuleku lähenevat robinat. Pall lippas trepile ja ruttas laskuvaist komejantidest ette. Ta kribis tolmuläkastust neelates mööda redelitaolisi treppe allapoole läbi vaheldumisi pimedate ja päikesevalgete korruste. Aga enam ei pannud ta suurt midagi tähele. Ta tuustis juuksepehmaka all istus üksainuke mõte: mis jooki olid nad joonud, nemad ja tema ka? Ja ta nahal oli imelik, veidi nagu soe ja jahe ja hiline tunne teadmisest, et piisk seda jooki oli nüüd ka tema ihus — igas ta näpus ja varbas ja küünealuses...

Ta jõudis tornialusesse viiva madala ukseni. See oli talle järelekaranud eidemürakast nii palju paokile jäänud, et Pall sai uksekriiksatust riskimata tornialusesse piiluda. Eite seal enam ei olnud. Ka tornialuse õueuks

oli lukust lahti ja mõninga vaevaga pääses Pall kiriku-
õuest üle Pika tänava poolse müüri õnnelikult tulema.

Enne Suurt Rannaväravat sattus ta linna tagasivoo-
lavasse rahvamurdu. Sellest oli seda raskem läbi tun-
gida, et kõik speктаaklilt naasjad olid omavahel ägedas
mõttevahetuses ning ajasid käsi laiali, et näidata punase
paaži lennuasendit või matkida kuldse pöördeid, või veh-
kisid muidu uskumatult ja ometi uskuma sunnitult.

Kuidagi trügis Pall nende summast läbi, pääses vāra-
vast välja, ruttas üle tuttavalt tūmiseva tõstesilla, hūp-
pas üle Roosiaia madala mullast ja munakividest
müüri, mis nagunii ainult sigadetõkkeks mõeldud oli,
jooksis võimalikult otsest teed leedri- ja kibuvitsapõõ-
saste vahelt läbi, mūtsatas üle merepoolse kõrgema
müüri ja kadus minuti pärast all rannas mündrikute
paadikuuride vahele.

Vana Mündrik-Matsi paat oli oma kohal kaldal ja
takutohlud olid ka alles ümberringi maas, kivid peale
pandud, et tuul ära ei viiks, aga ei Matsi ennast ega
ta Juhanist poissi olnud näha. Ja ka Märten polnud vist
veel tagasi. Paadikuuri uks oli paakil ja Pall pistis pea
sisse:

«Märten?»

Tõrvalõhnalisest hämarast kostis mõnusat nakitse-
mist ja neelamist. Ja Pall hakkas seletama seinäärset
võrguhunnikut ja Märteni katkist püksipõlve ning põl-
vele toetuvat teravat lõuga:

«Aa. Torni said?»

«Sain.»

«Mmm! Kuidas oli?»

«Mmm...»

«Säh. Sünnib süüa. Proovi.»

Pall hammustas sitket ja magusat kauna.

«Mis see on?»

«Jaanileib. Bastiani-vanamehel on seda ka. Aga ta
võtab killingi tosinast. See on pūha kraam.»

«Kust sa said?»

«Ühel Lüübeki maadil kukkus nahkmüts kuklast
lehmatalakasse. Kui ta lendajaid vahtis. Ma pesin kraa-
vis puhtaks. Selle eest.»

«Ja mispidi ta pūha on?»

«Ristija Johannes järas neid.»

«Millal?»

«Kui ta kõrbes oli, noh. Ja kastet jõi peale.»

Pall näkitses silmapilgu oma kauna kallal.

«Aga misasja need lendajad joovad? Enne kui nad
kõiele lähevad? Kas seda ei saaks välja uurida?»

«Mis seal uurida! Ma tean.»

«Ära jama?!»

«Muidugi. Nemad joovad ka kastet.»

«Lora.»

«Selge jutt. Ma õiendasin nendega ju nädal aega.
Pliikad purssisid saksa keelt ka ja rääkisid mulle ära.
Kolmel selgel ööl enne speктаaklit laotavad nad kaks
rasvatatud vasikanahka vaiksesse kohta maha ja kogu-
vad kaste sealt pealt kristallpudelis.»

«Aga kuidas just kastel see imevõim on...?»

«Noh, päike tõstab kaste ju ka hommikul lendu. Ja kui
sul teda paras jagu ihus on —»

«Klaar. Aga siis võiks seda ju ei tea kui palju
koguda —»

«Ei aita. Kui nad Vilniuses kõiel lendasid, pidi see
Leedumaa kaste olema ja Krakovis Poolamaa oma. Ja
Tallinnas aitab ainult see, mis siinmaal kogutud on.
Iga kord selle maa kaste, mille kohal sa lendad. Muidu
lõled kukerkuuti alla.»

«Harjutama peab vist ikka ka?»

«Selge see. Jõledal kombel. Nad harjutavad seitse
tundi päevas. Aga ilma kastet joomata on sellest vee-
rand asja.»

«Muidugi... Ja küllap on joogile ka sõnad peale
loetud.»

«Arvata on.»

Pall oli nii sügavas mõttes, et ainult Märten kuulis,
kuidas pasunamehed kaugel Raekoja tornis kella kahte
puhusid — tuut-tuut-tuut ja tuut-tuut-tuut.

«Kas sa täna enam kooli ei lähegi?»

Ehmatus — ei, mitte kuigi sügav, aga siiski ebamu-
gav ehmatus voolas Pallule kaelasooni mööda kõhinal
pähe ja ta tõmbus pool vaksa madalamaks, nagu oleks
rektor Tegelman talle oma siniste soontega ja kahe
hõbesõrmusega käe isiklikult õlale asetanud.

«Eee... ei enam.»

«Homme saad siis Panise käest sauna?»

«Kui ainult Panise käest, siis on veel hästi. Ma lähen nüüd koju.»

Ta noogutas Märtenile lõuaga ja hakkas mööda randa kodu poole võntsima. Äkitselt polnud tahtmist pärastlõunaks pealt vaatama jääda, kuidas vana Mündrik-Mats paati takutab ja Märten talle abiks on. Koju minna oli ka muidugi kahtlasevõitu asi... Oh needus, et inimesel peab suur õde olema, kes su käest iga su sammu välja pinnib! (*«Pudilasi muidugi komejante vaatama ei lubatud? No teadagi. Aga sina olid ju kohal? Ära põrnitse midagi supipada. Omal on sul süda justament niisama must. Oli d ju seal vahtimas? Ilmtingimata! Ma näen su näost. Sina pead ju igal pool jaol olema, mis siis veel täna! Ime, et sa üles Oleviste torni ei roninud... No küll sina ükskord veel putked murrad...»*) Ei, seda muidugi ei ole, et Annika õhtul isale kaebama läheb. Aga ikkagi...

Seal kuulis ta Märteni häält:

«Pall! Õhtul kalale tuled?»

Ta jäi seisma ja pigistas silmad kinni... Märtenil on nii tore õngekoht... Ja saaks nende lendajate kohta kõik täpipealt järele pärida... Aga noh: jõuab. Jõuab.

Ta pööras ümber: «Eee... ei. Ma pean Donatust tuupima.»

Ta sammus aeglaselt mööda veepiiri Kalamaja poole, seisatas, nägi parajat kivi ja viskas lutsu. Aga laine-
lokse oli liiga tugev ja luts lendas ainult kaks tõrksat sulpsakat... *Huvitav, mis ta oleks teinud, kui ta oleks enne selle kastega märjaks tehtud...?* Ja äkitselt tundis Pall kogu ihus meenumise sooja ehmatavat ja võidukat kripeldust. See oli nii tugev, et ta sadamasil-
lale viivast kiviteestki peatumata ja laevu vahtima jää-
mata üle ronis ning aina oma võlujoogitundes sүү-
vides edasi läks. Vasakul kasvas nüüd pajuvõsa, mis
varjas rannast Kalamaja esimesi maju. Võsa ja mere
vahel algasid paadikuurid ja vabedikud.

«Õieti peaks katset tegema, kas ma suudan natuke...
Ma pean ju natuke suutma... Ma olen ju seda joo-
nud. Ma pean ju suutma...»

Siinsamas seisis kolmel mehekõrgusel okslikul postil
sammu kolmekümne pikkune tühi vabe. Latt oli para-
jasti pool vaksa jäme ja võrdlemisi sirge. Ja majad olid
leispool võsa ja ümberringi polnud ühtki inimest.

Läbi kahkluse ja kindluse segadiku hoobas ta enda
üles vabeotsale kükki ja tõusis püsti. Lihtsam kui lihtne.
Ta sirutas käed kahele poole ja tegi esimese sammu.
Teise. Kolmanda. Ta tundis, kuidas eneseusalduse voog
temas põlvist rinnuni tõusis, nii et hingamine läks kor-
raga imelikult avaraks. Ta oli juba esimese postivahe
keskel. Ja kunsti polnud selles kõige vähematki. Latt
õõtsus ta sammudest päris kõvasti, kuid see ei häirinud
teda üldse. Nojaa — kui all oleks kolme küünra maa
asemel kirikutorni-sügavune tühjus, siis oleks lugu küll
tõsisem, aga ta ikkagi suutis, suutis, suutis... Ta sam-
mus keskmise tugipostini, astus üle rohmaka liitekoha
kahe latiotsa vahel ja jõudis ruttamata järgmise lati
õõtsuvasse keskpaika. Ta seisatas, saavutas tasakaalu
ja tõstis vasaku jala pikkamööda õhku.

«Kus sa, hullvaim, kooberdad?!» käratas vihane hääl.

«See on ju see Rissa-Siimoni volakas!» hüüdis teine.

«Sa, põrguline, õõtsutad vabe pooleks!»

Pall vaatas vasakule ja nägi mereäärsete majade
õuesid ning mehi ja naisi, kes sealt tema poole vehki-
sid, ja taipas, et ta üleval võrgupuul turnides üle võsa
majaõuedesse näha oli. Enne kui ta jõudis vasaku jala
parema ette latile panna, libises latt ta õhukese, kont-
sata talla alt ära ja ta oli kápuli võrguplatši kruusas.

Võsa takka kostis veel õiendavaid hääli, kui ta kukku-
misvihaselt ja teadmiströömsalt püsti tõusis ja pisut
vasakut jalga liibates edasi jooksis.

Teine peatükk, milles üks pisut isewärki noormees tahab ühele pisut isewärki jömmile eluaegse õppetunni anda ja satub sealjuures eluaegse festusega seeldusse. Kusjuures see, mis temaga juhtub, on tema ajal niisama tavaline nagu praegu, aga see, kuidas ta sellesse suhtub, nähtavasti weidi tavalisem, kui praegu arvata võiks.

Härra Bartholomeus Frolink, hüüdnimega Panis Quotidianus ehk kodusemalt Panis, nagu juba teada (veel kodusemalt mõnikord ka lihtsalt Kannikaks hüütud), oli maarjamaalane alles teist aastat. Mäletamatust east katku läbi orvuks jäänud, oli ta elanud oma elu esimesed kakskümmend viis suve mitmesugustes Põhja-Saksa linnades kehuvõitu kingseppadest ja kaupmehekirjutajaist sugulaste lool ja leival. Ta oli aidanud saapaid tikutada ja vahatahvlikestele kirjutatud kaubaarveid rehkenduslaual kokku klõbistada, piisavalt näguripäevi näinud, end ladinakoolist läbi pusinud, ja viimaks, just aasta pärast seda, kui hertsog Philipp Greifswaldis protestantliku ülikooli laskis käima panna, näljased hambad suurde teoloogiakaraskisse sisse löönud. Aga seda ei olnud ta siiski jõudnud lõpuni läbi närida. Miks? Kes võib ilal täpselt ütelda, miks mõni kahvatu ja otsustavaimeline noormees, kes just viimasel ajal on kuidagi naerukamaks muutunud ja isegi *tempore lectio-num** mingisuguseid landsknehtilaulusid vilistama kipub, äkki *colloquium*'il tummaks osutub kui nui? Kes

* Loengute ajal (ladina k.).

võib ilal teada, miks ta ülikoolist ära kaob ja oma professori eest kõrvaltänavasse põikab ja enese heast peast eksamatrikuleerida laseb ja läheb, apostlid ja kolm grammatikat pampu seotud, auklikud saapad jalas ja kepp käes, maanteele või laevale, et sõita kurat-teab-kuhu. Ja miks ta minnes kramplikult mõnest kõrge viiluga kaubahärramajast mööda vaatab, kus õuepenid urisevad ja raske kardin mõnel ülakorra-aknal õrna käe puutel hetkeks näib liigahtavat.

Ka sellele, miks härra Frolink just Maarjamaale purjetas, on raske täpselt vastata. Võib-olla oli ta mõnes Greifswaldi või Rostocki või Stettini joomamajas (sest tööle au andes peab tunnistama, et ta mõnikord mõnda niisugusesse sisse sattus), võib-olla oli ta kuulnud seal jutukaid meremehi õllerüübi vahel seda neilmail tuntud laulukest jorisemas, et

*Nicht vergebens sagt man: Liefflandt
ist ein Bließlandt,
da sich gantz besonders jetzt
mancher niedersetzt.*

Võib-olla oli ta kuulnud, et seal on hõlpus ilma täieliku hariduseta kopsakaid kohti saada, olgu hingekarjaseks mahlakasse kihelkonda või kirjutajaks kenasse ordukontureisse. Ning et liha ja kala ja kõik jumalavili on seal sootu odavamalt ja laiemalt käes kui kuskil mujal suures ja ikka näljases Saksa Rahvuse Pühas Rooma Riigis. Ning et sakslased, kes seal juba kanda on kinnitanud, iga Saksamaalt tulija tänu ja rõõmuga omaks võtavad, sest nende arvates on neid seal ikka veel rahutuks tegevalt vähe, kuigi neid pidi olema küllalt, et vähemalt linnades lähedasti saksa keelega läbi sai. Võib-olla oli ta tähele pannud, kuidas Põhja-Saksa sadamaist aina imbus «sinna üles» lärmakaid õnneotsijaid ja igasugust juurteta või koguni kaelakohtulist rahvast, aga tagasi ei nõrgunud kedagi. Sest rahu ja kord, mille vänge isand Plettenberg seal ülal kindlale jalale seadnud, kuuldus olevat usaldustäratav ja püsiv ning poolpaganlik moskvalane hoidis end kõrvetatud ninaga oma piirides.

Härra Frolinkil Maarjamaal küll sõpru ega sugulasi ei olnud, aga ometi vedas temalgi siin suurepäraselt. Ta ei saanud veel õieti arugi, kui ta oli juba lugupeetud koolihärra niisuguses triviaalkoolis, mis oleks Lüübekile või Breemenile endale au võinud teha.

Hapuka olekuga rektor Tegelman oli visa õienemisega parajasti nii kaugele saanud, et kool oma endisest palju haledamast ulualusest just mullu kevadel uude ja päris toredasse hoonesse üle toodi. Kümme-konna aasta eest luterluse tulekutormis mahapõletatud dominiiklaste kloostri refektoorium oli viimaks kooli tarvis ära remonditud. Ja remondirahadega oli raad suvatsenud üldsegi mitte koonerdada. Oma kodust elamist endise väravavahist teenervenna toakemmis võis härra Frolink küll ainult oma vähenõudlikkuse tõttu rahuldavaks nimetada. Aga igal hommikul kella kuue ajal, kui ta üle kunagise kloostriõue astus, et koolitundi minna, kippus üks teatud landsknehtilaul tal jälle huuli prunti ajama. Vähemalt alguses.

Parajasti sel kellaajal käaksusid hiiglasuure mahapõlenud kloostrikiriku müüride vahel väikeste majauberikkude ukseid ning kärumehed ja kandjad, kaubaladude töölised, tōuramaja liharaiujad ja muud niisugused alamad ametimehed, kes seal ulualuse olid leidnud, ruttasid läbi praeguse kooliõue oma tööpaikade poole. Ja härra Frolinki vastu olid nad kõik kuidagi erakordselt ja isegi naljakalt viisakad. Härra Frolink korjas siin teisest kolmandast päevast alates igal hommikul rohkem püüdlikke naeratusi ja alandlikke tervitusi kui Greifswaldi samasuguselt lihtrahvalt kuu ajaga kokku. Ja sellejuures polnud ta kübar, riided ega jalavarjud siin esiotsa sugugi paremad kui seal. Algul see viisakus ja tähelepanelikkus üllatas teda, siis ajas muigama, siis võõrastas. Ja kui ta seda juba esimesel Maarjamaa-nädalal kogu linnas tähele oli pannud, tegi ta sellest rektor Tegelmaniga juttu.

«Aga need on ju hallid — see on mittesakslased,» lisas õunavissinäoline rektor härra Frolinki arusaamatu pilgu peale juurde. «Kas te tahate, et neil nina veel rohkem püsti oleks, kui see neil nagunii juba on?!»

«Need mittesakslased — mis rahvas see õieti on?»

«Need on melanhleenlaste järeltulijad. Nende, keda Herodotos nimetab, mäletate. Usna juhm rahvas.»

«Ja nad kõlbavad ainult alamate ametite peale?»

«Jaa. Ainult. See tähendab välja arvatud need, kellel on oidu, et sakslaseks saada.»

«Niisuguseid on ka paremais ameteis?»

«Ooo...»

Nad olid kooliõuest välja kõndides Munkade tänava poolsele kloostriväravale astunud ja härra Tegelman pöördus väraval ümber:

«Noh, see müüridelaga, milles me siin pesitseme — see näitab ju teile, et dominiiklastel oli siin üpris laialdane värk.» Nad hakkasid mööda Munkade tänavat jälle linna poole astuma ja härra Tegelman tõstis kloostri toreda, kuid lagunenenud idatiiva kohal oma pilliroost kepi:

«Selles peaaegu et lossis elas nende prior. Aga nende prior oli omal ajal linna mõjukamaid mehi. Saja aasta eest oli selleks dominus Henricus Carwel, Bolognas õppinud mees, Montpellier's õppinud mees. Aga teate, kes ta oli? Mittesakslasest mats, Rakvere foogti alt Lõnganuselt pärit. Ja ta õige nimi oli Karwepe, mis tähendab *Haarkopf*. Sellepärast, et ta iga päev pidi laskma endal tonsuuri kõõpida, kui ta tahtis, et see kristlikult hiilgaks. Nii et...»

Härra Tegelman muigas üleolevalt ja mõrudalt ning läks keppi viibutades omateed, arvatavasti Jumala-laeka isandatega veinikest edasi jooma.

Nõndaks. Kõrgemalennulisi mittesakslasi ei võinud leiduda just väga palju — kui härra Tegelman nendest saja aasta vanuse näite tõi. Igatahes jagunes inim-sugu Maarjamaal peale selle, et jaguneda rikasteks ja vaesteks nagu igal pool ja Saksamaal ka, veel sakslasteks ja mittesakslasteks.

Noh, härra Frolink polnud sel ajal, kui seesinane kõigest kõige suurem maailmapuhastus seitsmeteistkümnenda aasta oktoobris lahti läks, veel mähkmeiski. Ja kogu tema maailmatajumus oli kujunenud Euroopa luterlasteks ja katoliiklasteks lõhestumise suures protsessis. Sellepärast poleks üks kohaliku iseloomuga lisalõheke maailma palges pruukinud olla talle eriliseks

probleemiks. Aga härra Frolink oli saanud agarasti luterliku hariduse, mille maailmas Hea ja Kuri küll üsna moodsalt teineteisel karvus kinni olid, aga milles Hea oli ometi ja ilmtingimata nii võrratult vägevam, et isegi ta ülemkirjatundja võis Kurjale tindipotiga vastu vahtimist visata ja kindlasti tabas. Uhesõnaga: skolasiline harmooniaihalus oli härra Frolinki teadvuses (või vähemalt alateadvuses) veel nii tugev, et maarjamaine inimsoojaotus sadestas ta meelepõhja iselaadse eba-meeldivussademe. Ning mis kõige olulisem: pind, kuhu see sade langes, oli ta enda noore elu ülekohtukogemusest alles üsnagi kobe. Ometi: härra Frolinki nimi ei tähendanud asjata seda, mida see tähendas*. Tal polnud kalduvust ebameeldivate asjade üle juurelda. Ja igal hommikul kell kuus, kui ta värskelist ja vägevaist saarelaudadest kaarukse kaudu uude koolimajja sisse astus, oli ta maailmaga rahul. Vähemalt alguses.

Ta läks läbi esiku ning avas koolisaali ukse. Kolmekümne küünra pikkune ja viieteistkümne küünra laiune ruum veikles rõõmsas varavalguses. Lõunapoolsed aknad olid tulekahjus purunenud ja tinaraamid kohati üles sulanud ning raad oli siia, tõsi, ainult tavalised kergelt hallikad klaasid ette lasknud panna. Aga neljal põhjapoolsel aknal sillerdasid puutumatus raamid vanaaegsed sinirohepunased uhkuseruudud. Nagu härra Frolink varsti teada sai, olid need mitte ainult munkade igapäevaseid söömaaegu, vaid mitmel-setmel korral koguni rüütelkondlike maapäevade tärisevat foredust näha saanud ja maaisandate vaidlus- ning joomalärmist põranud. Aga nüüd kullendasid nende kirjud kumad härra Frolinki kolinal püstitõusvate õpilaste kuklail.

Härra Frolink sammus üle puhtaks pestud malelaudse kivipõranda pinkidest mööda, jättis seljataha kolm jämedat sammast, mis jaotasid ruumi klasse tähistavaks sambavahedeks, pöördus oma madala kasepuust laua taha ja vaatas koolile otsa.

Jässakate punaseroideliste vastselt lubjatud võlvide all seisis pikkade madalate värvimata pinkide ja lau-

* Sõnast *froh* (saksa k.), s. t. rõõmus.

dade vahel sada kakskümmend poissi. Ees infima alati kannimata pudrulõuad, keskel kvarta, tertsia ja sekunda vähehaaval roovimetsaks pürgiv viderik, ja taga primaaninoorsandid, kes suuremalt osalt juba kodus habemenuga vaevasid. Ning sinipunarohelistes valgusevihkudes hõljus nende kõigi kohal piima ja kaerapudru ja pestud põranda ja mitte kõige paremini pestud ihude ja saapatõkati ja värskuse igavene lõhn.

Pärast vaikusesilmapilku puhkes hirmuäratav pinkidekolin — ja kui kõik poisid oma laudade taga põlvili maas olid, astus primaanide custodius härra Frolinki kõrvale, nad pöörasid seljad kooli poole ja heitsid põlvili, härra Frolink pool sammu ees ja custodius taga-pool, ning custodius alustas ülemäära valjusti ja läbi nina: *Pater noster qui es in coelis...* Siis kolisesid pingid uuesti ja künnitöö tarkusepõllul algas.

Otseselt härra Frolinki käe all oli esialgu infima ja kvarta. Esimesele infimale pidi ta tähed klaariks tegema ning õpetama Lutheri katekismuse järgi selgeks saksa keele lugemise ja teisele kirjutamise kunsti. Ka mõlemate rehkenduseasi oli tema õlul, sest härra *arithmeticus* Mönnink alustas oma kantseldamistööd alles kvartast. Niipalju kui selle kõige kõrval mahti jäi, pidi härra Frolink taguma infimaanidele pähe ka ladina keele esimesed algmed. Kvartas oli ta kohus poiste ladina keelt koormahärja visadusega edasi vedada. Ja vaevalt oli sellestki küllalt, et nad tertsiasse ja sellega härra Balgeri käe alla jõudes Augsburgi usutunnistuse kahtekümmend ühte artiklit öösel ja päeval edaspidi ja tagurpidi peast teaksid ja ladina keelt korralikult lugeda ja enam-vähem õieti kirjutada, konjugeerida, deklimeerida ja kompareerida mõistaksid. Kõige selle kõrval või õigemini eel ja peal pidi valmis kvartaanile härra Frolinki käe all olema pähe taotud — kogu katekismusest ja parajast pundist Aisopose valmidest rääkimata — terve *Symbolum Athanasiasticum*. Peale selle: juba teisel nädalal kutsus vibalik härra Balger härra Frolinki kõrvale, kōditas oma viiepäevase habemetüükaga ta kõrva ja kurtis, et isand Tegelmanne talle palga maksimisega niivõrd koõnerdavat, et ta mitmesuguste muude tuluaallikate likviidseks muutmise peale aega pidavat

kulutama ja homme-tunahomme mitte kuidagi ei saavat tundidesse tulla. Nii et kas mitte kolleeg Frolink ei saaks teda pisut asendada. Ja kolleeg Frolink asendas. Aga härra Tegelman teatas, et temal kuluvat eeloleval nädalal kõik hommikupoolikud Jumalalaeka härradega koolmeistrite palga pärast kauplemise peale (härra Frolinki palk kaasa arvatud!) ja käskis härra Frolinkil nädal aega kuni kella kaheteistkümneni ka priima eest hoolitseda. Ja härra Frolink hoolitses.

Esimeste nädalate tööjaotuskombed kujunesid peagi üldjoontes tavaliseks ja härra Frolink ei hakanud tavaliselt vastu. Vähemalt mitte alguses. Ei saa isegi ütelda, et lisakoormused oleksid ta tuju tähelepandavalt sandiks teinud. Sest kuhu on kahekümne seitsme aastasel kehval meespoolel võõras linnas minna? Tema võib õpetamisvõimsust rahulikult oma kivikambri poissmehenaril välja magada ja pärast madalasse laigulisse võlvlakke vahtida ning mõtiskleda. Sest ei saa ütelda, et härra Frolink õpetamise kõrval poleks ka ise mõtlemisvõimsust juurde õppinud.

Kõige muu kõrval oli härra Frolink näiteks märganud, et inimsoo siinse eriliituse vahejoon ei ulatunud sugugi ainult kooliõue, kustkaudu härra Frolink tööle tuli, või turule, kust ta endale soolapekki ja ube käis ostmas, või kalaranda, kust otse paatidest odavasti seda imelikku tillukest hõbedast kala sai, mida siin kilo'ks kutsuti. Ei, see isepärane vahejoon ulatus ka triviaalkooli kaheküünrastest müüridest läbi.

Tema infimaanidest kõneles kolmandik omavahel seda arusaamatut vulisevat ja just nagu ilma soolata keelt, ainust talle teadaolevat, millel nagu poleks olnud oma nime, vaid mida enamasti defineeriti selle kaudu, mida see ei olnud. Kvartas ja tertsiast paistis selle keele pruukijaid olevat vahest veerandi ümber. Aga sekundas ja priimas polnud ta neid tähele pannud. Nähtavasti olid mittesakslased oma lapsi alles viimastel aastatel hakanud arvukamalt kooli panema. Või olid nende lapsed lõpuklasside ajaks juba sakslasteks saanud... et prioriameteiks kõlvulised olla.

Üldiselt olid mittesaksa poisid härra Frolinki meelest vaiksemad, aeglasemad ja kohmakamad kui sakslased

ning jüüd neist ka ladina keele omandamises mõnevõrra maha. Aga mõned tema klasside kõige heledamad pead olid jälle just mittesakslaste hulgast. Kõige enam oli talle seersamane Balthasar Rüsso teisest kvartast silma hakanud. See oli rõõmus rüblilik, küll võrdlemisi sõnaker nägu nagu need hallide lapsed enamjagu kõik, aga uudishimulik ja mõtleja poiss. Sest tema oli ainus, kes härra Frolinkile aeg-ajalt küsimusi esitas. Näiteks Aisopose loo puhul nahkrust, kelle haisu ta rikas naabrimees pahaks pani, kuni ta seda lõpuks enam ei märganud:

«Opetajahärra, kas see faabel tähendab, et nahkru rikas naaber lihtsalt harjus haisuga ära?»

«Nimelt. Aga mis sina arvasid?»

Balthasar lükkas alumise huule kõrgele üle pealmise, kuhu tal kaks korda kahe aasta pärast esimene udu-ude pidi siginema:

«Ma arvasin... et võib-olla nahkur ei haisenuki.»

Või doktor Lutheri katekismuse teise peatüki puhul, kus räägitakse ristiusust ja öeldakse: «Mina usun, et Jumal mind ühes kõigi elajatega loonud on, mulle ihu ja hinge, silmad, kõrvad ja kõik liikmed, mõistuse ja kõik meeled andnud ja veel hoiab...»

«Opetajahärra, kuidas peab siin see ütlema, kes silmast või kõrvast või jalast ilma on jäänud?»

Nilsugustest ja muudest väikestest kantseldaja ja kantseldatava kokkupuuteist oli härra Frolinkil tekkinud selle ümar- ja isepäise jõmpsikaga tihedam huvi. Nagu oleks neil mingil täpsemalt määratlemata pinnal teineteisega kuidagi tegemist. Eriti sestast, kui härra Frolink kolme-nelja kuu pärast hakkas tarvitama lihtsamaid mittesaksakeelseid lauseid ja tänu oma erakordsele keelelisele nõtkusele varsti õige loomuliku hääldamisega lihtsat maakeelset mõttevahetust võis arendada:

«Tere hommikust, Balthasar!»

«... Tee... tere hommikust... härra Ffff... õpetajahärra!» — ümmarguste silmadega, üsna ehmunult ja tase. Aga juba järgmisel kohtumisel — härra Frolink raputas kooliesikus oma kulunud peleriinilt parajasti sajumärga maha — kõlas väga vabalt ja isegi nagu pisut muiates:

«Tere hommikust, õpetajahärra!»

«Tere hommikust, Balthasar. Küll täna — vihmab! Oot... kas nii ei ütelda?»

«Ee... ei tea. Pole kuulnud.»

«Aga kuidas üteldakse?»

«Küll täna... küll täna kallab!»

«Aa. Täna väga.»

Aga raskusi oli temaga muidugi ka, ja mitte ainult ta küsimustele vastamisel. Mullu oli ta ühe hobusevarga ülespoomise puhul päev otsa kadunud. Sest koolituleku asemel oli ta hommikul Raekoja-taguse vangla ehk Linnalauda juurde valvele asunud ning sealt surmamõistetute ja timuka ja raesõdurite ning juhusliku rahva sabas Pärnu maantee tagusele Jeruusalemma mäele sõrkinud, hukkamist pealt vaadanud ja pärast veel võsast vahtinud, kuidas timukasulased laiba maha mat- sid ja hobusevarga pihust leitud tillukese tinaristi pärast omavahel karvupidi kokku läksid. Ja alles mõne nädala eest oli Balthasari uus pahandus olnud. Kolm päeva pärast taevaminemise püha läks äkitselt kumu lahti, et Riia linn olevat maha põlenud. Ei tea, kust see jutt keskhommikul kooli jõudis. Igatahes pani Balthasar *causa uriendi* Athanasiuse sümboli juurest minema ja jõudis alles viimase tunni eel turult tagasi, higine ja rõõmus ning, nagu hiljem selgus, võrdlemisi õigete andmetega: maha oli põlenud üks Toomstifti kirik, sadakond maja ja tosin kaubaaita.

Pärast seda võttis härra Frolink Balthasari esile ja tõreles ta põhjalikult läbi. Keppi ta tema kallal küll ei pruukinud ja vastu kõrvu talle ka ei andnud. Sest kepi- matsud ja kõrvakiilud olid tal endal ladinakoolist liiga selgesti meeles. Kuid kaelusenurgast sakutada oli Pall tõe- le au andes saanud küll.

Aga eile! Eile, kui härra Frolink üle kõigi klasside hüüdis: «Komejante tohivad vaatama minna ainult *prima* ja *secunda*» — just selle lause ajal oli ta vahe- tanud tolle naakmanniga kummaltki poolt absoluutselt selgesti mõistetud pilgu:

«Saad aru?»

«Saan aru.»

Ja ta pörgulisehakatus oli ikkagi jalga lasknud ja polnud enam kooli tagasi tulnudki!

Nii et härra Frolink oli täna hommikust saadik nõr- dinud. Ta jälgis silmanurgast, kuidas Balthasar püüd- likult Donatuse kohal nohises. Aga eilse jalgalaskmise puhul mingit seletust anda — see ei tulnud ilmselt poisi ümmargusse pähe!

Kui härra Tegelman, kes primaanidega kreeka kee- les Hesiodost lugus, minema oli läinud, ütles härra Fro- link:

«Balthasar, tule pärast tunde siia minu juurde.» Ja lisas: «Custodius, kui Balthasar ära peaks unustama, mis ma talle ütlesin, siis tuleta talle meelde.»

Balthasar istus punetavi kõrvu tundide lõpuni ja kui viimased infimaanid olid kisades minema jooksnud ning viimased primaanid end väärilt lahkuma sättisid, nih- kus ta härra Frolinki laua ette — ebatõeliselt nisukarva juuksed tuustis, hall purjeriidest kott nõõrepidi käes ja pilk ülestõusmatult maas poristel tupitsavarvastel, mis väikeseks jäänud ja sellepärast ninatuks lõigatud kin- gadest pool tolli välja vaatasid.

«Sa jooksid eile hommikul ikkagi komejante vaa- tama?»

Pall vahtis tummalt ja liikumatult maha. Siis tegi ta peanupp tillukese jaatava nõksu.

«Kas sa saad aru, et see oli seatemp?! Ja juba kolmas seatemp!» Härra Frolinki hääl läks tahtmatult valjuks.

Pall oli liikumatu ja tumm. Võib-olla oleks ta noogu- tanud, aga enne hüüdis härra Frolink:

«Sa pole vist kuulnud: reedel tulevad linna araabia tuleneelajad! Kas sa neid vaatama lähed?!»

Kaks ümmargust halli silma vaatas õhinal härra Frolinkile otsa:

«... Tuleneelajad...?! Kas Raekoja ees?!»

«Ah nii!» Härra Frolink tõusis ja lõi lapiti käega nii- suguse laksu vastu lauda, et sõrmedest käis valu läbi:

«Marss! Enne kui kergluse pörgutuli sinu enese nee- lab! Juhata mind oma koju! Ma tahan su isaga rää- kida.»

Balthasar kahvatas silmanähtavalt. Aga vastu ei vaelnud, vaid pöördus tummalt ja läks härra Frolinki

ees õue ning härra Frolink sai ta ehmatusest aru, et see distsiplinaarvisiit tabas naela.

Nad kõndisid sõnatult, kuni said Suurest Rannavärvast välja. Kui nad juba üle silla olid, astus härra Frolink Balthasari kõrvale ja küsis:

«Mis ametimees su isa on?» ning märkas alles takkajärele, et oli seda maakeeles küsinud.

«Voorimees,» pomises Balthasar, ja ta hääli oli nii tuhm, et kogu maailma sära oleks võinud sellega ära pühkida.

«Kuri?» küsis härra Frolink.

Balthasari õlad nõksatasid korraks. See pidi tähendama, et ei tea. Aga ta kinnipigistatud suul näis olevat asja kohta kaunis kindel arvamine.

«Kere peale annab?»

Balthasar oli vait.

«Noh, vasta!»

«Annab ühe tou. Aga siis ei räägi nädal otsa.»

Ka härra Frolink ei rääkinud rohkem, vaid kaalus, mida ta sellele tundmatule voorimehele pidi ütlema. Seda, et tema pojapõrnikal on nähtavasti üsna kenad talendid, ainult... Aga kas voorimees teab, mis asjad *talendid* on — talendid mitte tähendamissõna mõttes, vaid selles teises tähenduses? Ja kuidas neid maakeeli nimetatakse, ei tulnud härra Frolinkil meelde. Ning seda Balthasarilt küsima hakata oleks teda praegu eba-pedagoogiliselt poisile lähendanud... Jaa, päris kenad talendid, ainult et need visatakse kõik maha, kui nendega ei käi koos lugupidamist kooli vastu, ta ei taha ütelda lugupidamist tema kui õpetaja ja ülema vastu. Kõik need Issanda antud kallid kingid raisatakse lihtsalt ära — kui teadmistehuvile ei lisandu korraaustust! Raisatakse lihtsalt ära! Ja raisatakse ka oma isa raha. Nimelt! Sest mitmed mittesakslaste lapsed käisid ju koolis rae raha eest, aga see voorimees maksis oma poja pealt kaks hõbemarka aastas kooliraha.

Nad olid ammu Kalamaja puutarede, traanikodade ja õueaedade vahele jõudnud. Nad läksid, Balthasar ikka ees ja härra Frolink järel, surnuaia nurga hõredast vahtrikust läbi, möödusid võrdlemisi trööstitust lõmmulaudse katusega puukirikust ja vanast köstrimajast, kus

nõud vaesema mittesaksa rahva laste jaoks ka kool peeti, ning pöördusid mere poole suunduvale kujale.

Aaa... noh, selle majapidamise peremees võib oma poissi vist omal kulul triviaalkoolis pidada küll.

Tiheda ja pealt ühtlaseks lõigatud varbaia taga seisis vasakul paekivist laotud tall, kus poolele tosinale hobusele julgesti ruumi võis olla. Talli tänavapoolses otsas paistis vankrikuuritaoline poollahtine katusealune, mille hõreda seina taga olid näha mõned korralikult üksteise peale tõstetud reed. Keset õue oli kõrge kooguga kaev, mille juurest puutüve õonestatud renn talli ette pika kõnani ulatus. Kaevust paremal, teispoole teelehiste õuelappi ja paari-kolme sinirohevat mustasõstrapõõsast oli pikk tahutud palkidest ja mantelkorstnaga tare, mille räästa alt paistsid kõveraist okstest varnad, kus rippusid ühes loogad, teises rangid ja kolmandas rihmad ning ohelikud.

Balthasar läks ees väravast sisse, nühkis läve ette pandud kolmel vanal saunavihal rutuga taldu, heitis härra Frolinkile üle öla uppuja-pilgu ja kadus tuulekoja lõhaspoolikuist ukse taha.

Härra Frolink puhastas Balthasari eeskujul tallad porist, märgates sealjuures eneses väikest tõrget, et ta seda nimelt tolle marakrati eeskujul teeb, ning astus tuulekotta sisse. Silmapilgu tundis ta midagi vaevutajutavat, aga naljakat ja head. Ent ta ei jõudnud veel järele mõelda, mis see oli, kui Balthasar tuli toauksest kotta tagasi ja ütles:

«Isa ei ole.»

Oli ilmne, et poiss ei luisanud. Kuid ta hääles oli lootuse või koguni võidurõõmu noot, mis härra Frolinkit ärritas. Samal ajal segas poisi ilmumine härra Frolinkit selgusele jõudmast teda puudutanud imelise tunde päritolus. Ka segamine ärritas teda. Ning ta ütles pike-malt mõtlemata:

«Siis ma ootan, kuni ta tuleb,» ning astus koos Balthasariga üle läve.

Toas oli palju hämaram kui väljas ja härra Frolink pigistas silmad momendiks kinni, et nad ruumi valgusega kohaneksid. Kinnisilmi nägi ta hetke tädi Barba maade- ja aegadetaguseid emalikke käsi... Siis tuli see

imelik tunne tagasi — midagi rauget ja rõõmsalt endassehaaravat, mis polnudki tunne, vaid oli kuidagi hoopis konkreetsem... Ja äkitselt sai härra Frolink aru, et see oli lõhn.

Ta avas silmad ja nägi valgusevihku, mis väikesest klaasaknast lauale langes. Ja valgusevihus, ümmarguselt kulunud nurkadega ja puhtaks küüritud laual nägi ta seda, mis lõhnas: nelja ahjukuumast hõõgavat piklikku pätsi leiba. Nagu nelja sooja ja rahulikku, pimedat ja kõiketeadvat looma.

Neljanda, kõige kaugema leivapätsi juures toetus lauale kellegi käsi. Härra Frolink tõstis mööda käsivart pilgu madala toa hämarusse ja vaatas kaheksateistkümneaastase tüdruku õhetavasse, tedretähelisse ja küsivasse näkku.

«Ooo...» Härra Frolink märkas, et tüdruku paremas käes oli nuga.

Härra Frolink oli loomult pigem liiga tõsimeelne kui ülemäära lõõp ja teadis seda isegi. Aga korraka puhkes ta naerma ja ütles:

«Noh, neitsit — tahad mulle kallale tulla?»

Tüdruk silmitses teda tummalt. Tal olid kohevad, natuke rusked nisujuuksed (Balthasari-rübliku juuksed, leidis härra Frolink), rohelised silmad ja kena nõbina. Härra Frolink ütles:

«Ega ma pole röövel. Ma olen Balthasari õpetaja — ning ta vaatas Balthasari järele ringi, aga poiss oli toast kadunud.

«Aa... Kas magister Frolink?»

«Mh...? Magister...? ...Mhm.»

«Oh... siis ma tean teist... kõik.»

«Kuidas...?»

Tüdruk tõstis tulise leivapätsi, mille seljale kolme sõrmeotsaga ristikehinalehe-kujulistest lohkudest rist oli muljutud, vastu rindu ja lõikas paraja kannika. Nähtavasti oli ta seda kogu aeg teha kavatsenud.

«Sähke. Teil on kõht tühi.»

Härra Frolink tajus, kuidas ta pikkamööda, aga päästmatult juuksejuurteni punaseks läks. Ta nägi, kuidas tüdruk talle otsa vaatas ning naeratas. Ja nägi, kuidas väljasirutatud kannika kuum sisu pisut-pisut

auras. Ja tundis, kuidas suhu valguv sülg teda neelama ajas, sest ta ei olnud pärast varahommikust peki-viilu ja kuivanud odrakaraskit iva hamba alla saanud.

«Noh... aitäh...» ütles ta ja hammustas pehmet kuumat leiba. Tal oli kuidagi väga hea ja hirmus piinlik olla. Ning et piinlikkusest üle saada, ütles ta ruttu, leiba mugides:

«Olgupoolest tuln ma Balthasari peale tema isale kaebama.»

«Et ta eile komejante käis vahtimas?»

«Sa juba tead...? Niiviisi ju ei sünni!»

«...Te oleksite võinud kõigil klassidel lubada.»

Härra Frolink vaatas tüdruku rohekaisse silmadesse, millest toahämaras hästi aru ei saanud, kas nad olid üsna lapselikud või koguni natuke häbematud, ja nuutas sooja rukkileiva muinasjutulist lõhna.

«Sina ei tea, mis asi on koolikord.»

«Miks siis mina ei tea?!»

«Sest sina pole koolis käinud.»

«Miks siis mina ei või olla?»

«Tüdrukud ju ei käi. Ammuks mittesaksa plikad.»

«Mõni harv ikka raasuke...»

«Muidugi,» ütles Balthasari hääl härra Frolinki selja tagant. «Annika käis kaks aastat Mikhli nunnade juures!»

«Kaol!» nähvatas Annikaks hüütud tüdruk ja läks punaseks kui pihlakamari. «Siin ei räägita minust, vaid sinust ja sina ära topi ennast kuulama!»

Uks lendas Balthasari järel kinni. Härra Frolink nuutas viimast leivasuutäit ja ütles aeglaselt:

«...Teie olete siis päris kloostri-õppinud preili...? Kuidas te sinna sattusite?»

«...Isa saatis.»

Peab ütlema, isevärki voorimees — mõtles härra Frolink ja laskis silmad taas ringi käia. Üsna suures, üht-aegu nagu peretoa, aga ka kambri moodi ruumis olid peale pika, valgeks küüritud laua ja selle ümber seisva kuue madala, punutud korjuga tooli veel ainult mõned kirstud ja järid. Tagaseinas paistis küll kaunikesti suur kapp, mis härra Frolinki meelest pidi saksatisleri tehtud olema. Lahtisel leel rippus konksu otsas supipada

ning ajas kustuvatel tukkidel tasapisi auru. Härra Frolinki pilk jõudis ringiga taas supipajalt supikeetjale — ja samas pööras viimane pead ning kuulatas akna poole. Sealjuures tuli ta kõrvanibu juuksekahtluse nähtavale ja üks päikesekiir paistis otse selle peale. Ning härra Frolinkile meenus üks teine kõrv, mis oli oma pärlise kõrvarõngaga just niisama kumendanud, ilma päikeseta küll... aga just niisama ja mitte sugugi rohkem...

Samal silmapilgul kostis väljast suurte õueväravate kääksumist, meeste hääli ja hobusekapjade tühisevat sammu — ning Annika hüüdis ehmunud poolsosinal:

«Isa tuleb...!»

«Väga hea,» ütles härra Frolink ukse poole pöördu- des, «siis ma —»

«Ei! Ärge talle Balthasari peale kaevake —»

«...Aga ma ju selleks —»

«Ma palun!»

«...Miks siis?»

«...Isa lööb ta maha. Rääkige midagi muud! Mõelge midagi välja...» Ja juba lippas tüdruk lee juurde, tõi lõukajärile suure savikausi ja tõstis selle pajast päratu koostaga tulist odraterasuppi täis. Kauss oli parasjagu lauale jõudnud ja neli toeka varrega puulusikat rahnu- pist sinna kõrvale pandud, kui võõrusest kobinat kostis ja neli meest tuppa astus. Esimene oli ilmselt peremees ise. See oli keskmisest kõrgemat kasvu ja õige laia kon- diga aasta viiekümne mees. Ta võttis halliks pleeki- nud musta viltkübara plinkidelt heledatelt juustelt ja ütles natuke kähedaks kulunud häälel: «Tere, Jumal appil!» Tal oli lai päikesepargast pruun nägu ja kübara varjust hele otsaesine. Ja kui ta oma kübarat varna panema pöördus, pani härra Frolink imeks, kui ootama- tult õhuke ta oma laiuse kohta oli külje poolt vaadates.

Kõik neli võtsid oma hallist porukast tõlbid maha ning läksid takuste maasärgide väel laua poole. Kolm sulast, kuigi peremehest nooremad, olid talle ometi uskumatult sarnased. Teel laua äärde riivas peremees härra Frolinkit tillukeste imeheledate, peaaegu valgete silmade kiire pilguga ja küsis Annika ning Frolinki vahele õhku:

«Mis sel noorsandil vaja oli?»

Härra Frolink kõhatas ja ütles: «Mina olen Munkade tänavalt kooliõpetaja.» Hele pilk riivas teda uuesti ja peremees tundus omaette mõtlevat: ei tea, kas ta on mu poisijõngermanni pärast siin?

«Mina tuln sellepärast, et kas peremees ei tahaks koolile puid ära vedada?»

«Mis puid sel koolil nüüd kevade ajal enam tar- vis on?»

«Käre talv oli ja põletasime ära, mis valmis oli too- dud.» (See oli jumala tõsi.) «Nüüd müürid uhkavad külma.» (See oli ka täitsa õige.)

«Kus need puud on?»

...Mis pagan selle koha nimi oli, kus nad pidid olema...? Härra Tegelman oli sellest möödaminnes rääkinud... et härra Vegesack pidi kuskilt talle pan- ditud külast...

«Äää... Kadakal.»

«Mis nad seal laastavad. Nagunii lage.»

«Härra Vegesack pidi —»

«Mitu koormat?»

Härra Frolink oli kaalunud, et ta ütleb: kümme. Aga ta pilk sattus Annikale silma vaatama ja ta märkas seal kelmi ja tänulikku rahulolu ning tüdruku ülahuul- lal põgusat muigevudinat. Ja ta ütles teda ennastki üllata- val kumedal häälel:

«Nelikümmend.»

«Mmm. Tuleva reede õhtuks veame välja. Saatke mulle homme Balthasariga kooliõpetajale sedel, et nad seal kätte teavad anda. — Annika, too koolmeistrile lusikas. — Raha ma kooli käest ei võta. Kool on ju alati näljarott. Aga selle eest jätab kool minult õpetajate tuleva-aastase moonajao nõudmata. Nõus?»

Ta oli ise vahepeal laua äärde astunud ja viis tublisti rüüsupaksust leivaviilu lahti lõiganud.

«Mnjaa... no nõus. Muidugi...» ühmas härra Fro- link ja arvutas kiiresti, et kui keegi selle tehinguga pügada saab, siis igatahes mitte see voorimees.

«Maitske siis selle peale meie piskut,» ütles peremees ja viipas härra Frolinki lauda.

Toolid tõmmati supikausipoolse lauaotsa ümber ja mehed võtsid istet. Peremees pani hiiglasuured mõhna-

liste pihkudega kämblad kulunud lauaäärele kokku, sulased panid samasugused kämblad samamoodi kokku ja härra Frolink tegi takkajärele niisama. Ning sellal, kui mehed oma ristas kätemürakaid vahtisid ja Annika lõuka ees seistes käed kokku pani ning sütetulle vaatas (mis ta põsed imetoredasti õhetama ajas — härra Frolink pani seda silmanurgast tähele), luges peremees söögipalvet:

«Ja õnnista meid ja neid sinu ande, mida meie sinu heldusest võtame
Jeesuse Kristuse läbi —»

Ja härra Frolink tundis, kuidas mehed lõhnasid hobuse-talli ja kanepiköite ja rihmade ja tõkati ja higi järele, ning märkas, et neil kõigil särgiseljad praegugi päeva-tööhigist mustasid.

«Aamen,» ütles peremees ja lusikad haarati klobinal kätte ja üksmeelsel lurinal hakkasid mehed suppi lur-pima ja härra Frolink lurpis rõõmsasti kaasa. Ja kuigi ta murelikult arutas, kes pidi ära sööma selle supi, mille tema siin täna kokku keetis, maitstes Annika keedetud supp talle suurepäraselt.

Balthasar konutas sel ajal tallilakas, kus tal mere-poolse lõhaspoolikuist katuseviilu ja lakaõlgede vahel müüriserval isiklik mastikorv, kantsel ja kivikassiga suurtükitorn oli. Kivikassiks oli tal mäda südamega jalapikkune ja vaksa-paari jämedune kasepakk, millest ta pehkinud südamiku oli välja uuristanud. Kui puust rauaõõnde paras rusikasuurune munakas pandi — ja saja sammu taga olid mere ääres laskemoona lõpmatud varud — ning varrega puutambitsaga kõigest jõust tõugati, lendas kuul läbi laskeava tümaki! tallitagusele murule, peletas sõnnikuhunnikult mõne kajaka lendu ja veeres peaaegu porgandipeenardeni. Aga kajakad, keda ta lendu ajas, olid kord moskvalase ratsamehed, kes olid ordumeistri käest ära pääsenud ja linna alla luu-rama tulnud, kord taani laevad, mis kavatsesid Kala-majale tuld sülgama hakata, kord hõberõngastest soo-musrüüs tatarid, kes olid muidugi röövi peal väljas. Või mine tea, kes kõik veel. Kuid praegu oli kivikass ainult kasepakk ja kajakad paljalt kajakad. Ja Baltha-

sar oli õlgedel kõhuli, lõug puusuurtükil, ja ootas. Iga silmapilk pidi kostma majaukse kääksatus ja Annika hääli «Paa-all! Isa kutsub!» Ja Balthasar mõtles patu-tundes suurtükiga mängitud sõja- ja tapamängudele ning mõnule, millega ta neid oli mänginud. Ta isegi kaalus silmapilgu, kas mitte hüpata püsti ja pidada müüri-le rittapandud kivikuulidest kogudusele üks vägev juttus võidusaamisest kiusatusekuradi üle. Aga tõttõelda kartis ta end liigutada, sest tundus, nagu peaks iga ägedam liigutus Annika hõike lähemale tooma... Või paneks lihtsalt siinsamas kivikassi puust selja peal käed kokku ja palvetaks puhtast südamest Agenda patu-tunnistuse sõnadega: *Kõigevägevam Jumal, halastaja Isa! Mina, vaene patune inimene, tunnistan Sulle üles kõik oma patud, mis mina mõtte, sõna või teoga olen teinud (eriti selle, et ma eile...), mistäbi mind Sinu õiglase viha ja nuhtluse ajaliselt ja igavesti küll olen ära teeninud. Aga minul on neist kõigist ometi väga kahju ja mina kahetsen nende pärast sügavasti (ja eriti sellesamase pärast...) ... Aga kui ta kujutles end oma palvega sinnamaale olevat jõudnud, tundis ta, kuidas ta lahes-tahtmata hakkas läbi pugema tõe ja vale vahelise valtappu alt... Ning ta jättis palvetamismõtte sinna-paika. Ning et õuest ikka veel midagi kuulda polnud ja Pall pikast murepingest väsinud oli, otsustas ta siiski oma mastikorvi asuda. Niisiis oli ta oma tõreda Lüü-beki koge esimeses mastikorvis kõhuli ja vahtis läbi lauapragude kimmeldavat pealelõunast meresilmapiiri ning püüdis silmi kissitades selgusele jõuda, kas Suur-Paljassaare kadakane rand on Rüügen või Inglise- või Hiiumaa.*

Ta oli parajasti selgusele jõudnud, et see siiski oli Inglismaa kallas, ja tahtis just Londoni peale suurtüki-tuld avada — sest see kole kuue naisega Eindri oli seal hansakaid haledalt nõökima hakanud —, kui majauks all avanes. Isa astus õue — ja Balthasar hammustas ehmatusest huulde, sest kui vana ise teda alla hõikama tuli, siis oli lugu tõesti must. Vana tuli kaalukal sam-mul üle õue otse talli poole ja Juhan, Mikk ja Peep tulid talle järele, Peep nagu alati veel viimast leivasuutäit nährides. Ja Pall ei saanud aru, mis see tähendas. Kas

vana tahtis tõesti sulastega koos teda ülevalt alla tooma tulla...? Mehed kadusid seinavarju. Siis kostis alt rõhatusi ja mingi raudasja kriuksumist vastu paasi — ning nad ilmusid uuesti nähtavale ja läksid nohinal, vana ikka ees ja kõigil labidad seljas, merepoolsele künatud kapsamaale mätast lõhkuma: seda tööd olid nad eilegi õhtupimedani teha rappinud.

Tähendab — mis see siis nüüd oli...? ...Kas Annika oli tõesti mingi imeviguri välja mõelnud — ja härra Frolink oli hoopis suu kinni pidanud...?

Igaks juhuks jäi Pall oma mastikorvi kindlust andvasse kõrgusse ja pöördus Inglismaa randa tagasi ja laskis Londoni peale kõva suurtükitle lahti — küll ainult alumistest suurtükkidest ja mitte kivikassist, mis tal siin üleval oli. Ja ta käskis suurtükimehi ainult nii palju hoolt pidada, et Terasehoov pihta ei saaks. Kanoonad võttis muidugi parasjagu aega. Ja kui ta pärast veel Ojamaa juures üht taanlaste kaaprit oli taga ajanud ja just Tallinna lahte sisse hakkas pöörama, läks majauks all lahti ja härra Frolink astus välja. Ta astus üle õla tagasi vaadates trepiastmeks olevale lamedale raudkivile ja ikka üle õla vaadates kivilt edasi, ning kuna ta jalg tühjusse sattus, pidi ta jalapühkimisvihtadele peaaegu et pikali kukkuma. Härra Tegelman näiteks oleks kindlasti kukkunudki, härra Balgerist rääkimata, ja mõlemad oleksid nad sacramentumeid ja deyweleid sajatanud mis hirmus. Aga härra Frolink sai tasakaalu otsemaid tagasi ja pööras silmapilk jälle tuulekotta vaatama ja naeris lagonal. Siis astus Annika tema juurde õue ja nad läksid koos, härra Frolink ees ja Annika teda saates, lähema mustasõstrapõõsani. Teisepool põõsast jäi härra Frolink seisma ja Annika peatus kolm sammu temast eemal. Härra Frolink rääkis midagi tasasel häälel ja Annika vaatas muudkui maha ja maha — Pallu vaatekohalt näis, nagu silmitseks ta hoollega mustasõstrapõõsa sinavaid, just pungadest tulnud lehti. Ja paistis, et Annika naeratas kuidagi isemoodi ega naeratanud ka. Siis astus härra Frolink Annika juurde ja Pall unustas hingamise: härra Frolink võttis Annika käe, tõstis selle oma kulunud krook-krae kõrgusele ja andis Annika sõrmedele musi. Annika tõmbas

käe lahti ja jooksis majja. Härra Frolink vaatas talle natuke aega järele, pöördus ja kõndis pikkamööda õueväravast välja. Hetke pärast paotus tuulekoja uks ettevaatlikult ja Annika pistis nina õue. Siis libises ta üleni välja, astus jalgu kuidagi arglikult maha pannes põõsajaguse, kus ta äsja oli seisnud, ja vaatas tüki aega kuhu poole, sinna, kuhu härra Frolink oli kadunud. Ja suur, hirmus suur, koletu suur kiusatus hakkas Pallu ajamuses kohuma... Ja kui Annika siis veel oma suudeldud käe põõsa tagant välja tõstis ja seda imestava näoga ligidalt silmitses — siis avas Pall juba suu, et hõlpsalt: «Annika, ae! Kuidas musi lõhnab?» Aga ometi pani ta suu kinni ja otsustas moka maas pidada. Nagu Annika tema tembust isa ees moka maas peab ja härra Frolink ka. Ja üldse oli tal äkitselt tunne, et ta oli surmõsist asja pealt näinud.

Kolmas peatükk, milles peaks räägitama kahe laeva sadamasse jõudmisest, milles aga, kuna sinna jõudmine ette selge on, räägitakse rohkem sellest, mis sadamasse viiva saarvaatri ääres näha oli, ja saginast, mis toimus fail, ning hoopis vähem sellest, mis sündis laevuhestel endil.

Kui Pall hiljem Annika ja Meuse pulmadele tagasi mõtles, koondus kogu lugu tema jaoks kahe suure nimetaja ümber: üks oli mitmenädalane pulmade-eelne kodune sagin ja teine oli vana Jakob Kimmelpenning. Muidugi, saginal olid pikad-pikad eellood. Sest see päris-sagin, kui juba Kati-tädi Kurglalt linna perenaiseks kamandati ja isa hakkas mõtlema sellele, et peab minema õllepruulide oldermannilt pulmaõlle tegemiseks luba tooma, see läks ju alles siis lahti, kui tolle sügise kastanid, kus Pall *secunda*'sse sisse sai, juba küpspruunid olid.

Kõrvalt-tarest Traani-Andrese Kröödağa see Kati-tädi siis maja mööda õiendas ja kahekesi nad muudkui arutasid ja jagasid sealjuures mitte ainult noorpaari, vaid kõigi sugulaste ja naabrite asju iidamast ja aadamast saadik. Nii et Pall kuulis isa mõnegi korra kaunis tõredalt ümahtavat: «Kui ema veel elus oli, sai poole vähema vadaga...» Muuseas, kui Pall tagakambri Horatiuse kohal higistas ja vaheuks peretuppa poole kile oli ununud või Pallu enda poolt irvakile nihutatud, kuulis ta tädi Kati ja Traani-Krööda juttudest mõndagi, millest ta kohe aru sai, ja mõnda, mida ta kohe ei mõist-

nud, mida tuli *O navis, referent in mare te novi*'dega* kompareerida ja kombineerida, kuni needki asjad ootamatult arusaadavaks välgatasid. Igatahes sai Pallule veel kord selgeks, et Annika ja Meuse lugu oli tõesti sellest korrast alguse saanud, milles tema kolme aasta eest oleti peaosaline oli. Aga ükskord, kui Kati-tädi ütles, et «on ikka Issand seda Annikast lapsukest ise juhatand küll — et saksa isandamehega ja kohe ikka altari ette —», kuulis Pall Traani-Krööda jahedalt tähendavat:

«Näh, ega va Siimon seda saksa isandat alguses taht ühtil!»

«No mis ta, hull, siis veel pidi tahtma...?» imestas Kati-tädi.

«Eks külainimeste meelest ole küll, et mis ta veel pidi tahtma,» seletas Traani-Krööd, «aga või's linnamehe tütre jaoks iga saksa untsantsakas enam hea küll on! Ega linnamehel enam seda kihku ole, et ükstapuha palju või vaeb, kui aga tütrehing mõisa alt lahti saab ja veel saksa prouaks pealekauba... Linnamees on juba omaette isandamees isegi! Iga pistemaakri sulane paneb koeranahast kuue selga ja ütleb paremale poole «Juut morjen!» ja pahemale poole «Teen ** marka!» ja vaatab, millal ta omaenese poe lahti lööb. Mis siis veel Siimonit rääkida! Tema on mees kui raudnael. Ei anna enesele ega teistele armu. Suved rühmab linna ja sadama vahet ja ega ta selle pealtki sandisti ei teeni. Aga nii kui meri jäässe saab, ajab ta oma Riia- ja Narva-vooridega seda va hobedat kokku mis kõliseb! Aga mis sel Meuse-isandal siis alguses oli?! Tanke ja tühi tasku! Nii et kui Annika seda asja Siimonile rääkima hakkas, siis Siimon pani käpa lauale ja ütles: «Tüdruk, sa oled mul kaks aastat nunnade juures kooli peal olnud ja viiesajamargane kaasavara on sul taga. Ja küigi sa untöiss oled, siis tõss ei ole sa mitte. Nii et see noorsand ei pea teps sind saama.»»

«Aga siis tuli Issand ise Meuse-isandale nõuks ja loeks —»

* Oo, laev, viivad tagasi merre sind uued... (Horatiuse värss.)

** Kümme (alamsaksa k.).

«Nojah, eks tema jälle sellega omale tuule tiibadesse saigi, et ta, va terane noorsand, selle maakeele nii selgesti ära oli õppinud.»

«Janäe, teistel läheb ikka siis hästi, kui saksat oskavad visata, aga temal jälle teistpidi tulu taga,» torkas Kati-tädi vahele.

«Linnas öeldakse ju nüüd ammust aega igas kirikus maakeelset jutlust ka. Aga nisuke si tuhteerind mehi, kel maakeel selgesti suus on, annab näppudel lugeda. Ja nii kui see Issanda viits, see katkutõbi — ptüi-ptüi-ptüi! — mullu selle Bocki-härra sealt Olevistest ära viis ja need teised kirikisandad seal kõik kolmekesi koha jao ülespoole said, nii sealt altotsast see kohakene Meuse-härra jaoks priiks jäigi. Sest Jumalalaeka ülemad leidsid kõik, et olgu ta kirikurott pealegi, kirikhärraks kõlbab küll — noh, tuhteerimise poolest. Eks vana Siimon kuulnud seda rõõmusõnumit ju linna pealt ka isegi, aga ei seda olnud, et ta oleks ka omalt poolt Annikaga võtnud juttu teha, et no nüüd, tütar, oleks teine lugu või niiviisi. Muudkui laskis tütrekese uuesti paluma tulla.»

«Aga siis oli nõus ka...»

«Mis tal siis enam... Siis ütles muidugi, et noh, niisugune mees, kellel terve Oleviste matsipihtkond käes on, võib Rissa Siimoni tütre omale saada küll.»

Pall luges küünlavalgel teispool paakil ust:

*Quamvis Pontica pinus,
Silvae filia nobilis,**

ja talle tundus, et isa tegi nii, nagu õige mees tegema pidi, kui ta koolmeistrihakatusele liiga heaks arvatud Annikat kirikhärraks tõusnud isandale ise sokutama ei hakanud. Üldse oli Pall keset Annika pulmade lähene-mist äkki niisugusesse ikka jõudnud, kus ta järjest ena-mate asjade ja inimeste kohta heakskiitvaid või laitvaid otsuseid hakkas tegema. Ja härra Frolink, see tähendab Meus, kuulus kindlalt heakskiidetavate esirinda. See oli

* Nii nagu Pontuse määnd, metsa õilis tütar... (Horatiuse oodist.)

ju nõnda olnud kohe sellest päevast peale, kui härra Frolink, see tähendab Meus, talle tumehallist kiltkivist koolitahvlil krihvliga näitas, kuidas kisulisest gooti i-pulgast rööngaskisuline gooti a välja tehakse. Eriti oli Meus aga muidugi sestast Pallu südame võitnud, kui ta selle komejantide loo päris arusaamatul moel isale rääkimata jättis ja kui nad siis pärast kahe- või õige-mini kolmekesi (sest Annika jooksis ses asjas ka mitut puhku kodu ja koolimaja vahet) seda puudeveo asja klaarisid. Viimaks oli isa Kadakalt kakskümmend koor-mat puid kooli juurde vedanud. Aga neist ei pandud tol kevadel küll enam halgugi ahju. Sest härra Tegelman-ter oli pärast pikka torisemist kütmise kategooriliselt ära keelanud. Muidugi sellepärast, et ta ise oli hommi-kuti harilikult tarvisjao külmarohtu hinge alla võtnud. Ja mis poistesse puutub, ütles ta, et neile spartalikust karastusest ainult kasu tulevat. Ja ilm läks varsti ka juba niipalju suviseks, et müüride külmauhk enam nina-sid vesiseks ei ajanudki.

Aga nüüd oli asi igatahes niikaugel, et kaks püha-päeva tagasi kuulutas ei keegi muu kui uus superinten-dendihärra ise oma noore ametivenna Issandas — just nõnda ta oli öelnud —, oma noore ametivenna Issandas Bartholomeus Frolinki neitsi Anna Rüssoga Oleviste kantslist esimest korda maha. Vana Siimon oli oma linnatulekust saadik, nii et juba õndsas Koelli päevist, Pühavaimu koguduses olnud ja seal olid ka kadunud Mallo ja lapsed hingekirjas. Mahakuulutamise eel oli Annika peigmees oma pruudi Oleviste saksapihtkonnas kirja pannud ja mahakuulutamist ennast oli Siimon Oleviste saksateenistusele kuulama tulnud ning ka Pal-lul käskinud kaasa tulla. Ja Pall kuulis hästi, kuidas mahakuulutamissõnade peale kerge kahin läbi kauba-sakste ja antvärgirahva ridade käis. Küllap isagi seda kuulma pidi, sest kõrv oli tal tema üle viiekümne aasta kohta erk kui sälul. Aga märkama ei teinud ta midagi. Ta istus, mustast göttingeni kalevist kirikukuub seljas, ümarik, aga tegelikult kõhnapoolne päevapargane nagu liikumatu, ja vaatas tähelepanelikult tolmuebet, mis ta näo kõrgusel päikesekiires hõljus. Kui Pall kahina peale silmad isa poole pööras, paistis talle hetkeks, nagu oleks

taadi mittemidagiütlevalt kitsa suu nurgakeses mõnu-
muige värelus liigahtanud. Aga mine tea, kas sedagi
tõeliselt oli.

Kohe järgmisel esmaspäeval juhtus pisike ootamatus,
mida Pall ise algul vist ei mõistnud tähelegi panna.
Pärast kella kahteteist, kui koolipäeva esimene pool
koraaliga lõpetatud oli ja poisid ilusa sügisilmaga
kloostriües vaheaega pidasid, kes, kaikad käes, puter-
lohhi mängides, kes päevamoona nosides, kes õppetüki
kallal konutades, tuli tertsiaan Balzer Vegesack Pallu
juurde. See oli tuhkjate juustega, kitsaste hallide silma-
dega ja kuidagi hallika näoga, peenest sinisest närtsrii-
dest ülikonnas poiss, võrdlemisi kõva pea ja vinge loo-
muga väänik, kes infimast saadik Palluga ühes klassis
oli olnud, aga tertsiasse istuma jäi — kuigi ta oli rae-
liikmete vahmiilist, mida saksa keeles *Ratsverwandter*
kutsuti, ja koguni hiljutise bürgermeisteri poeg. Igatahes
polnud nad seni Palluga kogu kooliaja jooksul vist
mitte ainustki üleliigset sõna vahetanud. Seesama viie-
teistkümnendaastane *Ratsverwandter* astus nüüd Pallu
juurde ja ütles itsitades:

«Kuule sina, *Episkopatsverwandter* * — kas sa tead,
et sa minu piimavend oled?»

Pall toetas puterlohhiaka maha ja vaatas teise kit-
sastesse naervatesse silmadesse. Aga raehärrapoja itsi-
tus oli täitsa sõbralik. Ometi puudutas see Pallu mingil
määratlematul moel. Kuski ta puudutatustunde põhjas
oli küllap armukadedusevari vaevumäletatava ema
pärast, kellele see võõras jõngermann oli kunagi nii ligi
olnud, ja ühtlasi sallimatus, võib-olla isegi alaväärsuse-
virv, et jõngermann sealjuures oli nii peen. Nagu oleks
ta juba Pallu ema rinna otsas rippudes sinisest närts-
riidest ja karusnaharibase kraega tutserikuues sipelnud.

«Asi ka teada...» ühmas Pall ja oleks lähemale vihi-
seva kaltsumuna peaaegu et mööda lasknud. Viimasel
silmapilgul jõudis ta oma kaika munale siiski ette kee-
rata. Õnnelik kaikapööre segas ta nõrdimusse võidukust.

* *Ratsverwandter* (saksa k.) — sõna-sõnalt raesugulane, s. o.
rae liige. *Episkopatsverwandter* — selle analoogial tehtud sõnamäng:
umbes piiskopiau- või -ametisugulane.

Ta tundis turjaga, et Balzer harkisjalu ta selja taga
seisab. Ta ei tahtnud temast ise välja teha, kuid ometi
lausa ootas, et teine veel midagi ütleks. Vist kiirgas ta
ärritavhele sasipea seda väljakutset piisavalt tugevasti.
Sest noorsand Vegesack küsis:

«Aga kas sa seda tead, et sulle minu järgi nimi ka
pandi?»

Selles polnud ju õieti midagi. Ja kui ka midagi oli —
siis polnud Balzer selles tõesti mitte süüdi. Nii et selle
eest Balzerile puterlohhiakaga vastu kaela virutada
oleks tõesti kohatu olnud. Pall tundis seda hästi — ning
oleks ometi meeleldi virutanud. Kuid sealsamas vilksa-
tas ta heleda kulmu all heureka-välgatus. Ta vaatas rae-
härrapojale muiates otsa:

«Sinu järgi ikka. Kolmas Hommikumaa tark — see
sai ka sinu järgi nime: Kaspar, Melchior ja Balthasar.»

Mõned sekundaanid turtsatasid — Pallu sõnade peale
juhtus seda sageli. Samal silmapilgul möödus keegi
tedretäheline primaaniloikam puterlohhihüügi-
Cicero käes ja nina raamatus. Harkisjalgne Balzer
Vegesack oli tal tee peal ees ja Pallu äsja lausunud
Weise vom Morgenland kaikus ta pooleldi mujalepöör-
dud kõrvus. Ta tõstis nina raamatust ja ütles Vege-
sackile primaanlikus rahus:

«Du, *Scheisse vom Morgenland* * — käi mul tee pealt
eest!»

Pärast ei mäletanud keegi, mida ta õieti Vegesackile
oli ütelnud. Ei mäletatud üldse, et tema midagi oli
ütelnud. Aga *Hommikumaa Pask* jäi raehärrapojale
külge kui sammaspool. Ja juba järgmisel päeval teadis
kogu kool, et nimelt Rüsso Pall oli ta niimoodi ära ris-
tinud. Kui keegi läbinägevapilguline oleks seda kõike
pealt vaadanud, oleks ta öelda võinud, et see kõik kin-
nitab ühte: selsamal silmapilgul, kui Issand võtab oma
parema käega puudutada inimest tema abaluust, nii
et sinna kasvab esimene põidlaotsa-suurune tiivanuki
mügarik, selsamal silmapilgul paneb Tema oma pahema
käega selle tiivukese tarvis ka tina kasvama.

Aga mis puutub Pallu piima- ja nimevendlusse Balzer

* Sina, Hommikumaa pask (saksa k.).

Vegesackiga, siis see, nagu ka tema vastusest raehärra-pojale märgata võis, oli Pallul teada küll. Sest kodus oli sellest aastate jooksul ju mitut puhku juttu olnud.

Raasiku mõis oli Padise munkade poolt, kes ta omanikud olid, sellal kaubahärra Vegesackile panti antud. Ja kui Rissa Siimon Kurglalt veerandsaja aasta eest nõuks võttis priiks tegevat linnaõhku hingama minna, oli see raske asi tal selle tõttu hõlpsasti korda läinud, et linna marstalli parajasti voorimehi vajati, kes ühe eest sööksid, aga kolme eest rühmaksid. Härra Vegesack oli tüüaka «omakülamehe» sinna paigale pannud ja suvat-senud rae ees tema heaks sõnakese lausuda. Ja kuigi raesugulasest kaubahärral marstalli voorimehega vähe pistmist oli, jõudis härra Vegesack aja jooksul tähele panna, et Rissa Siimonil polnud mitte ainult tugev turi ja kõva kael, vaid et tal ka see, mis kaela otsas asus, voorimehe kohta suurepäraselt lõikas. Nii et kui see endine marstalli hobusemees ja varsti omil jalul tegutsev ettevõtjahakatus viis aastat hiljem ühel pühapäeval pärast kirikut tema majja ilmus ja luba palus tema pesutüdrukut Mallot ära kosida, oli kaubahärra oma luidra prouaga aru pidanud ja proua oli kosjadega ohhetades nõusse jäänud. Ohhetades sellepärast, et Mallo sai küll kõige tublima mehe, aga proua majapidamine jäi kõige tublimast tüdrukust ilma. Ja kui Siimon ning Mallo oma esimese lapse said, oli Vegesacki-proua koguni vaevaks võtnud Annika-põrnikale tinalusika saata. Kui aga Issand mõni hea aasta hiljem kaubaks-prouale pojapõnni kinkis, aga piima unustas rinda anda, juhtus see just nädalapäevad pärast seda, kui Rissa Siimoni Mallo oli Kalamajas pojaväntsuga maha saanud. Ja ehkki Tallinn oli suur ja koletult rahvarohke linn, ulatas see matsirahva lastesaama-asi ometi ka rae-rahva kõrgekelbalise majani. Vegesacki-proua saatis Mallole kutse, käsu ja palve — tulla ja teda tema kehu-ses omast küllusest aidata. Kitsi ei olnud Vegesacki-proua tasumisega ka mitte. Ja pisut nagu vastutasu korras sai voorimehe poeg siis kaubasakste jõnger-manni järgi natuke kõrgemalennuliselt Balthasariks ristitud. Ema oli nii peene nime suhtes küll kahtlust avaldanud, et kas pole see viimaks nagu Issandale

pealekäimine, et ta lihtinimeste last meeles peaks pidama... Aga isa oli tähendanud:

«Iga nimi on pealekäimine. Ja mis see Mikk või Mats etem on? Kui juba peale käia, siis parem, et ta võtaks teda upitada, kui et ta teda ninapidi mulda vajutaks.»

Ja nüüd, näe, kippuski see voorimehe-Balthasar nina mullast kõrgemale ajama. Sest mida's muud seegi pidi tähendama, et teda nimekaimu poolt piiskopisugulaseks nõogati?! Pilkenimena ei jäänud see talle küll külge, aga tõsi see oli: nädala pärast pidi Balthasar olema pastorihärra Frolinki nääl. Ta oli juba isegi pastori-härra, see tähendab Meuse uues korteris käinud ja ta oli Meuse poolt isa käest üüritud hobuse ja vankriga Meuse kraami tema vanast väravavahikemmist pastori uude korterisse vedanud, mis nüüd ka noorpaari korteriks pidi jääma.

Muuseas, sellel piiskopisugulaseks hõikamisel oli veel kübeke koguni ootamatut täppiminekumaiku küljes, nagu teinekord sõnakõlksuga juhtub. Mitte küll selles mõttes, et Meusel oleks väljavaatesse tõusnud Tallinna piiskopiks saada. Aga kuna Oleviste õpetajamajad olid mingil segasel kombel kubinal elanikke täis, pidi Jumalalaeka vahendusel üüritama Meusele korter eranimeste majja. Ja juhtus nõnda, et keegi Jumalalaeka isandaist sattus mõnede kaubahärradega malvaasiat rüüpama, ja malvaasia juures juhtus neil see korteriasi jutuks tulema, kui nad kõik parasjagu lähedas tujus olid. Sedamoodi selgus, et kaubahärra Weselouwe hiljuti ostetud toredas majas otse Vana turu ääres oli Jumalalaekale vastuvõetava üüri eest parajasti vaba ruumi. Aga seda maja kutsuti Tallinnas elupõlved Piiskopimajaks, ja mitte ilmaasjata, nagu selliseid nimesid iial ilmaasjata ei panda: enam kui saja aasta eest oli see maja tõesti piiskopiisanda oma olnud. Nii et kui nad Palluga kahekesi Meuse kaks raamatukasti, kolm järi, riidepambu ja kodinatekirstu olid kolme õuepoolsesse tallidepealsesse tuppa tassunud, istusid nad järidele hinge tõmbama ja Meus ütles vidusilmi vastlubjatud kiviseinu vaadates:

«Noh, Pall — kloostri väravavahist piiskopi kutsarini on see asi meil päris lähedasti korda läinud.»

Kui Balthasar Liviuse oli Meuse kastist endale kätte nuianud ja minema läinud ning tühi vanker kolinal kangialusest välja sõitis, tõusis Meus püsti, asetaski käed pihkepidi kukla taha ja kõndis natuke aega ühest madalast ärkliaknaga toast teise...

... Siia tuleb vana Siimoni poolt teha lastud abieluvoodi. Ja siia laud, kus hakatakse lihtsaid söömaaegu sööma ja õhtuti juttu puhuma, ja kogu see tuba lõhnab seda imelist mündilõhna, mille järgi Annika on viimasel ajal lõhnama hakanud... *Kas teie pruut ka saksa keelt räägib...?* oli superintendendihärra küsinud, kui ta Annikat Olevistesse ümber kirjutas... Ja siia seina äärde laseb ta oma kirjutuspuldi panna — vasakult tuleb akna seapõievalgus, just nagu oleks alaline talvehommik... Aga sellel voorimehel on klaasaken... Ja siin puldil hakkavad valmima tema jutlused... Kui mina oleksin ka kelluke, mis heliseb, ja vask, mis kumiseb... *Ja-ja-jaa*, kuulis ta härra Tegelmeisteri häält ja tundis paremas randmes ta pealiskaudset käeraputust, *loodame, et te ei rutanud, loodame, et te ei rutanud, kui te kõigist Tallinna liiliaist mööda astusite... Ja-ja-jaa...* Ja selle peale palju tasemini ja hoopis lähemalt: *Teate, ega mina ka selle kooli peale kauaks ei jää. Eil Minul kui rektoril on ju küll laiemalt käes kui teil oli. Aga ikkagi — näljaots. Nii kui Nigulistest mõni kõrvad pea alla paneb, olen ma kantslis kopsti! Ja saksakantslis muidugi!*... Meus kõndis mööda rida-misi asetsevaid madalaid tube ja silmapilguks tundus talle, et ta sammub mööda silda, kuid hoidub üle sillakäsipuu vaatamast... sest sillatalad kerkivad jõest, mille nime ta ei söanda nimetada... Aga abieluvoodi tuleb siia. Siia tuleb peaots. Ja siin on padi, mida Annika ise praegu hahasulgedest teeb... Sellel padjal on Annika õnnelik nägu... Ja tema enese õnnelik nägu... *Ja-jaa*, kuulis ta härra Balgeri peaaegusosinat ja värehtas ta habemetüügaste kõdist oma kõrva juures. *Ärge kartke! Ega teie pole esimene! Ja viimane ka mitte — he-he-hee. Kui te oleksite koolmeistri-põlves sihukese tembu teinud, siis muidugi küll...* Aga pastori-härrana võib seda endale lubada! *Jaa! Ja küllap üks Greifswaldis tuhteerinud noorhärja teab, kus kivi*

all kõige lustakamad lutsud peidus on... he-he-hee! Ja ma olen kuulnud: viissada marka?! No olete teie alles mihkel...! Meus lükkas käisega tolmuse ämbliku-võrgu aknanurgast maha... Aga ikkagi: ärge kartke...? Mispärast ärge kartke? Mis temp see siis õieti oli? Et pastor võttis naiseks tüdruku selle rahva seast, kellele ta ise kolm korda nädalas jutlust ütles ja kelle liikmeid ta ristis ja mattis ja paari pani surmaks ja sigimiseks? Kas see ikka tõesti oli siinmaal temp?

Temp oli see igatahes. Annika võis järeldada seda juba paljalt pilkudest, mis talle Kalamaja õueväravalt järele saadeti, kui ta viimaseil nädalail sügisloikude ümber kaari tehes neist väravaist mööda linna läks või linnast koju tagasi ruttas, raasuke uut õmbluskraami näpus. Ja kui ta kodus, tagumises väikeses neiukambris ehmatavalt laiadele karedast lõuendist linadele valge siidiga suuri okkalisi AF-isid sisse õmbles, oli tal ajuti küll lausa unenäoline tunne. Kati-tädi ja Traani-Krõõt käisid ükshaaval või kahekesi korraga kambriuksel midagi seletamas või pärimas — Kati-tädi armastas iga tühja küsida, iga potipesemise jaoks kinnitust saada, natuke tüütult Annika perenaiseseisundit ja linnatargemust rõhutades. Traani-Krõõt jälle käis nõu andmas, kuidas mitmesuguseid majapidamiseasju siin isakodus oleks tegema pidanud, ja eriti, kuidas neid nüüd edaspidi noorpaari kodus tegema peab: «et Meuse-isand ei tunneks, et tema ühte matsikodusse on kukkunud...»

Annika noogutas ja vastas, sageli poolikult ja huupi, sest ta ei suutnud tädide juttu õieti jälgida. Ja kui tädid mõistva naeratusega kambriukselt kadusid, jäi Annika enese ette õhku vahtima, kurgus imelik segu rõõmu ja hirmu: nagu hõljuks ta pilvel, hõljumisest rõõmus ja teadmatusest hirmul — et mis koht see küll võiks olla, kuhu pilv ta maha paneb...

Aeg-ajalt volksas ka Pall Annika poole sisse. Veel aastapäevad tagasi, kui Annika oma veimevakaga õien-dama hakkas, olid poisi tulekud talle enamasti piinaks olnud. Sest poiss võis esitada kohutavaid küsimusi:

«Eile, hämaras, kui te Meusega Paljassaare poole uitsite ja kदारikku ära kadusite — mis te seal tegite?»

Ta ümmargused silmad vahtisid sealjuures Annikat järelejätmatult ning ta uduebemeis huuled avanesid pilkemuigest ja pinevusest. Ja Annika, rumal laps, läks kaelusest juuksejuurteni punaseks kui pohlamari ja sätas tumedal ja kimedal häälel: «Ole vait!» Ehkki nad polnud Meusega seal kदारikus mitte midagi niisugust teinud. Või peaaegu mitte midagi. Ainult suud oli Meus talle andnud mitu-mitu-mitu korda, seda küll...

Aga viimasel ajal oli Pall tema nöökamisest loobunud. Ise ju ikka nolk alles, oli ta Annika vahest koguni oma kaitse alla võtnud. Ja mõnikord nii napilt ja sõnakalt, et pane teist imeks. Näiteks Traani-Krõõda uudishimu vastu, mis Pallu enese hiljutistest küsimustest vaat et narringi võis olla. Et:

«Kuule, Annika — ütle, misuke see Meuse-isand paistab ka olema? Et kas ta on ka seokest hakkajamat sorti? Või on seda va venimusemat tõugu? Ja kumb see'nd jumalasulasele sündsam peaks olemagi?»

Aga enne kui Annika talle midagi vastata jõudis, ütles Pall, kes juhtus seal juures olema:

«Kellega siis Annika teda sinu arust peaks võrrelda võima? Ah?»

Ja ta hääles oli äkitselt mingi korralekutsuv ja käskiv heli, mingi ootamatult alistuma sundiv noot, mida Annika varem polnud märganud ja mida ta vist praegugi alles pooliti tajus. Igatahes lõi Krõõt oma muidu nii tuulekindlad hallid silmad põrandale ja ühmas tasa: «No ega ma siis sedasamast, et...» ning läks nohisedes kolde juurde talitama. Ja see oli üpris tähelepanuväärt asi.

Nii et Annika vaatas rõõmsate roheliste silmadega oma palakailt üles, kui Pall praegu täismehetorinaga tuppa tuli:

«Lugeda ei lasta inimest...»

Ta pistis Liviuse «*Ab urbe condita*» Annika kaasarakirstu kaane alla ja ütles:

«Lähme. Isa ootab.»

«Kuhu?»

«Linna. Kimmelpenningi juurde.»

Annika pani palaka kokku, heitis sinise pühapäeva-hõlsti õlule ja oli silmapilk õhinal valmis. Isa lükkas peretoas oma vana töökübara pähe, andis kaks rulli-keeratud lõuendist kotti Pallule kaenla alla ja nad hakkasid kolmekesi mööda eeslinnatänavat minema.

Vana Siimon läks oma tõtakal sammul ees ja lapsed tulid ta kannul. Nad tegid suurte loikude vahel haake ja hüppasid vähemaist üle, nii et hallid püksid ja sinine seelik üle sügiseste taevalappide välkusid. Kui tänav enne Kõismäge tasapisi tõusma hakkas ja kuivemaks läks, nihkus Pall isa kõrvale.

«Taat, mis mees see Kimmelpenning on?»

«Pistemaaker.»

«Aga veel...?»

«Mis veel?»

«Ma olen temast nagu enne midagi kuulnud...»

«Misasja?»

«Ei mäleta. Sa ise vist kunagi rääkisid... Sa tunned teda ammu?»

«... Varsti kolmkümmend aastat.» Siimon hoobas end pika sammuga üle järgmise suurema loigu, ootas, kuni Pall ta kõrvale oli jõudnud, ja ütles edasi minnes:

«Kimmelpenning on Tallinna hallide seas kõige kõvem kivi.»

«Kõige rikkam või?»

«Eee... ei, seda vaevalt.»

«Mispidi siis?»

Nad läksid natuke maad vaikides edasi. Siis ütles Siimon:

«Mõnekümne aasta eest oli teistmoodi aeg kui praegu. Siis, kui see Wullenwever Lüübekis märulit tegi — oled kuulnud? —, siis oli meilgi siin tuult tunda. Just mõni aasta enne seda, kui sina ilma tulid... Noh, siis saatis raad näiteks Plettenbergi-härrale enesele kirja, et mis talupoegadesse puutub, olgu tal teada, et need olid ennevanasti kõik vabad ja olid veel Taani ajal vabad ja tulid vabadena Taani alt ordu alla ja et üleüldse pole nende orjus ei taeva ega maa õiguses üles pandud...»

«Ja raad kirjutas tõtt?»

«Tõtt muidugi.»

«Aga nüüd?» küsis Pall.

Nad olid sadamast Suurde Rannavärasse viivale kiviteele välja jõudnud ja raesündikus härra Clodt tuli neile sadama poole minnes kahe raesõduri saatel vastu. Pall ei olnud enam kvartaanihakatus nagu kunagi ammu, ja Siimonil polnud kombeks võõraid härraseid teretada, olgu need kui toredad tahes. Härra Clodtil igatahes oli mustast sametist ja sulega ludumüts punakatel juustel ja ta tumelillast kalevist peleriinil oli pruunist läikivaokkalisest kopranahast äär. Ning raesõdureil oli kästud käia temast viis sammu tagapool — et nende trampimine ei pritsiks ta põdranahkseile saabastele pori.

«Nüüd,» ütles Siimon, kui sündikus oli neist möödunud, «pole nad enam seda nägu, et nad kellelegi niisugust kirja võiksid kirjutada.»

«Aga Kimmelpenning? Mis temaga oli?» küsis Pall.

«Ah Jakobiga? Jaa. Tema läks selsamal tuulisel ajal pistemaakrite õiguste pärast raega vägikaigast vedama. Pistemaakrid olid ju juba siis suuremalt jaolt maamehed puha. No ja raad oli ordumeistrile maameeste asjus ilusa kirja saatnud küll. Aga Wullenweveril raiuti Lüübekis pea maha ja meie härradel pöörasid ka meeled vanale poole. Ja siis nad hakkasid pistemaakreid pitsitama ja nende poeüürisid tõstma ja nõudma, et nad sakslasi ka pidid oma hulka vastu võtma. Jakob hakkas siis nende eest protsessima ja pidas neile Olevi gildimajas kõne. Seal oli peale pistemaakrite eneste veel oma paarsada linna halli koos — ja ma olin ise seal juures, kui ta lõi pistemaakrite ametisaua kõmmdi vastu lauda ja hüüdis: «Kõik sakslased on koerad! Ja mingit järeleandmist ei ole!»»

«Ütles?! Olevi gildimajas?! Et... on koerad?... Ja siis?»

«Kutsuti rae ette välja ja küsiti, et kas on ikka kõik sakslased koerad? Jakob ütles, et Saksamaal võib-olla ei ole, aga Liivimaal on küll. Sest ühed teevad siin maa-rahva kallal koeratempe ja need, kes ka ise ei tee, need vaatavad pealt ja on nõus. Nii et koerad on kõik. Siis ütlesid raehärrad, et mingi koju ja otsigu sada marka kokku ja maksku raele ära trahviks sakslaste laimamise eest. Aga Jakob võttis sealsamas oma püksilaka

lahti, tiris rahakoti pükstest välja ja ladus sada Riia hõbetükki lauale. Härrad ütlesid, et kraamigu raha kotti tagasi ja viigu kemmereisse ära. Aga Jakob pani püksilaka kinni ja ütles, et olgu kemmereisse või kemmergusse — seda võib raateener ka teha, ja tuli tulema.»

Suurde raesaali oli Pall saanud sisse piiluda küll — kui primaanid seal härra Tegelmani juhtimisel Plautust mängisid. Nii et ta teadis hästi, kuidas seal välja näeb, kui sada viiskümmend vahaküünalt sirab ja kõik need imelised kujud, Saalomoni ja kes nad seal olid, seinavaipadelt alla vaatavad, ja kui hulk raeisandaid muskuse- ja lavendli- ja muskaadilõhna pilves kõrgeil toolidel koos on ja vahivad sulle otsa ja sa pead seal midagi ütlema, ja sul on tunne, et häält pole sul ollagi, sest kõri on kuiva saepuru täis... Seda, selgemini kujutles ta Jakob Kimmelpenningit raelaua ees häbematult rahakotiga õiendamas. Ja imetusjudin ja naer tulid talle korraka peale.

Kui nad Saiakangi kaudu turule olid jõudnud, läksid nad Raekoja ja turupoodide vahelt läbi ja pöördusid vasakule. Siin, otse vastu Väike-Rataskaevu tänava nurgamaja seina seisis madal, kümne küünra pikkune lõhaspoolikuist, aga naljakal kombel kivikatusega kuur. Selle kaks laia raudpõõnaliste luukidega akent, üks lahti ja teine luugiga suletud, vaatasid üle platsi Raekoja poole nagu kaks midagi mõista-andvat silma — üks kohtlaselt pulkas, aga teine kavalalt kinni pigistatud.

Turuaeg oli tänaseks lõppenud, müügilauad kokku pandud ja ära viidud ning maamehed oma puuteljelistel vankritel käginal-klobinal minema sõitnud. Turusulased pühkisid suurte luuakontsudega õlgi, prahti ja sõnnikut kokku ning ka turupoodide kauplemisaeg oli õieti juba läbi. Aga seda ei võetud ülemäära täpselt. Siimon koputas poekuuri uksele ja nad hõigati sõbralikult sisse. Kuid vilajas noor pügipea, kes neile sees vastu tuli, polnud ilmsesti peremees, vaid üks vana Jakobi kolmest poesulasest, ning see palus neid lahkesti ringi vaadata ja kaupa valida, kuni peremees tuleb.

Seestpoolt oli Kimmelpenningi pood kuidagi märksa avaram, kui väljast arvata võis. Põrandalt, milleks oli

seesama turuplatsi munakaprügitis, tõusid vaiad lakke ja vaiade vahel jooksis kolm lavatsimoodi riiulit ümber kogu poe. Ning riiulitel oli hunnikuis kõige harilikumaid ja üpris äraarvamatuid asju. Siimon võttis jämedal tallanaharullil istet ja ütles Annikale:

«Noh, vali nüüd välja. Aga pea mõõtu, sa tead.»

Ja samal ajal kui Pall poe naljakas küllusehunnikus esialgu võõrastades ringi vaatas, asus Annika ootamata asjalikult tegutsema. Ta leidis otsemaid riiuliotsa, kus kasetohust karpides olid tosinakaupa niidile aetud vähemad ja suuremad luunööbid. Ta tõstis mõned karbid aknavalgele lähemale, võttis nööpe välja ja pani tagasi ning päris pügipealt poesulaselt keskmiste ja kõige tillemate hindu. Ja Pallule turgatas pähe, et Annika tegi seda kõike täitsa pastorinooriku moodi. Ning selles tähelepanekus oli midagi kehutavat, teadagi, ja midagi kurvastavat kuidagi ka. Aga riiuleil ja riiulite all poepõrandal oli muidugi imeväärt kraami. Annika valis helmeid ja kudruseid, nōelu ja nōelatoose, vööpandlaid ja messingketikesi. Ta pani ka mõned padjapüürid kõrvale ja seisatas mähkmetevirna juures silmapilgu, aga taipas siis, mis lapid need on, ja läks punastades edasi ning hakkas vaagima vaigu- ja mündilõhnalisi seebitükke. Pall silmitses sel ajal teisi riiuleid. Seal oli tosinate kaupa seanahkseid labakuid ja koerannahkseid sõrmikuid, oli jänese- ja vasika- ja lambannahkseid kõrvikuid, oli rullides kollaseid hollandi nahku ja punakaid vene omi, mõned kirjude väljaõmmeldud lillede ja lindudega, oli messingnaastulisi püksirihmu pannaldegaga ja ilma, oli toredaid ühe, kahe ja kolme rüssa pikkuse teraga puu- ja luupidemetega pusse naastulistes nahktuppedes, oli katlaid, panne, padasid, kirveid, naelu, küünlajalgu ja adrateri, oli kõiksugu suuruses tinakausse, taldrikuid, liudasid ja kanne, oli tabalukke, tšillukesi, mis rahalaekale parajad, ja hiiglamürakaid, mis vähemale aidale liiad. Aga põrandal olid heeringatünnid ja parknahkade kimbud ja vakad sibula- ja porgandiseemnega.

Pall püüdis ajaviiteks umbkaudu hinnata, mis see poetäis kraami maksta võiks, ja jõudis just otsusele, et härra *arithmeticus* Mönninkil endal läheks selle klaari-

miseks vist nädalapäevad aega — kui peremees kohale jõudis.

Jakob Kimmelpenning oli keskmist kasvu vanamees. Ta kapaga põetud hallisegune juus hoidus ümber peanupu nagu tagurpidi kooldunud ja hõredaks kulunud pintsel. Roostekarva habemetüükaga ja lõkendavate põsenukkidega näost vaatasid vilkad sinised, pisut punetavate äärtega silmad ning ta jämedal väikesel ninal oli imelikult terav ots. Tal oli praegugi päris kenake kõht ees, aga hall vammus rippus ta laiadelt längus õlgadelt nii, nagu oleks ta hiljaaegu kõvasti kõhnemaks jäänud.

«Jumalime, Siimon —» ta sirutas isale käe, milles välgatas jäme kuldsõrmus. «Ja see on siis see tulevane piiskopiproua —» Ta patsutas Annikat pihale, tõmbas ta akna alla ja vaatas talle naljakalt suud muigutades otsa. Aknavalgel olid ta väikesed silmad nagu kaks sinist emailnööpi: «Einoh, sel pastoripoisil on mekki! Selge!» Ise oli ta samal ajal juba Pallu poole pöördunud: «Ja see on siis see Siimoni pojapõrnikas? Kuule — see on ju mehehakatus valmis?! Ja tal oli üks väga tark nimi — oot-oot-oot —» Ta venitas alumise huule välja, vahtis enese ette õhku ja laskis sõrmega nipsu, aga nimi ei tulnud meelde.

«Balthasar —» ütles Pall.

«Õigus!» hüüdis Kimmelpenning, «ja koolis pidi temal habemata hästi minema?»

Pall muigas veidi piinlikult ja liigutas vasakut õlanukki.

«Ei ole siinamaale häbi teinud,» ütles Siimon, ja lisas: «Kõike tühja need kaubasaksad ka kuulevad...»

«Misasja ma siis muidu siin turu ääre peal kükitan! Kaubakohas peab kuulma. — Noh, kas Annika-neitsil on kribu-kribu käes? Lähme vaatame siis korraks alla-poole ka.»

Kimmelpenning lükkas riiulite vahel kivimüüris väikese tagaukse lahti ja kõik neli astusid mõneastmelisest trepist alla madala võlvitud laega ja võretatud aknaga poolkeldrisse, mis oli juba hoopis peenematest kaupadest pungil. Peremees pilgutas Annikale silma, kergitas suurel rautatud kirstul kaane üles, tõstis kirstust punase

riiderulli otsapidi Annika õlale ja laskis kanga tal vuhh! üle rinna varvasteni langeda. Riie voolas üle Annika potisinise hõlsti ja seeliku kui juga sillerdavat tume-punast veini. Annika ütles ainult: «Oooo...» ja vaatas isale vaimustatud silmil otsa.

Pall pani tähele: isa oli juba ligemale astumas, et riidet näpuga katsuda, aga viis oma raskuse varvastelt kandadele tagasi ja ütles ainult: «Mmmm...», ootas natuke ja küsis siis nagu möödaminnes: «Mis see siis ka maksab...?»

«See on Prabandimaa taft ja pistemaakritel ei luba need raelontrused niisugust ülepea müüa. Ja kui Wese-louwel seda parajasti sees oleks — aga tal ei ole, ma tean —, küsiks ta sellest kolm marka küünrast. Minu juures maksab ta siis kaks ja pool. Aga vana sõber saab tütre pulmadeks kahega kätte.»

«Liig,» ütles Siimon ja raputas pead.

«Noh, kuidas tunned. Aga ma arvasin, et egas Kuuse Kreegor tohiks nii palju kangem mees olla kui sina...»

«See rätsep või? ... Mispärast tema?»

«Tema käristas oma Kärdule pulmadeks kümme küünart välja.»

«Mmmm... poolteisega annad ära,» ütles Siimon kuidagi keldriaknast õue ja küsis huvitatult: «Ah nad kuradid ei luba teil siis ikka paremaid kangaid müüa?»

«Marga ja kolme färdingiga,» ütles Kimmelpenning nagu muuseas. «Teadagi, et ei luba.»

Rõõmust hõõguvate kõrvadega valis Annika Meusele tupsude, helmeste ja kellukestega vilttuhvleid. Kimmelpenning istus, taftirull süles, kirstukaanele ja Pall pani äkitselt tähele, et ta kortsus nägu lõkendavate põsenukide ümber oli päris kahvatu ja ta laial otsaesisel halli kirju juuksetuka juures helkisid higipiisad.

«Ja nüüd nad tahavad meil kõri päriselt kinni pigistada,» ütles ta.

«Nonoh?»

«Jaa. Raad on otsustanud Saksamaalt pudipadipoodnikud Tallinna kutsuda. Ja kui need kohal on, siis meile enam kauplemiseluba ei anta.»

«Mmmm... Kuule, Jakob — mis sul viga on?»

Kimmelpenning ähkis natuke, mudis sõrmustatud

käega oma vasakut külge ja pistis sealtsamast riiulilt väikesest napast mingi musta asja suhu: «...Käib nisuke vahk aeg-ajalt südame kallal...»

«Mmmm... Selle vastu võta halli kassi verd leige õllega.»

«Ei aita. Mulle aitab kuivatatud konnakoib...»

«Jah, see öeldakse ka hea olevat... Aga mispärast see õieti on, et raesaksad pistemaakritega nii kui tuli ja vesi on?»

Kimmelpenningi lõtvunud näkku hakkas veri tagasi tulema ja ta sinised silmad välgatasid:

«Sellepärast, et sakslane või friislane, või kes ta olgu võib Harju- ja Järva- ja Virumaa külad läbi sõita ja kaubelda, nii kuidas oskab, ja tuleb ikka tühja sekiga tagasi. Aga kui pistemaaker oma sulastega sellesama tuuri teeb, tuleb ta kolmekordse noosiga linna. Sest sakslase sulastel koorib maamees naha maha või näitab neile hoopis perset, aga pistemaakrile on ta süda lahti.»

«Aga kas pistemaaker maamehele odavamalt ka teeb?»

«Noh... pistemaaker võtab, mis antakse. Mispärast tema peaks ingel olema!»

«Mmmm... Ja kuidas nende sakslaste tulekuga nüüd siis on?»

«Raad otsustas, et isand Clodt kirjutab Saksamaale Warburgi linnale kirja — sinna, kust ta ise isa poolt pärit on —, et Warburg saadaks meile kakskümmend pudupoodnikku. Kui need siin on, tahab raad meid koertega poodidest välja ajada.»

«Mmmm... Ja teie?»

Jakobi sinised silmad tõmbusid kissi: «Meie peame ka väikest plaani...» Äkitselt jäid ta kisis silmad Pallul peatuma ja muutusid ootamatult ümmarguseks:

«Kuule, Balthasar, kas sina oskad seda lõuna poolt saksa keelt ka? Seda, mis neil Luterusest saadik enamasti raamatus seisab — või oskad sa ainult seda põhja poolt pladinat, mis meil siin pruugis on?»

«Mõlemat.»

«Ja kust sa seda lõunapoolset õppinud oled?»

Pall liigutas vasakut õlanukki, aga Siimon tähendas:

«Temale jäävad need asjad nagu iseenesest külge...»

Kimmelpenning pani taftirulli sülest, tõmbas Siimoni keldriakna juurde ja küsis talt tasa:

«Ütle, kas ta sul lõugu pidada oskab?»

«... Peaks olema viss poiss... Mis siis?»

Aga selle peale Kimmelpenning ei vastanud. Ta mõõtis ruttu ja sahinat kümme küünart tafti välja, hõikas eespoest pügipea sealse arvega kohale, liitis peast Meuse tuhvlid ja Annika valitud idaindia sitsi arvele juurde, sai kolmkümmend üks ja pool marka, sülitas ja tegi arve kolmekümne peale ümmarguseks, laskis asjad Pallu kaenlas olnud kottidesse toppida, luges Siimonilt saadud raha üle ja ütles: «Jäta mulle see Balthasar nüüd natukeseks siia.»

«Soo? Tahad poodi tööle võtta?»

«Ee-ei. Selletarvis, on ta vist vähe aeglane. Aga — eks näe.»

Kui Siimon oli Annika ja ühe pudipadikotiga minema läinud — teise pidi Pall koju kaasa võtma —, pani Kimmelpenning keldriukse seestpoolt hoolega kinni ja küsis Pallult:

«Sa kuulsid seda Warburgi poodnikkude asja?»

«Kuulsin.»

«Hea küll. Ma seletan edasi. Kuula.» Ta võttis uuesti riidekirstul istet ja jätkas, ise tasakesi oma vasakut külge mudides: «Oli meil siin Kuninga tänavas kingsepp Schröder. Sakslane ja — pane tähele — Warburgi linnast pärit. Temal on seal vend kraameriks. Nii. Aga tema ise, see kingsepp Schröder, oli siin juba aastapäevad põdur. Korra või kaks laskis ta kellelgi skriibal oma etteütlemise järgi vennale kirja kirjutada ja tunaeile — nii kui Issanda kingitus — pani ta kõrvad pea alla. Aga oma surmaeelses kirjas — selle peal on tunaeilne päev — laskis ta kirjutada, tead sa, mida?»

«Mida?»

«No umbes nii, et... meie linnas on uudist niipalju, et linn plaanitseb teilt Warburgist kraamereid Tallinna kutsuda ja Clodti-Jodocus, kes meil sündikuseks on, tead küll, see Jobsti-nolk, vana Heinrichi pojapoeg, selle, kes seal viljahangeldamisega rikkaks läks, see Jodocus saab siin rae käest iga Warburgi kraameri pealt kakskümmend marka. Aga sina, vend, ole tark ja

ära mitte hakka siia tulema ega selle hangeldajapoja kukrut täitma, sest see on üks väga sant mees ja siin on ka sant linn ja sant maa. Ja ma olen päris rõõmus, et ma oma põdurusest tunnen, et Issand minu üsna varsti siit oma juurde ära võtab ja et minu silm seda enam nägema ei pea, kuidas see kole moskvalane selle maa kõige lähemal ajal üle tallab ja tuhaks ja põrmuks teeb ja tema rahvad — sakslased kõige ees — raudus ära saadab Sarmaatiasse pakase ja huntide närida...»

«Noh, kui selle Schröderi vend seal vähegi lugupeetud mees on...» ütles Pall.

«Ta on! Ma tean!» hüüdis Kimmelpenning.

«... Siis ei tule Warburgist siia ühtegi poodnikuhingel!»

«Selle kirja pärast?»

«Selle kirja pärast jah.»

«Mina mõtlen sedasama,» ütles Kimmelpenning ja pigistas silmad päris kitsaks, «... ainult...»

«?»

«Seda kirja veel ei ole.»

«???»

«Kui see kiri olemas oleks, siis poleks meil ju häda midagi. Sest Warburgi kraamerid jääksid tulemata, nagu sa isegi aru saad. Aga seda kirja ei ole. Schröder ei kirjutanud mingit surmaelset kirja. Aga meil on seda kirja vaja.»

«... Kuidas...? Schröder on ju surnud ja —»

«Ja sellepärast peabki keegi teine selle kirja valmis kirjutama.»

«... Kes?»

«Meil ei ole paremat meest kui sina.»

Pall ehmatas nii, et talle alles hiljem meelde tuli: Kimmelpenning oli nimetanud teda meheks...

«... Aga mina...»

«Sina oskad seda lõuna poolt saksa keelt ka ja Schröderid on sealtpoolt mehed. Ja kui sa ka mõne vea sisse teed, siis paneb tema vend selle ilusti siitkandi kirjutaja arvele.»

«... Aga kas — kas niisugust asja — tohib siis teha?»

«Aaa... Selle küsimuse pead sa endale enne klaariks tegema küll. Noh, mõtle siis järele —» Kimmelpenning

pistis endale uue konnakoiva suhu ja jätkas seda järe-
des: «Sa tead: pistemaakri amet on Tallinna linnas
ainuke enam-vähem rahalisem ots, mida siiaaani ka
mittesakslastel on pidada lastud. Ilma et neilt oleks
nõutud — nagu antvarkmeisteri või gildikaupmehe ameti
korral —, et nad oma isa ja ema maha salgaksid ja
saksa keelt hakkaksid purssima ja tont teab kust joodi-
kutelt hingekarjastelt õllelaari või oinakintsu eest vale-
paberid tooksid, et nad saksa vanematest sündinud on.
Aga nüüd tahavad nad ka selle ameti meie käest ära
võtta. Ütle, kas niisugust asja tohib teha?»

Pall nohises ega teadnud, mida vastata. Kimmelpen-
ning rääkis muidugi selget tõtt. Aga ikkagi... Issand
Jumal, kelle ette nemad igal koolihommikul pinkide koli-
nas maha heitsid ja kelle poole tema õhtuti nii sageli
hoopis unustas palvetada, kui ta oma noore väsimuse
laine all oma õlgkotile vajus, Issand Jumal kiriku- ja
kooliõpetajate sõnasuitsu tagant tabamatu pilguga —
kas võis tema niisuguse asja heaks kiita...? Ja see
imelikult eemaletõukav ja ligitõmbav vanamees, kes
musta konnakoiva keelega hammaste vahelt nähtavale
lökkas ja oma punetavast silmanurgast Balthasari sil-
mitses — kas ei tahtnud viimaks Kurat teda selle vana-
mehe läbi kiusata...?

Kimmelpenning tõmbas konnakintsu huultega suhu
tagasi: «Hea küll. Täna teevad nad seda pistemaakritega
ja sina pesed oma käed sellest puhtaks. Aga niipea, kui
see neil korda on läinud, tulevad nad sinu isa juurde ja
kisuvad tema tallivärvavad maha ja võtavad tema hobu-
sed ja vankrid ja reed ja rakmed ära ja ütlevad: Siimon,
voorimehe amet on siitmaalt liiga hea amet siitmaa-
meeste jaoks! Kärumees lubame sul ehk veel edasi olla,
aga selleks, et hobuseid pidada ja kaubavoorides käia,
peab nüüdsest peale mitte Harjumaal, vaid Saksamaal
sündinud olema. Jaa! Balthasar: kui me midagi ette ei
võta, kisuvad nad meil kõik käest ära ja topivad kõik
kohad oma sakslasi täis!»

Mõlemad olid silmapilgu vait.

«Noh,» küsis Kimmelpenning, «kas sa kirjutad selle
kirja?»

«Jah. Kui ma oskan,» vastas Balthasar tasa.

Ta kirjutas selle kirja sealsamas konarlikul laua-
kõkatsil Kimmelpenningi antud karedale hallile pabe-
rile. Ja peab tunnistama: kui ta oli MEIN LIEBER
BRUDER ära kirjutanud ja vanamehe etteütlemise järgi
asja juurde asus, sünnitas see talle isegi teatud mõnu.
Ja see mõnu kasvas rida-realt. Ta kõrv kuulas vana-
mehe sõnu ja mõte tõlkis neid ja käsi pani kribulisi tähti
paberile. Aga vaimusilma ees nägi ta Warburgi kraa-
mereid seda kirja tõsiste nägudega lugemas ja ehmu-
nud silmil üksteisele otsa vaatamas ja päid vangutades
ning rutates kodudesse laiali minemas juba kokkupan-
dud reisipaunu jälle lahti pakkima... Kui ta oli kõik
tarviliku kirja pannud, küsis Kimmelpenning:

«Noh, kuidas me lõpetame?»

Pall tundis, et ta peaks ootama, kuni vanamees ise
oma küsimusele vastab. Aga üks väikene rõõmus
kometimängimise-kurivaim vedas ta kätt, nii et ta kir-
jutas etteütlemist ära ootamata NII TÕESTI KUI
MINA OLEN SINU VARSTI — ta tahtis kirjutada
ISSANDA ETTE ASTUJA, aga loobus siiski Issanda
nimest ja kirjutas SIIT ILMAST ARAMINEJA VEND —

«Ja kuidas tema nimi oli?»

«Claus.»

Ja Pall kirjutas CLAUS. «Valmis.»

Kui Pall oli kirja veel kord algusest lõpuni Kimmelpenningile maakeeles ette lugenud, mälus vanamees
natuke aega oma konnakintsu ja ütles siis:

«Mnjaa... Seal oli mitu kohta hoopis ilusamini öel-
dud, kui mina sulle ütelda oskasin... Kuidas sul koo-
liga on? Kolme-nelja aasta pärast oled valmis?»

«Peaksin olema.»

«Kas sa... kas sa Saksamaale kõrgekooli peale mine-
misest oled mõtelnud?»

«Miks ei ole... Aga isa ütleb, et tema ikkagi ei jõua
seda maksta...»

«Mnjaa...» möönis Kimmelpenning, «see on muidugi
kallis. Kallim kui paradiisi värvavara...» Siis astus
ta äkitselt Pallu ette, pani käe talle õlale ja ütles: «Õpi.
Õpi nagu müürilõhkuja. Ja kui asi niikaugel on — too
Siimon minu juurde. Peame kolmekesi nõu.»

Pall tundis, et ta peaks aitäh ütlema. Ja ühtlasi tundis

ta, et asi oli selleks kuidagi liiga ebamäärane ja liiga suur. Nii et ta paljalt noogutas ja küsis siis:

«Kas ma sellest kirjast... isale rääkida tohin?»

«Aaa... Tahad isale rääkida?»

«Parem oleks...»

«Tubli. Isale tohid. Aga ainult talle.»

Paari päeva pärast oli Pallul juhus heinte kojuveol isaga koos olla, ja kui nad mööda Telliskopli metsaäärt kõrvuti koorma järel kõndisid, rääkis Pall juhtunu vanale Siimonile ära. Siimon kuulas heinakõrt nārises ja ütles ainult: «Mmmm.» Ja kui Pall küsis, et kuidas selle moskvalasega on, et kas see oli paljas Kimmelpenningi lora või kipub moskvalane tõesti Liivimaale peale tulema, oli isa hulk aega vait. «Mine teda tea,» ütles ta siis aeglāselt, «aga eks sealt hommiku poolt ikka nagu pilve vea.» Ja siis rääkis Pall ka selle viimase asja ära.

«Ja kas tead — Kimmelpenning lubas mulle Saksa-
maale kõrgekooli peale pääsemisel abiks olla. Ei tea...
kas selle peale maksab loota ka?»

«Küllap ehk maksab ka,» ütles Siimon. «Tema on ju
niisugune mees... Kas sa Susi Hanssu mäletad? Tühja
sa mäletad. Tema suri aasta viie eest katku ära. Oli
mündriku poeg ja ka linnakooli poiss ja hakkas kogu-
duse jaoks lauluraamatut maakeelde panema ja tegi
vist ise ka mõned laulud juurde. Nii et oleks esimene
maakeelne laulutegija tulnud... kui poleks tulnud see-
samune... Noh: temale maksis vana Jakob ka toetust.
Ma küsisin ükskord, et mispärast sa talle õieti raha
annad. Jakob mõtles natuke, hakkas naerda mügistama
ja ütles: «Tead sa, kui see lauluraamat tal ära trüki-
takse, siis läheb mõnigi poiss või tüdruk maakeelses-
se leeri, kes muidu oleks saksa leeri trüginud. Aga kes
saksa leeris on käinud, need ostavad pärast oma kraami
gildikaupmeeste juurest, aga maaleeri omad tulevad ja
ostavad Kimmelpenningilt.»

Meljas peatüff, milles üks poiss, kes juba vaat et
noormees on, avastab kõige hallima ja harilikumais paika-
des imelisi asju ja maid, mida ta peab vaheldumisi põrguks
ja taevaks, kuna teine poiss, kellega me jõudumööda samuti
tegeleme, sel ajal maa peal rõõmsalt väikest sehtvi teeb.

Jaa, need kaks poissi, kes sel nigelapäeva hommikul
Vanalt turult Viru tänavale tulid ning alles harvadest
vastutulijatest möödudes linnavärava poole sammusid,
olid õieti juba noormehed küll. Vähemalt too pikem ja
turjakam ja vähemalt selja tagant vaadates. Tema
juuste ruskav nisupahmakas oli endiselt mahasalga-
matu. Ta natuke lāngus, aga laiad õlad panid halli tõlbi
õlaõmblused naksuma, ja randmed, mis käistest tub-
listi välja ulatusid, polnud enam jõnglase, vaid juba
paraja töömehe omad. Kāmmaldest rāākimata. Ning
mõned linnahārraste teenijatüdrukud ja Kruweli sauna-
piigad, kes neile sel varajasel tunnil vastu tulid ja
volksti üles ta ümmargustesse hallidesse silmadesse
vaatasid, võisid tähele panna, et vasekarva habemeude
oli ta päevitunud lõualt peaaegu märkamatuks kõõbi-
tud. Lühem poiss, too, kes selja tagant märksa poisima
mulje jättis, oli nāo poolt vaadates neist kahest ilm-
sesti vanem. Vāheldane, nurgelise helevalge peaga ja
terava lõuaga, oli Mārtēn ju nüüd ka tõesti juba pisut
üle kahekümne vana. Ja teatud varatark korts ta kitsa
suu nurgas oli eksimatult nende nāgude oma, mis kahe-

kümneselt neljakümnesed tunduvad olevat ja kuuekümmeni peaaegu muutumatuks jäävad.

Poistel olid kerged moonasekid õlal ja kuigi ainult nahksed linnatossud jalas, osutas nende rühikas, kuid rututa samm, et neil oli pikem teekond jalge alla võetud.

Nad möödusid haigutavast linnavahist, kes torises kahe näruse ja aupakliku tänavapühkijaga, ning läksid Viru värava raske ja tõntsi võlvi alt läbi. Nüüd olid nad kitsas ja pisut kõmisevas müüridevahes, mis oli nagu piklik kivilaegas, peavärav taga ja eelvärav eespool, nurkadel tornid ja üleval, müüride siseservil tõrvatud puust kaitserõdud. Vasakul kaitserõdul õiendasid vöödliste pükste ja uhkete vuntsidega landsknehtid. Nad olid kolme küünra pikkuse pronksist kindlusepüssi tornist rõdule vedanud ja üks puhastas harjaga püssiõõnt. Suhkat-sahkat-suhkat-sahkat käis hari edasi-tagasi ja läbi hommikupäikese längus punaste kiirte tuprus rõduäärel püssirohunõe kirbelõhnaline pilv.

Kui poisid väravatevahe keskpaika jõudsid, aeglustas Pall silmapilguks sammu ja sülitas, pöördus sülla maa pärast tagasi ja sülitas veel kord samasse kohta muna-katele, nagu poleks ta esimesel korral tabanud täpselt sinna, kuhu vaja.

«Misasja sa sülitasid?»

«... Niisama.»

«Noh — ütle ära?»

«... Verekivi.»

«Mis vere?»

«Ükskülli.»

«Loll! See on ju hoopis Vanas väravas. Mis kinni on müüritud.»

«Ma tean. Sealt kõrvalt torni kaudu pääseb sinna väravatevahesse sisse. Ma käisin seda ükskord vaatamas. Tumepunane. Ja rist on peal.»

«Misasja sa siis siin sülitasid, kui ta seal on?»

«... Niisama... Ma mõtlesin ta siia...»

Nad läksid eelväravast välja, kõrge valli vahelt läbi ja tumisevaist sildadest üle ning jõudsid kraavitaguste aedade ja pillirootiikide vahele kruusatatud teele. Nende aedade kohal olid mõnekümne aasta eest kükita-

nud väikesed eeslinnamajad oma õuede ja peenramaa-dega. Kui hütid järjekordsel sõjahirmul kisa ja vastu-seisu peale vaatamata maha lasti kiskuda, haarasid linna kaupmeheisandad vabanenud maad oma aedade alla. Majaasemete ümber istutati allesjäänud uibuige-rikkudele toredaid raapli- ja käsperipuid juurde, sirelid võrsusid seal omapead edasi, ja kui seekordne sõjakar-tus jälle ära taganes, hakkasid kaupmehesaksad siia-sinna vanadele aluskividele kergeid suviseid lustmaju püsti panema. Need tohtisid sinna kerkida küll ja neid oli pungadest tumerohelistes aedades üsna mitmeid näha. Sest nende ehitajad ise neid linnaaktsmise kāske ja keeldusid andsid ja võtsid. Mitte hallid, kes oma uute ja taas vanaks saanud hüttidega olid nüüd sinna Kivi-silla ümbrusse tõmbunud, kus Karja- ja Viru värava teed kokku said ja üle Härjapea jõe läksid.

Sinnapoole sammusid ka Pall ja Märten. Sest päris Narva teed mööda, mis vasakule kaldus ja kahesaja sammu järel mere ääres väljas oli, nii vara kevadel ei käidud: isegi haokubudega täitmisest polnud seal praegusel aastaajal abi. Põhjatuulega ujutas kõrgvesi mere-äärse tee ja teetärguse lodu alatihti üle ja siis võis pea-aegu et uskuda kulupeade juttu, et iid-ammu, siis, kui lohekõhuga hansakoged haruharva Tallinna juhtusid ja oma randade laevad olid kerged kui ännid, kergemad kui nüüdne mündrikupaat, oli sadam seal sellel lodul asunudki. Aga maa muudkui kergitas siin pikkamööda oma laia turja merest ja võõramaa laevad nõudsid süga-vat istumist. Ning sadam nihkus müüridest aina kauge-male, esmalt sinna Väikese Rannavärava taha, kus praegu kalameeste paadid maale tulid, ja edasi sinna Roosiaia poole järsemasse kaldasse, kus need päris-poll-värgid laevadega nüüd paistma hakkasid ja jälle kau-genesid.

Poisid läksid üle Kivisilla, mille all hall kevadine vesi oli kahel sillakaarel vaat et kulmu kõrgusel. Nad sam-musid läbi sillaümbruse majadekobara, läbisid Seegi eeslinna, möödusid Seegikirikust ja seegi enese kivi-ja puuhooneist, plankudest ja tarandikest (seal, selles pisut omaette seisvas majas, mille lõmmulaudadest katus üle kõrge plangu näha oli, elasid linna viimased

ühiksateist pidalitöbist). Seegi tagant jõe äärest tõi hommikune tuul parkalikoja, vänget lehka ja püssirohuveski tampide tasast müdinat ning rohumeister Jürgeni kisa. Tema röökis oma töömeeste peale olgu hommikul või õhtul ja tema kohta räägiti, et kui ta peotäie püssirohtu suu juurde tõstab ja sellele peale kärgatab, pidi see tuld võtma mis kärinal.

Teispool seeki läks tee järsult sandimaks, ja kui poisid sinnamaale jõudsid, kus ta Lasnamäkke üles hakkas venima, oli neil sulaveest renniliseks uhutud lausliivas ukerdamist enam kui tarvis.

Üleval, kus tee läbi paepanga terava serva tungis, oli ta hoopis narristi järsk. Kahel pool niris paekihtide vahelt rohekat, külma uhkavat vett. Paremalt kostis jahu- ja vaseveski hoonete takka veskijoa kevadist mühinat. Põhjatuis kohtades kargasid poisid teetaite haokubudel ja kõige järsumas kohas lookles kapjade tambitud vagu siksakis teeservast teeserva nagu suure rästiku seljajutt: siit said hobused ainult poolpõiki pervest perveni sõites üles ja alla.

Üleval Lasnamäe veerul pöörasid poisid seljad päikese poole ja vaatasid tagasi. Linn seal all oli siit vaadates otse kahetsustäratavalt väike: mutimullahunniku jagu katuste punakat puru müüride hallis rõngas. Ja lage maa siin ülal oli peaaegu et kõhedust tekitavalt lai. Üldse oli linnast väljumises ja maa-avarusse minekus kübeke kaelamurdva julgustüki hõngu. Alati, kõigil neil küllalt harvadel kordadel, kui Pall oli Kurglal käinud, oli ta linnast maale minekut nimelt niimoodi tajunud. Tuttavad müürid kaovad äkitselt su ümbert ära, katuste ja majanurkade tuule- ja päikese- ja vihmavari kaob su pea kohalt, ja niiske paekivi koduse lõhna, tänavate prahi- ja hobusekuse lõhna ning hoovide kemmergu- ja roosilõhnade asemel hõngab tuul su ümber kadakaid ja luuakanarbikku ja mulda ning kevade tulist päikest ja jahedaid vesi... Ning kõhedust tekitavat avarust. Muidugi: küllap toimis selle tunde tekkimisel harjumuslik ajalugu harjumatu avarusega koos. Kuskil sügaval linnahallide ihus ja veres pesitses, isegi mitmenda põlve linlastel, teadmine, aimdus, mälestus — et linnast maale minek on risk. Pall oli ju küll teise põlve linlane, sest

isa oli elanud linnas juba peaaegu terve inimea ja Pall ise Kalamajas ilmavalgustki näinud. Aga temagi teadvust olid immutanud pajatused vanaisade ja -emade saatustest ja värskemad ja verivärsked lood, mis puudutasid maasugulasi ja muud võõramat rahvast ja mis kinnitasid aina ühte: kõik rasked asjad juhtusid maal. Kodudest väljaajamised — maal. Inimeste raha eest müümised (ka neid oli juba mõnda põlve ette tulnud) — maal. Inimeste ärakinkimised võõrastesse paikadesse võõraste isandate kätte — maal. Inimeste mahamängimised täringumängus — maal. Inimeste vahetamised ratsahobuste ja linnukoerte ja mägrapenide vastu — maal. Tõsi, maavabadega aadel seda ei teinud. Maavabad olid kehvema aadliga peaaegu et ühel pulgal, aga paljude neid oli... Päris- ja pärustalupoegade tarvis, nende tarvis, kelle hulka kuulus terve Pallu ja Siimoni sugu, seisid aga üle maa kõigis mõisatallides või talliesistel peksupingid, ja polnud maarahva seas vist pooligi, keda eluajal poleks peksupingile aetud ja kes poleks hoopide all huuli veriseks närinud.

Sinihall ja kevadetulvane Ülemiste järv loksutas oma vahusõõna otse teeveereni ja Linda kivi oli rinnuni vees. Kaugel vedasid Mõigu mehed kolme paadiga kiisa- ja ahvenavõrku ja tuuline järvelagedus paistis paatide ümber veel suurem, kui ta tühjana oleks tundunud.

Aga minna ei olnud maamehel kuskile. Sest mõisnik ei lasknud teda liikuma ja kes üle keelu minna sõandas, anti igalt poolt isandale välja ja läks peksu alla ja jalapakku ja keldriseintesse müüritud käeraudadesse. Igalt poolt. Välja arvatud linnast.

«Märten...»

«Mhm?»

«Kas sul on ka nii — et linn on omam kui maa?»

Märten mõtles natuke: «Eee... ei ole.»

«Noo? Ei ole...?»

«Ei. Varblane maal hall ja linnas ka hall. Ja leiab linnas iva ja maal ka.»

Tee pöördus järvest eemale ja nad läksid üle kadakase lageda ja kumiseva pae ning värsakabjakollase mätsamaa silmapiiri suurte soode ja metsade poole.

«Märten — kust mees sinu isa oli?»

«Tallinna mees.»
 «Maalt linna tulnud?»
 «Ma ei tea.»
 «Mis keelt ta rääkis?»
 «Emaga ikka maakeelt. Niipalju kui ma mäletan. Aga muidu vist rohkem rootsit.»
 «Mh. — Ja oli laevamees?»
 «Nojah.»
 «Küllap seilas kõik mered läbi...?»
 «Küllap jah.»
 «Kas sa teda mäletad?»
 «...Mäletan... habet. Ja lahtist kaelust. Ja sinist kajakat.»
 «?»
 «See paistis kaelusest ja ma ei saanud seda naha küljest kätte.»
 «Jaa, meremeestel on. Rinnal ja käsivartel. Ma olen sadamas näinud. — Ja kus ta sul otsa sai?»
 «Ema rääkis: sadamakõrtsis oli maha löödud. Kalle linnas.»
 «Kus see on?»
 «Ma ei tea. Ema ka ei teadnud.»
 «Hm. — Ja ema suri katku?»
 Märten noogutas.
 «Kui vana sa sel ajal olid?»
 «Vaestemaja eided ütlesid, et seitsmene.»

Paepealsele sinavate loikudega lagendikule sigisid hallpruunides urbades lepavõserikud ja siin-seal ilmusid võsa vahel harvad märgmustad või roheniisked põllulapid kõrgete hirsaedade taga. Paari küla sammaldunud mutimullahunnikud jäid kahele poole teed. Poisid läksid läbi soojade sõnnikuvinavoogude, mis ümbritsesid Rae mõisa halle laudalagamikke, ja möödusid mõisa laiadest väljatükkidest. Neli külvimeest sammus seal kaugel kõrvuti pärituult, külimitud puusal, ja heitis nägematut kaeraseemet kruusaklibusesse mulda.

Poisid möödusid tõmbitornilisest Jüri kirikust vaskul künkjal remmelga- ja tammesalus ning jõudsid jõe äärde. Igerik käsipuuta purre viis siit üle ootamatult

tulvase ja tumeda jõe, kuna koolmekoht hobuste jaoks pidi olema kuskil veerand penikoormat allpool.

Pall astus purdeotsale ja peatus. Vaskjala küla seitse suitsu lõsutas hajali teispool jõe keset põllulappe ja võsa ja paepealset karjamaad. Kolmas vasakult, kõige jõepoolsem, oli täpselt niisamasugune kui teised: päratu pikk ligi maaniräästaline tare, kahe tillukese aknaauguga peaaegu silmituna tunduv, täiskelpkatuse all, mille keskelt lõnkus harjal sarikaotsad kohati õlgedest välja vaatasid. See polnud üldsegi mitte mõis, vaid tavaline adramaatalu. Aga toa pool otsas kerkis nende sarikate vahelt üle katuseharja ümberlökkamatult jame korstnajump. Ja see oli ainus talukorsten, mis Pallule ilal silma oli jäänud ja vähemalt Loode-Harjus tõesti ainuke. Siimon oli selle korstna lugu paaril korral Pallule jutustanud, kui nad siit Kurglasse minnes mööda läksid. Aasta viiekümne eest juba oli see imeasi idanema pandud. Ja eks ikka sellega, et Vaskjala Matsi Noor-Juhan, täitsa harilik rüblik nagu kõik teised ka — või ehk vähe terasem, mine sa enam tea —, oli kaupmehesulastest linnasugulaste toel ja abil selleaegsesse Oleviste kooli pääsenud. Selle oli ta läbi teinud ja rae rahaga Saksamaale kõrgetesse koolidesse edasi trüginud. See oli ju kõik veel pimedal paavstiõpetuse ajal. Aga Saksamaal oli ta, nagu räägiti, otse Luteruse enese suust uue ja selge tõe otsa peale saanud. Igatahes: kui ta tagasi tuli, oli ta siiasamasse Jüri kirikusse esimeseks uue õpetuse õpetajaks tulnud ja terve idapoolne Harju oli teda kuulamas käinud ja paavstimeelsete aadlimeestega oli ta vägevasti vaielnud. Aga selle korstna oli ta Matsile püsti lasknud panna, et vana Juhan oma eidega ei pruugiks enam suitsu pärast silmi vesistada, vaid et nad, kui just tahtmine tuleb, rõõmupisaraid võiksid valada. Kakskümmend viis aastat oli Kuuni-härja, nagu teda nüüd kutsuti, kantslis püsinud, enne kui mõisnikud tema lahti kangutasid ja ta mujale pidi minema. Vana Juhan oli eidega siis ammu kirikaia remmelgate all. Ja kuulu järgi oli Kuuni-härja isegi nüüd juba mõnda aastat oma Issanda juures. Aga korsten oli Matsil alles püsti. Praegugi ajas ta suitsu ja hatune suits purjetas tuulega üle jõe ja võsade edelasse.

«Noh, pelgad minna või?» küsis Märten Pallu selja taga.

«Mina...?!» ühmas Pall. «Narr!... Mina olen ju...» Ta lükkas moonaseki keset selga, et paremini tasakaalu hoida, ja sammus purdele.

Jõgi seal all oli nagu hiiglasuur vudinal kuskile kiirustav sinakashall lambakari. Mida hoolikamalt Pall seda vaatas, seda sügavamale see vajus ja seda arvukamaks sai. Hallide lammaste seas vilksatas siin-seal musti ja valgeid. Purdevaiade taga kogunesid valged troppidesse ja kippusid vaiu lakkuma, kuni hallide tulvad jälle edasi surus. Siin-seal vilksatas kräsuste selgade voolus pruun või rohendav muruvöö. Ja kus päike villaseid turjasid puudutas, võttis vill silmapilguks tuld... Või oli see kõik seal hoopis inimeste vool? Päratu hall hulk... ja halli hulga seas härraste mustad ja landsknehtide pruunid kuued ja rohetavad kübaratutid ja orduhärrade valged rüüd lehvimas keskrahvamurdu end püstitavate ratsude seljas ja päikeselhelgid kiiskamas turvistel...? Ning üle lõputu halli voolu imeline kõnd, imeline tiivutu lend ühelt kaldalt teisele...?

Pall oli end oma pool-unenäolisse pildistikku nii sisse mõelnud, et oli tegemist tasakaalu jäämisega, kui ta pilgu tõstis ja tõelusse tagasi tuli ning nägi, et kaldani veel kümme sülda vett jäi. Ehmatuseuhk lahvas ta põues vastu eneseusalduse malmkaant — aga ta sirutas käed kahele poole, lisas sammule kiirust, sai tasakaalu tagasi ja jõudis õnnelikult üle. Märten, kes väikeste rahulike ja keskendunud sammudega ta järel oli tulnud, võttis alles siinpoolisel kaldal edasi astudes ükskõiksel näol pihud vöö vahelt välja.

Kui poisid Jänese küla kahest suitsust mööda said, pöörasid nad suurelt teelt vasakule, jalgrajale, mis Pallul eksimatult meeles oli. See kulges esmalt läbi punava, kohati kassihalli ja kohati hiirekõrvaroheva pajuvõsa ning läks siis üle lagedamate lodude, kus matkameeste ammugi märjad tossud põhjalikult läbi ligunesid, kuni nad need koos tupitsatega hoopis jalast võtsid ja nõõrepidi õlale riputasid. Varsti tihenesid niidu kasejändrikud ja kuusesabad pehmemättaliseks

padrikuks ja rada lookles mööda metsaserva kirdesse, kuna loode pool madalad pruunikad samblasood lahti rullusid.

Nad olid hulga maad vaikides edasi läinud, kui Pall äkitselt paigale tardus. Ta osutas käega ettepoole ja ütles sosinal: «Kriimud!» Kui Märten ta kõrvale jõudis, nägi ka tema: kakskümmend sammu eespool seisis rajal kaks kevadiselt hatust hunti. Isane oli hästi suur ja lita vähe väiksem. Tagumikud olid neil põõsasse pööratud, hännad jalge vahel ja hambad pisut õrevil ning neli liikumatut rohelist silma vahtis poisse. Selge, et neil pidid pojad siinsamas lähedal olema.

«Lähme tagasi,» sosistas Märten. «Lähme suurt teed mõisast ringi —»

Muidugi oleks see kõige targem olnud. Sest pesa kaitse on poolnäljas kevadine hunt nälginud talvisest kurjemgi. Aga siiski oli selg-ees-taandumise, ümberpööramise ja tagasimineku mõte Pallule vastukarva. Seda enam, et kuigi ta tundis põlvedes hirmu ja pinevuse surinat, ei suutnud ta tõsiselt uskuda, et need kaks tumma halli varju võiksid talle lõrinal ja valgete hammaste plaksudes kõrri karata. Nii võis juhtuda metsalugudes ammu, eile, homme ja mujal ning võõrastega — aga ometi mitte tema endaga, tõeliselt, praegu, siinsamas... Ta andis vasaku käega Märtenile märku wait olla ja tiris paremaga püksivärvlist lühikese laia teraga noa. Märten tegi ta õla kõrval sedasama. Aga ikkagi poleks ta edasiastumisega võib-olla toime saanud, kui ta mõttetühjaks ehmunud ja siiski palavikuliselt töötavas peas poleks lausa ta enda tahtmise vastu sõlmunud pentsik enesekiusamis-sõlm: *kui sa praegu taganed, taganed sa eluaeg!*

«Hurrjaa-ah!» möirgas Pall mis kõri kandis. Varjud kerkisid just nagu tuule tõukel maast ja maandusid pöördumata kolm küünart tagapool. Pall pani noapea hammaste vahele ja plaksutas käsi. See kajas, nagu oleks kahte lauapäkki vastamisi taotud. Hundid ei liigutanud. «Hurrjaa-aahh!» möirgas Pall veel kord ja Märten kajahtas temaga veidi kõrgemalt kaasa. Hundid ei kõssanud. Pall hoidis nuga rinna kõrgusel kõvasti peos ja astus neli sammu nende poole. Loomad ei liikunud

paigast. Pall tõmbas kopsud valusasti õhku täis ja sammus edasi, mõirates ise doktor Luteruse ja kadunud Susi Hansu sõnu, mida nad kirikus ülepühapäeviti laulsid:

«Kuy olex ilm täys kuradeyd,
kes tahaxit meyd nehlda,
Äi karda mey' ni väh kahs neyd —»

«—ni väh kahs neyd —»

üürgas Märten talle hilinedes järele. Vaikus. Pall tundis äkitselt, et ta ei tea, kas ta sõandab mõirata:

«Ex Jumal vöy neyd kehlda —»

või on see liiga häbemata väljakutse Jumalale!? Ja kuna ta vait jäi, jäi ta ka seisma. Ta oli huntidest viis sammu eemal. Ka hundid olid paigal. Nende rohelised silmad olid liikumatud, nende koonud kirtsu tõmbunud ja hambad paljad... Eeh — kui mäletaks vanaisa hundihurjutust... Kuidas pagan see käis...? ...Kuskil tühja mõtteruumi ülemises nurgas vilkusid imelikud sõnad kui tulihänd-oravad rattas: *gelingen* — *apostata* — *susi* — *gelingen* — *apostata* — *susi* — — — Talle tundus, et isahundi turi oli veel rohkem turri kerkinud ja et see silmapilk hüppab! Sealsamas röögatas Märten ta õla juures:

«Uhhuu hunti! Tohhoo tonti!»

ja Pall ühines temaga silmapilk. Nad karjusid koos: «Pagan tagane pajusse! Ei sina näe minust ega mina sinust!» ja läksid kätega vehkides, noad pihus, huntide poole. Kui nad täiesti huntide kohal olid — Pallule näis, et loomade kuum hingeõhk lõi talle vastu silmi —, libisesid soed hääletult mõne sammu tagasi ja poisid hakkasid tagurpidi astudes neist eemalduma. Kahekümne sammu kaugusel teisel pool jätsid nad karjumise järele. Kolmekümne sammu kaugusel pöörasid nad näod minekusuunda, raputasid end: «Uuhh, sa põrguline...!» ja läksid siis sõna lausumata edasi, erutusest higised ja imelisest pääsemisest elevil. Alles hulga maa pärast ütles Pall:

«Ja minu vanaisa hundisõnad tulid sinule enne meelde kui mulle...»

«Sinul nad ladina lademe all —» ütles Märten, ja Pall ei tabanud ära, kas see oli austamisi või nõokamisi öeldud. Või mõlemiti.

Aga enesetunne oli tal sellest hoolimata tiivuline. Mitte et ta oleks just uskunud, et ta nüüd enam elu-ilmast taganeda ei tarvitse. Aga ikkagi: kui nad praegu veel kord hunte kohtaksid, siis... Ja nagu oleks Märten Pallu mõtet lugenud, ütles ta:

«Kui me nüüd veel kord kriimudega kokku satuksime,» ta sülitas kolm korda üle õla, «sa tikuksid neile küll vist karvu kinni...»

«...Narr!» ühmas Pall, hämmeldunud, et teine teda niimoodi läbi nägi, ja siiski võimetu suunurkade kerkimist alla suruma.

Päike oli suures lõunas, kui Kurgla talu õuekuusk üle madala metsa paistma hakkas ja poisid vastkülvatud põlde piiravaist hirsaedadest möödusid.

«Kummale siin kumma järgi nimi on pandud,» küsis Märten, «kas talule küla või külale talu järgi?»

«Vanaisa rääkis mullu suvel — siis ta oli veel elus — ja ma just pärisin: tema isaisa oli Maardu mõisa kurja Soie alt siia munkade maa peale tühja laande paganud. Mungad olid selle asja Soiega kuidagi sirgeks teinud ja tema oli siia talu rajanud — kuresood ümberringi. Esiotsa olevat seda Kurkilaks hüütud ja pärastpoole hakatud Kurglaks kutsuma. Kust ja kuidas need teised siia tekkisid, seda ma ei tea. Ja palju's neid ongi — kaks Pärtlit, Küti, Jaagu — viis suitsu ülepea.»

Poisid ei jõudnud veel õieti ringi vaadata — Märten silmas ainult pikka taret ja laudapugerikku ja paargut ja kivirakkelist kaevu —, kui õlgräästa madalast varjust, kus mustas rehealuse uks, jooksis õue tüdruk. Ta tuli hämarast heledasse päevavalgesse ja tõstis käe silmle kaitseks. Teises käes oli tal puust raand või lüpsik ja ilmsesti kiirustas ta kaevule. Kuid äkitselt silmas ta poisse, nõksatas paigale, hüüdis: «Issand! Mõisamehed miskisugused!» ja jooksis rehe alla tagasi.

Pall ei jõudnud tüdrukust rohkem silmata kui halli kõrtsikut ja valget juustesiru ja tihkeid päikesepruune sääri.

Lehm kuuldus rehe all valjusti inisevat ja siis tuli Kati-tädi rehealuse uksele. Tal olid vanad töönaamikud seljas, käised üles käänatud ja nägu ähmine peas. Aga poisid tundis ta silmapilk rõõmuga ära:

«Aah, linnaisandad ka platsis! Tere-tere! Teand teid änam oodatagi...» Ta hüüdis rehe alla: «Epp, narr! See ju linna-Pall oma sõbraga. Too nüüd aga ruttu vett!» Ja poistele: «See Uue-Pärtli Epp tuli meile... Meil Küt poegis just — oli juba õieti üle võsade — ilus mustakirju lehmvasikas — aga niisugusel lollil ajal, et pole poisihingegi majas... Mehed läksid ju kõik Lammassaarde sõõrdu seadma...»

«Mis asjale, me peame siis öla alla lükkama, et poisihinge vaja on?» küsis Pall. Samal ajal tuli Epp oma raandaga uuesti õue, ja enne kui ta kaevu poole ära pöördus, nägi Pall hetke helehalle kiiskavaid silmi väikeses punases näos ja noogutust, mis tahtis vist teretus olla, ja siis jälle seda palmikut ja neid siredaid pruune sääri, mida kõrtsikuserv ainult sinnamaale varjas, kust sääremari põlveõndla poole ahenema hakkab. Ja millegipärast kuulis ta ainult kuidagi poolikult Kati-tädi kohmetut lauset, et «Ee-ei... kus nüüd teie...». Ning alles kui Epp oli täie ämbri kaevust ilmse hõlbuga välja udjanud ja üles vaatamata rehe alla läinud, küsis Pall:

«Mis asi see siis on, millega sa selle Epuga kahekesi toime ei saa?»

«...Ja näe, on...» ütles Kati-tädi kuidagi kahevahel.

«No räägi ära.»

«...Ega tea... viimaks...»

«Nonoh?»

«S... Seesamune, et lehmvasikas oli ju...»

«Ja siis?»

«Ja tuleva aasta tahaks pullvasikat saada...»

«Ja mis kunstiga seda saab?»

«... Selle kunstiga, et kui mina nüüd Kütü ternespiima keema panen, et siis üks poisihing läheb ahju peale ja...»

«Ja mis ta seal teeb?»

Tädi Kati vaatas hallikirju juuksekaulu takka korra Pallule otsa ja siis kõrvale ning lõi risti ette:

«Mõriseb seal pulli moodi...»

«Ja see aitab?»

«Aitab.»

«On sul ternes juba tulel?»

«Ei ole. Aga tuli on koldes.»

«Pane aga pott tulele. Selle tembu ma teen sul kohe ära.»

«Ja teedki või?!» lõi tädi Kati käsi kokku.

«Miks ma's ei tee. Lehm hea loom küll, aga härg on talus ikka härg. Oot, me läheme Märteniga kahekesi ja mõrisele sulle kaksikud pullvasikad välja!»

«Ei! Ärge te seda küll tehke! Siis tulevad äbarikud mõlemad!»

Lambanahad olid krobeliselt ahjupealselt alla magamislavatsitele viidud, sest kevad oli niipalju käes, et siin ülal seda talve enam ei magatud. Ja mühklik ahjupealne oli vastu Pallu pisut hämmeldunud rinda ja kõhtu kõva ja jahe nagu suur kivirahn. Suur kivirahn imelikus poolpimedas koopas. Seal all selle rahnu sees prõgises lõke ja rahnu tahmase esiserva tagant tõusis mustade parte poole sinihalli suitsu ja läbi lepahagude vingu tuli hetketi üles küpseva ternespiima magusat lõhna. Toa uks oli lahti ja pajalauad avatud. Pajaaukudest ulatas toapimedusse kaks sirget valgusehirt ja ukseaugust jäme valgusepalk ja suits lehvis neist aeglaselt läbi, nagu oleksid nad pistetud alt üles voolasse vette. Toahämarast paistis kolme vaksa kõrgune, ühe servaga seinale ja teisega muldpõrandast tõusvaile jalgadele toetuv laud. Ja imelikud kolmjalgseid kõveraist puujändrikest lõhatud järid nagu veidrad, laberikud loomad, mõni poolest kehast püsti sirutunud, tundusid end leetule vabinas liigutavat. Siis nägi Pall, et rehe alla viiva ukse kohalt otspaja eest tõmmati tahmane kaltsutropp rehealuse poole ära. Lehma või vasika või mõlema inin kostis nüüd selgesti tuppa ja see oli Pallule märgiks. Ta pigistas pihud kõvemini ahjupealse

kivimühkudesse, surus kõhu kõvasti nende vastu, nagu oleks ta ise osa sellest mähklikust kivilasust, ja kergitas lõua õhku. Nii. Ta neelas taideusu ja kahtluse ja patuvärina segu koos ahjupealse savi- ja tahmatolmuga alla ning mõrises valjusti:

«Mhüüüüh! Mhüü-ööh! Mhüü-öö-öhh!»

Ning läbi mõistusemuige ja nõidusepelju ja teatud murevirve selle pärast, mis arvab küll tema mullikatem bust Epp, tundus talle ometi: terve ränkadest põllukividest ahi ümises temaga vaevutajutavalt kaasa, ning ahjuga terve koopataoline maja ja majaalune maa. Äkitselt teadis ta, et see oli silmapilk, mis jääb talle igaveseks meelde. Ta teadis seda juba enne, kui inin lakkas ja lehm rehe all pikalt ja selgesti ammus. See tundus nii otsese vastusena ta mõrinale, et Pall lausa ehmatas. Nagu oleks ta kinnituse saanud, et ta oli näpud üle nõidusevalla värava sirutanud.

Pall kloppis parajasti toa ukse all kuube ahjuprahist puhtaks, kui onu Jakob poja Jürgeniga õue ratsutas. Oma takuses töökuues, pastlapaeltega kohlukistud pükstes ja seeneäärega karvases kübaratohlus paistis ta Siimonist märksa vanemana, kuigi oli isa noorem vend ja koguni kümme aastat noorem. Muidu oli ta Siimoniga üsnagi sarnane, ainult liikuvam ja kitsam, mistõttu ta soonine olek veel rohkem silma paistis. Ning Pallgi ei erinenud Jürgenist muu kui tolle kerge linlikkuse võrra, mis Pallule ikkagi oli juba külge jäänud: onupoja nägu oli Pallu omast tuuldunum ja päevitunum ning hääled ramedam kui Pallul, kes oli ju saanud küll karedat, kuid siiski märgatavat koori- ja koraalilihvi. Ja onupoja takuse riide kõrval oli Pallu ja Märteni viledaks kulunud vatman ikkagi pärit teisest maailmast. Ent kui Pall selle hetkepikkuse ja poolteadliku vaatluse ja võrdlemise peale Jürgenile terekäe ulatas, tundis ta sarnanemishäbi ja ühtekuulumisrõõmuga, et kämblad olid neil päris ühesugused rängad ja kõvad.

«Kuidas te's nii ruttu tagasi saite?» pani Kati-tädi imeks.

Ja onu Jakob seletas: nad olid hommikul Jürgeni ja sulastega neljakesi hakanud Lammassaarde minema, aga teel oli Küti Jaan neile vastu tulnud ja rääkinud, et Antoniuse-härra olevat kloostrist eile mõisa tulnud. Sellepeale olid Kurgla omad Lammassaarde tõtanud ja muist loomesehunnikuid valmis teinud ja vähemaid puid sõrrumaale laiali veeretanud. Aga Jakob oli kohe otsustanud lõunaks koju tagasi tulla ja mõisa ratsutada. Sest Antoniuse-härraga tahtis ta tingimata rääkida.

Kati-tädi ütles murelikult:

«Parem ära räägi... Muud tolku sest nagunii ei tule, kui et valitsejaisand hakkab veel rohkem kiusama. Vaata, et laseb redelile tõmmata ja keretäie kätte anda! On seda tarvis...!»

Tõtt-öelda ei sisaldanud Kati-tädi sõnad Pallule midagi enneolematut. See oli nii kuuldud asi: ...*redelile tõmmatud, pingile pandud, sambasse seotud... pekstud*... Aga praegu, kus see — küll ainult võimaluse varjuna — äkitselt riivas toda nii omase näoga meest, kes seisis temast vähem kui kolm küünart eemal, praegu oli Pallul silmapilguks tunne, nagu oleks ta läbi õuemuru ja parkunud nägude ja sealauda ja rohu ja mulla ja suitsuhõngu kuristiku äärele astunud ja vaataks alla... Nagu kunagi luugiservalt üleval Oleviste tornis...

«Ikkagi räägin!» ütles Jakob peaaegu vihaselt. Ja seletuseks lisas ta Pallu ja Märteni poole:

«Uus valitseja nõuab, et me peame oma võiveerandikud temale müüma ja oma rauaraasukese tema käest ostma. Aga Kurglalt on neid asju elupõlved linnas müümas ja ostmas käidud!»

«Paljugi mis...» tahtis Kati-tädi ütelda —

«Meil on õigus!» ütles Jakob läbi hammaste.

«Noh, selles asjas on,» tunnistas Kati-tädi, ja lisas tasa: «Aga Lammassaarde sõõrdu teha jälle ei ole...»

«Või ei ole?!» hüüdis Jakob ägedalt, aga lõi samas käega ning käskis Jürgenil sadulad tuua.

«Ja mis pärast see pead just sina olema, kes kõige küla eest läheb karbatsit teenima?!» tegi Kati-tädi vii-

mase katse. «Ja mispärast sa Jürgeni sinna kaasa vead?»

«Aitab!» ütles Jakob, ning et jutule lõppu teha, läks Jürgenile lauta järele.

Ka tädi Kati lõi käega ning tõttas rehe alla tagasi. Ja Pall ning Märten vaatasid teineteisele otsa. Pall nägi Märteni pilgust, et see tuli tema mõtetega kaasa: *... natuke loll vahtida ilma tolguta keset teiste talitust ja muret... küllalt ohtlikku muret nähtavasti... võiks luusida eemale... võiks vilistada «Ick bin ein liffländisch bur, das Leben wird mir sur»... võiks vaadata, kuhu kadus see Epp... aga võib-olla peaks vaatama, kuidas see lugu seal mõisas läheb... sest selle asja sees on vist tõesti tükk ähvarduse mõõgatera... kõige targem on muidugi oma nina sinna üldse mitte topida... ei tea, miks Epu põsed niimoodi õhetasid... ja kas see Antoniuse-härra korralikult maakeelt oskabki... mismoodi onu Jakob temaga siis... Jakob ja Jürgen tulid laudast õue, esimesel kaks rüpa ja teisel sadulakotid käes. Onu seisatas korra ja vaatas Pallule otsa, nagu tahaks ta midagi ütelda, kuid pani siis rübjad maha ja hakkas hobustele õlekotte selga siduma... Kõige targem on muidugi üldsegi mitte... Aga mismoodi mees see uus valitseja on... vastik arvata-vasti... aga võib-olla, et...*

«Onu Jakob, kas sul minu jaoks setukat on?»

«Mistarvis...?»

«Tuleksin ka mõisa.»

Habemetüügas onu Jakobi suunurgas lõi silmapilguks helendama ja Pall sai aru: sedasama oli onu Jakob ise talle ette panna tahtnud, aga polnud sõandanud.

«Sa viida siin vähe aega,» ütles Pall Märteni poole, «või — onu — on sul neljas hobune veel?»

«On küll... aga see on hommikust mõisas...»

«Olgu'nd ikka! Kaua's te ära käite,» lõi Märten käega, «ma nuusutan siin niisama Issanda natuuri...»

Jürgen tõi kolist ilusa tuhkru sälu ja Jakob laudast kolmanda rüpa. Ja Pall pani tähele: vanamees sõlmis kasevitstest jalused kibinal-kibinal rüpjade küljest lahti ja sidus neile kolmanda rübjaga laudast toodud raud-

jalused asemele. Ja kui nad siis Jürgeniga vähekeseks ära tarre kadusid ja tagasi tulid, olid neil küll need-samad takused püksid jalas, aga seljas olid neil suitsu- ja küünlalõhnlised hallist porukast kirikukuuved ja Jakobil koguni kirikukübar peas.

Kui nad õuest välja ratsutasid, vaatas Pall üle õla tagasi ja nägi rehetoa mustava ukse kohal turris räästapalmaka all Epu punaseid põski ja heledaid silmi väl-gatamas.

Nad sõitsid põldude vahelt läbi ja ratsutasid mööda pehmet sõrajäljelist teed üle jõe poole madalduva karja-maa. Pall tõmbas hobuse onu Jakobi õuniku määra kõr-vale ja küsis:

«Kuidas see elu ja asi teil siis ka on siin...?»

Vanamees laskis ratsmed üle rübjatsoa lõnku, nii et aastaarv, mille Pall sinna mullu oli sisse põletanud, paistis kahe oheliku vahelt: 1556.

«Kuule... ega meil pole just suurt nuriseda olnud...»

«Noo...?»

«Kui me veel Vegesacki-härra käes pantis olime — tema tahtis ikka, et kõik asi peab muudkui ülesmäge minema —, eks siis läks adrameeste elu allamäge küll... Aga pärast maksid mungad pandi imekombel maha ja klooster hakkas ise mõisa pidama — sest saab nüüd üle kümne aasta juba —, ja sestast pole tänini väga hullu olnud...»

«Kui suured nüüd sinu orjused näiteks on?»

«Noh, eks ma pean ikka sulase vankri ja hobusega mõisa saatma.»

«Mitu päeva aastas?»

«Kakssada päeva.»

«Oi-oi-oi...»

«Aga mul ju ka ligi kaks adramaad käes...»

«...Nojah... kui sa selle kahesaja päeva lisaks muud ei pea andma, eks siis ehk ikka kuidagi...»

«Ei noh... eks ikka muud ka...»

«Ah muud ka? Mida?»

«Eks viljahinnust ka ikka...»

«Kui palju?»

«Kakskümmend vakka.»

Pall vilistas. Aga onu Jakob ütles:

«Ää vilista ühti. Kivilool võtab piiskopi-isand kahe adramaa pealt kolmkümmend. Ja päris parunimõisades tuleb mõnel pool nelikümmend ka.»

«Aga see kakskümmend on siis sinu käest ka kõik?»

«Ei... ega sellepärast's veel muu või viimata jääda...»

«Mis sul siis veel viia tuleb?»

«Noh... vasika- ja varsakillingid — kaks killingit vasika ja kolm varsa pealt. Ja lambakümnis ja...»

«Iga kümnes lammas?»

«Iga seitsmes.»

«Mis kümnis see siis on, kui iga seitsmes?!»

«... Nojah... aga Anijal ja Vaasel viiakse iga kuues. Nii et...»

«See on siis kõik?»

«... Nojah... niipalju, et siis veel vakulauakraam, kaks korda aastas: jagu liha ja mune ja mõned kanad, ja pool marka adramaa pealt joomaraha ja mõdukillingid... Ja siis iga aasta kaksteistkümmend sülda puid, mis valitseja Tallinnas maha müüb, ja neli sülda mõisapuid, ja kolm ehituspalki ja kümme plangupuud. Ja kolm tündrit sütt sepapaja jaoks... Ja siis heinu ka — koorem adramaa pealt. Ja kümme kubu õlgi. Ja nael linast lõnga ja kaks naela humalaid ja nael mett ja kimp kanepit...»

Pall vilistas jälle.

«Sulle ajab muudkui vile peale. Aga parunimõisades on kõik see asi veel kõva kolmandiku krõbedam. Ja rahamaksud on ka suuremad...»

«Ah sa maksad raha ka veel?!»

«Kuidas siis... Maaraha ja suitsuraha. Ja nimeraha ja õueraha. Ja kuus killingit aastas iga sulase pealt...»

«Selle pealt ka, kes sul mõisas teol käib?»

«Ikka selle pealt ka...»

«Ja siis on veel kingiraha ja kaplaniraha ja marssaliraha ja kokaraha... Ja siis on kirikumaksud ka...» ütles Jürgen nende selja tagant.

«Palju seda raha siis kõik kokku tuleb?»

«Kakskümmend viis marka aastas tuleb ära...»

«Ehk viie härja hind...?»

«Nojah...»

Hobused astusid kõrvu lingutades jõkke ja sammusid läbi vee, mis oli koolmekohal loomadele kõhuni. Pall oli oma tuhku seljas nii hoolega mõttes, et ta vahepeal jalgapandud tossud ja tupitsad said jääkülmas vees läbimärjaks, enne kui ta märkas põlvi kõveraks tõmata.

Kui hobused tilkudes ja nahka väristades teisel kaldal edasi läksid, küsis ta:

«Aga kui sa, ütleme, teomehe mõisa saatmata jäta?»

«Esimese päeva eest kümme killingit trahvi, teise eest kakskümmend. Kolmanda eest — peremees mõisa ja kere maha.»

«... Ja see kõik kokku on ikkagi nii... et pole vigagi?»

«... Umberringi on enamasti sandim...»

«Aga mispärast sa nüüd siis seal kaevata tahad?»

«Sellepärast, et see Hasse-isand, kes meil mullu sügisest valitsejaks on, see kipub nüüd kõike just sinna sandimale keerama. Nagu oleks meil orjuse poolest harilik parunimõis. Ta sätib seda vähehaaval juba sügisest saati. Aga see müümise ja ostmise asi on nüüd esimene suur sähmakas... Ta pakub ju kõige meie kraami eest poole halvemat hinda, kui me linnas saame. Ja adratera eest nõuab kakskümmend killingit. Aga Kimmelpenning võtab linnas kaksteist. Ja kui me selle vägivalla praegu alla neelame, paneb Hasse-härra meie elu varsti päris nahka.»

«Ja sa arvad, et see kloostri-isand hakkab valitseja vastu külameeste nõusse?»

«Eks näe...»

Kahe mõisalauda õlgkatused olid mitmest kohast katki ja laudaväravad sagarail ripakil. Kurgla mehed ratsutasid mööda porise kaldaga kogretiigist — võis kindel olla, et suve poole katab seda puutumatu hele-roheline kõnts — ja õunaaiast, mille paarkümmend äbarikus pungapurust puud ammu lõikamist ootasid. Valitsejaõue väravas tuli vilasilmaline, natuke kookus poisivolask neile vastu:

«Ei — valitsejaisand on väljal kaerakülvi vaatamas. Jaa — Antoniuse-härra on mõisas. Valitsejamajas.»

Valitsejaisanda kirjutustoas. Muidugi võtab vastu. Miks ta vastu ei peaks võtma...»

Poiss kadus kuskile ära ja Kurgla omad sidusid hobused aiateibasse kinni ning sammusid madala, lõmmulaudadest katusega ja väikeste kalasoomusklaasist akendega valitsejamaja poole.

«Jää sa välja. Me läheme Palluga kahekesi,» ütles onu Jakob Jürgenile. Ja Pall pani tähele, et onu võttis juba õues kübara peast.

«Kas sa seda Antoniuse-härrat tunnend ka?» küsis Pall onult tasa, kui nad läbi poolpimedade eeskoja läksid.

«Korra käisin ta jutul — aasta kolme-nelja eest,» ühmas Jakob.

Hasse-härra kirjutustuba oli madal, väikese aia poole pööratud aknaga ruum. Akna kõrval seisis seinale ääres kirjutuspult ja selle juures rippusid paljal palkseinal mõned pikad määrdunud nahkköites arveraamatud ja paarkümmend mitmesuguse pikkusega kriipsulist arvepulka. Otse lahtise akna all seisis rohmakavõitu, kirvega kuusepuust tehtud sohva ja selle ees paar järi ning väike ümmargune laud. Antoniuse-härra leisis sohval. Ta valge, aga hoopiski mitte kõige uuem tsistertslaserüü oli punetavast kaeluseaugust valla, laiad käised tagasi vajunud ja punakakarvalised käsivarred küünarnukkideni paljad. Ning tilluke valges pärgamentköites raamat oli tal käes. Ta oli umbes nelikümmend aastat vana, ei liiga paks ega liiga kõhn, ja ta ühegi karvademeta ning ühtlaselt õhetav nägu ja punase pügatud juukseparja ning roosa tonsuuriga peanupp võinuksid oma pisut madujas olemises isegi ohtlikud paista, kui ta näost poleks vahtinud kilavad hallid jõmpsikäsilmad.

Kui Pall ja Jakob koputuse ja hõike peale sisse astusid, ohkas Antoniuse-härra.

«*Schon wieder welche...*» Ning vistrikulise näoga noormehe poole, kes seisis sohva jalutsis lahtise akna all, ütles ta: «*Frag die Kerle, was sie wollen.*» Sealjuures pani ta tillukese valge raamatu käest sohva ees seisvale lauale. Pall märkas laual suurt neljakandilist rohelist pudelit ja rohelist klaaspeekrit ning seda, et pudel oli pooleni tühi.

«Mis teil tarvis?» küsis tõlk. Ja Pall pani imeks, kui

napilt ja selgelt onu Jakob sellele kosta mõistis. Ja kui asjakohaselt ta oma jutule lisas:

«Mõis, see tähendab klooster, ei saa sellest mitte kröömigi. Aga valitsejahärra kukrusse kõlksub küll. Ja külarahvale toob see suurt rahakahju ja õhutab viha ka. Sest meil on elupõlved õigus olnud oma jääke linnas vabalt müüa ja tarvilikku vabalt osta.»

Kui tõlk oli oma üsna umbmäärase ja seosetu ümberpaneku lõpetanud, ajas Antoniuse-härra punase kilpkonnakaela rüü seest õieli ja küsis tüdinult, kuid siiski üllatava huviga:

«*Ja worum handelt es sich überhaupt?!*» Pallu kõrv tabas sealjuures, et ta ei ütelnud mitte *ü-berhaupt* nagu õige sakslane või ka katersass, vaid ütles *i-berhaupt*. Nii et rahvuse poolest pidi ta olema vist lätlane või poolakas või minetea kes. Tõlk tahtis onu Jakobi juttu üle seletama hakata, aga Pallule paistis, et silmapilk asjasse vahele segada on enam kui käes. Ta ütles:

«*Hochweiser Herr Pater* — kas te lubate, et mina seletan —»

Antoniuse-härra pungitas pisut silmi ja pani ühe villases sokis ning nahksandaalis jala sohvalt põrandale:

«Kes teie olete —?» Ta vaatas esmakordselt Pallule tähelepanelikult otsa.

«Mina olen selle talumehe tõlk.»

Antoniuse-härra hoobas enda istuli, pani ka teise jala põrandale, silmitses Kurgla mehi teraselt ja küsis, ise ülemise huulega naerdes, nii et valged hambad helkisid:

«Ja kus on tema kannupoiss? Ja tallipoiss? Ja teener?»

Pall mõtles silmapilgu pingutatult, mida sihuke jutt pidi tähendama, ja taipas siis, et see oli vintis isanda nali. Ta kaalus hetke, kas minna naljaga kaasa, kuid loobus sellest — tont teab, kuidas isand seda võtaks — ja ütles lihtsalt:

«Esiailgu on kohal paljalt tõlk. Ja lugu, mida ta peab teie tarkusele tõlkima, on see.» Ning ta seletas asja paari klaari lausega ära.

«No kena. Ma ütlen Hassele, et ta jätaks selle asja Raasiku külades nagu oli,» ütles Antoniuse-härra ja haigutas kergelt, «kas sellest aitab?»

«Mm-ma arvan küll...» ühmas Pall.

«Ja mida saaksin ma rohkemat teha?» küsis Antoniuse-härra toonil, mis pidi kinnitama, et ta rohkemat tõesti teha ei saa, ja muigas sealjuures, nagu teeks ta abitus talle nalja. «Ma võin teda ähvardada, et panen ta kirikuvande alla, kui ta mind ei kuula. Isegi kui ta usub, et ma seda võin, sülitab ta selle peale. Kui luterlane. Noh, *bene*. Aga nüüd ütelge mulle, mis mees teie olete?»

Ta kallas peekri laual rohelisest pudelist pooleni täis: «Rüübake!» Pall viivitas ning Antoniuse-härra lisas: «Julgesti! Hispaania haigust mul ei ole. Mida sakslased prantsuse omaks kutsuvad. Siinmaal peaks seda õieti saksa haiguseks kutsutama. Eks ole? Ja Moskvas poola haiguseks ja Kaasanis moskva haiguseks ja ikka nõnda edasi. Naabriarmastuse seaduse järgi. Eks ole?» Ta pöördus oma vistrikunäolise tõlgi poole: «Ütle vanamehele, et ta läheks välja ja ootaks!»

Kui Jakob oli toast välja taganenud, käskis Antoniuse-härra Pallul istet võtta ja ütles sellal, kui Pall tõrksalt veinikarika kanda näppis:

«Te pole selle vanamehe poeg. Õigus? Aga tema venna- või õepoeg küll.»

Pall noogutas.

«No nii. *Primum*. Te räägite haritud saksa keelt. Aga te olete liiga noor, et see saaks mujalt kui linnakoolist pärit olla. Õigus?»

Pall noogutas.

«Nii. *Secundum*. Aga ametis ei ole teie mitte kuskil. Õigus? Sest noor ametimees ei tuleks oma matsist onule tõlki mängima. *Tertium*.»

«Ma õpin linnakoolis.»

«Aa. *Primaan?*»

Pall noogutas. Ta oli käe karika küljest ära võtnud ning Antoniuse-härra kallas selle täis ja ütles, sealt väikeste sõõmudega veini rüübates: «Haritud eestlane on nii haruldane asi, et kui ta olemas on, peab ta neetult tark olema.» Sellepeale kummutas ta karika järsku tühjaks, kallas ta nüüd juba ääreni täis ja lükkas Pallu ette tagasi:

«Te teate, et Moskva tahab Liivimaale kallale tulla?»

«Räägitakse.»

«Ning et ordumeister Galen on haige?»

«Oli niisugust kumu ka...»

«Aga kes tema asemele saab?»

«... Kes seda teab... Tallinnas kuuldub, et vahest Fürstenbergi-härra...»

«Õigus. Aga sel juhul hakkab Moskva tingimata sõdima.»

«... Miks?»

«Sest Fürstenberg on Moskva jaoks liiga taanimeelne. Aga mind huvitab teine asi. Ütelge, mis teeb sõja korral eesti talumees? Noh — näiteks see teie onu?»

Pall oli vait.

«Kas ta keerab Hassel kaela kahekorra?»

«No-no-noh...» tõrjus Pall ehmunult.

«*Bene*,» ütles Antoniuse-härra naerdes, «ütleme, et ta ei keera. Kui Hasse lubab tal vabalt Tallinna turul käia. Tema on ju ka oma küla jõukamaid mehi. Eks ole? Aga mida teeb aadlimõisade kehvem talumees?»

Pallu vasak õlanukk kippus teadmatust osutades nõksatama, nagu tal jõmpsikaeas moeks oli, kuid jäi siliski täismehelikult paigale. Ning võib-olla just seda enam hakkas miski temas Antoniuse-härra käskivavõitu usutluse vastu kohuma: mitte ainult umbusk, vaid ka trots.

Antoniuse-härra ütles: «Moskva kuulutab, et Liivimaa on nimelt tema igiaegne pärus. Taanlane räägib vähe suurema õigusega enesest sedasama. Keiser on meid rootslasele lubanud. Soome Johan tahab meid endale sokutada. Aga ordis on tugev leer neid, kes arvavad, et Poola Sigismund on meie ainuõige päästja. Ütelge, missuguse kuninga alla tahaks eesti talumees minna?»

Pall lausa tajus, kuidas Antoniuse-härra pärimised ta vastu seinast surusid. Miks pagana pihta peab ta vastama võõra inimese küsimustele, kui ta nende peale ise eneselegi kosta ei mõista?! Miks pagana pihta peab ta laskma seda endale meeldida? Miski ta sisemuses tõukas ta lõua püsti. Ta ümmarguste silmade välimised nurgad läksid äkitselt teravaks, aga ta hääl oli peaaegu et kohtlane, kui ta küsis:

«Aga missuguse kuninga alla ihkavad härrad Padise mungad?»

Antoniuse-härra hakkas kõhinal naerma: «Oooh... meie oleme... surnud maja. Meid on seal abtiga kokku veel ainult üksteistkümme munk ja järel. Nii et kelle alla meie tahame, sellel pole mingisugust tähtsust... Hüva. Ma ei raiska rohkem teie aega.» Ta haigutas kergelt, tõstis jalad kuusepuust sohvale ja võttis tillukese valge raamatu uuesti kätte. Enne kui ta raamatu avas, ütles ta naerdes:

«Haritud eestlane on niisama umbusklik kui mats.»

Jakob ootas Pallu valitseja aiavärvavas. Ning Pall oli oma jutu asjassepuutuvat osa Jakobile paari sõnaga ära rääkimas, kui Jürgen nende juurde astus. Ta kuulas Pallu sõnad lõpuni ja ühmas: «Kurat teab, mis sest supist nüüd saab...» Ja siis ta seletas:

Ta oli Pallust ja isast õue jäänud ning neid ootama hakanud. Ta oli kõndinud, käed selja peal, mööda maja esikülge edasi-tagasi. Siis oli ta ka maja otsast mööda astunud ja maja aiapoolse nurga juures seisatanud. Maja tagakülge oli padrikuks kasvanud vaariku varjus ja sealt oli ta kuulnud lahtisest aknast kostmas isa häält. Ta oli põõsaste tagant aknale lähenenud ja siis oli ta näinud: see tema neetud nimekaim, seesama Jürg, see kuradi Ruunapoiss, noh, kes neile ennist värvavas vastu tuli ja siin Hasse juures toapoisi eest on — see oli kükakil maja seina ääres lahtise akna all ja kuulis, kuradi nuhk, muidugi iga isa sõna ära! Kui jutt pärast saksakeelseks läks, hiilis ta aknast eemale ja ajas enese põõsaste vahel sirgu. Sest saksa keelest ei saa ta, pasknäär, aru. Aga isa jutu kannab ta valitsejale muidugi tulistjalu ette. Niipalju on tal oidu küll...

Jakob kuulas poja kipras suul ära, sidus hobuse aiateibast lahti ja ronis tummalt sadulasse. Ka Pall oli juba sadulas. Jürgen seisis veel hobuse kõrval maas, kui seesama poisiloikam, see Ruunapoiss aiast nende juurde tuli. Ta paistis veel enam kookus olevat kui ennist ja ta lai tedretähniline nägu oli naerukil:

«Noh... ää... kuida peremeestel läks...?»

Jakob keeras hobuse tummalt teisale ja kappas minema. Pall tabas Ruunapoisi vidupilgu, pööras silmad kõrvale ja mõtles püües ebamugavuses: miks pagana pihta mina õieti silmad kõrvale pöörasin...? Siis kuulis ta matsatust ja teivasatist raginat. Jürgen oli juba sadulas. Ruunapoiss lamas poolseljakil aia peal ja hoidis mõlema käega lõugu kinni ning ta sõrmede vahelt tilkus verd.

«No seda sa, kurat, kahetsed...» hüüdis ta hobustele järele.

Löökeste laul oli kõrgel teispool hommikuste heinamaade udu. Udu ise oli vajumas ja töötas ilusat ilma. Nad sammusid hanereas üle noore külma rohu ja suurelt jaolt alles nuppus võililled: Jakob, Jürgen, mõlemad sulased, Küti Jaak oma eidega, Kati-tädi, Epp, Märten ja Pall. Kõigil olid kirved-kiinid õlal ja moonasid seljas ja samm oli neil üsna rutakas, sest sõrdu pidi olema kuue või seitsme vakamaa jagu. Pall ja Märten oleksid õigupoolest pidanud eespool, rivi meeste osas sammuma, aga Pallul oli harjumus käia tagapool. Sealt oli ülevaade kooskõndijaist kõige täielikum. Ja Märten jäi temaga seltsis maha. Nad nägid siit meeste halle selgi ja kandilisi õlgu ning kahe eide tähnilises lanus kukalt ja Epu lahtist heledat juust ja kastest läikivaid sääri. Poole penikoorma sees vaatas Epp kaks korda tagasi ja kummalgi korral käis Pallul imelik väike kõhvakas kõhust läbi.

Nad sammusid üle niidu päikeseribade ja süüvisid metsa varju. Ja Pallul unusid aritmeetika ja Augsburgi artiklid. Ta tundis poolteadlikult, kuidas ta tallad läksid kumeraks ja kergeks ja kuidas ta püüdis päkki hääletult maha panna, et ainuski oks ei naksataks... Ning võimatu oluks öelda, kumba oli ses rohkem: kas ammuste laanemaiste esiisade kütiks-käima või Kalamaja-poiste hiljutiste sissimängude mälestust.

Mets näis vahepeal hakkavat päris laaneks kippuma, aga alanes siis jälle rabaseks sabrikuks, kuni madalikust kerkis ilus sangleppade ja kaskedega seljandik.

«Seesama see Lammassaar ongi,» ütles Epp üle õla linnameestele teadmiseks.

Jakob oli kogu tee sõrruliste ees käinud ja rada näidanud. Nüüd, kui nad hakkasid üles seljandikule minema, noogutas vanamees pojale ja laskis teised tema kannul edasi minna, ise aga pööras sarapiku vahel kurale. Pall ei mõistnud isegi, mis uudishimu see oli, et ta seda märgates Märtenile lõuaga märku andis ning ta käisest paigale tõmbas:

«Oot...»

Epu valge pea kadus hetke pärast teiste kannul pöösastesse. Pall viipas Märteni kaasa ja hakkas minema sinna poole, kuhu onu oli pööranud. Ta lisas sammu ja peagi nägid nad onu selga tihniku vahel edasi liikumas. Parajasse kaugusse hoidudes läksid nad talle järele. Sadakonna sammu järel jõudsid nad onu jälil seljandiku lõunapoolse otsa juurde. Üle madalate kuuskede ja hõredate kaskede tõusis siin haraline, nähtavasti mitmest välgust räsitud tamm. Ta oli keset kollakat haljusevinet alles sootumaks must ja alasti. Ainult mulluseid roostekarva lehti oli jändrikku võrasse siin seal puhmati rippu jäänud. Onu Jakob peatus puu juures ja poisid tõmbusid sarapuupöösaste varju. Nad nägid selgesti: onu võttis kübara peast ja pani maha. Siis lükkas ta kuuehõlmad lahti, sõlmis sinisejutilise kootud vöö vöölt ja laotas selle enda ette rohule. Nüüd laskus ta põlvili, nii et põlved olid vöö peal. Pall nägi ta mullaseid pastlataldu, mis olid kuidagi liigutaval viisil kandadest laiali ja pöidadest koos. Pallule tuli meelde: nagu kaks ehmunud looma, kes sirutavad koonu mulla ja teineteise poole, iga silmapilk valmis kaduma, nii et neid pole olnudki... Siis tõstis onu nõõri, millega tal väike lähker õlal rippus, üle pea, ning ta käte ja õlgade järgi võis aru saada, et ta püsis lähkri naga kallal, kuni sai selle eest ära. Ja Pall kuulis rohu vaikesat, kui onu lähkri sisu maha kallas. Selle järel pani Jakob lähkri enda kõrvale, lükkas pea aeglaselt kuklasse ja tõstis kobakad käed hallikirjute juuksekalude kõrgusele õhku, käeseljad väljapoole, nii et oli näha, kuidas ta kõverad sõrmed püüdsid end sirgu ajada ja jälle kõveraks vajusid. Ta oli natuke aega liikumatu, pilk suunatud nähtavasti tammetüve mustavaisse konarustesse, ja kuidagi hilinedes tajus Pall ta

tasast üminat. Aga sõnadest ei saanud ta parimal tahtmisel aru. Ta ei saanud aru, kas ümin üldse sõnadest koosneski. Siis tõusis vanamees püsti, sidus vöö vööle, pani lähkri kaela tagasi, võttis kübara maast ja eemaldus puu juurest taganedes mõned sammud. Esimeste sarapuupuhmaste juures pööras ta ümber, pani kübara pähe ja hakkas tulnud teed tagasi minema. Poisid heitsid pöösastesse kõhuli maha ja ta läks üsna nende ligidalt mööda.

Kui ta sarapikku kadunud oli, tõusid nad püsti. Miskipärast viipas Pall Märteni paigale jääma. Võõrastavast imekspanust tõrkudes ja uudishimust pinevil lähenes ta tammele, mille ees onu äsja oli põlvitanud. Paari rohulible küljes olid siin kahjaõlle valged vahutupsud ja maast tõusis jahedat haput kesvamärjalõhna. Pall tõstis pilgu mööda krobedat tammetüve üles tõlkaist haralisse võrasse. Ta oleks hea meelega kuulatanud, kas mullused lehed seal ülal kahisevad või ei. Kuid hommikused pöösalinnud siutsusid ümberringi nii valjusti, et polnud kuulda ei lehti ega vaikust. Aga kui ta pilk mööda neljamehesülelist tüvemürakat allapoole libises, silmas ta koorekorba pragude ja muhkude ning sõestunud välgumõlude sees äkitselt nägu: teravat püstjat otsmikuvagu ja kulmumõhna ja mustavat silmaauku ja sügavat kortsu laia ninapurje ning kipras suunurga vahel. Ühe silmapilgu jooksul nägi Pall seda ärapühkimata selgusega. Ta lõi kohkumisest ja üllatusest risti ette. Ning oleks ta sõandanud hoolega oma käelligutuse taha iseenesse vaadata, oleks ta näinud, et see oli küll tõrje ja enesekaitse, aga ka austuseavaldus. See oli ta linna-mina ehmatuse kohtumisest kurdiga ja ta magava maa-mina üllatus maajumala olemasolust. Sealsamas kadus nägu tabamatult tammekorpa. Kuidas Pall seda ka ei otsinud, enam ei läinud tal korda seda puukoore mahjadest üles leida. Nähtavasti oli risti-märk ta puusse tagasi peletanud.

Kui nad läbi pöösaste onu Jakobile järele ruttasid, küsis Pall poolsosinal — ja ta polnud sugugi kindel, et see oli ainult onu Jakob, kelle pärast ta sosistas:

«... Kas sina nägid...?»

«Muidugi.»

«Eee... mida?»
 «Paganapalvet.»
 «Ei... Maajumala nägu... puu sees?»
 «Ei näinud. Kas sina nägid?»
 «...Jaa... Aga kas sa usud, et nad olemas on...?»
 «Maajumalad? Muidugi on.»
 «Miks sa arvad...?»
 «Egas ilmaasjata kõigist kantslitest räägita, et neli ei ole! Kui nii palju räägitakse, et ei ole, siis kindlasti on. Ja sa ju ise praegu nägid ka.»
 «...Nägin küll... Aga mine tea... ega iga asja sellepärast veel olemas ole, et sa teda näed...»

Kui nad onu Jakobi järel mõnisada sammu maha olid käinud ja seljandiku keskel avanevale sõrrumaale jõudsid, olid ülejäänud seal juba käed tööle külge löönud. Mõnekümneaastane kaasik oli paarisaja sammu pikkusel ja peaaegu niisama laial maatükil kohe pärast lume minekut maha võetud ja langetatud puud okstest puhtaks raiutud. Kahel kolmandikul väljal olid oksad ja maharoogitud võsa küünra-paari kõrgustesse pikka-desse aunadesse kokku kantud. Hallide, kohati häda-urbadest kollakavinelist oksa- ja haorõõnete vahel mustasid haralised kannupägarad ja valendasid ribu-radaridades vaksa või kahe jämedused kasetüved. Val-mis sõrru ja alles lagakil laasmaa piiril oli Kurgla rahvas töörinde sisse võtnud. Nad lohistasid ja kandsid kasetüüakaid enam-vähem-ridadesse piki välja ning vedasid maharaiutud võsa, oksterädi ja kände auna-desse, nii et puud jäid tüveotsi-pidi okste- ja haorõõnete sisse — et nad okste ja risu hõlpsamast tulest hea süüte saaksid ja paremini põleksid.

Pallul oli niigi kübe piinlik, et nad teistest hiljem kohale said, ja see kübe oli seda tuntavam, et ta poleks kellelegi öelda tahtnud, kus nad käinud olid, ja et ta kuidagi ei suutnud kiskuda end valla sellest, mida nad olid näinud... *Maajumalad on siis ikka tõesti ole-mas...?! Aga inimestele, kellel nad on — kas nad on neile ainult salahäda...? Või viimati ka salarikkus...?* Ta asis kopsaka kasetüve pägara poolt otsast õlale ja

vaatas ringi, et näha, kuhu Märten oli jäänud, sest töö juures oleks ta tahtnud maajumalate küsimust edasi heietada. Aga Kurgla sulane Paavel, lameda näo ja ruugete juustega poisimürakas, oli Märteni endale tagapool puu kallale appi kutsunud ja Märten oli seal juba töö otsast kinni. Pall vedas oma kasetüüaka lähema aunani. See oli parasraske tükk, mis vajutas ta jalad kõvasti maha ja tuli õõtsuma ja vankuma kippudes üle mätaste, nii et rohi ladva all rudises. Kui ta puu õlalt maha lükkas ja toht tolmas, maa mütsatas ja oksad ragisesid, nägi ta Eppu teispool auna okstesületäit maha panemas. Puu raskusest vabanenud, oli Pallul silmapilguks tunne, nagu ei kaaluks ta ihu peaaegu mitte midagi, nagu kerkiks ta magusal sisemisel jõul tükki maad pikemaks ja nagu tõuseksid ta jalad iseene-sest mättalt lahti.

Kui Pall teise kase järele läks, meenutas ta, mis eile õhtul oli juhtunud või õieti seda, et juhtunud polnud mitte kui midagi. Kui nad eile mõisast tagasi tulid, oli Pall Epu järele ringi vaadanud, aga tüdrukut polnud kuskil näha. Ja Märten oli rääkinud, et tema oli Epuga algul mõne sõna juttu puhunud, aga siis läinud küla peale ringi uitama ja pärast polnud ta Eppu enam sil-manud. Alles siis, kui Kurgla omad õhtulauda asusid ja toa põlvkõrgusel laual enne pimedat kiiruga leiba ja odratangusuppi ja värsket ternespiima võeti, oli Epp silmapilguks Pallu vastu laua äärde istuma tulnud ja rehetoa hämaras olid ta heledad silmad paar korda Pallust üle lipsanud. Ja kui lauast tõusti, oli Epp Kati-tädile ütelnud, et aitäh naabriperenaisele ja et tema hakkab nüüd koju minema. Ja siis oli Pall — ta seisis rehetoa ukse ees ja vaatas õue, kus suur kuusk oli vastu vaskpajapunast eha viimse kui musta okkani selgesti näha —, siis oli Pall lasknud Epu enesest mööda ja kui Epp juba õues oli, aga tema möödumise tuuleõhk veel Pallu lõuga kōditas, oli Pall ütelnud:

«...Ära veel mine.»

«...Lähen küll —» oli Epp õuemurult tasa vastanud.

«Miks...?» oli Pall küsinud.

«...Kardan —» oli Epp ütelnud, temast viie sammu kaugusel seisatades.

«Mida...?» oli Pall küsinud. Ja sealjuures tähele pannud, et tema enese hääl talle võõras tundus.

«Sind...» oli Epp vaskpajakarva eha taustal vastanud.

«Hmhl!» oli ainus, mida Pall oli mõistnud selle peale kosta.

Epp oli peaaegu sosinal ütelnud:

«Nojah. Hunte sa ei pidanud kartma. Siis ajad ju hirmu peale. Et mine tea, kes sa oled.»

Pall oli tajunud: kuskil selles kiirustavas poolsosinas veikles piir — ühel pool libahundihirm, mis võib-olla ei olnudki patt, ja teisel pool edevus, mille nimi on *vant-tas* ja mis kindlasti patt pidi olema, sest seda oli nii magus tähele panna.

Kui Pall teise ja kolmanda puuga päralt jõudis, oli ka Epp okstega teisel pool auna kohal. Ja mõlemal korral oli Pallul puud olalt tõugates seesama maast lahtitõusmise tunne. Ja mõlemal korral vahetasid nad Epuga läbi punakais mullakänkrais kännujuurikate ja vaevaurbades võsarisu imeliku ehmatava ja oodatud pilgu. Kolmandal korral küsis Pall:

«Noh — kas ajan sulle ikka veel hirmu peale?»

«Ei tea...» ütles Epp ja pööras väikese tööst õhetava näo silmapilguks Pallu poole, «päevavalgel ei aja...»

Kui Pall neljandat kaske ära tooma läks, märkas ta, et ta kuue õlaõmblus oli lõhki. Muidugi, ta oli ju nimme kõige raskemad puud valinud ja neid millegipärast nimme hooletult õlale ja õlalt heitnud. Ta riputas kärisenud kuue laasmaa serval kase otsa ja ringutas mõnust. Nahk oli tööst soojaks läinud. Lihased surisesid kareda särgi all. Kaugemal tagapool ragistasid teised Kurgla omad, sealt kostis kiinihoope ja kellegi kõnet. Aga päris siinsamas siutsus üks põosalind uskumata valjusti ja hiirekõrvus kaasik lõhnas nagu käärinata mõdu... *Ja hundid taganesid ja nuhkide lõuad tilkusid verd ja maajumalad olid olemas...* Ning mitte enam ehmatava, vaid hädaohumagusa joana tuli Pallu teadvusse, et see, mis siin metsas praegu sündis, oli keelatud asi. Jaa: kui mõni keelekandja mõisa teada annab, et Kurgla Jakob on Lammassaarde salasõõru teinud,

võtab mõis sügisel ära kogu selle maalapi saagi. Aga juba enne kui oder, mis siia homme külvatakse, jõuab idu mullast välja torgata, kästakse Jakobil mõisa tulla ja pektakse ta turi verele ja pannakse ta kümneks päevaks valitsejamaja keldrisse vee ja leiva ja kopitama läinud jahulurri peale ja lastakse tal pärast veel trahvilammas mõisa tuua... Tõeliselt pole küll just väga karta, et nõnda sünnib. Sest kui ka mõni lahtise keelega kaetseja sellest haisu peaks ninna saama ja mõisa sellest rääkima jooksmas, siis ei lähe ta arvatavasti mitte otse Hasse-isanda juurde, vaid annab asjast kõigepealt kupjale teada. Aga kupjakuramust käis Jakob mineval nädalal altkäepõrsaga teretamas... Kuid ikkagi on Kurgla rahva sõrrutöös mingi varjatud rutt, mis näib pikkamööda isegi kasvavat. Aeg-ajalt vaatab ka Pall metsa poole — et kas pole seal peale maajumalate ehk veel inimlikke paharette luuramas. Ringutades kevadise tööhommiku mõnust, ringutab ta siiski ka ärevusest. Ning ta ärevus kasvab, nagu märkamatuks kasvab töö-rutt.

«... Nii et enam sa mind ei karda...?» küsib Pall ja kohendab mahamütsatanud puule oksterisu peale.

«... Ei tea...» ütleb Epp ja kohendab oksi omalt poolt. Ja kui Pall vait on, vaatab tüdruk oma valge juuksekaulu alt vilksti Pallu poole — ta nägu hõõgub lõõvehkimisest, ta vasak põsk on mullane ja ta juustes hillerdavad tohulibled:

«... Ma hakkasin sind meelde tuletama... ja siis tuli jälle hirm peale...»

«Nonoh — misasja sul siis meelde oli tuletada?»

«... Kuidas sa vanataadi matustel olid...»

«Mis seal siis oli?»

«Nagu sa ise ei teaks...»

Aga mullu sügisel vanataadi matustel oli nii, et Pall mõnda asja teab küll, aga mõnda tõesti ei tea.

Oli nii, et kui vanataat surnud oli (kõige vaiksemat ja igapäevasemat vanainimese-surma oma lavatsil lampanaha all, nii et teised seda alles hommikul tähele panid), siis tahtis Kati-tädi, et ta ilusti kirikuaeda maha maetaks. Aga teised arvasid, et mistarvis seda, et kirikuaed on üks tülikas ja kaugel koht ja kirik üks kulukas

ja võõras värk, et tuleks vanataat lihtsalt tasa ära kalmetimäele viia, kuhu siitküla surnud ikka viidud on, välja arvatud Uue-Pärtli Juhan ja veel paar-kolm nooremat, kes siit viimasel kümnel aastal kiriku juurde on mulda viidud. Aga Jakob, kes talus juba mitu aastat peremees oli ning peremehe- ja pojaõigusega asja pidi ära otsustama, leidis, et talle on see õieti ükstupuha, aga et kirikhärraga võib jagelemist tulla, kui seda asja vanaviisi aetakse, ja kui seda kiriklikul kombel tehakse, võib vili ikaldada, ja paha on nii üks kui teine. Kui Pall siis linnast vanataadi matustele tuli — Siimoh polnud tulla saanud, sest tema oli selle aasta esimese vooriga Riia-teel — siis oli Jakob viisi leidnud, kuidas matuseasja ühele poole saada, nii et sellega kahel pool enam-vähem rahu oldaks: vanataat viiakse siiasamasse kalmetile esiisade juurde, aga Pall, kes on ju õppinud poiss kui mõnigi kirikhärra, loeb talle äraviimisel kristlikud sõnad peale. Ja Pall oligi lugenud. Ja Pallul tuleb meelde:

Vanataat on kambris, kitsas kuuselaudadest puusärgikastis, nunn peas. Tema peaotsi on järile torvik pandud ja torvikus põleb vahaküünal ja vilgub kangesti, sest pajalaud on lahti ja pajaaugust tuleb koos külma viinakuuvalgusega tuult ja lumepuru. Ja puusärgi juures seisab Jakob Kati-tädiga ja Peebust ja Taavist onu, kes elavad seal kuskil Kodasoo pool, ja nende naised, ja Jürgen onude lastega ja naabrirahvad ja sulased ja tüdrukud ja lapsepõnnid, kokku oma poolsada hinge, ligemad siinsamas kambris ja kaugemad toauksel kobaras, ja kambris lõhnavad kuuseoksad ja toas aurb matuseliste tangupuder. Ja siis astub tema, Pall, vanataadi kõrvale. Oh, ta on seda kõike ju küllalt palju ja lähedalt näinud — kui ta kvarta ja tertsia päevil kantorihärja ja kümne koolipoisiga, kellel selgemad hääled olid, matustel laulmas käis. Aga alati on ta seal ainult laulnud ja iial ei ole ta midagi ütelnud. Tõsi: ka ütelnud on ta ju teinekord — jutlusi ja õnnistuse- ja manitsuse- ja küllap vist ka ärasaatmise sõnu —, aga ikka ainult kajakatele või rahnudele mere ääres või kivikuulidele üleval tallimüüri äärel. Aga nüüd seisab ta vanataadi kõrval ja vaatab taadi

kaheksakümneaastasi kämbraid, mis Kati-tädi on taadi rinnale kokku pannud, kiviraskeid ja igaveseks vabanejaid, vaatab neid ega saa silmi nende küljest ära. Aga ta peab alustama, sest poolsada inimest ootab, ja ta alustab peaaegu sosinal:

«Mis tean mina, inimeselaps, elust ja surmast...?»

Pallule ei tule meelde, mis ta neile rääkis. Aga ta mäletab tunnet, et see oli üks sõnade tähesaju tund. Ka Epule ei tule meelde, mis see oli. Aga Epp mäletab seda, et ta esimest korda elus sai kõigest aru, mis niisugusel räästoolisel puhul öeldi. Ja Epp mäletab, et ta surnukambri sinakas talvevalguses ja kõllakas küünlaviilgus luges kõigilt avanevailt nägudelt imet, et kõik said kõigest aru. Epp mäletab omaenese hingevärinat. Ja sest ajast tuleb see värin alati tagasi, kui ta selle poisit peale mõtleb.

Muldugi ei karda Epp seda värinat, oh ei, ta ihkab seda. Imesõnadega poiss vanataadi matustelt ei aja talle hirmu peale, vaid kisub teda kas või salaja enese poole vaatama, kiskus esimesest silmapilgust peale ja kisub praegu siin sõrrumaal. Ei hirmuta teda ka poiss, kes elle Kurgla ahju pealt pullimörinat tegi, oh ei, vaid tõmbab teda õieti omasena... Aga et see imesõnadepoiss ja pullimörinapoiss — ja nagu Märten rääkis, ka loo, kes otse huntide suhu läks ja hundid põõsasse peletas, on üks ja sama — see ajab Epule tõesti hirmu peale... Sest kui imeliselt ta poisi sõnadest vanataadi matustel ka aru sai — äkitselt ei saa ta üldsegi aru, kus selles poisis kütkestav algab ja ehmatav lõpeb, pühadus lõpeb ja nõiatemp algab...

Aga Pall saab korraga aru... et tõeliselt pole ta nakk kuum niivõrd puude pärast, mida ta hommiku otsa on lohistanud, ega meel ärevil niivõrd salasõõru pärast, mida nad siin tühermaal teevad, ega süda võidurõõmituvune huntide pärast, kes tema eest pagesid. Vaid et tõeliselt on kõik sellepärast, et siin on see tüdruk.

Nende aunad on valmis. Need lõpevad sammu viiskümmend enne puutumatud metsa. Laasmaariba metsa ning sõrru vahel on hoolega risust puhtaks tehtud, et paras tuul, mis lagedast üle käib, sõrrutuld kasvavaisse puudesse edasi ei viiks. Ka tagapool näikse juba haka-

tavat selga sirutama, sest sõrd paistab üleni valmis olevat. Uhtlane idakaare vinu on just selline nagu vaja, et homsest külvist vähemalt tosin puhast tera loota (põhjatuulega põlenud sõrrul tuleb oder umbrohtu täis). Ja sõrru süütamine peaks ilusasti korda minema ega mingit tulekahju kaasa tooma. Aga siis kuulukse seal takkapoolt hõikeid. Kui Epp ning Pall sinnapoole vaatavad, on onu Jakob käed suule torru seadnud ja hüüab:

«Oh-oo-ooo! Pidage lõunat ka!»

Siis toob Pall kase otsast oma kuue ja moonaseki ja Epp toob pihlakapõõsast leivakoti. Nad istuvad kõrvuti risuauna varju hallivööti puutüve peale. Pall lõikab Epule oma teemoonast järelejäänud linnaleiba maitsta ja Epp annab Pallule külaleiba vastu. Nende silgud lähevad karpidest väljavõtmisel segi, nii et enam ei teagi, missugused on Jõelähtme ja missugused Kalamaja omad. Ja et Pallul joogipoolist ühes pole, joovad nad Epu väikesest kadakapuulõhnaga lähkrist kordamööda jahedat kasemahlakalja. Jahutust nad sellest aga ei saa, vaid neil on äkitselt hoopis kuum — nagu oleks ühe huultesoe, mida teine samalt punnaugult rüübates tunneb, ühe seest teise sisse voolanud ja sajakordseks saanud... Issand ise teab, kust ja kuidas linnapoistele, ka niisugustele, kel ainult varesekarva kuued seljas on (ja needki ölaõmblusest lõhki), need koledad skolaarivigurid külge hakkavad! Ja mine tea, kas Issand isegi teab, kui erinevad need poolmaavillased linnajõmmanid päris-skolaaridega ja antvärginoorsandidega võrreldes siiski on... Üks Kurgla Uue Pärtli plika ei tea sellest muidugi mitte aimugi. Ometi kui skolaari-isand või antvärgisell külatüdrukku issanda sinisekirju taeva all äkitselt sülle asib ja üle musutab ja mine tea, mida veel teha mõtleb, ei tähenda see suurt mitte midagi... Aga mõni poolvillane ja varesekarvaline hundihirm võib sellega nii tulises tões ja vaimus hakkama saada, et tal enesel sellest hiljem eluaeg kuum hakkab, külatüdrukust hoopis rääkimata. Igatahes leiab Epp äkitselt Pallu suured kämblad enda ümbert ja Pall leiab huultega Epu tuli-tulise ja pehme põse ja siis suu, millel on kadaka ja kasemahlakalja maik —

«Hoo-oo-ooo-oo!» hüüab onu Jakob. «Paneme nüüd tule külge!»

Nad ehmuvad teineteisest eemale ja Pall võtab tulusekatist räksi ja räni ja taelatüki ning moonasekist õletuati. Ta käed värisevad veidi — see on ilmsesti poolaeva kestnud töörabamisest. Üldse on ta peaaegu et endasse tagasi tulnud. Ometi märkab ta, et tema tegutseva mina kõrval seisab üks teine, üks veidralt eemalviibiv mina. Ja kõige kohalolevam ühtlasi. See teine vaevalt näeb, kuidas õletuust põlema vuhvatab ja tohupasa sellest süttib ja valged tohikud heleda leegi käes vahinal rulli tõmbuvad. See teine mina peaaegu ei märkagi, kuidas kuiv risuaun särinal tuld võtab ja leegid värske hagu nilpavad ja kuiva puu mustav suitsu- ja märjema halli ning aurusega seguneb, ja kuidas niisamasugused tuled kuues, seitsmes, kaheksas, kohas suitsu mültama hakkavad ja suits suureks sädemeliseks püramõlluks kokku sulab.

See teine näeb ainult Eppu.

Ega ta hiljem muud palju ei mäletagi kui tõrget ja järeleandmist Epu käes. Ja minekut. Tuhahelbeid õhus. Tuleusse maas. Rohututti, mida läbipaistev kollane keel otse nende jalge ees limpsab ja mis väriseb valgeks ja olematuks. Ja leekide punaseid sabasid suitsus ja haanadel karglemas ja kasetüvede tohul tirelit löömas. Tulekuradeid. Tuleingleid. Ja seda, et *maajumalad on olemas ja nuhkide lõuad tilguvad verd ja hundid põgenevad*. Ja taevavõtmelist mätast kasvavate kaskede keskel. Ja otse taevavõtmete sees Epu tahmast ja tulist nagu. Ja Epu heledaid silmi, mis on korruga tumesinised ja tulioravaid täis. Ja Epu ihu.

Mai alguse varahommikud on sel aastal üsna koledad ja Vaskjala orasepõldudel on hallavine maas. Aga Pallul ja Märtenil on seljad päris kuumad, kui nad üle tuntud purde säävad ja linna poole edasi ruttavad. Jah, oder külvatakse homme ilma nendeta Lammassaare sooja tuhka... Sest täna pärast lõunavahet peab Pall koolis olema. Kauemaks tal rektorihärralt külaluba ei ole. Ja sedagi luba poleks ta, muide, hapu härra Tegel-

meisteri käest eluilmas saanud. Too oleks tingimata nina kirtsutanud ja vesised silmad pungi ajanud ja öelnud: «Noor inimenel! Kui sina linnakooli primaan oled pead sa teadma, et sul pole sünnis maamatsidega ringi aaleda. Aga kui sul sinu õnnetuseks nende seas sügulasid on, peaksid sa ammugi küllalt tark olema, et seda — khm — asja ise mitte soojendamas käia Veto!» — Kuid õnneks oli härra Tegelmane suuri eluplaani hiljuti täide läinud: ta oli nüüd Niguliste pastori. Triviaalkooli rektoriks oli saanud märksa lähedam Sumi-isand, kes muuseas just pastoriametist kooli peale tulekut vastupidivalikust paremaks oli pidanud. Selle sõbraliku Sumi-isandaga oli Pallul algusest peale pea-aegu niisamasugune klapp, nagu tal vanasti Meusega oli olnud. Nii et täna kell kaksteist on ta koolis nagu vaskkillingiline... Muuseas: ega Märtenilgi need killingid mööda selga maha ei jookse, mis ta kaubahärra Krumhuseni laovalitsejalt saab, kui ta täna lõunast jälle platsis on ning aitab kaubaaitade keldreid puhastada. Räägitakse, et kaubahärra tahvat oma ladu Narvast Tallinna üle tooma hakata. Ise on ta koguni Narva raehärra. Aga Narva raad olevat sõjakuulduste pärast õige rahutu. Sedä asja peaks õieti Palluga arutama, aga juttu poistel täna hommikul suurt ei ole. Ei, nad pole hoopiski mitte pahuksis. Aga — Märten teab midagi kõik. Mis Epusse puutub. Midagi pärimata. Nahaga. Nagu sõber ikka. Võib-olla on ta vaikimises ka kübeke kahekordset kiivust: sõbra ja võistleja oma. Sest Märten on tõeline sõber. Ja iga poiss on natuke võistleja. Aga see kõik on kõrvaline. Sest Märten mõistab: Epust rääkida ei saa — lõmpsimisi ei sünni ja tõsiselt on tarbetu. Ja millestki muust rääkida oleks praegu ka narr...

Lehmja tammiku ääres puhkavad nad jalgu ja otsustavad leiba võtta. Kui nad tammejuurikatel istet on võtnud, tuleb Pallule korraka meelde: kui nad varavalges külast tulema tulid, seisis Kurgla sulane Paavel rinnuli hirsaijal ja vaatas neid. Nad märkasid teda pisut hilinedes. Pall hüüdis: «Hommikust! Ja jõudu! Ja nägemist!» Aga Paavel oli tumm. Ainult vaatas, mulla-karva kaabu madalas hõredail valgeil kulmudel...

Mis asja ta niimoodi vaatas...? Aga see ei lähe Pallule korda. Pall paneb äkitselt hoopis tähele, et Märteni moonasekk, mis linnast tulles õige kõhnuke oli, on nüüd vävasti pungis. Aga ka see ei lähe talle korda. Tal on meenuse rõõpassesaamisega küllalt tegemist. Laine läheb alles kõrgelt — harjadel maailmavallutaja jõmp-skaroom, orgudes armietu patutegija põrguhirm, ja üleval mereudu ja sõõrusuitsu kohal Epu õnnepisarais nagu vahtida, kahetseda, imetleda... Pall toetab selja vastu puud ja pigistab silmad kinni. Ta näeb kahte püklit tumesinist järve, kus ujuvad sõõruleekide punased oravad...

Kui ta silmad avab, on Märten oma moonaseki lahti teinud ja tirib sealt midagi välja — midagi, mis on nagu sõõrutule halliks vaibunud peegeldus —

«Märten! Mis lummus see on?!»

«Mh? Oravanahad. Leivakannikas jäi nende alla...»

«... Kust kohast sa nad said...?»

«Küti Jaani käest. Kimmelpenning ostab.»

«Ja mis asja sina seal vahel õiendad?»

«Oma asja. Ma teenin kolm penni tükist.»

Viies peatükk, milles üks noormees, kelle riide-
 jes sõrrusuitsu lõhn isegi nobusele nuusutajale tunda on, mu-
 lisel kombel satub otse kaset suurte isandate kaardimängutuba-
 halle nägema mängu, kus panusteks on terved provintsid, ja
 mängijate selja taga, aga varsti ka lauaja mängulauas te-
 wad — isjand hoidku — kroonitud pead!

Muidugi polnud selleks suure poliitika kaardimängu-
 toaks see kunagise piiskopimaja kutsari- või pigem
 siiski vist majameistrikorter, kus Meus ja Annika nüüd
 elasid. Ja veel vähem sai selleks olla piiskopi maja-
 meistri kunagine sahver. See ruum asus Meuse ja
 Annika kõõgi taga, ja kuigi ta valgeks lubjatud seintel
 oli kõrgust enam kui tarvis, oli ta vaevalt neli küünart
 pikk ja umbes niisama lai. Väikese toa võlvlagi oli eba-
 määraselt vildak, sest tegelikult oli see endine sahver
 lihtsalt kerge telliskivi-vaheseinaga kõõgist eraldatud
 konku. Ja kui Pall 57-nda aasta sügisel, kui koolitöö
 uuesti lahti läks, Meuse ja Annika juurde elama kolis,
 siis ei söandanud Annika talle seda kõõgitagust eluase-
 meks pakkudagi, vaid arvas, et ta ikkagi nende suur-
 tuppa peaks oma elamise sisse seadma. Aga Pall oli
 tungivalt tahtnud nimelt sesse Meuse väikesevarulises
 peres lihtsalt kolikambriks alandatud sahvrisse asuda.
 Ja oligi oma tahtmise saanud.

Ahju tema kambri ei olnud. Külmal ajal seisis madal
 laudne rohmakail sepahingedel üks kõõki lahti ja man-
 telkorstna-alusest leetulest tuli siia parajasti niipalju
 sooja, et noorel mehel polnud kuigi sageli tarvis kõõgi

tuks kohal käsi soojendamas käia. Ja magamislavatsil
 allas Siimoni vanast voorikasukast kõigi külmade
 vastu. Kümme-konna Meuselt ja Sumi-isandalt laena-
 tud raamatu tarvis oli lavatsi peaotsis hõõveldatud
 lauatükist riivil ruumi küllalt. Ja kitsal lauaköksi-
 l, mille nad Meusega kahekesi puujuppidest sepanaeltega
 kokku klopsisid, tulid tema *exercitia styli* lauakonaruste
 künste alati kõige siledamad välja. Teinekord raputas
 herra Sum nende puhul küll muiates pead ja leidis nad
 alemäära lopsakad olevat. Aga hindeks pani ometi
maxime.

Annika ja Meuse juurde oli Pall kolinud kõigepealt
 muidugi sellepärast, et nende korterist oli tal kooliteed
 paljalt kolmsada sammu, aga isa juurest Kalamajast
 juba pool penikoormat. Pealegi oli ta juba teist aas-
 tat Annika juures lõunakostil nagunii. Kõigele lisaks
 oli elu isakodus viimasel ajal vägagi igavaks kippu-
 nud. Raamatuid võis tarida küll sinnagi, aga maja oli
 pärast Annika äraminekut lihtsalt kuidagi tühi. Seitsme-
 kümneaastane Truuta-eit, igavene tohe killingiveere-
 taja, kelle isa oli maja pidama palganud, ei muutnud
 kodu külgetõmbavaks. Isa ise oli talvel harva linnas.
 Ja Kalamaja noortrahvast peale Märteni siin suurt
 enam ei käinud. Vahel harva eksisid siia küll mõned
 koolivennad. Jaa: kord oli kuue-seitsmemeheline kamp,
 kaubasaksapoegadest primaanid, kel mõned nooremad
 kaasas, koguni Hommikumaa Pask ehk Balzer Vegesack
 teiste seas, Pallu juurde ilmunud ja veininusalad
 kasukataskust lauale löönud. Pall oli olnud üpris eba-
 mugavalt kahevahel, et mis nende sindritega teha...?
 Kas hüüda külalistele laialt: «Oooo! No-no-noh, võtke
 aga istet! Võtke aga istet!» ja vanale Truutale pere-
 mehehäälega: «Hee-ei! Mulle tulid külalised! Lao aga
 paremat lauale!»? Kiusatus oli, peab ütleva, küllalt
 suur... Või ütelda poistele: «Kulla mehed, te ei roni-
 nud siia läbi hangede ju muu kui ainult selle pärast,
 et siin on nii kõrvaline koht ja klunkrijutt ei lähe siit
 kohe Sumi-isandale ette. Täna usalduse eest, aga...»?
 Aga siis oli vana Siimon ootamatult just sel momendil
 koju tulnud ja hülgenahkseis püstninalistes viltides
 harkisjalu keset tuba astunud ning Pallu ebamugavuse

üpris lihtsalt pooleks käristanud: «Koolipoisid? Jaa tere küll, aga jooma siin ei hakata.» Pallul oli hästi meeles, kuidas ta isa poole vaadates silmapilgu oli ise enesega võidelnud, kas öelda isale: «Oot-oot, kuule näe see noormees on ju Balzer Vegesack...!» Aga ta oli ometi vait olnud, kuigi tema täismeheuhkus plaan kannatada sai, ja härras-skolaarid olid nohinal lahkunud. Aga vait oli ta olnud, päris omavahel ütelda, kartusest, mis võib-olla talle endalegi päriselt selge polnud: kartusest, et kui vana teada saab, et see jõmm Balzer Vegesack on, tõmbab ta oma toredasti harkla vildid viimaks viisakalt koomale ja ütleb oma kitsa suuga naeratades: «...Ah soo... No siis... muidugi...» ning et temal, Pallul, oleks niisugusel korral vanamehest kuidagi kahju. Ja iseenesest ka.

Üldse: mingi vaevuaimatav kahjutunne oli teda Kalamaja madalate lõhaspoolikuist lagede all seirama hakanud. Miski niisugune, mis õigupoolest oleks pidanud teda eriti selle madala maja külge köitma, aga tegelikult just seda enam linna põnevama maailma poole rebis. Ja millele järele andes ta tundis end kuidagi patustavat. Ja millele ta siiski järele andis.

Vanaga oli see asi üpris ruttu selgeks räägitud:

«Ah Annika juurde...? Kooli ligem? Muidugi.» Isa vaatas Pallule teraselt otsa ja siis temast mööda: «No jah. Üldse ju — varem või hiljem. — Hästi. Ma räägin Meusega, kui palju ta asemepaiga ja täie kosti eest tahab.»

Meus tsiteeris vanale selle jutu peale parajat kohta Matteuse evangeeliumist: *Ja tema läks ja ajas välja kõik, kes müüsid ja ostsid...* Selle peale hakkas vanamehe suunurk tuksuma ja ta ütles Meusele: «Ta-ta-ta-taa. See on seal pühakojas kohta niimoodi öeldud,» ja Pallule: «Nii et sina lähed nüüd jumalamuidu päris jumalakotta elama? Noh, mis siis ikka.» Rohkem vanamees Meusele raha pakkumisega peale ei käinud, sest Meus oleks ju võinud ka ümber mõelda, ja asi oli sellega otsustatud.

Kui korteriküsimus klaar oli, lahenes ka korterinurga küsimus ruttu. Sest pastoripaari köögitagusel kolikambriil oli üks Pallu meelest hunnitu asi: sel ruumil oli

kogu korteri ainus otse Vanale turule avanev aken. See asetses ootamatul kombel maja toredas ja paavstiõpetuse aegsete apostlipiltidega kaunistatud eesseinas kangialuse kohal. Ja kuigi see aken oli vaevalt ruutkõnura suurune ning asus nii paksus müüris, et Palli pidi aknast väljavaatamiseks kivisele aknalauale kõhuli heitma, oli kogu linn siit väljavaatajal otsekui pihu peal. Mitte pihu peal kuidagi kõrgelt ja kaugelt ja üldse, vaid *pars pro toto* küll, kuid ligi-ligidalt ja ime-selgelt.

Pööra nina paremale: suurem osa neist, kes Raekoja ette Uuele turule lähevad, olgu müüjad, kes Viru väetava kaudu linna tulnud, või ostjad, kes idapoolseist linnaajagudest sinna teel on, kõik lähevad üle Vana turu suu akna alt mööda — Lasnamäe- ja Ülemiste-taguste külad talumehed kobisevais pasteldes ja kägisevail vankritel kirnude, nappade ja kottidega, ruigavate põrsastega, määgivate talledega ja mögisevate õhvakestega, ja naabertänavate antvärgiselid ja meistrid ja nende emandad ja Viru ja Munkade ja Karja tänava hallides seelikutes teenijatüdrukud, ja hilisemal poetundidel kaubasaksaprouad, kes siidiseid seelikusabasid sõrmustatud näpuga kõrgel hoides peenikestes ummiskingades seerivad õlgede ja prahi ja lehmasõnniku ja hobusepabulate vahel. Suurelt jaolt voolab see rahvas siit küll ainult läbi ja kaob Pakkhoone nurga taha, aga paljud ei lähe üldsegi edasi, vaid jäävad siiasamasse otse suu akna alla platsile tiirlema ja ajavad oma asjad sinsetes kraamipoodides aetuks.

Kuid pööra nina vasakule ja lugu on vaat et veelgi põnevam. Seal saabuval Pakkhoone ette raskete rataslega koormavankrid sadamast äraarvamata sisuga tündide ja vaatide ja kastide ja kaubapallidega, mis levitavad mõnikord hoopis imelisi lõhnu ja mõnikord on märjad mündrikupaatides neist ülemühanud lainest. Aga vankrite vahel saalivad higise näoga ja vimmas seljaga kärumehed oma uskumatult laiade kaubakäru- dega ja Pakkhoone sulased tarivad, kes pääridel, kes turjal, kotte ja kaste kaarjatest ustest hoone sisemusse. Vaadid veerevad kõminalt mööda veerpuid, kandjad ja voorimehed hõikleavad, naeravad, kiruvad ja hobused

krõmpsutavad heinu. Aeg-ajalt astuvad mõned lühikeses, peenest pruunist kalevist peleriinis ja mustas sametmütsis rae- ja kaubahärrad laokirjutajate saatel välja kaupade juurde ja takseerivad kaupu ja koormaid ja nende suud liiguvad, kui nad noogutavad või pead raputavad või vehivad, ja nende suude liikumises võib läbi turuhäälte aimata nimesid ja koguseid ja hindu:

«Danzig...»

«Breemen...»

«Amsterdam...»

«Kahlid...»

«Malvaasia...»

«Tuhat kakssada tükki...»

«Viisteist marka vaat...»

Mõnikord juhtub, et Pakkhoone nurga takka tuleb Karjavärava suunas üle Vana turu rongikäik, mille möödumisel askeldajad oma tehingud ja äri ja õiendamise peatavad ja turukära äkitselt vakatab: seal saadavad kohtusulased süngelt ükskõiksust teeseldes mõnd vaestpatust tema viimsel teel, ja timukas Brun kõnnib natuke jalalt jalale õõtsudes ta kannul, punane jakk paljal karvasel rinnal lahti, ja vilistab tasa ning heidab tururahvale väljakutsuvaid pilke: siisugusel päeval ei löö ta silmi maha, sest siisugusel päeval on ta ometi linnale tarvilik. Vaikusesilmapilgul — ainult hobused krõmpsutavad ühtesoodu — võib kuulda eitesid vaestpatuse poole tänitamas: «Oh misuke lojus...!» või tüdrukuid ohkamas: «Oh kui ilus mees...!» — kord nii, kord naa. Ja siis hakkavad kerjused rahva seas hoogsalt käsi sirutama ja haledamalt mütsi raputama, ja killingeid kõlksatab neile pihku ja mütsi, sest patu palga masendava eksempli ees ehmuvad linnarahva kukrulojad hõlpsamini paokile.

Ohtu poole vaibub askeldus. Taluvankrid sõidavad minema. Poodidele pannakse luugid ette. Kerjused loevad väravaõõnsuste varjus külgi sügades päevateenistuse üle ja valguvad laiali, kes kõrtsi, kes seeki, ja oktoobrikuu hallid vihmahagarad peksavad platsi päris tühjaks. Ainult näljased krantsid nuusivad poris ja turuprahis ja urisevad suuremate suutäite kallal. Aga kui siis sinised lapid jälle taevasse tõusevad ja vihm

vahet peab, hakkab Suure Gildimaja poolt püsside ja sõjatrummide paukumist ja pasunate hüüdmist kostma. Isegi siin Vanal turul hakkavad hooviväravad kolksuma ning uudishimulik teenijarahvas ruttab tänavale ja pistab parinal sinnapoole jooksu. Ja kära kasvab. Best Tallinna pasunameestele on seal Haapsalu omad tsaks palgatud ja linnakompanii trummidele lossi trummimehed Toompealt appi võetud. Siis hakkab kostma hobusekapjade müdinat, nagu oleks mööda Munkade tänavat paras ratsalipkond täie ajuga tulemas, ja kloostri poolt ratsutab Vanale turule kõrgeaulise rüütlinoorhärja Diter Kruse ja kõrgeaulise rüütli-prelli Elsebet Anrepi pulmarong. Või esmalt õieti pulmarongi peigmehepoolne kogu. Peigmees on vaevalt kahekümne heleda peaga ja vintis silmadega poiss ja sõidab toreda kimli seljas oma vaeka herra papa ja uhke mamma, *geborene* Katharina von Tisenhuseni kõrval, sadakond kõige uhkemiini kuldkeede ja suletutidega ülesmukitud aadlikku rongis nende järel. Ja kõigil on kõrged ja rasked täkid ja erksad ratsud, niisama kuldkeede ja suletutidega ja igal muul moel ehitatud, istumise all keksimas ja tantsimas, igal loomal enam kui üheksa silitise rukki hind ja iga loom ei muuks kui paljalt siisuguseks kekutamiseks pruukida. Peigmees on muidugi rõõmsa näoga, nagu peigmees olema peabki. Aga ka peigmehe herra papal on üpris lõbus nagu peas, ja see on juba hoopis mõtlemapanev asi. Jah, Kruse-härja *senior* — ta on ju küll alles napilt nelikümmend — naerab nii, et valged hambad laias, veinist õhetavas näos välguvad, ja vahib ablaste hallide silmadega uhkelt ringi, ja ta näost pole üldsegi näha, mis tema kohta räägitakse: et tema'p see on, kes mõne nädala pärast piiskop Hermannii saadikute eesotsas hirmus vastutusrikast ülesannet peab täitma asuma. Tema peab need kuuskümmend tuhat hõbe-marka Moskvasse viima, millega Liivimaa enesele selle hirmsa liivani käest seks korraks jälle Jumala abiga rahu ostab. Tõsi, need kuuskümmend tuhat ei ole veel koos. Aga maapäev on otsustanud nad kokku panna, sest Liivimaa hukatust ei ole müidu mitte kuidagi tagasi tõrjuda. Ja eriti raske ei tohiks selle raha kokku-

saamine ka olla. Sest kui üksi see pulmarahvas, kelle pruudipool Anrepi-preili ja tema vanemate järel nüüd niisama toredana teispidi üle Vana turu ratsutab ja larmiga Suure Gildimaja suunas kaugeneb, — kui jah see pulmarahvas üksi oma kuldketid ja kaelavalgused, sõrmused, hõdilad, pärlid, oma kallid raudrüüd, kiivrid, suled, kannused ja naastud siia platsile hunnikusse laoks ja oma hobuste hinna sinna kõrvale paneks, oleks pool sellest kuuekümnest tuhandest julgesti koos.

Parajasti kui Pall nende mõtete veeretamisega ametis oli, kääksatas köögiuks ja Meus astus Pallu kambri sisse. Ta juhtus siia näälu majjatulekust saadik üsna sageli, jah, hoopis sagedamini, kui Oleviste pastorihärrast oleks oletada võinud. See matsipoiss oli tema õpilasest ta hõimlaseks saanud, aga viimasel ajal kippus ta Meusele hõimlasest sõbraks kujunema. Pallule pakkus õemehe sõprus kõigepealt teisalt-tulnud ja nüüd ka seisundi poolest teisale kuuluva inimese teisiti nägija kogemust. Kurglal juurduva koduse pärandi, ladinakooli ja linnakeskkonna koostoimel oli Pallus siginenud veendumus (mis aeg-ajalt küll sisemisest tõrkest tuksatas), et kõik, mis on maarahva tehtud ja mõeldud, võib ju härdaks tegevalt lähedane olla, aga on sakslaste asjaga võrreldes ikkagi üks armetu asi. Hariduse poole pürgiva maamehe olukorda ja tema kohal rippuvat ühiskondliku ülekohtu pilvelaama, millest peremehetunde päike nii tõrges oli kiikama, aga millest nii sageli langes solvangute välke ning aina tihedas alanduse seenevihma — seda pilvelaama tundis Pall muidugi omaenese nahaga. Aga et see pilv pole tegelikult üldsegi Issanda seatud paratamatus, vaid on nimelt inimeste tehtud ülekohus, seda kuulis ta nüüd Meuselt peaaegu et veel selgemini, kui ta seda vanalt Siimonilt ilal oli kuulnud. Ja Meuselt kuulduna veenis see teda rohkem. Sest kuigi Kalamaja hüttides nii sageli kiruti viinatopsidesse ja õllekappadesse sakslaste kitsidust ja kõrkust, juhtus seal ju sedagi, et kergitati ninad kapast ja sõandati küsida: *kellel kuradil neid sakslasi siin Maarjamaal ülepea tarvis on?!* Või

lõateti ninad hoopis kõrgele üle kappade ja kukuti kaitma maamehe turja toekamaks, laulu lähedamaks ja nauti nõtkemaks kui puistel Pommeri ja Vestfaali sakslastel... Viieteistkümnenda aastane jõmm eeslinnast, mis oli küllalt «matslik», et kadestamise kõrval ka hoolega nookida edukamat, antvärgistuvat ja pärisaksastuvat katersaslust, kujundas kuulnud humalauhkuselugude järgi endale rahvusliku iseteadvuse müüdi. Triviaalkooli abiturient, kes oli saanud kakskümmend üks täis ja lugenud mitte ainult Lutherit, Melanchthoni ja Liviust, vaid ka Sebastian Münsteri «*Cosmographia universa*», tunnistas, et tema jõmmiea lohutusmüüt oli *hale enese-kuitus*, ja loobus sellest natuke valuliselt ja natuke üleolevalt. Sest mis olid kümme põlve tagasi meie maailmad saksa kivilinnade vastu?! Mis on Harju eitede leelutused Ovidiuse heksameetrite kõrval?! Mis on Kalamaja kambrite kandlekõkats oreli vastu Oleviste kirikus?!

Aga ennäe — seal tuleb sellesama Oleviste sakslasest pastor köögiukse kääksudes tema kambri sisse, ja kui ta saksa keeles õemehe poole pöördub: «*Du kommst zu spät die Krusesche Hochzeit zu schaun,*» ütleb see:

«Räägime maakeelt, tead.»

«Hea küll,» vastab Balthasar, «sa tahad muudkui harjutada!»

«Harjutada — jah,» ütleb Meus, «aga see on ka ilusam keel.»

Ja Balthasari uskumatu pilgu peale tõstab ta näpu kambriakna hallikasse valgusvihku ja ütleb:

«Kuula ometigi: *Kyll onn se yx imeline ilos keel* — see kõlab ju otse nagu Pindaros!»

Muuseas, Pall teab: maamehed on Meuse meelest ka töökamad kui sakslased. Ja Meus arvab, et kui nendega ausad oldaks, oleksid nad keskeltläbi ka vähemalt siitmaa sakslastest ausamad. Ja kui nad nii hästi süüa saaksid ja nii lähedasti elaksid, oleksid nad neist ka tervemad — katkisi hambaid olevat neil praegugi vähem kui sakslastel. Ja nende lopsakad ja kangevõitu nautukarva juuksed (need, mida Pall omaenese peas pisut häbeneb, sest kui ta sakslaste hulgas on, torkavad need otseteed silma) — need juuksed on Meuse

meelest lihtsalt toredad... Muidugi: sest nad on ju ka proua Anna Frolinki omad. Ja kõik maarahva head omadused ja kõik maarahva väarikus on ka tema naise omad. Sestap ta seisabki nende eest üpris väga valvel. Ja Pall imeb Meuse tunnustavaid sõnu oma nooruskriititsismi kiuste januselt endasse.

Muide, oleks liialdus öelda, et Meuse poolt kuue aasta eest tehtud temp on pastorile mingeid suuri seltskondlikke vapustusi kaasa toonud. Nii Oleviste uue ülemõpetaja härra von Geldern, küllalt uhke isand muuseas, kui ka Niguliste Walther suhtuvad temasse peaaegu et laimamatult. Aga ometi on aeg-ajalt tunda, et mingi tõsiseltvõetavuse viimane sammuke jääb temasse suhtumises astumata. Rääkimata sellest, et mõningatel perekondlikkudel veinijoomistel, millest ka pastori prouad osa võtsid, toone kuuldus, mida ainult Meuse leebus jaheduseks võis nimetada. Annika reageeris nolle toonidele jälle omamoodi. Kui nad kord Niguliste Waltheri juurde külla olid kutsutud ja seal proua von Geldernit ja tema nelja tütart kohtasid ja proua von Geldern Annika muidugi mitte veatu saksa keele puhul nina kirtsu tõmbas, välgatasid Annika rohelised silmad äraarvamatult ja ta kõnetas proua nina all ühte ta tütardest nii, nagu oleks proua von Geldern mitte selle tüdruku ema, vaid vanaema (ja oleks ta seda siis viieaastase Magdalenaga teinud!, ei — ta valis selleks seitsmeteistkümnese Gertrudi...):

«Ach... wollen die Gnädigen mich entschuldigen... minu puuduliku keeletundmise juures sain ma undrehti aru... Seda enam, et... Nojah.»

Proua von Geldern oli Annika vastu sestast kivine kui suurtükitorn. Aga suurtükitorn tummade tükkidega.

Jaa. Annika sai siisugustest asjadest imevärselt hõlpsasti üle ja näis, et prouadepoolsed viited ta matsipäritolule teda riivama ei küündinud. Ta ei teinud neid üldsegi märkama ja jäi ka pärast ainsa, talle kolmandal abieluaastal antud lapsenääpsu peatset surma õitsevaks ja naeratlevaks. Hetketi, kui Pallul korda läks vaadata teda mitte oma vanema õena, vaid võõra noorprouana, sai ta aru, et Annika oli muutunud erakordselt ilusaks ja enesekindlaks naiseks.

Meus hoidis naist ilmsesti hullupööra. Aga tema polnud sealjuures hoopiski nii enesekindel: aegapidi muutetas ta Annika uhkest hoiakust sündivate pingete pärast aina enam. Ja see, mida kujunev sõprus Palluga temale esmajoonel pakkus, polnudki muud kui kõigepealt turvaline puhkepaik kestvas ja vaevumärgatavas kaitselahingus naise väarikuse pärast.

Nagu öeldud: suuri seltskondlikke vapustusi polnud see lahing Meusele toonud, aga pisitasa siginevaid halle karvu küll. Neid oli ta kõhnadel meelekohtadel murettekitavalt palju, kui ta nüüd tõstetud näpuga oma naisevenna ees seisis ja tsipake kantslihäälsest kordas:

«Kuula ometigi: *kyll onn se yx imeline ilos keel...*»

Siis laskis ta näpu alla langeda ja küsis:

«Ah härra Elert ratsutas poja pulmadega mööda? Eeh... Nad peavad pulmi ja prassivad ja veeretavad veeringuid ja viivitavad nii, et kui see raha neil ükskord koos on, mis nad Moskvasse tahavad viia, on liivani isu juba kahekordseks kasvanud... Jah, Balthasar: ma arvan, et igal juhul tuleb sõda.»

«... Miks sa seda arvad?»

«Härra Krumhusen kirjutas mulle Narvast. Tema on minu kandi mees, Treptow'st pärit. Ta on teinud, mis võimalik, et seda sõda ära hoida. Aga nüüd on ta Moskvast suurvürsti iuures ära käinud ja aru saanud, et midagi pole teha. Ja, Balthasar — see sõda on orduüleli surm, sest —»

Meus jäi vaik ja mõlemad kuulatasid. Enesekindlalt kapakul lähenes läbi linna õhtupoolikurahu ratsu kabia-lagin, jõudis Raekoja platsilt Vanale turule, lähenes otseloones ja peatus maja ees. Ja siis tegi koputi maja eesuksel kolks-kolks-kolks-kolks!

Härra Weselouwe oli suvatsenud just nädala eest oma teise, Rataskaevu tänaval asuvasse majja ümber kolida ja Piiskopimajas polnud peale Frolinkite ja Pallu praegu mitte hingegei.

«Mine vaata, kes seal on,» ütles Meus.

Pall sirutas kaela aknasse, kuid ei küündinud nägema muud kui hästitoidetud turkase ratsu tagumikku ja tühja sadulat. Koputaja oli etikul müüripaksuse varjus.

Aga sadulateki mustkuldsest tikandist sai Pall aru, et see pidi olema tähtis isand, kellega polnud sünnis üllalt aknast hõiklema hakata. Pall haaras Meuselt vajalikud võtmed ja ruttas alla. Ta avas väikese tagaukse, mis viis kahe teenijatetoa vahelisse koridori, jõudis toridasse väikese kiriku mõõtu suurtuppa, kus seisis veel mõned Weselouwe Hollandist pärit uhkusekapid ja roosiliseks maalitud palklagi peaaegu et peegeldus valges Padise paekivist põrandas. Kolks-kolks-kolks-kolks! tegi koputi käskivalt ja Pall avas rutates ukse.

Seal seisis linnafüüsikus *Magister utriusque medicinae* doktor Matthias Friesner. Muidugi — tema see oli, see keskmist kasvu, nõtke ja tõmmu, pisut hallikate oimukohtade ja jahedate hallide silmadega lühikeses mustas peleriinis härra. Aga millegipärast tundis Pall ta vaevalt ära. Ta polnud kunagi tähele pannud, et füüsikuseisand on siiski nii mõjusat kasvu ja sealjuures nii lahkelt naerata.

«Aga... härra doktor... siin majas ei ole keegi tööseks jäänud,» ütles Pall.

«Hoidku Jumal selle eest, noor sõber! Aga siin on selle maja uus peremees.»

Doktor astus kiirel sammul Pallust mööda ja peatus alles suurtoas sandlipuust hollandi laua ääres. Siin tegi ta vasakul kannal reipa *chaconne*'i-pöörde, kusjuures ta kitsas must habemekiil sooritas hoogsa kolmveerandringi, ja vaatas oma tumehallide silmadega naerdes Pallule silma.

«Jaa,» ütles ta ja koputas ratsapiitsa hõbenupuga vastu lauda kop-kop-kop-kop!, nagu tahaks ta, ehkki ta seisis otse keset maja, end siia veel sisemale koputada. «Ma ostsin selle maja ära.» Ta piitsanupp osutas kappidele ja lauale: «Koos Weselouwe kraamiga, mis siin veel sees on. Ja ma näen,» ta vaatas pealiskaudselt ringi, «siin on kõik nii kenas korras, et homme kolim siia sisse. Et kõik valmis oleks, kui minu proua Üksnurmelt linna tuleb. Ta on seal minu mõisas.»

«Ooo...» ümises Pall ehmatuselähedases üllatuses, «...kas meie peame siis... ma mõtlen Frolinkid ja mina — kas meie peame siis uue korteri otsima?»

«Aga eil!» hüüdis doktor peaaegu nõrdinult. «Minul

on pastorihärra kohta kõige paremad andmed. Teda tunnevad siin linnas ju tuhanded inimesed. Ja tema tunneb tuhandeid. Mis pole vähem tähtis. Ja tal on nii ilus noor proua. Aga teie olete noore proua vend. Ma tean. Üldse — läki. Ma tahan pastori paarile oma katuse all terekummarduse teha.»

Ta tõttas Pallu ees hoovitrepi üles, koputas Frolinkite uksele, astus vastust ootamata sisse, suudles Annika kätt, nagu rüütlid maapäeva-pidudel enne purujäämist pidid tegema, teatas möödaminnes, et edaspidi maksab Jumalalaegas Frolinkite tütri temale kui uuele peremehele, ja jäi siis huvitatult Meuse kiriklikkude raamatute riiulit silmitsema. Aga kõiteid kätte võtma ja lehitsema ta ei hakanud. Ta tõmbas valge näpuga sups-sups-sups üle paksude raamatuselgade pruuni ja valge naha ning ütles ainult: «Jaa-jaa, sügav tarkus, sügav tarkus... Aga kumb siis pastorihärra oleti on — kas flatsiaan või melanhtoonlane?» Ning enne kui Meus vastata jõudis, vaatas doktor talle naeratades otsa ja vastas endale ise: «Melanhtoonlane, muidugi mõista. Ma otsustan lahkete silmade järgi... Oi, need sõjad, need tülid... Ma tean. Ma olen ju Kasselist pärit. Mu jõmpsikapõlv — see oli talupoegade sõda. Ma tean. Mu isa oli Kasselis kaetorkajaks. Lõpmata osava käega mees. Aga doktorit temast ei saanud. Teate isegi: ülikoolid eelistavad kaubahärrade poegi, või neid, kel kõva ladinakool taga. Aga tema isa oli lihtsalt sõekaevanduses kümnik. Kuid rikkaks sai mu isa lõppude lõpuks ometi. Sest sajast kaehaigest, keda ta torkas, sai kümme tõesti silmavalguse tagasi. Ja kui siis Laurenburgi krahv ka nende õnnelikkude hulka juhtus, kaldas ta papa Friesneri tänumeeles üle. Nii et poeg,» doktor Friesner osutas valge näpuga iseenesele, «võis seitse aastat Marburgis ja Pariisis tuhteerida.»

«Ime tal siis kahekordne magister olla ja melanhtoonlaste ning flatsiaanide vahesid jagada...» mõtles Pall peaaegu pisut ebasõbralikult, ja tundis samas, kuidas doktori must habemekiil tema poole pöördus:

«...Ma ei mäleta, kes mulle kõneles... kas mitte teie Balderi-härra — ta oli oma sügelistega minu patient —, see noormees siin peab ju ka vist tuhteerima-

sõitmise plaani, mis? Teoloogiasse, jah? Härra Frolinki kannul? Või viimaks hoopis Hippokratese jälile?»

Kogu doktori jutt oli isegi Meuse jaoks liiga vilgas, Pallust hoopis rääkimata, ja sellepärast ei jõudnudki nad enne vastata, kui doktor juba minema pöördudes oma tungiva pilguga ja rutaka naeratusega ütles:

«Aga küll me räägime sellest kõigest veel põhjalikult. Kui me oleme juba siin ühe katuse all. Ja kui me oleme sõpradeks saanud.»

Ühe katuse alla saamine sündis nüüd tõepoolest ruttu. Doktori teenijad tulid juba järgmisel päeval, ja see oli pühapäev, otse pärast kirikuaega suure koristamise ja pesemisega majja. Ja majakraam toodi viies või kuues kõrges hobusekoormas esmaspäeva ennelõunal päralt. Doktor ratsutas oma ronkjalt märalt koos kraamikoormatega platsi ja jagas voorimehesulastele Piiskopimaja pühade piltide all üksikasjalised käsud kätte, mida, kuidas ja missugusesse ruumi kanda. Kui Pall lõuna järel koolist koju tuli, peatas doktor ta maja ees vankrite vahel:

«Tore, et te tulite, noor sõber! Teate, Johann — see on minu teener — jäi just eile palavikuga pikali maha. Ma palun natuke teie abi, mis?»

«Noh... muidugi...»

«Mul on siin mõned õrnad kastid... Ja eriti üks, kuhu ma ei tahaks võõraid sisse lasta vaadata... Vaat, seesama... Ma viin selle laeka kohe ise üles ja siis viime kahekesi selle kasti. Oodake siin!»

Doktor haaras kaenlasse kahe jala pikkuse pruuni laeka, millele mõned punased lilled peale olid maalitud, ja läks vaekast kandamist võtma sammuga majja.

Pall seisis maja ees voorimehehobuste vahel ja silmitses kraamist tühjaks tõstetavaid vankreid ning pilkku ilustusteta kasti, mida tal oli valvata kästnud. Mis tont seal sees siis võis olla? Umberringi oli tururahva seast uudishimulikke seisma ja vahtima jäänud, nagu neid ju igale poole jätkub, ja hobusemehe hõigete saatel sõitis lai heinakoorem Kuninga tänava poole nii ligidalt mööda, et vahtijad deywelitega kõrvale tõmbusid

ja kõrred koormast kahinal üle Pallu selja ja kukla käisid. Pall astus kastile veel ligemale ja mõtles veel tungivamalt, mis seal sees küll võiks olla... Kandjad olid nüüd viimased toolid vankritelt maha tarinud — kaheksa imeliste ja imeväärt nikerdustega tammepuust tooli. Mehed tõstsid need endale põhjapidi pähe, et toolilalad poriseks ei saaks, ja tassisid niimoodi majja. Keegi vahtijaist vilistas: «Mis need maksta võivad — üüü! Need on ju sellesama meister Andrease ja tema sellide tehtud, kes mullu Niguliste raetoolid valmis sai. Aga need maksid tuhat kuussada ja kolmkümmend viis taalrit. Ma tean täpipealt.» Nüüd tulid kaks kandjat tühjalt tagasi ja asisid Pallule valvata jäetud kastist kinni. See kerkis nende käes juba õhku ja pulk, mis nähtavasti üsna lõdvalt oli torgatud kaane servast rippuvasse krampi, libises välja ning kukkus vankrisse. «Oodake, oodake!» hüüdis Pall, «selle me viime doktoriga kahekesi —» Sulased lasksid kasti nohisedes uuesti vankrisse ja Pall pani käe lahtisele kaaneservale ning võttis teise käega pulga, et seda krambiseplisse tagasi pista. Nii nagu kord ja kohus. Aga magus uudishimu-ööst sai taast ometi võitu: «Nüüd ma vaatan järele, mis seal sees on...» Kuid sealjuures piilus ta igaks juhaks pead tõstmata ja silmanurgast maja poole — ja nägi (oh ehmatust!): doktor seisis kirjutustoa parempoolse lahtise akna juures ja vaatas alla. Pallul oli kindel mulje, et doktori pilk oli suunatud otse ta käele, mis hoidis krambipulka pihus ning oli ühtlasi kergitamas võõrastele keelatud kaant. Sujuvusega, mis oleks teda ennastki üllatanud, kui ta oleks sellele mõtlema hakanud, torkas ta pulga seplisse tagasi ja lükkas pihuga mõned heinapebred kastikaanelt ära.

Mõne hetke pärast oli doktor kohal ja nad tassisid mõnekümnenaelase, oma mõõtude kohta mitte kuigi raske kasti suurde kirjutustuppa ülemisel korrusel. Siin liris doktor taskust võtme ning avas toanurgas raudatud ukse, mille taga oli müüripaksusse mahtuv konku. Punaselilleline laegas oli juba seal ja doktor ütles, et see peab sinna jäämagi. Aga pikk kast selle kõrvale enam ei mahtunud. Niisiis tõstsid nad kasti ühele otsale püsti ja aetasid sedaviisi konkusse seisma,

Kui doktor oli rautatud ukse lukku keeranud ja võtme tasku pistnud, küsis Pall:

«... Aga... mis selles kastis siis oli...?»

«Aaa,» hüüdis doktor, «teie uudishimu sai teist ikkagi võitu! Aga ilusasti seaduslikul moel. Jaa: ma nägin, kuidas te seal all vankri juures temast jagu saite.»

Pallul polnud aimugi, kas tal doktori sümpaatiat elu ilmas tarvis läheb või mitte. Peab ütlema: ta ei tundnud ka erilist kiusatust seda võita. Muidugi polnud tal min-geid mõistlikke väiteid, mis kinnitanuksid, et ta nimelt niiviisi selle sümpaatia saavutab. Ta ei võtnudki endale mahti neid väiteid otsida, saati veel läbi arutada. Mõis-tagi teadis ta kui mitte elu-, siis koolikogemusest, et ta peaks nüüd silmad maha lööma, vasaku labajala pisut sissepoole pöörama ja vaikselt lausuma: «Aga Jeesus Siirak ütleb — üheteistkümnendas peatükis, üheksandas salmis: «*Ara sega ennast mitte vööra asja sisse...*»» Kuid ta ei teinud nii. Selle asemel vaatas ta oma ümmarguste hallide ja natuke pungis silmadega otse doktori kitsaisse tumedaisse silmadesse ja ta suunurkade tunaeilses vurrurases välgatas isepäine muie:

«See oli sellepärast, et ma nägin, et te nägite.»

Doktor astus sammu tagasi ja vaatas talle pika silmapilgu otsa. Nii pika, et kindlasti oleks jõudnud kiiruga kümneni lugeda. Siis ütles ta väga kuuldavalt:

«Mmm...»

Inimkäitumiste asjatundja oleks mõistnud, et viiv, mille jooksul doktor Pallu silmitses, oli tema poolt üpris pingsat mõtlemist täis. Võib-olla tajus seda Pallgi. Igatahes tundus talle, et doktori toon oli korraga lausa liigagi lahe ja ladus. Ja nii otsemeelne, et selle taga paistis nagu midagi muud:

«Tahate teada, mis seal kastis on? Noh, mis siis ikka.»

Ta võttis võtme uuesti taskust, lögistas seda rõõmsasti lukuaugus ja tõmbas rautatud konku-ukse rist-seliti lahti:

«Teid see vaevalt eriti üllatab. Khm. Aga ma palun: teistele — mitte üht sõna. See tooks mulle tarbetuid sekeldusi.»

Doktor võttis püstiasetatud kastil pulga kaanekram-bist ja tõmbas kaane nagu kitsa ukse valla.

«Mmmmm...» — Nüüd oli see Pall, kes oma ülla-tuse mõminaks moondas. Musta riidega vooderdatud kastis seisis hallikas peeneliikmeline kontmees ja vaatas talle natuke noruspäi hiiglasuurtest tühjadest silma-koobastest otsa.

«Liivimaa on muidugi õnnelikult mõistlik maa,» ütles doktor oma ärritavalt kerge muigega. «Arusaadav. Minu armsal Saksamaal põletatakse mitusada nõida aastas. Aga siin pole seni mitte ühtegi hinge tuleriidale saadetud. Kuid — ka kalleid liivimaalasi ei maksa pro-votseerida. Kui linnas leviks jutt, et mul on siin nii-sugune võrdlemisi fantastiline asi, erutaks see tublide tallinnaste meeli siiski ülemäära. Nii et igaks juhuks veel kord: ärge sellest kellelegi rääkige.»

«Aga misjaoks ta teil siis on?»

«Kuulge... mitte nõidumiseks. Ta on kõigepealt kapitalimahutus. Ta maksab kolmsada taalrit. Ja-jaa. Ma lasksin ta omale Kopenhaagenist tuua. Teiseks — mulle meeldib, et mul on üks nii haruldane asi. Kolman-daks — teda võib mul kunagi asja eest tarvis minna: kui mõne patsiendi tervis nõuab, et tema arst talle sügava mulje jäta-ks.» Ta muie süttis hetkeks uuesti ning hajus taas. «Neljandaks — selle pealt saab tõesti teada, kuidas inimese luud üksteise suhtes täpselt asu-vad —» Ta tõstis kontmehe vasaku käe ja liigutas seda Pallu nina ees üles-alla. «Ligamendid on hõbetraadist, aga luud on tipp-topp oma kohal, kõik kakssada neli-kümmend kolm tükki.»

«...Niisugune... on vist hirmus haruldane asi... nagu ma kuulnud olen...?» ühmas Pall.

«V ä g a,» ütles doktor mõnuga, «nagu hindki näitab. Pariisi arstiteaduskonnal on neid küll kaks tükki, aga Marburgi omal pole näiteks ühtegi. — Noh, maga edasi, sõber,» ütles ta kontmehe poole pöördudes ja sulges kasti ning selle järel konku. «Ah jaa — teile teie vaeva eest —» ta surus Pallule terve hõbefärdingi pihku. «Minge sööge nüüd kõht täis, proua Frolink ootab teid juba lõunale, ja pärast, kui teil tahtmist on, tulge mulle veel veidi appi.»

Tõtt-ütelda: miks ei pidanuks Pallul tahtmist olema? Muidugi oli tal tahtmist. Ta tuli kohe pärast lõunasööki doktori juurde tagasi. Ta aitas doktoril tema kirjutuspuldi akna juurde kohale seada ja võttis temaga koos tema tosinkonna arstiteaduslikke raamatuid kirstust välja ning paigutas eraldiseisvale lauale kirjutustuppa. Need pidid olema kõik, nagu doktor ütles, erakordselt kallihinnalised köited. Mõne neist lõi ta Pallu nina ees ka lahti. Seal oli näiteks enam kui kuuekümnelt aasta eest ilmunud «*Hortus sanitatis*» ja pisut uuem «*Liber pestilentialis*» ja veel natuke uuem, 1528. aastal ilmunud «*Haavatohtri sõjaväljaraamat*», kõik imelisi puugravüüre täis. Ja oli ka peaaegu et ainult puulõikepiltidest koosnev Michäel Hero «*Tervise malemängulaud*». Aga pildid, mida Pall küll ainult vilksamisi vaadata sai, kujutasid veidraid, mõnikord võikavõitu, kuid üpris põnevaid asju. Ühel pildil näiteks saeti kellelgi väikese raamsaega jalga maha. Saetav lamas äraseletatult rahulikult näol tugitoolis, rätt üle silmade, kuna jala kallal õiendas kaks tähtsaimelist meest. Jalg oli juba peaaegu lõpuni läbi saetud, aga suurde verepütti põrandal oli lõikekohast voolanud ainult sõrmkübaratäis verd. Ja õndsaimelise amputeeritava pea kohale õhku oli trükitud sõna *Serratura*. Teisal, odaokkaliste sõjavägede vahel toimuva lahingu taustal, istus keset aasa samasuguses tugitoolis vuntsidega sõjamees. Nägu oli tal peas niisugune, nagu istuks ta kirikus ja vaataks üles kantslisse imemagusat jutlust ütleva õpetaja poole. Ja samal ajal, kui välihaavatohtri abimees hoidis tal käsi kergelt õlgadel, tiris tohter ise ta paljaks võetud karvasest rinnast hiiglakisulist noolt. Jne. jne. jne.

Õhtupoole otsis Annika poolt juhutatud Märten Pallu doktori kirjutustoas üles. Nad polnud teineteist mitu päeva näinud, ja sellal kui Pall hiiglasuurte pirnide moodi kuseklaase kättenäidatud riiulile ritta seadis, ajasid nad tihedat juttu. Kuid kauaks polnud neil doktorist mahti:

«Aaaa — see on ju teie kena famulus ... Kus sina õieti töö oled? (Märteniga rääkis ta pikemata sina.) Ah Krumhuseni aitades? Mmmm. Noh, kas tema Novgorodi naaritsanahad on juba otsaga siin? Ah esime-

sed koormad tulid eile hommikul? Näed sa. Kuule, kuidas su nimi oli: Märten Bergkam? Jajah. Mmm. Kuule, Märten — mõned färdingid rohkem teenida ei teeks sulle vist üldsegi tuska, mis?»

Niisugusele asjale ei vaieldud Märten eluilmas vastu. Ja vähem kui poole tunni pärast oli ta Piiskopimaja hoovis kibedasti ametis. Ta juhatas siin kahte Üksnurmelt linna käsutatud külameest, kes pidid maailmatu lasu talvepuid peeneks lõhkuma ja kuuris üles laduma ja Piiskopimaja talli doktori ja tema proua sõidu- ja ratsahobuste tarvis korda seadma. Doktor jagas Märtenile siinsamas ka järgmise ja koguni ülejärgmise õhtupooliku töö sedamaid kätte: homme puhastada hoov — aga viimse kui nurgani! — prahist ja sügisest lehtedest ja liivatada peene valge mereliivaga üle. Aga ülehommel panna korda piiskopi-isanda aegadel hoovinurka ehitatud palvekabel — vaat seesama — ja peaasi: nükkida kõige peenema liivaga puhtaks kabelis seisev valgest kivist, aga ajaga halliks tõmbunud inglireljeef — näed, see.

Uhesõnaga, mitte ainult Pall, vaid ka Märten oli vabadel tundidel üpris soodsa tasu eest doktori juures rakkes. Majasulane Paap, Üksnurmelt juba mõne aasta eest linna toodud selge aruga, aga tumm mees, oli doktoril küll ka olemas. Ja ka hallipäine ning kollasenaoline teener Johann oli nüüd uude majja üle kolunud, aga palavikuhaigus pidas teda ikka veel asemel, nii et doktoril polnud temast abi. Ning lopsakal majamamslil Magdalenal oli köögiga ja pesukirstudega ja doktoripaari baldahhiinsangi linade ning padjapüüridega enam kui küllalt tegemist. Sest kõik pidi tipp-topp korras olema, kui proua Katharina Üksnurmelt linna tuleb. Aga neljandal või viiendal päeval sai doktor mitmete kirjade seas proua käest kirja, kus proua teatas, et ta veel Tallinna ei tulegi. Pallule tekitas see teade isegi tillukese pettumuse. Sest temagi oli ju Katharina-proua saabumise suurte ettevalmistuste osaline. Kuid doktorile endale ei teinud see teade nähtavasti üldsegi tuska. Lausa vastupidi. Pall juhtus juures olema, kui doktor proua õunapiukujutisega pitseri lahti murdis ja kirja läbi luges. Ja kui ta siis Pallule tähen-

das, et proua esialgu hoopis Tartusse sõidab, vaatas ta ise aknast välja Vanale turule ja ta peened mustad vurrud näisid rahulolevalt ütlevat: *huvitav, huvitav, huvitav...*

Ohtul istusid Pall ja Märten üleval Pallu köögitaguses. Oktoobrisadu trummeldas vastu pimedat aknapõit. Märten kükitas Pallu lavatsil ja imes seasaba, mille Pall talle Annika leemepajast oli õngitsenud. «Aga raha on sel doktorihärral küll nagu raba,» arutas ta sinna juurde. «Kui Krumhuseni aidavalitseja mulle mu rühmamise eest niisama hästi maksaks nagu doktor selle natukese eest, mis ma tal siin õiendan, siis... hm...»

Pall pani oma kirjandile Marcus Claudius Marcelluse üle võiduka hanesulekaarega punkti. (Muuseas leidis ta seal, et Marcelluse õnn oli siiski väiksem kui tema õnnetus. Õnn laskis tal võita küll Virdumaruse soomussärgi, aga mis oli see tema õnnetuse kõrval, mis saatis ta võitlusse nii suure mehe vastu nagu Archimedes, kes küll ise langes Marcelluse sõduri käe läbi, aga kelle tapmise häbi jäi igaveseks Marcelluse väejuhinime külge.)

«Ja miks tal siis raha ei peaks olema!» ütles Pall ja silmitses torushuuli oma *exercitium*'i viimaseid ridu. «Sa mõtle, missugused haiged tal käivad!»

«Missugused?»

«Aina kõige tähtsamad. Ma olen juba mitut raehärrat näinud: Beelholt, Loop, Bade, Vegesack — see pidi ta sugulane olema. Ja Clodti-isand on kaks korda käinud, ja üks rootslasest laevakapten, puha saarmanahkades. Ja täna hommikul kutsuti ta tulistjalu Toompeale piiskop Mauritiuse enese juurde.»

«Tea, mis tõved neil suurtel sakstel nii korraka kalal on...?»

«Piiskopil pidi vett kõhtu kogunema. Ja Clodti kohta käib kõva kumu, et pidi olema kuritõppe jäänud. Teistest ei tea... Aga ükspuha, alla kolme või nelja marka ei liiguta niisugune doktorihärra väikest näppugi. Nii et...»

«Doktor küll, aga napakas on ta ka,» sõnas Märten oma seasaba juurde kaalukalt.

«Mispärast napakas?»

«Hm. Kometit teeb, noh. Asja ees, teist taga.»

«Mismoodi?»

«Eile pealelõunal laseb Magdalenal mu hoovist majja hõigata, et doktor tahab rääkida, et mingi ma kirjutustuppa. Ma nühin tossud lubjatolmust puhtaks ja lähen üles ja kirjutustuppa sisse — uks on lahti. Aga doktorit toas ei ole. Ma vahin seal hulk aega, et eks ta peab siis tulema. Aga teda ei tule. Ma tahan juba Magdalenal käest küsima minna, et kuhu ta jäi, kui see rautatud uks, mis tal seal nurgas on, selle uue kahhelahju taga, — kui see hakkab äkitselt jõleda kriiksumisega liikuma ja läheb hiigla pikkamööda lahti ja doktor seisab lävel — miskisugune must valgete põikvööti-dega hõlsta seljas ja hiiglasuured ümmargused mustad prillid näos.»

«Ja siis?»

«Ja vahib mulle niisuguse näoga otsa, et mul peab tema meelest jube naljakas olema. Mina vaatan, et mis ta tembutab, ja ütlen, et doktorihärra oli kutsuda lasknud... Siis tema hakkab kõhinal naerma ja küsib, et kas mul hirm ei hakanud. Mispärast hirm? Noh, et mine tea, kes siit uksest niimoodi tulla võib. No ütle, mis röövel sealt siis päise päeva ajal ikka tuleb? Narr...»

Peab ütlema, et selsamal silmapilgul hõikas Annika Pallu kööki ja palus õhtuseks leesoojaks puid kuurist üles tuua, ja kui Pall tagasi jõudis, oli Märten juba läinud. Nii et Pallul oli õigupoolest põhjus täiesti olemas, miks ta Märtenile doktori viguri mõtet ega tema konku saladust ära polnud rääkinud. Kuid ikkagi magas Pall sel ööl salatsemisüüdlase pisut santi und. Ja kui ta hommikul end kaevule pesema läks, meenus talle, et ta oli hommikupalve ära unustanud. Nägu alles külmast veest tulitav, astus ta piiskopi vanasse palvekabelisse (vähemalt palvetamiseks polnud ta siin seni kordagi käinud), põlvitas liuhkatallatud paeastmele ja palus Märteni poolt eile valgeks nühitud inglilt oma vaitoleku andeks. Aga töötust, et ta doktori saladuse Märtenile esimesel võimalusel ära räägib, ei andnud ta siiski mitte inglile, vaid ainult iseenesele. Ja ta ei

täitnud seda teps, vähemalt esimestel võimalustel mitte. Sest iga kord, kui ta sellega alustada tahtis, tuli doktori häälele selgesti meelde — see küllalt mahe, aga siiski kuidagi ettevaatust sisendav hääle: *nii et igaks juhuks veel kord — ärge sellest kellelegi rääkige*. Ja tema polnud ju sellepeale ütelnud: «Ei, härra doktor! Niisugusel tingimusel ei taha ma teie salakasti vaa- data!» Vaid oli õhinal kasti poole vahtinud ja vaik- olnud. *Qui tacet, consentit**. Aga doktori usalduse saa- vutamisel oli ta selle-eest enese teadmata tähtsa sammu edasi jõudnud.

Mõne päeva pärast andis doktor talle neli või viis retsepti ja käskis need apteeker Dycki juurde ära viia, nagu see nüüd igal pealelõunal Pallu ülesandeks oli jäänud. Aga sel korral ütles doktor enne, kui Pall nendega kirjutustoast lahkus:

«Muuseas... kas te Pozvoli lepingu üksikasju olete kuulnud?»

«Ei... Missuguseid?»

«Noh, meie armas ordumeistri-isand on Poola kunin- gaga kaitse- ja pealetungilepingu teinud.»

«Seda oli kuulda. Nii et nüüd ei targe siis Moskva- lane meile vist kallale tulla...»

«Aga selles lepingus on klausel sees, et leping jõus- tub alles nelja aasta pärast.»

«Soh... Mis see siis tähendab...?»

«Et meie armas ordumeistri-isand näitas Moskva poole tagumikku, kusjuures ta teadis, et ta raudpüksid lappimisel on. Ja et ta nad alles nelja aasta pärast jalga saab.»

«...Nii et nüüd...?»

«Nii et nüüd ei leiaks me enam ühtegi narri, kes meie vastu kihla tahaks vedada, kui me ütleme, et jõuludeks on sõda käes.»

«Moskvalane tuleb peale?»

«Tingimata.»

«...Tea, kas ta just pakaste ajal hakkab tulema...»

«Hm. Kas teie olete Moskoovias käinud? Ei ole? Aga mina olen. Venelasel on seal niisugused pakased, et

* Kes vaikib, nõustub (lad. k.).

Liivi omad on talle täitsa parajad käsi soojendada. Nii kui Narva jõgi ja Peipsi kandi sood kaane peale saa- vad, on nad platsis.»

«...Aga need kuuskümmend tuhat, millega rahu pidi oastetama?»

«Neid pole ju meie kitsipungadel ikka veel koos!»

«Mis siis teie arvates sünnib, kui sõda lahti läheb?»

«Moskvalane võtab Liivimaa üpris hõlpsa vaevaga ära. Kui me mitte väljastpoolt kõvasti toetust ei saa. Laenu, sõjariistu ja vägesid. Ja selle kõige läbi vastu- panuvaimu. Sellest on meil õieti kõige suurem puudus.»

«...Ja kelle käest me võiksime seda kõike saada?»

«See sõltub teatud määral ka meist endist, eks ole. Sellest, kelle peale me mängime. Noh, mina olen siin ju nii-ütelda võõras. Aga teie kui sündinud liivimaa- lane — kelle käest teie abi küsiksite?»

«...Liivimaa on nii haraline asi... Ordu, piiskopid, rüütelkonnad, linnad... Ja mis liivimaalane mina olen... Millal on eestlasi liivimaalasteks loetud?!... Tallinlane — see on veel iseasi.»

«Siis teie kui tallinlane.»

«Eks me ole siin ju aupärast Saksa keisririigi pära- maa. Palume siis keiser Ferdinandi.»

«Tema on sultaniga hädas, ja oma saksa riigivürsti- dega veel hullemini. Nii et temalt pole kröömigi loota.»

«Siis Preisi hertsogit — kui Saksa ordu pärijat...»

«Hertsog Albrecht on paljalt Poola kuninga lääni- mees. Tema ei otsusta midagi. Kui ta üldse mingit poliitikat teeb, siis intrigeerib ta salaja Poola vastu. See on kõik. Ja peale selle jageleb ta oma riiakate teoloogi- dega — Osiandrite ja Funkedega ja kes nad tal seal on.»

«Siis jääb veel Hansa...»

«Liivimaaga kui tervikuga pole Hansal pistmist. Aga Tallinn on kõigil Venemaaga kaubitsenud hansalinna- del liiga kaua pinnuks silmas olnud, et nüüd hakata tema pärast näppe kõrvetama.»

«Siis Taani Christian. Fürstenbergi lootused pidid ju ka rohkem tema kui Poola peal olema.»

«Õigus. Aga Christianil on vähk. Ma tean. Tal on Bornholmi kasekäsna dega kaheksa aastat hinge sees

hoitud. Aga ta on poliitikaga niisama ettevaatlik kui toiduga. Ma olen kindel: tema ei võta mitte midagi ette. Noh, siis jääb veel Poola, eks ole. Või pigem Leedu, kes on Liivimaale ligemal. Aga Sigismund ei astu enne nelja aastat ühtki tegelikku sammu. Sellest me ju nimelt lähtusime. Ja muuseas: põhimõttel *praemissum semper verum** peaks arvestama ka seda, et me otsime praegu mitte ainult orduriigi võimalikku abistajat, vaid ka tema võimalikku pärijat. Kas te ei tahaksite, et kato-liklik Poola päriks luterliku Liivimaa?»

«... Ei ... seda küll mitte ... Siis ma eelistaksin vist näiteks luterlikku Taanit ... või ...»

«Või?»

«... Või Rootsit ...»

«Aaa ...»

«Aga see on ju tühi jutt. Sest minust ei sõltu see mitte kõige pisemalgi määral.»

«Vale! Te võite öelda, et see ei sõltu teist kuigi suurel määral. Aga mingil määral saab igaüks oma variandile kaasa aidata. Kui ta oma variandi on valinud. Nii. Minge nüüd. Muidu ei jõua härra Dyck täna rohtudega valmis. Muidugi — te ei hakka ju aptee-gis ega mujal jutustama, et te otsite koos doktor Fries-neriga Liivimaale uut peremeest. Eks ole. See oli meil lihtsalt jälle üks väike — luukerevaatamise jutt.»

Vahepeal jõudis 57-nda aasta varane lumi maha tulla ja korra katsed teha halli pori kujul loikude põhja ja prahilademeisse ja munakate vahele taas ära kaduda. Aga enne sai talv tal turjast kinni ja tõmbas ta hiire-vööti selja tulikülma kämbлага kõvaks ning siledaks, nii et punetavate ninadega ja kõntikippuvate kätega inimesed muudkui libisesid ja kukkusid üleöö tekkinud kiilasjäakonarail siuh ja mats ja põnts! Doktor Fries-nergi sai sellest ülelinnalibedast mõned patsiendid juurde, aga siiski vähem, kui oleks võinud arvata. Sest millegipärast olid luumurrud ja liikmenikastused enam-jaolt vaesema rahva hädaks. Ja vaesem rahvas tohter-

* Eeldus on alati õige (lad. k.).

das end teadagi soolapuhujate, saunanaiste ja habeme-ajajate pool. Kuid mis puutub doktor Friesnerisse endasse, siis tema ise liikus kiilasjäämügarais tänavail küll uskumata osavalt. Kui Pall temaga mõnel peale-lõunal famuluse eest kaasas käis, oli tal doktori kannul püsimisega lausa tegemist. Ja muuseas, kui nad mõni aeg hiljem järgmise omavahelisema jutuni jõudsid, polnud Pallul hõlpsam doktori mõttelennuga kaasas püsida:

«Nii et «Traktaat aadrilaskmisest» on teil juba läbi võetud? Tubli! Väga tubli! Võtke nüüd Vesalius ka käsile. «*De humani corporis fabrica*». See on kogu arsti-teaduse alus. Kevadeks on teil kool valmis ja anatoo-mial põhi all. Siis veel aastapäevad minu juures prak-tikal ja mõned head raamatud — ja Marburgi mediti-niini tuhteerima, marss! Niisuguse põhjaga ei lähe teil seal üle kolme aasta. Ma annan teile rektor Phrygiuse jaoks kirjad kaasa. Ja professor Braunsteini juurde paneme teid elama. Kuidas? Oh, lapsemäng ... Ah kes maksab? Aga kes selle eest maksab, kui te ütlete Greifs-waldis teoloogiat tuhteerite? Muuseas — te võite ju seks ajaks ka pisut isiklikku raha teenida. Mil viisil? Noh ... mitmeti.»

Sinna nende jutt seekord jälle jäi. Aga nädalapäevad hiljem, kui Pall ühel pühapäeval ennelõunal pärast jumalateenistust doktoriga kirjutustoas nelja silma all oli, kandus see jälle hoopis poliitikale.

Rohekate laineliste tinaraamides aknaruutude taga sadas laia rahulikku lund. Doktor, punased kitsenahk-sed tuhvlid jalas ja naaritsanahkse äärega punane toa-kuub üll, seisis akna juures, tõstis oma haigete kuse-klaase vastu valgust, silmitses neid ja tegi puldil ole-vasse raamatusse sissekandeid. Kissis silmil läbi linna-härraste uriini lumesadu vaadates ütles ta:

«Noh, minu proua kirjutab Tartust, et meie saadikud on sealt tunaeile viimaks Moskva poole teele läinud, Kruse ja Hörner ja teised.»

«Jumal tänatud,» ütles Pall, «siis nad hoiavad selle sõja seekord ikka ära.»

«Vastupidi. Nad valavad nüüd viimase sähmaka õli tulle!»

«Kuidas nii?! Nad viivad need livani nõutud kuus kümme tuhat talle kätte ja —»

«Just seda nad ei vii! See pole veel üldiselt teada, aga minu proua kirjutab konfidentsiaalselt: piiskop Hermann on nad ilma rahata Tartust teele saatnud. Sest seda raha ei saadud ikkagi kokku. Ergo: sõda on veel ainult päevade küsimus. See võib puhkeda niipea, kui saatkond Moskvasse jõuab ja kui selgub, et nad on sinna tühja kotiga lobisema saadetud. Sel puhul jätakse nad sinna pantvangi — kui neil õnne on. Kõige paremal puhul puhkeb sõda kohe pärast nende tagasijõudmist.»

Ta pani järjekordse kollasepõhjalise klaaspirni lauale ja vaatas Pallule otša:

«Noh, kas te olete oma partei ära valinud? Seda läheb nüüd õige varsti vaja.»

Pall naeratas pisut kohtlaselt. «...Jah... Ma olen selle üle mõelnud... Aga mis te arvate, kui Issandast on ette määratud, et moskvalane selle maa tõesti ära võtab, kas peame meie siis üldse nii väga selle vastu seisma?... Ja kas see üldse nii väga hirmus saab olema...?»

«Hm,» kõhatas doktor, «muidugi: moskvalane mängib teatud määral ka sügava vaenu peale maarahva ja saksa isandate vahel. Nii et kui ta küllalt tark on, siis ei tarvitse ta teile kui eestlasele talumatut olla. Isegi kui arvestada livani kuulu järgi küll pöörast karakterit. Aga teile kui liivimaalasele, kui Augsburgi allikast joonud kristlasele, kui Tallinna kodanikule,» — doktor tõstis veikleva kuldse loksega klaaspirni uuesti õhku — «kui Marburgi arstiteaduse doktorile *in spe* — oleks see ikkagi Ohtumaa hukatus! — Nii, et...?»

Jah, Pall oli asja üle vahepeal tõesti mõtteid mõlgutanud. Ja tõtt ütelda polnudki see ju esimest korda. Kuigi ta nimelt pärast eelmist jutuajamist doktoriga oli esimest korda püüdnud anda endale Liivimaa tulevaste peremeeste vastuvõetavuse küsimuses selget vastust. Ja muuseas — tähele pannud, et ebaselgel kujul oli see vastus olnud tal ammu valmis. Sellepärast ta vist oligi tookord doktorile vastates ringiga keisrist ja Preisist peale hakanud ja Rootsit alles viimasena nime-

tanud. Sest paistis, et poinud ju siin majas moeks asju liiga otse välja rääkida... Aga kui ta eneselt päris, miks ta õieti Rootsit eelistama oli kaldunud, oli tal raske iseeneselegi selgesti kosta.

Pall tajus kuidagi üsna häguselt Saksa keisri ja Preisi hertsogi ebamäärast kaugust ja samal ajal nende kuidagimoodi ebameeldivat lähedust. Mingit halvava põlguse ja tumma vihakisa ja roostese turvistekrigina õhkkonda nende nimede taga. Küllap see oli nende saksluse oletatav sarnasus siinsete sakste kurjasti kogitud võimuga. Pall tajus umbmääraselt võõrapärasuse ja kergluse, kõrkuse ja viiruki lõhna Poola nime ümber. Mis see muud oli kui Poola paavstiusklikkus, mis niimoodi lõhnas. Taani tundus talle olevat tulevaste võimaluste seas kõige ilmetum. Mine tea, miks. Ja kuidagi siiski ebameeldiv. Võib-olla sellepärast, et Fürstenbergi-härra ordule just sealtpoolt abi pidi ootama. Aga võib-olla hoopis sellepärast, et Taani kuningad — seda teadis siin iga laps — selle maa kord üheksateistkümmne tuhande hõbemarga eest ordule maha olid müünud. See oli küll enam kui kahesaja aasta eest sündinud ega olnud sel praegu enam mingit tähendust, eks ole. Aga ikkagi...

Nõnda. Kuid mille poolest oli Rootsi neist teistest parem?

Esmajoones vist ei muu kui selle poolest, et rootslased olid sakslaste kõrval ainsad, kellega Pallul oli mingi isiklik kogemus. Ja tema sakslaste-kogemusest igatahes hoopis erinev.

Rootslane oli ju siinlinnas kõigepealt antvärk. Kingsepp, laudsepp, tündersepp või mis tahes. Kõige tore-damal korral ka veel kullassepp. Ja muide: isegi niisuguste härrasrootslaste kohta oli ordumeister mõned head ajad tagasi raele hoiatuskirja saatnud, et ärgu neid ülemäära suurel arvul linnakodanikkudeks vastu võetagu... See oli muidugi natuke lähedam lugu kui eestlaste pärine tagasitõrjumine. Aga ikkagi kasvatas saksa kaubahärrade ja orduisandate umbusk ja tõrjuvus Tallinna eestlaste ja rootslaste ühtekuuluvustunnet. Seda enam, et suuremalt osalt oligi ju sinne rootslane paljalt mündrik või voorimees või lausa laosulane

või muu turjaga-töö-tegija. Enamjaolt oli ta hallidele üsna omasugune hallis kuues tööpargaste kämmaldega või paaditõrvaste pükstega eeslinnaelanik. Ja enamjaolt tõnkas ta päris kenakesti maakeeltki rääkida või kui ta seda ka ei mõistnud, taalatas ta ometi niisugust nikkadi-näkkadi maakeelega segatud sprooki, et esimesel silmapilgul võis teda kuulates naer peale tulla, aga üsna varsti sai temast ladusasti aru. Muidugi: need Stured ja Banérid ja teised, kes kuuldusid seal mere taga Stokholmi linnas Rootsi riigi ülemise otsa ümber seisvat, need olid ju isandad puha nagu ülemise otsa mehed igal pool — ja tööparga või paaditõrva tuttavast kirbest lõhnast polnud nende ümber mitte nuuskugi... Aga Kalamaja ja Pleekmäe täis- ja poolrootsikad olid ikkagi peaaegu et omad, ja nende poisiväntsmanid ja plikanääpsud, kõik need kriimud ja tedretähnilised puna- või linapäised Jönsid ja Matsid ja Birgitid olid tükk Pallu enese jõmpsikapõlve. Koguni linnakooli kvartas ning veel tertsiaski oli kirjutamata seaduseks, et Jönsid ja Matsid mittesaksa poistega sakslaste vastu kampa löid, kui lõomaks juhtus minema. Alles sekundas tuli ka rootsi-saksa vägedeühinemise ette. Ning alles priimas oleksid need mittesaksa poiste vastu ehk tavaliseks muutunud — kui mittesaksa poisid ise seal veel mingit rolli oleksid etendanud... Nõnda. Ja ka Märteni vanamees, kes ilnammu seal kuskil tundmatu Kalle linna sadamakõrtsis maha oli löödud, oli rootslane olnud... Ja Märten ei mäletanud temast muud kui punast kräsuhabet ja sinist kajakatätoveeringut, mida ei saanud ta rinna pealt kätte... Ja ikkagi (või just sellepärast) oleks nagu äraandmine olnud taanlast või poolakat või keda tahes rootslasest etemaks arvata... Ja muidugi oli ka Kalamaja ning Pleekmäe soomlastel Rootsi kuninga võimu ja värgi omasemaks vahendamisel oma osa. Kõik need Hämäläised ja Nylanderid, keda viimastel aastatel ohtrasti oli Soomest siamaile asunud, kirusid ju Rootsi riiki ja värki igaüks omast vaatevinklist küll ja küll — karmide sõja- ja eraülemuste pärast, kõrgete maksude, kehvade põllumaade ja sõgedate linna- ja kaubaseaduste pärast, aga ühte ei saanud keegi neist salata: olid

mõisaisandad kui hullud nad kuskil olid — m a a r a h-
v a a oli terves Rootsis ja Soomes isiklikult ometi
täiesti priil!

Ja see kuramuse ordu võim oli ju Maarjamaal põlvest põlve üks põlatud võim olnud. Ja muuseas: isa Siimon polnud ei Plettenbergile, Brüggeneile ega Fürstenbergile kordagi truudusevannet vandunud, sest ordumeistrite Tallinnas käimiste ajal oli ta alati juhtunud voo-
riga väljas olema, Pallust, mis vandesse puutub, hoo-
pis kõnelemata...

«... Nii et... noh — siis vist Rootsi abi...?»

«Tubli.» Doktor pani pirni käest ja hakkas mööda tuba edasi-tagasi kõndima: «Arutame läbi, missugused plussid Rootsil on. Kõigepealt kuningas. Mitte Iivani tüüpi poolemeelne, vaid vana, kaalukas ja väga ettevaatlik mees. Muide, Iivan sõimab teda küll rasvakaupmehe pojaks, aga tegelikult on Vasad põline rootsi aadel. Ja mis tema ettevaatusse puutub — tõsi, see on tal kohati niisama kammitsev kui Christiani oma, aga Iivimaa asjade ajajaks on tal õieti ju tema noorem poeg. Jaa. Johan. Kes on mullust Turus Soome hertsogiks. Noor. Tark. Selge peaga. Krapsakas isand. Ja lõppude lõpuks Tallinna kõige ligem naaber. Ja üldse: mida rohkem ühel valitsusel ühel maal oma rahvast on, seda õigem see valitsus seal ju on. Muidugi, sedamööda peaksid meil siin küll eesti kuningad olema,» doktor mulgas, «aga ma räägin tõsiselt: sakslased on tõestanud, et nad ei tule selle maa valitsemisega enam toime. Kellel on siin siis — arvu järgi — kõige enam õigus? Venelasi on Tallinnas viis või kuus hinge, poolakaid niisama palju, taanlasi paarkümmend. Aga Jöns Matsson või Mats Jönsson tuleb teile igal tänavanurgal vastu. Jaa. Rootsi suuremates linnades elab ju nii palju sakslasi ja taanlasi, et rootslaste arvu järgi on Tallinn kolmas rootslaste linn. Stokholmi ja Visby järel. Ja peale selle ümberkaudsed rootslaste maad — pool Hiiut ja pool Läänemaad ja vanad Lodede maad Harjus ja saared. Ja kui me hertsog Johani alamate järgi ka soomlased hulka arvame — neid on ju üks seal teie Kalamajas mõned kenad sajad —, siis on Johanil siin vaat et veerand jagu oma rahvast ees. Ja, Balthasar,

maarahvas ju päriselt prii...»

Pall kuulas doktori kõnet suure hoolega ja oli, nagu sageli, ta mõttele järelejõudmisega hädas. Usna häämeeli küsis ta doktori kõnepausi, ise ette taibates, et küsimus on ilmselt lapsik:

«...Kas te seda hertsog Johanit tunnete ka...?»

Doktor oli juba silmapilgu eest oma edasi-tagasi kõndimise katkestanud, kahhelahju juures peatunud ja selja vastu sooje rohelisi potiõõnsusi seadnud. Nüüd lükkas ta oma terava musta habeme äkitselt ette ja ütles:

«Jaa. Väga hästi.»

Ta nautis natuke aega Pallu üllatust, enne kui jätkas: «Ma olin muflu terve juulikuu koos proua Katharinaga tema juures Turu lossis. Teda ravitsemas. Tal olid kollase sapi ja flegma tasakaalu häired. Aga nüüd on ta täiesti terve. Ma saadan talle nüüd vahetevahel Tallinnast vaadi kreeklaste *vino santo*'t kollase sapi ülekaalu vastu ja Padise võipirne. Ja tema omalt poolt — ta tasub nende... väikeste teenete eest... üüü... üllatavalt hästi. Aga —» Sealjuures sirutas doktor vasaku käe välja ja koputas vastu ahjunurga taga seisvat rautatud konku-ust kop-kop-kop-kop — ning vaatas ise Pallule peaaegu niisamasuguse mulgega otsa nagu tunaeile kaasprimaan Wenzel Pepermann, kui Pall talle sel silmapilgul peale sattus, kui Wenzel just plikaga «Rohelisest Konnast» välja Nunade tänavale astus. Pall ei teadnud õieti, missugust nägu teha — ei Pepermanni puhul tunaeile ega doktori puhul praegu. Õnneks ilmus kollasenäoline Johann parajasti uksele (palavikuhaigus lubas tal nüüd juba vähehaaval teenriülesannete juurde asuda) ja ütles, et piiskop on doktorile järele saatnud, tal olevat halvem hakanud. Doktor laskis Pallu minema, kusjuures ta mitte just ilma edevuseta ütles: «Näete, niisugune see vaese arstist inimese elu on — hertsogid siin ja piiskopid seal... Noh, me ajame teiega veel palju juttu...» Aga nii pea nad ohtramale jutusoonele ei jõudnud. Jõulud tulid kätte ja Oleviste ja Niguliste, Toompea ja Pühavaimu, Seegi ja Kalamaja ning poole tosina linna-

labeli kellad helisesid mitmel päeval lumiste katuste kohal, ja siis hakkasid jõulupraadide suitsud korstnaist taevasse tõusma ja õhtupimedas tantsisid lõkendavate hõõgudega veinirõõmsad pürjelid Raekoja ees ümber priginat põleva kuuse, nii et lumine munakiviplats muutus. Uus aasta tuli, ja tuttavad kodanikud soovisid üksteisele tänavailt pühitud hangede ja härmas müüride vahel head tuhande viiesaja viiekümne kaheksandat aastat. Ja Meus ning Annika käisid koos Palluga doktorile sedasama soovimas, nagu hea komme majaperemehe suhtes nõudis. Doktor laskis neile klaretti pakkuja ja seal kuulsid nad ka Meisseni Jürgenist räägitavat. Esimene, kes temast Tallinna kirjutas, oligi doktoriproua, kes muuseas oli vahepeal Tartust Riiga edasi sõitnud — nädalaks või paariks sugulaste poole, nagu doktor tähendas. Aga Meisseni Jürgeni kohta oli Katharina-proua kirjast niipalju lugeda olnud, et see jääsinise pilguga ja tulipunase habemega paljasjalgne prohvet ajas esimese hooga vaatajad igal pool naerma. Kuid nagu enne Meemelis ja Miitavis ja mujal, nii oli ka Riias Jaani kiriku platsil oma kuulajatele varsti õudusejudinad peale ajanud, kui ta kord kõmiseval, kord kiledal häälel tervele Liivimaale saatana käest Iliobi paiseid ja vaenlase käest sõjakoledusi kaela kuulutas. Muist platsile kogunenud rahvast oli hirmu pärast poole pealt kirikusse palvele jooksnud, proua Katharina nähtavasti nende seas, ja sellepärast polnud ta Jürgeni ettekuulutusi lõpuni kuulnudki.

Ent ettekuulutatu algus oli selletagi varsti käes.

Arues peatüff, millest selgesti näha on, et daatimid, mis hiljem lantafje riikide elulugudesse kui suurte mõituste või laotuste, tõusude või languste, sünni või surma — aga igal juhul võerewalamise — algused, et niifugused daatumid võivad äkitselt olla kõige otsejemas mõttes saatuspäevadeks te väikese ühiskondliku eluloos, siis, kui teda satub vedama noorus, kerglus, juhus, uudishimu või kellegi niiditõmme või tagantõuge või weendumus või vajadus või see, mida ta sujutleb üheks või teiseks — või kõigi nende ja veel paljude muude asjade *maxima summa*, millel vähemalt neil aegadel kus meie waatlused sünnivad, polevad paremat nime kui saatus.

Laupäeva, 22. jaanuari pärastlõunal laskus hämarus aeglaselt üle pakases aurava linna. Külma tõttu oli turuaskeldus Piiskopimaja akende all varakult vaibunud ja kella viie päiku, kui platsiäärsete majade klaasvõi põis- või õlipaberakende taga esimesed küünlad vilkuma pandi, tõttas veel ainult mõni üksik külmakühmas kodanik ninasoojaks pihku hingates või põsenukke nühkides üle platsi.

Pall seisis doktor Friesneri kirjutustoas, lühike kasukas seljas ja koeranahkne kõrvik käes, ning ootas. Doktor, niisamuti juba riides, oli läinud teisest toast veel midagi võtma, siis pidid nad koos Vegesackide juurde ruttama: raehärra oli kõige perega kuumatõve käes pikali maas, Hommikumaa Pask kaasa arvatud.

Pall kuulis, kuidas Tumm-Paap saapataldade lumel kriuksudes õuest väravasse läks, kuidas kangialuse värav avanen ja kääksudes jälle sulgus. Ja siis kuulis Pall äkitselt lähenevat ratsut. Ning millegipärast tuli doktori sügisene siia majja saabumine talle ime-elavalt meelde: see pealelõunavaikus ja valjenev kabjaplagin Raekoja platsi poolt ja imelikult kõhe silmapilk enne koputust. Kuigi ratsu lähenes läbi hääletuks raugenud

linna nüüd hoopis teisiti kui tookord, üldsegi mitte Raekoja, vaid hoopis Karjavärava poolt, ja üldsegi mitte kabjaraudade plagisedes märgadel kivil, vaid jaks trambitud lumel tuhmilt kompsudes, ja — mis peaaegu, sugugi mitte enesekindla ja rahuliku rutuga, vaid hirmsa kiiruga kapates. Ning nagu ju selliseid asju teinekord ette tuntakse, peatus ratsanik tõesti Piiskopimaja ees. Pall astus akna juurde ja nägi poolhämärast higest mustavate sapsudega tuhkrut hobust ja sadulas halli mehekogu, kes väravas seisva Paabuga nähtavasti midagi rääkida püüdis. Siis pööras mees hobuse väravasse ja Pall kuulis, kuidas puristav hobune kõmp-kõmp läbi kangialuse hoovi sõitis. Selle peale kostis majamamsli hõikeid, samme trepil ja doktori häält. Natukese aja pärast tuli doktor ootamatult kiirel sammul kirjutustuppa tagasi. Tal oli põlev küünal ühes ja lahtine kiri teises käes. Ja Pallule paistis, et ta lumedavõitu põsed kergelt õhetasid. Ta ütles:

«Täna hommikul läks lahti.»

«Mis asi?»

«Minu proua on jälle Tartus ja saatis sealt sõna. Täna koidu ajal tuli moskvalane mitte vähema kui neljakümnetuhandelise väega Petšora kloostri suunast üle Liivimaa piiri. Jaa. Ja tungis kahe penikoorma laiuselt hirmsasti rüüstates ja põletades läbi stifti Tartu poole edasi. Peameheks on ta veel vististi endine Astrahani khaan Žig-Alei. Teate, see, kelle riigi Iivan ära võttis, aga kes ise Iivani poole üle läks. Stiftis ei olnud mingit sõjalist vastupanu. Tartus oli hommikul hirmus paanika ja kõik kohad põgenikke kubinal täis. Katharina püüdis täna lõuna paiku üle Põltsamaa ja Paide Tallinna poole pääseda.»

«Kuidas see nii kiiresti...» alustas Pall, aga doktor hüüdis:

«Kiiresti?! Ma ootasin juba kaks kuud!»

«Ei... ma mõtlesin: kuidas see teade nii kiiresti Tartusse ja siia jõudis, kui alles täna koidu ajal...?»

«Hästi makstud ratsanik teeb kuus miili tunnis.»

«Aga komtuur ega raad ei tea siin vist veel midagi...»

«Raad — nähtavasti mitte. Ja komtuur —» doktor pöördus täiesti Pallu poole ja ütles mõnuleva halvaks-

panuga: «Te ju teate, kuidas ordu asjad on: kullerid purjus, kaerad müüdnud, päitsed mädnud. Kuid olgu selle nende asi. Meie asi on, et —» Doktor peatus, trummel-
das sõrmega vastu lauda ja mõõtis Pallu pika pilguga.
... Ümarik, alles sügavamalt liigestumata mehe hakatusenägu, veidi ärritav oma teenistusvalmiduse ja potentsiaalse trotslikkuse seguga, hallid, vihastavalt krõllis, kuid kahtlemata erksad silmad, pisut naeru väärne hele ja tuhm juuksepahmakas, nii noore mehe kohta õige kogukas ja laiaõlgne kere pikkadel toekatel matslikult harkis jalgadel... Hm... Doktori kulmu-
läksid pingule ja ta peened sõõrmed värahtasid püüsti näha ja nuusutada see jõmm ühe vastutusriikka silma-
pilgu jooksul läbi. Aga ta enda kaelarätikust tõusvas muskuselõhnas küündisid Balthasari vaiguhõng (sest samast Kimmelpenningi seebist, mida proua Frolink tarvitas) ja hobusetalli uits (joppkasukas isa Siimoni vanast vooritulupist tehtud) küll vaevalt doktori pigem vaistlikku sõõrmetevärisasse. Pealegi oli doktori otsus juba tehtud:

«Balthasar, kas kahekümnest margast piisab teile esimesteks kuudeks Marburgis?»

«... Kuidas?»

Doktor kordas küsimust ja lisas: «Kusjuures see poleks kelleltki laenatud, vaid täiesti teie enese raha.»

«Muidugi piisaks.» («Narr, ma ajaksin sellega seal pool aastat läbi.»)

«Teenige siis kakskümmend marka.»

«Kuidas?»

«Teete — meie ühisele asjale — ühe kiire teene. Ja muidugi — vastutate oma ümmarguse peaga, et sellest peale Issanda Jumala enda keegi teada ei saa.»

«Nimelt?»

«Viskame kasukad seljast. Vegesackidel tuleb oodata. Võtke istet.»

Nad võtsid kasukad maha ja doktor viipas Pallu meister Andrease nikerdatud toolile istuma. Ise jäi ta oma kirjutuspuldi juurde seisma ja ütles sõrmega vastu pulti takti lüües:

«Te võtate kirja, mille ma kohe kirjutan. Võtate kaks hobust ja ree. Paap tuleb teile küüdimeheks. Ta tunneb

teid. Te sõidate täna, otsekõne, silmapilk üle mere lahvase ja viite mu kirja isiklikult hertsogi kätte.»

Tõtt-õelda rullus kogu ettepanek Pallust nii ootamatult ja kiiresti üle, et ta ei jõudnud seda kaugeltki ter-
veni oma läbimõtlemise veskikolusse toppida. Ta tajus
niet ainult ettevõtte läikekohti: suurt seiklust, usalda-
tuse ja tõsiseltvõetavuse tunnet, kergitavat ja kõhevile
ajavat mõtet kokkupuutest hertsogiga, ja muidugi Mar-
burgi-raha. Seda tõtt-õelda kõigepealt.

«Hästi,» ütles ta peaaegu nagu endastmõistetava jutu
peale kostval häälel, «kui te hoolt kannate, et Sumi-
härri poolt pahandust ei teki. Ja Frolinkite jaoks sele-
tuse leiateg. See võtab ju vähemalt kolm-neli päeva
aega.»

«Kannan hoolt. Ja vaikimisvannet ma teilt piibli peal
võtma ei hakka. Eks ole. Arukas inimene teab nagunii,
et Jumal on igal pool.»

Vile minuti pärast läks Paap, kaks doktori paremat
hobust ohelikuga taga, meister Lytke juurde Seppade
tänavale, hõbefärding hilise tülitamise lisatasuks taskus,
ja laskis hobuste esikapjadelt vanad rauad maha võtta
ning uued teravanäsalised jäärauad alla lüüa. Vähe
enne seda, kui Suur Rannavärv kella seitsme ajal
õõseks suleti, sõitsid Pall ja Paap sealt jäätanud tõste-
silla kõmisedes välja, üks hobune ees ja varuloom järel
ning mõned pikad lauadükid, pootshaagid ja labidad
igaks juhuks reel. Enestel olid neil doktorilt saadud
suured reisikasukad üle joppkasukate seljas ja Pallul
kasuka ning kuue all doktori pitseriga kiri, mis kandis
aadressi:

*Oliaulisele ja Kõrgestisündinud Vürstile ja Isan-
dale Härri Johanile Rootsi Kuningriigi Pärus-
vürstile ja Hertsogile Soomes minu Armulisele
Härrale.*

Aga teises taskus oli Pallul doktor Friesneri pitsatsõr-
muse teisik. Hertsogi enese juurde ta muidugi koheteed
ei pääse. Aga tema usaldusmehe härra Henrik Hornini
pidi Pall läbi murdma ja sellele sõrmuse ette näitama.
Siis, oli doktor kinnitanud, võtab hertsog ta otsemaid
vastu.

Pakane püsis täies jõus. Kui hobused sadamasse laa-
kuval teel kiiret sõitu tegid, löid nende värsked rauad
teerõusast paljaks sõidetud kividel kõlinal siniseid
sädemeid. Sest kuu oli alles tõusmata ja pimedus tihed-
Paap pööras hobuse enne sadamat vasakule, Kalamaja
teele, ja ammu enne Kalamaja uuesti paremale. Kui
mõni lumetunud kivirahn poleks pimedas mööda libise-
nud ja regi mõnest nähtamatust jäärünnist kaldajoonel
kergelt võntsunud, poleks nad üldse tähele pannud,
kuidas nad merejääle välja said.

Linn nende selja taga oli üleni pimedusse kadunud.
Ainult sadama suunast pollvärgitagusest vahitornist ja
Kalamaja kaldalt vilkusid mõnede tulede hundisilmad.
Merejää kohal oli hõre ja pimeduses rohekana aimatav
külmatomu, aga taevas ülal pidi olema täiesti pakase-
selge. Sest hoolega vaadates olid suuremad tähed omelt
nähtavad. Pall tahtis Paabu käest küsida, kas ta nende
tähtede järgi sõidabki — ta pöördus juba seda
pärima —, kui talle meenus, et jutukaaslast talle Paab-
ust paraku pole. Aga Paabu õlga oli siiski päris meel-
div selles kõhedust tekitavas tühjuses enda kõrval
tunda. Ja kui tähelepanelikult vaadata, oli ju Paabu
kõrvikmütski siinsamas vastu tumehalli lumehelendust
selgesti näha. Isegi hobuse kõrvad paistsid põhjataeva
tähtitumedusel päris mustadena ära. Ning hobuste
rahulikus sõrgisammus ja vedaja sammu reele-kandu-
mise kindlais ning sujuvais tõmbeis oli midagi usaldus-
väärsset ja julgustavat mahajäetustunde sööstis vastu,
mis jääkõrbe poolt tulles Pallust üle uhkas. Pall mõt-
les: Issand Jumal, anna meie teekonnale kordaminekut,
et sellest linnale tõesti tuge ja turvet tuleks sel rängal
ajal, mis nüüd küll meie uksest paistab sisse murdvat.
Pall koguni liigutas end juba, et suuri koeranahkseid
labakuid käest võtta ja käsi kareda saaniteki all kokku
panna, kuid tundis selle siiski tarbetu olevat — siin
pimedas ja otse nende küll ähmaste, kuid siiski ära-
paistvate tähtede all.

Ei tea, kas kõnelusest Issandaga või sellest, et kagus
nende selja taga oli kuu nähtavasti silmapiiri külma-
udusse tõusmas, aga taevas oli nüüd märgatavalt
heledam ning juba üsna kaugel taevarannal kerkis

linna varjavast hämupimedast Oleviste kuuvaluhelki
lorgatud nõel. Ka eespool polnud pimedus enam täielik:
lausa ootamatult paistsid hoolsamal vahtimisel hobuse
reejalaste jäljed ja siin-seal seletas silm lumele
pudenenud prahti. Õige: esialgu sõitsid nad ju Nairi-
saarest linna tuleval puuveoteel, mida mööda alles
nädala eest selle aasta kakssada koormat kütust linna
oli veetud.

Külmast ahtaks tõmbunud täiskuu oli oma sinakas
taras täiesti taevasse tõusnud. Külmasonn jää kohal
muutus kuupaistest piimaselt kumavaks ja jää ise
magaduste varjudest vöödiliseks. Seal pidas Paap
hobuse äkitselt kinni ja koputas endale kindaga otsa-
ette. Ilmsesti pidi see tähendama, et ta on midagi unus-
tanud. Ta heitis kindad käest, kobas oma teepaunast
väikese napa esile, tonkas Pallu küünarnukiga ja tõm-
bas endal pihuga üle näo. Selge: nagu külma vastu
hülgerääsiga kokku määrda. Pall ajas pakasest tahke-
võitu ja traanihaisulist rasva põskedele laiali ning aru-
tas mõninga murega, kus ta küll koha leiab, et seda
homme enne hertsogi juurde minekut maha pesta.
Samal ajal vaatas ta, kuidas Paap ka enese sisse või-
dis: Paabu suur kondine, kuupaistel rohekas nagu
hakkas hõbedaselt läikima ja kämbлага põski nühkides
liigutas ta päratut kandilist lõuga paremale ja vasakule
ning ta tillukesed, hästi sügaval istuvad silmad kinni-
tasid: no nüüd ta meile hambaid näkku ei löö, olgu kui
naksakas tahes. Siis surus Paap ohjad Pallule pihku ja
tegi põhja poole, sinna, kus Nairisaare metsatriip silma-
piiril mustas, mingisuguseid sillakaarte-taolisi liigutusi,
väänas enese reel küliti ja vehkis uuesti silmapiiri
poole. Pall laskis seda kõike endale veel korra ette teha
ja siis oli asi talle selge: Nairisaarde pidi olema kahe
või kolme tunni tee, selle teeosa sõitku Pall, kuna Paap
sellal magab. Edasi, Soome randa, on seitse või kaheksa
tundi, siis sõidab Paap ja Pall keeraku end saaniteki
alla rõngasse. Ning juba oligi ta teki endale üle näo
tõmmanud ja selle alt hakkas vist veel enne norska-
mist kostma, kui Pall jõudis hobuse liikuma tõmmata.

Rasvavõidest hoolimata naksas külm põskedest pika-
peale kinni ja Pall tõmbas kohlaka tulupikrae aeg-ajalt

nina ees kokku ning hingas sinna sooja pahvaku. Hobused olid nagu valget nõelapuru täis ja rahkjas, lumi ning siin-seal tuule paljaks puhutud altus rudised ja kiunusid nende sammuist aina heledamalt. Aga Nairisaare metsavööt oli vasakul juba üsna lähedale tulnud. Sel rannal, pisut salapärasel nagu kõik saared, polnud Pall veel kunagi jalga maha saanud. Aga ta lapsepõlve tallipealsesse mängupaika oli Nairisaare mets alati ära paistnud. Ja jutte oli selle kohta kuulnud mitmesuguseid. Mets kaldavõhmal kerkis nüüd tasasest merejääst juba ootamatult lähedal. Ja seal kuskil selles metsas see muuseas asuski: isa Siimoni ammusest jutust meeldejäänud Taani kuninga aed. Aeda ei pidanud seal küll olema enam mitte mingit. Aga majaasest oli isale hulga aastate eest näidatud, kui ta veel mars-talli voorimees oli ja saarelt ehituspalkke linna vedas. Aasta kahesaja eest oli jutu järgi Taani tont teab mitmes Nuut või Magnus oma lihase õe siia maapakku saatnud. Ja printsess oli mitu aastat seal metsas elanud. Mõned, kes Nairisaart ka Naissaareks kutsusid, pidid rääkima, et Naissaar juba sest ajast saare õige nimi olevatki. Aga saart selle printsessi pärast Naissaareks ristida oli küll nagu vähe põhjust. Esiteks ei elanud ta seal kuigi kaua — vist pidas kuninglik vend saart maapaopaigana ebakindlaks, sest printsess olevat saadetud edasi Kärkna kloostriks, mida sakslased Falkenauks kutsusid, ja sinna olevat ta ka surnud ja maetud. Ning teiseks — kui Pall kümne aasta eest isa käest küsis, mille eest siis kuningas oma õe saarele vangipani, ühmas isa, et «...kes neid kuningate tükke teab...» ja tegi teist juttu. Alles hulga hiljem, kui suurt kooli tertsiaanidel juba kõik maailma asjad teada olid, kuulis Pall, et see Nairisaare printsess olevat naiste-armastaja olnud ja kangemaks karistuseks selle jõleduse eest Kärkna mungakloostriks saadetudki. Või tõesti, kes neid kuningate tükke teab... Sest nende tahtmised ja tegemised on teinekord nii jõledasti sassis, et paistab, nagu ajaks kurat nende meeli veel hoopis hullemini segi kui lihtinimeste omi. Olgu eksempliks kas või see Moskva liivangi, kes nüüd Tartu all märatseb ja keda ju kõiges maailmas sodomiidiks hüütakse,

nagu iga Tallinna kaubasaks ja antvärkmeister kinnitada teab. Muidugi, terve aruga kuningad ja vürstid ja hertsogid on ka ikka olemas. Ja ühe niisuguse poole on Riisa Siimoni Pall nüüd siin Nairisaare idaranna jääkahvakate vahel kõige ootamatul kombel teel.

Polnud küll kuidagi arvata, et hertsog talle homme millegipärast kallale kargab. Vastupidi: võis uskuda, et kõrge isand on nii kiire teate eest teda kindlasti huvitava sõja puhkemise kohta koguni üpris tänulik. Polnud võimatu, ei — oli isegi loomulik, et ta lisab doktori lubatud kahekümnele margale omalt poolt midagi juurde. Niisugusel juhul oleks Pallu esimene Marburgi-semester juba peaaegu et hooletu, ilma et tal tarvitseks isa rahakotti eriti kergendada või Kimmelpenningilt toetust küsida. Kuid ikkagi oli Pallul pisut kõhe end siit mõnusasti libisevast reest homseks välja võõrastesse ruumidesse, võõraste härraste pilgu alla ja ettenägematusesse olukordadesse kujutleda. Aga nüüd polnud sellest enam pääsu.

Ta oli randa suunduvat puuveoteelt saare kagunuka juures paremale pööranud ja paarisaja sammu kaugusel kaldast mööda üksikut reejälge hulga maad põhja poole edasi sõitnud. Kuu hakkas taas loojuma ja hämar jääväli avarus aina enam. Kuid samal ajal oli õhk seevõrra selgemaks läinud, et nii Viimsi tipp kui Salme-saar ja nende vaheline Wulffi väin ehk Olevisalm, nagu maarahvas seda tänini kutsus, enam-vähem ära paistsid. Alles seal, kus reejälg järsult vasakule Nairisaarde ära pööras, pidas Pall hobuse kinni. Paap ajas enese silmapilk saaniteki alt üles, laskis oma tillukestel silmadel korra ringi käia, taipas ilmsesti otsemaid, kus nad viibivad, ja ajas huuled rahulolevalt torru. Ta laskis hobustel natuke lund lakkuda ja kaeru krompsutada, tiris viinalähkri põhkudest välja, võttis ise ja andis Pallule külmarohuks, ning poole tunni pärast sõitsid nad, ohjad nüüd jälle Paabu pihus, põhja poole edasi.

Ei tea, kuidas ma homme hertsogi juures hakkama saan... mõtles Pall saaniteki all und otsides. Noh, kuidagi peab juba saama... Ja ei tea, kas avalahel, kuhu me nüüd välja jõuame, pragusid ja lahvandusi ka peaks olema... Vaevalt küll — selle tuuletu pakasega... Ja

küllap Paap teab, mis siis teha. Ja mina isegi peaksin ju mõistma üle pragude pääseda... Mina olen ju rüübanud... sedasamast... Küll ma tean... Parr-purr — parr-purr — parr-purr... nüüd, kui Paap hobused ümber vahetas, krudiseb hobuste samm veel rohkem...

Nairisaar oli taga vasakul pimedusse vajunud, kuu loojunud ja taevas kõlekirkaid tähekillingeid täis. Ja vedajahobuse mustav kõrvapaar liikus silmapiiri poole nagu teravatipuline antiikva M: Marr-purr — Marr-purr — Marr-burrg — Marr-burrg...

Kella nelja paiku hommikul jõudsid nad saaristu esimeste lõunapoolsete kaljumügarate juurde. Aga Pall ärkas alles siis, kui regi rõntsaki-rõntsaki mööda neemerinnakut üles mandrile sõitis. Esimese hooga pani ta imeks, et siin olid kõik kohad kummulikeeratud ja lummetuisanud kalapaate täis, mõned päris laeva-suurused. Aga siis sai ta aru, et ainult alumised, kõige jää-äärsemad olid kalapaadid, kuna kõrgemal lookles tee lumetunud kaljumõhnade vahel. Kuskil hakkasid koerad kilades haukuma ja tähevalgel nägi Pall neemerinnakul kahte tillukest puukirikut ja kolme- või neljakümmend madalat palkmaja ning kümmekonna maja alles sarikateta seinu või katmata sarikaid. Ühte kõrge püstaiaga piiratud õue kase- ja kuusetukas, kus koerad eriti valjusti haukusid, pööras Paap sisse. Ta tagus pikalt madala palkmaja uksele. Viimaks ilmus lävele kandilise näoga ja valgete takujuustega mees, vana sõdurivammus särgile visatud. Paap oli talle ilmsesti tuttav, mis juba sellest ära paistis, et ta tervituseks sõnu ei raisanud, vaid varased külalised tummalt tuppa kutsus. Nad võtsid kuumaks köetud tares küünlavalgel kiiruga oma moonakotist einet, kuni soomlane väljas nende purikaskoonulised ja surmväsinud hobused talli viis ja uued asemele andis. Pall päris vahepeal Paabult, kui palju neil siit veel Turusse maad jääb ja kui palju siit ida poole Helsingisse peaks olema. Sest kuskil nende kahe paiga vahel pidid nad ju olema randa tulnud. Aga enne kui ta Paabu vehkimisest tolku sai, tuli soomlane tagasi ja Pall küsis oma Kalamaja õuedel õpitud soome keele prooviks temalt sedasama.

«Turusse — miili kolmkümmend. Helsingisse? Tal-

linna saksad teevad nalja. Helsingis ju ollaksegi.»

... Seesama keskmine küla oligi siis linn, mida kuninga Gustav siin kaheksandat aastat Tallinna surnuksvõistlejaks ehitada laskis. Ei linnamaju, ei kivikirikuid, lossist, müüridest ja tornidest rääkimata... Rootsi kuninga vägevus polnud selle järgi küll vist taevas teab kui suur... Aga maad oli tal jälle õige laialt käes, kuigi üsna hõreda rahvaga. See sai Pallule järgmise kümne tunniga enam kui selgeks. Sest kolmekümnel millil, mis nad päeva kella kolmeni maha sõitsid, viis tee neid ju küll läbi mitmete külade, aga ainult läbi kahe suurema kirikuküla. Ja muuseas olid kirikud siin õige imelikud. Esiteks selle poolest, et nad olid ilma tornita, sest tornid olid neil katustelt hoopis maha tõstetud ja kirikute kõrvale püsti pandud. Aga enam veel selle poolest, et müürid polnud neil üldsegi mitte usaldusväärselt tumehallist paest ega rahulikult ja rõhtsalt laotud, nagu kirikumüürid Pallu meelest pidid olema, vaid justkui meie maalt kokkukorjatud karjamaakividest ja rannarahnudest valge mõrdiga tehtud ja hallipunavalgelaigulised nagu kirjud lehmad. Kirikuliste saanid ja rakendid paistsid ka kuidagi isevärki olevat, keskeltläbi nagu kirevamad kui kodumail. Aga hobused kirikuesiseil lasipuul ja inimesed, niipalju kui neid jutluseaegses ennelõunavalges liikuma juhtus, olid küll üsna niisamasugused kui meil.

Pakane oli järsult järele andnud, aga läänetuul hakkas neile parajat tuisku näkku lõõtsuma ja sellepärast tundus ilm veel jäisem olevat. Tuul ajas silmi kissitama, ja Pallu silmad olid nagnii selle maa lumisest metsa- ja kaljuderägist kirjud. Ta hoidis Paabuga vaheldumisi ohje ning oli oma tegevusetustundidel kahevahel, kas on targem tukkuda või just une vastu võidelda, et õigel ajal hästi virge olla ja hertsogi küsimustele selgesti vastata ning kõik, mis kõrge isand ütleb, doktori jaoks täpselt meelde jätta. Aga paari tunni jagu pärast seda, kui nad Salol, jälle ühes Paabul teada olnud majas, olid värsked hobused saanud ning aina sõidetavamal kroonuteel lääne poole edasi uhanud, näitas Paap ühel kõrgemal mäeveerul ettepoole. Ja Pall nägi kaugel lumiseid majakobaraid ja nende kohal

vastu valendavat taevaranda ja tumeda metsavööte kahte päratu suurt kivihoonemürakat — kirikut ja lossi. Varsti pöördus suur talitee rinnakust alla ja suundus jõeääle ning mööda jääd sõitsidki nad linna sisse. Linn algas jõeäärsete kalurionnidega ja kaldale tõmmatud paatidega. Siis vilksatas kummalgi pühapäevarahusel kaldal ilmsesti antvärgirahvale kuuluvate palkmajade ridu, kuid peagi pöördus jõgi otse kivimajade kobaraga künka alla, mille keskel seisis äkitselt uskumata suureks kasvanud kirik. Majad polnud Tallinnast tulnu silmale ei toredad ega kõrged ja linna müürideta ja kaitseta olek oli Pallu meelest pisut püksatu. Ning tänavate kitsus tundus talle ses lahtises linnas päris mõttetu olevat. Ometi tõusis Rootsi kuningriigi ja Soome hertsogkonna au ta silmis tänu kirikule taas väga tunduvalt. Kirik oli küll tornilt madalam ja kujult rohkem kui Oleviste, mida Pall ju Meuse kaudu pisut nagu oma isiklikuks kirikuks pidas, kuid mõõtudelt ja kaalukusmuljelt lõi seesinane siin tema isikliku kiriku mõnevõrra vist isegi üle. Hertsogilossini tuli aga veel kirikust mööda, silla alt läbi ning veerand miili allajõe ja tegelikult tükk maad linnast välja sõita. Ning Tallinna Toompea omaga võrreldes jättis loss Pallule jälle kaunikesti keskpärase mulje. See tõusis jõe madalal suudmenukal otse jääpiirilt nagu üldiselt nelinurkne, kuid pikuti vähe kõver kivikastide lagamik, kolm kitsast ja kõrget kasti külgepidi üksteise kõrval ja mõned madalamad kastid nelinurgas nende ees, kõik müürid siitmaa müüride moodi lehmalaigulised ja lähemalt vaadates häbemata paksud.

Enne kui nad jõe paremale kaldale välja sõitsid, pidas Pall hobuse kinni ja nühhis kaldapöösaste varjus hülgerasvase näo lumega hoolsasti üle. Nägu sai küll enam-vähem puhtaks, kuid värskustunde asemel, mida ta lootnud oli, hakkas tal õieti ainult külm, seda enam, et suur tükk lund krae vahele sattus ja särgikaelusesse sulama jäi.

Pall peatas hobuse lossi linnapoolses väravas kõrgete palgivirnade kõrval, viskas tulupi rekke, jättis Paabu hobuse juurde ootama, küsis landsknehti moodi sõdurilt, kes talle kõmisevas väravaaluses vastu tuli, kus

asub vahituba, leidis selle sealsamas kätte ja marssis sinna pikemalt mõtlemata sisse. Vahituba oli raskete võlvidega, kuid ootamatult hele ruum. Seinad olid looklevate lillemustritega ja veidrate isandate ning emandate piltidega kaetud, nurkades seisis vastu seinamaale toetatud hellebardiid ja keset tuba mängis neli-viis vahisõdurit laua ümber kaarte. Pall teretas ja ütles, et tahab vahtkonnaülemaga rääkida. Sõdurid vaatasid talle niisuguse näoga otsa, et ta pidi mõistma: ta ei sisenda neile jumala eest kuigi suurt aukartust. Ja Pall tundis, et tal jääb üle kas vihastada või pelglikuks lüüa. Esimesest poleks olnud tolku ja viimast ei tohtinud ta endale lubada, vähemalt kohe esimeste sammude juures mitte. Niisiis kõrgendas ta lihtsalt parasjagu häält:

«Kas mu soome keel pole küllalt selge? Ma ütlen teile siis rootsi keeles: ma palun vahtkonna ülem, siia kutsuma. Ma tulen Tallinnast ja mul on kiire.» See tuli isegi kavatselt tähtsamalt välja, võib-olla nende neetud külmade piiskade pärast, mis tal ikka veel mööda rinda nirisesid. Kuid talle endalegi ootamatult oli ta sõnadel äkitselt mõju. Üks vahisõdureist vaatas talle teraselt otsa, pistis oma kaardid puhvkäise kätisest sisse ja läks loivates ruumi tagaukse poole:

«Hm. Ma vaatan...»

Hetke pärast tuli sõdur tagasi ja viipas Pallu kõrvalruumi. Pärkpunnase ihukaaluga ja õitsvate põskedega allohvitseriisand istus seal väikese laua taga ja sõi lõunat, s. o. nāris seakintsu, ajas puulusikaga tanguputru oma punasest vuntsipuhmast sisse ja kallaskruusist õlut peale. Läbi ülemäära suure pudrusuutäie küsis ta ootamatult valjusti ja selges saksa keeles:

«Tallinnast? Mis sul vaja?»

«Ma soovin härra Horniga kokku saada.»

«Soo? Kes sind saadab?»

Doktor oli ütelnud: *te saate aru — mida vähem te mind mainite, olgu siin või seal, seda parem.* Ja Pall alles kaalus, kas tulla siin dokoriga lagedale või mitte, kui vahtkonnaülem küsis, mine tea, kas lihtsalt sellest, et mullusuvine Tallinna-saks talle ehk meelde tuli, või soovist näidata oma paljuteadmist:

«Kas — doktor või?»

«...Noo... mnjaa...»

«Mis asjas?»

«...Mmm... rohtudega. Hertsogi jaoks.»

«Küüdimees on väljas?»

«Väravas...»

«Birger! Hei!» kõmistas vahtkonnaülem eesruumi ja Pallust teatamas käinud sõdur ilmus nüüd juba õige krapsakana uksele.

«Tema küüdimehe ja hobuse eest hoolt kanda. Tema ise lipnik Boije juurde viia. Marss!»

Pall kõndis sõduri kannul läbi eelkindluse suure õue. Tee peakindluse väravani oli küll lage hoitud, kuid üldiselt valitses eesõues suur segadus ja rüga. Muist müüre oli siin tellinguis, muist sootu maha kistud ja osalt oli ülakorra fassaadidesse uusi aknaavasid sisse murtud. Õuel seisid lumes kivihunnikud ja palgivirnad ja tuul keerutas lund ning kirvelaaste segi. Talv oli siin laialdasele ehitustööle rinnutsi peale tulnud.

Pärislossi kõrgeist väravast paistis hetkeks tagumisel õuel niisamasugust suurejoonelist pooleliolekut, tellinguid ja ootamatult laiuid aknaid, mida ääristasid värvilised krohvide maalitud mustrid. Läbi hämara koridori läksid nad kahekesi äsjase vahitoaga üsna sarnasesse võlvitud ruumi ja sattusid otse keset tuba seisvale lipnikule. Sellal, kui sõdur talle Pallust ette kandis, silmitses Pall lipniku-noorsandi lähemalt. Eemaltki oli ilmne, et see pidi olema üks siitmaa suuraadli võsusid: ta oli ju Pallust veel oma kolm-neli aastat noorem, aga nii noorelt ilma tähtsa nimeta lipnikuks ei saada. Ta jaki must kalev ja valged krookätised mõjusid oma tiptopsuses kuidagi vihastavalt, aga ta hõre valkjas vurrudelik oli siiski päris lahke. Ja kui Pall oli seletanud, et ta tuleb Tallinnast ning et tal on läkitus doktor Friesnerilt härra Horni kaudu hertsogile enesele, noogutas noorsand pikema uudishimuta:

«Oota. Need isandad lähevad enne. Siis sina.»

«Need isandad» olid viis või kuus linnapürjeli vurhvi või lähemalt vaadates keskmise gildikaupmehe mõõtu meest, kes istusid siinsamas kahel pikal puupingil. Rohkem pinke ruumis ei olnudki ja üks pingipool oli parasjagu tühi. Pall kaalus silmapilgu, kas sobib, ja

istus siis tühjale pingiotsale. Isand, kelle kõrvale ta sattus, tundus olevat ootajaist kõige härrasmehelikum. Ja mis tema juures otsemaid silma torkas: ta luges tillukest breviaari moodi märkmikku, arvatavasti min-geid isiklikke notiitse, kuid luges neid läbi silmaklaaside, mille taolisi Tallinnaski mõned kaubahärrad tarvitama pidid, aga mida Pall nii ligidalt veel kordagi nägema polnud juhtunud: kaks suure hõbetaalri mõõtu kumerat klaasi kahes — noh, paraja päevakoera jämeduses mustas rõngas, keskelt traadiga koos ja traatsangupidi kõrvade taga kinni. Pall silmitses neid asjandusi vist nii tungivalt, et isand pööras oma roosaka ja silmaklaaside tõttu imelikult öökullitaolise näo tema poole ja ütles kuidagi veidrakõlalises soome keeles:

«Kui mu kõrvad mind ei petnud — Tallinnast? Jajah. Kuidas siis ka Tallinna kaubasaksad elavad? Ah vana viisi. No muidugi. Neil seal ju kõiksugu priiused käes. Keda te neist seal ise ka tunnete? Kas näiteks Weselouwet? Jah? No mis sa ütled, kui pisikeseks see nüüdse aja kaubandusevärk selle Issanda maailma teeb! Kuulge, siis te teate ehk mulle ütelda, kuidas teil seal tuleval aastal või hindadega paistab tulevat? Mis?»

«Praegu on muidugi nii, kuidas te ostate,» seletas Pall, «kas marga või punna või kaaluga. Ja kui suurtes püttides. Naela hind käib sedamööda kolmest killingist kuueni. Aga kevade kohta on seekord küll hoopis raske midagi arvata...»

«Härra Horn laseb gildieestseisust paluda,» ütles uksele ilmunud lipnik. Pallu naaber hüppas püsti ja võttis klaasid ruttu eest ära, vaatas Pallule vilgaste pruunide silmadega otsa ja ütles viisakalt:

«Näete, kutsutakse... Teie olete kaubavärgis nii kodus, et teie käest oleks Tallinna asjus mõndagi küsida tahtnud... No ega midagi... Tervitage härra Weselouwet minu poolt, kui Tallinnas tagasi olete. Ütelge, et kaupmees Kyrö saadab tervisi.»

Gildi-isandad läksid rutates minema ja Pall võitles ligemale tunni aega ärevuse ja unega, enne kui lipnik Boije tagasi tuli:

«Läki. Härra Horn ootab.»

Nad läksid mitmeist treppidest üles ja läbi koridori, mille seina ääres tellinguil seisis värvises ürbis maalermeistrid, kes maalisid pikkade peenikeste pintslitega krohvile neid imelisi õunapuid ja õunapuuokstesse linde ja daame ja härrasid. Ning poolvalmis daamid ja härrad vaatasid üllatusega ja tundus, et mõninga hirmuga suurtest koridoriakendest tulevat kumedit tuisuvalgust.

Lipnik juhatas Pallu härra Horni töötuppa ja sulges tema taga ukse. Ja peab ütlema, et ruum ei vastanud küll hoopiski Pallu — muidugi doktorilt pärinevale — teadmisele, et sellest toast toimus tegelikult terve Soomemaa haldamine. See oli küllalt väike, raske võlvlaega ja lagedate lubjavalgete seintega tuba. Kuigi Pallu tähelepanu oli õigupoolest suunatud mehele, kelle ette ta ilmus, jäid ka ta vaatevälja äärealad talle küllalt selgesti meelde. Nagu alati. Kuid ka mees, kes istus seal kõrgekorjulisel mustal toolil pika laua ääres otse ta vaatevälja keskel, ei jätnud niisuguse mehe muljet, kes on kakskümmend aastat kuninga läheduses liikunud ja hiljuti ülendatud tema lemmikpojaks oleva hertsogi peanoonikuks ja riigisuuruse provintsi mõjukaimaks meheks. Härra Henrik Claesson Horn oli umbes neljakümne viie aastane ja peaaegu niisama sooniline mees nagu isa Siimon, ainult et märgatavalt kitsama kerega, ja tal oli üpris tavaline, peaaegu maamehelik nägu: rahulikud, pisut ehk uudishimulikud hallid silmad, hele nudiks pügatud juus ja natuke ruuge kipparihabe. Ta mustast kalevist kuub ja kitsas valge krookrae oleksid peaaegu pastorliku mulje jätnud, kui tal poleks olnud hõbenaastulist mõõgavööd vööl. Pall jäi nooniku tooli ette seisma ja püüdis teha napi, kuid viisaka kummarduse, ent tundis, et see tuli tal kohmakas välja. Nagu alati.

«Kelle poolt sa tuled?»

«Doktor Friesneri poolt.» Pall ulatas Horni-härrale doktori sõrmuse. Too võttis selle näpu vahele ja silmitses seda pisut vanamehelikul viisil hoolikalt, kuid eemalt.

«No nii. Pange tasku. Teil on kiri hertsogile? Andke see minu kätte.»

«Doktor palus, et ma annaksin selle otse hertsogile endale.»

Pall taipas alles siis, kui see ära oli öeldud, et see oli ju mingil määral usaldamatuseavaldus hertsogi nooniku vastu, ja lisas sellepärast ruttu: «Ning sellega on erakordselt kiire.»

«Nonoh. Kas teil on selle kirja sisu teada?»

«Ma arvan, et kõige olulisemas punktis küll.»

«Mis seal siis on?»

«Eile koidu ajal tungis moskvalase vägi Liivimaale sisse. Umbes nelikümmend tuhat meest.»

Härra Horn tõusis püsti. «Kas Narva suunalt?»

«Ei. Vastseliina ja Tartu suunalt.»

Et sissetung oli toimunud lõunast, näis olevat härra Hornile teatud kergenduseks. Aga istet ta siiski enam ei võtnud.

«Andke see kiri siia.»

See oli öeldud küll rahulikult, kuid nii endastmõistetavalt sõnakuulmist eeldaval toonil, et Pallul polnud enam võimalust haakuda doktori sõnadesse isiklikult hertsogi kätte. Ja see oleks ju pentsik olnudki.

Härra Horn võttis kirja ja viipas Pallu enda järel oma töötoast välja:

«Oodake siin. Ma viin kirja otsekohe hertsogi kätte. Kui tal küsimusi on, laseb ta teid kutsuda.» Ning ta läks kõrge tammetahveldisega küljeuksest välja.

Pall kõndis edasi-tagasi mööda tuisuvalguses koridori kivipõrandat ja ta kärsik vari kõndis temaga mööda lubjatud seina kaasa.

... Muidugi, hiljem, kodus, osutuda hertsogi pool ära käinuks ja hertsogiga vestelnuks... lastelastele pajatada... Hm... Ja isegi siis, kui see igavesti ainult ta enese teada jääks, oleks seda mõnus mõelda... Aga ikkagi oleks hõlp, kui Horn nüüd tuleks ja ütleks: võid minna, hertsogil pole ühtegi küsimust... Kuid jällegi — olla juba siin ja mitte näha, missugune ta on... Ja kui korda läheb talle hästi vastata, viskab ta küll vist oma kakskümmend marka, ehk veel kenad kuud Marburgi... Ei tea, kas Tartu on juba sisse piiratud... Neil pidi seal paksult suurtükke olema, aga vallidele polevat vaevaks võetud kohti teha, kuhu neid üles

panna... Imelik — mu vari praegu siin lubjatud müü-
ril... Ja Tartu on ehk juba sisse piiratud...

Tammepuust uks läks lahti ja mustas ülikonnas tee-
ner astus lävele:

«Tema kõrgus hertsog palub härrat enda juurde
tulla.»

Pallul õnnestus pidurdada ümbervaatomisliigutus,
mida ta tahtis teha, et palutavale herrale pilku heita.
Kuidagi ootamata sujuvalt sulatas ta oma ehmatuse ja
pealetikkuva muige läbipaistmatult tõsiseks ilmeks: kui
herra on palutud hertsogi juurde, ei saa ta sinna teist-
suguse näoga minna.

Väljas hämardus juba, kuid suurte akende tõttu oli
eesruum, kuhu nad astusid, ootamatult hele. Pall jõudis
parajasti mõelda, et ei tea, kas herra nägu sai hülge-
rasvast ikka enam-vähem puhtaks, kui teener lükkas
järjekordse tammepuust ukse lahti.

Hertsogi töötuba oli väikese saali suurune ruum.
Lubjatud müüris haigutas kaks päratu suurt, peaaegu
ruudukujulist lumevaleyate klaasidega akent ja võlvi-
tud lage ei olnud siin imelikul kombel üldsegi mitte,
vaid oli täiesti sile ja just nagu labakindamustriga
tammepuust lagi. Akende vahetkoha mõni samm siin-
pool oli kollakal laudpõrandal must karunahk maas.
Karunahal seisis heledast treitunud puust kõrgekorjuline
tool ja selle kõrval väheldane nelinurkne laud. Hertsog,
heledamast ja tumedamast pruunist sametist ülikond
seljas, istus toolil, küünarnukk lauale toetatud ja dok-
tori kiri käes. Pall vaatas teda hoolega. Tal oli roosakas
noormehenägu — pagana pihta: ta oli ju Pallust ilm-
sesti aasta või teise nooremgi! —, natuke häbematud
ümmargused halli- ja pruunisegused silmad ja pehmed
punakad jõmpsikavurrud. Herra Horn seisis hertsogi
laua juures ja hertsogi selja taga kahe akna vahel rip-
pus seinal mitme-setme ruutküünra suurune maal kul-
latud loorberilehtedega raamis: köökuskoivaline, aasta-
test ja jooksvast kühmus, kuid toredas mustas samet-
riides vanamees, liuhklaup, linnunokanina ja pikk habe
peaaegu sedamoodi nagu kuningas Gustavil hõbedaste
Rootsi riigitaalrite peal. Alles pärast selle kõige tähele-
panemist tuli Pallule kummardus meelde ning ta kum-

mardas nüüd päris pikalt. Seda enam, et kui ta juba
kummardunult maha vaatas ja põrandalaudade pool-
teiseküünrast laiust imeks pani, turgatas talle meelde,
et hiiglasuur vanamees seinal polnud taalrite-vana-
mehega mitte ainult sarnane, vaid oli muidugi tema ise.
«Tulge siia,» ütles herra Horn. «Hertsogihärral on
teile paar küsimust.»

Pall andis endale tarviliku tõuke — kuigi tugevat
polnud tal selleks enam vaja —, astus üle põranda ja
jäl härradest nelja sammu kaugusel seisma. Muuseas
pani ta oma imestuseks tähele, et ta unetuse ja tühja
kõhu tunne oli täiesti kadunud. Ta kliskas huvitatult
suurt maakaarti, mis kattis poole hertsogi lauda, kuid
ei saanud selle tagurpidisuse tõttu aru, mis maid see
kujutas (ja mine tea, kas ta sellest õigetpidigi aru oleks
saanud). *Igatahes huvitav, mis nad temast tahtsid.* Ta
tõstis pilgu ja vaatas otse hertsogi pealekäivaisse
ümmargustesse silmadesse, ja kui herra Hornil oleks
olnud huvi võrdlevaid tähelepanekuid teha, oleks ta
nentida võinud, et pilgus oli neil poistel hetkeks mingi
sarnasus.

«See punkt, kus moskvalane üle Liivimaa piiri tuli,
on siit Turust — kui kaugel?»

Hertsog küsis seda võrdlemisi korralikus alamsaksa
keeles. Aga ta häälest tundus Pallule, et miski pole
siiski nagu korras. Pall arvutas kiiresti: piirist Tartuni
kümme miili (see oli tal isa Pihkvas-käigu-juttudest
kindlalt meeles), Tartust Tallinna kolmkümmend (seda
teadis igaüks), Tallinnast Helsingi kolmteist (selle oli
ta enne sõitu Paabult välja klaarinud) ja Helsingist
Turgu kolmkümmend (nagu soomlane Helsingis ütles).

«Kaheksakümmend kolm miili.»

Hertsog pöördus Horni poole ja ütles rootsi keeles:
«Siin seisab, et sissetung toimus eile koidu ajal. Tähen-
dab, teade pidi jõudma siia napilt kolmekümne tunniga!
Ma ei usu seda!»

«Aga kiri on kindlasti ehtne,» ütles herra Horn.

«See oleks ju võimalik ainult siis, kui doktoril oleksid
isiklikud kiirkorrelid ja vahetushobused igal pool ootel.»

«Ärge kahelge, hertsog, kiri on ehtne,» kordas Horn.

«Kõike võib võltsida!» ütles hertsog mõrudalt ja elu-

targalt. Ja Pall tundis, et nüüd peab ta härradele vahele rääkima. Sest hertsogi kahtlus oli mitte ainult narr, vaid mine tea — viimaks isegi ohtlik. Ta sõnas:

«Kui ma tohin ütelda — mis korrelitesse ja hobustesse puutub...» ja märkas keset oma lauset, et hertsog heitis talle ja Hornile pisut ehmunud pilgu ning et kerge puna tõusis ta hertsoglikku näkku. See tuli muidugi sellest, et Pall oli endalegi märkamatu hakanud kõnelema rootsi keeles ning hertsog nägi oma kahtlused olevat võõrale paljastatud. Kuid pöörat teha polnud Pallul enam kuskile ning ta jätkas: «... mis korrelitesse ja hobustesse puutub, oligi asi peaaegu nii. Doktori proua oli nimelt Tartus ja saatis meile silmapilk ratsamehega sõna. See jõudis eile kella viie aegu Tallinna. Ja enne seitset sõitsime Tallinnast siia poole tee. Ja sõitsime öö läbi. Hommikul kell neli olime Helsingis ja kella üheteistkümnelt ajal Salol. Seal vahetasime viimased hobused ja —»

Pall jäi vait, sest uus ilme, mis oli hertsoglikku noorhärnanäku siginenud, tihenes seal üha ning tegi edasirääkimise mitte ainult tarbetuks, vaid lausa liigseks: hämmeldunud, ulakal, süüdlasel ja rõõmsal ilmel pomises, tähendas ja küsis hertsog:

«...Aaa... Nii et need teated, mis doktor mulle saadab, need on siis... Eeee... Nojaa, siis on teine asi... Mmmm. Kuidas siis Katharina-proua seal elab...?»

«Ta on juba mitu kuud Tallinnast ära. Algul oli ta Tartus, siis Riias, ja nüüd jälle Tartus —» Pall vaagis silmapilgu tõe ja vale arvatavat suhet sellest, mida ta kavatses lisada, otsustas, et valetamistõenäosus pole kuigi suur, ja ütles rõhuga: «Hertsogi huvides.» Ning lisas pärast pausi: «Proua pidi püüdma eile hommikul üle Põltsamaa ja Paide Tallinna poole pääseda.»

«Noh, ma loodan, et see läks tal korda. Nii kaugel põhja pool ei tohiks moskvalast ju ikka veel hulkumas olla. Mis sina arvad?» Hertsog vaatas Pallule otsa ja ta ümmargustes silmades oli hetkeks ilmne mure — ei tea, kas Katharina või Liivimaa või mõlema pärast.

«Ainult sel juhul ei läinud see proual korda, kui moskvalane Tartu ümber piiras, ja kui proua enne linnast välja ei pääsenud.»

«Hästi. Me võtame doktoriga ühenduse ja ootame jooksvalt teateid.» Hertsog tõusis püsti ja härra Horn astus laua juurest eemale, et koos Palluga lahkuda, kui hertsog ütles: «Üks hetk.»

Ta läks pikakoivalisel sammul kahe akna vahekohta ning avas oma kuningliku isa pildi all seina müüritud väikese kapi, sobras seal silmapilgu, sulges selle taas, tuli Pallu juurde ja ulatas talle kahe rüsa pikkuse kuldristi peenikese keti otsas. Selle keskkohal viie kõvera kuldtihvti haardes oli paraja pähkli suurune säravast punasest kalliskivist süda.

«Las doktor riputab selle Katharina minule minu poolt kaela.»

Sealjuures vaatas hertsog ise volksti härra Horni poole ja ütles naerdes:

«*Intersit tamen crux mea inter eos!*» *

Siis pöördus ta Pallu poole ja küsis:

«*Intellexistine haec quoque?*» **

Pall lõi pilgu maha. Ta püüdis välkkiirelt kaaluda jaatuse võimalikke tagajärgi ning eituse valekspaljastumise ohtu, ja mida enam ta kaalutluste välguniidid lootusetuks puntraks põimusid, seda selgemini tundis ta ühtlasi, et edevusetus pole siiski ta tugevaim külg. Ta tõstis peaaegu vihased pulkas silmad hertsogile ja ütles nii valjusti, et see teda ennastki üllatas:

«*Verba quidem, sed non sententiam.*» ***

Kui nad Horni tuppa tagasi jõudsid, viipas nõuniku-härra Pallu istet võtma ja küsis:

«Midagi teie arvates olulist enam lisada pole?»

Pall raputas pead.

Härra Horn avas väikese rautatud kirstu oma selja taga pingil ja luges ühest kirstu laekavahest endale kümme margast hõbemünti pihu peale. Sel ajal, kui ta neid luges, heitis Pall pilgu lauale ja nägi selle kauge-mal otsal tinast küünlajala taga kaupmees Kyrö silma-

* Olgu vähemalt mu rist nende vahel! (Ladina k.)

** Kas said sellest ka aru? (Ladina k.)

*** Sõnadest küll, tähendusest mitte. (Ladina k.)

klaase. Ilmsesti oli kaupmeheisand need siia unustanud.

«Aga mis mees te ise olete?» päris härra Horn. «Sakslane või rootslane või...?»

«...Tallinlane...» Pall võttis silmapilgu hoogu ja sooritas iseeneses selle lühikese duelli aususe ja paremaks pürgimise vahel, mis talle sellesama küsimuse ees ammugi tuttav oli. «Tähendab... eestlane Tallinna linna-»

«Ameti poolest?»

«Triviaalkooli primaan.»

«Jaa-a-hah?» Härra Horni hääles oli millegipärast üllatus ja ta silmitses Pallu ülevalt alla ning alt üles: «Kas teil on seal palju — sihukesti?»

«Kaheksa tükki. Präegu.»

«Ah kaheksa tükki?!» Härra Horn puhkes muginal naerma ja samal hetkel koputati uksele. Härra Horn pistis müntidega käe tasku ja ütles: «Sisse!»

Lipnik Boije seisis lävel: «Andke andeks, härra nõunik, see Rodenborg ütleb, et ta on oma prillid teie juurde unustanud. Nojah, seal nad on —» Lipnik astus laua äärde ja võttis Kyrö-härra silmaklaasid laualt. Pall tundis need eksimatult ära: ümber vasaku sangatraadi oli halli lõnga mässitud, nähtavasti oli sang sealt katki.

«Härra lipnik, andeks... need on küll kaupmees Kyrö prillid.»

Lipnik vaatas Pallu kõrgele kergitatud punakate kulmude alt: «Nojah. Need on ju needsamad —» ning väljus, prillid käed, naksakal sammul toast.

«Needsamad, jah,» ütles härra Horn Pallu arusamatule pilgu peale. «Kust teie seda Kyrö tunnete?»

«Siin all ajasime sõna juttu. Kui teie juurde pääsemist ootasime.»

«Aaa. Nojah. Tema on ju õieti Rodenborg. Saksamaa sakslane Rodenborg. Hamburgist või kust ta sealt on. Aga meie Soome hertsogi all meeldib talle nüüd nii, et ta on siin päris soomlaseks hakanud. Rodenborgi nimegi ei armasta enam kuulda, vaid laseb ennast Kyröks kutsuda. Siin on mõned niisugused veel.»

Härra Horn tõmbas käe, kus tal kümme marka pihus

oli, taskust välja ja heitis pilgu rahale. Ta oli aastatega rahaasjus oma kitsiduskuulsa kuninga kombed üle võtnud ja need koguni teatud provintsliku täiuseni arenanud. Ta heitis Pallule silmanurgast vilkstipilgu ja ootas — igast saamarõõmuavaldusest oleks talle piisanud, et hertsogi ja kuninga huvides kümme marka kokku hoida. Ent kuigi küsimus, kuidas härra Horn talle tasub, pakkus Pallule tulist huvi, püsis ta pilk tammisel laual, seal, kus olid lebanud Kyrö-härra prillid, ning ta mõtles: *siin tahavad sakslased soomlasteks saada, sellal kui meie maal... ja kui ma isegi... iga kord, kui mult küsitakse, pean enne...* Härra Horn aga tundis, et kauemini viivitada ei sünni. Kahetsuse ja mõnutunde seguga kõhatas ta khm-khm ja luges endale kirstust veel kümme marka vasakule pihule:

«Sähke. Ja loodame, et me veel kokku saame. Hertsogi huvides. Ja et see kõva läänetuul,» ta heitis pilgu täistuisanud tinaraamidega aknasse, «pole jääd pragu- liseks puhunud.»

Seitsmes peatükk, milles mõnevõrra meenutatakse küll ka reisimeeste raskusi koduteel üle karedel lahe, aga peamiselt vaadeldakse hoopis suuremaid ohтусid, mis hõlmasid varitsema üht pikkamööda liuvalate kõrvalagustega primaarsete tema enese kodu, ja mis on seda hirmsamad, et nad nii lummaliselt põimuvad ja segunevad maailmalõpuendeliste sündmustega, mis varsti taas meenuvad üle maa, ja et mõnelt neist nii liusatuslikult lõhnab hea ja kurja tundmise puu õndsustandivate ja õnnetustegavate viljade järele.

Sellest, kuidas kellegi mälusari põimitud on, sõltub tema iseloom veel hoopis suuremal määral, kui üldiselt arvatakse. Ehk teisiti: mälusarja põime ongi vist suures osas inimese iseloom. Kusjuures mäletamisväärsed ja unustatava lahkusõelumisel sõel ise imelisel kombel vermib aganaid ivadeks ja vastupidi.

Oma kohtumist hertsogiga võinuks Pall mäletada kui tolmuebeme ilmumist küünla valgusringi ja taaskadumist hämarusse. Või kui aadeldavat osanemishetke suure maailma poliitikast. Kuid nähtavasti poleks ta ei sel ega tol juhul olnud tema ise. Sest ta ei tundnud end pärast seda hoopiski mitte maade saatuse suure niiditõmbajana. Kuid tolmukübemena, mis oli silmapilgu hertsoglilikus kiirguses säratanud, tundis ta end õigupoolest veelgi vähem. Hoolimata selgest teadmisest, et nad muidugi kahest hoopis erinevast maailmast pärit on, tajus ta end nende kohtumises hertsogiga täitsa ühepikkusena, temast isegi pool pead pikemana, nagu ta hertsogitoa suures veneetsia peeglis sel silmapilgul selgesti oli olnudki, kui hertsog talle Katharina jaoks kuldristi ulatas. Aga et ta oma retkega polnud sooritanud midagi taevas teab kui tähtsat, ilmnes juba sellest, et hertsogi poolt ei järgnenud mingit asjade käiku sekumist.

Ja mis puutub teekonda tagasi, siis võinuks ju seegi talle mitmeti mällu jääda. Poolest lahest alates pöörase rüüsimisena tuisus ja pragudest jääle tõusnud merevees. Sest Nairisaarest põhja pool oli läänetorm jäävälja praod sisse murdnud ning jäälaamad ida poole liikuma puhunud. Esialgu oli see küll Paap, kes selle itta-ajumise ära aimas ning hobuse koonu parasjagu lääne poole pööras, et mitte Salmesaarde või mine tea kuhu kanduda. Aga pärast, kui nad, lähimärjad ja poolkülmunud, tuisumüldis üle ragisevate revanduste ja läbi pahisevate jääpealsete oiarde sõites ka veel hämara kätte jäid, oli see siiski vist rohkem nende rajajas ruun, kes nad pimenevast hahkjast möllust Nairisaare põhjapoolsele neemetirbile välja tõi. Täpipealt selle tormidest mustaks luitunud kadakapuust risti alla, mis seal kivide vahel lumes seisis ja mille küljes oli Nairisaare rootslaste keeles *fattigbyssa*'ks ehk väetilaekaks kutsutud karp — merehädast pääsnuile tänuohvrit sisse poetada.

Paap sai sellest Issanda näpunäitamisest otsemaid aru ning läks pingutusest ja pootshaagiga hobuse ees käimisest alles värisevate põlvedega karbi juurde, ja sellal, kui ta märjad kaltsad vinge läänetuule käes kõvaks kahutasid, mõmises ta seal mõne sündsä palvemoodi tänusõna ja pistis terve hõbedase färdingi karbi pilust sisse. Pall jäi ree juurde ja kaalus. Raha oli tal peale teadaoleva kahekümne marga ainult kaks doktorilt saadud hõbedast margalist. Peenemaga oli ta Turu silla juures kõrtsis Paabu ja enese kõvad lõunasöömad ja õllekannud kinni maksnud, nii et ainult mõni killing järele jäi. Ja tervet marka siia kasti torgata — mine tea, kes ja kunas seda ülepea tühjendamas käib ja kas need veeringud siit ilmas Oleviste vaestelaekasse satuvadki, nagu küll ette oli nähtud... Ei, tervet marka, olgu doktori kahest või ta enda kahekümnest, siia karpi tuulduma jätta oleks liig mis liig... Ta võttis reest kaera-törbiku, astus ruuna juurde ja surus oma erutusest ning magamatusest nüüd jälle kuumaks tõmbuva näo silmapilguks vastu hobuse vudisevat lumist kõrva. See oli pigem küll tunne kui mõte, mis tal ihust pähe tuhises, ja poleks vist leidunud paremat sõna seda hõlmama kui

tänu: suur, soe, võidukas — ja vaimus sinna selja taha pimedusse pikka nina näitav tänu, mis juba selle viimase tõttu oli valdavas osas ruunale ning ainult ehk mõnes pidulikumas pealispinnajudinas Issandale määratud. Siis võttis ta kasukapõuest poole leivapätsi, murdis selle neljaks, poetas tükid tõrbikusse kaarte sekka ja toppis tõrbiku hobusele pähe.

Pärast Nairisaare Lõunakülas rootslasest kalamehe juures oodatud kolme ööpäeva pääsesid nad viimaks kahekümne kaheksanda jaanuari hommikul üle läänetormis pragunenud ja taas külmunud väina ning sõitsid keskpäeval hoolega ringi vahtides alt rannast üles Suure Rannavärava sinipunakuldse ja lumerähmase ristivapi poole. Aga ranna, sadama ja värava vahemaal polnud küll midagi näha, mis sõjateate linnajõudmisele oleks osutanud. Kümme Tallinna, Viiburi ja Danzigi härrade koget ning mõned pordingud ja bojertid seisid rahulikult pollvärgi ääres jääs, mastid taglasest paljad ja mitmeküünrased hanged pardal. Rõugemaja korsten tossas kõige igapäevasemal kombel suitsu ja Roosiaia hangedesse kaduvas pöösastes rabistasid külmakohlus varblased. Aga Rannaväravast paremal, vallikraavil, Gertrudi kabeli lammutamisest jäänud lameda künka all askeldas kraavijääl neli meest. Neljal lumest puhtaks pühitud hallil jääplatsil raiusid nad ruttamata jääd ja tuurad kõlksusid niisuguses rahus, nagu tehtaks siin maailma kõige tähtsamat tegemist.

Parajasti kui regi jääl koogutavaist raiujaist viiekümne sammu pealt mööda sõitis, ajas üks meestest enese sirgu, hakkas tuuraga vehkima ja hüüdis ree poole joostes:

«Hei! Paa-aall!»

Pall pidas hobuse kinni ja mees jõudis ree kõrvale.

«...Märten!? Mis sina siin müttad?»

«Häh. Raad laskis mullu haugid kraavi. Nüüd kästi hingamiseaugud raiuda. Kõlks ja killing. Muidu kõngeb kakssada haugipraadi ära. Kus selle kahju ots. Aga miks sa Üksnurmelt siit-värava kaudu linna sõidad?»

Doktor oli Palluga kokku leppinud, et Frolinkite ja kooli ja kõigi jaoks oli Pall sõitnud Üksnurmele kuivkonna käes vaevlevale valitsejale rohtusid viima ja tarbe korral seal ehk päeva-paar valitseja tervise järele vaatama. Tähendab, Märten oli vahepeal tema järele pärinud ja doktorilt või Meuselt või Annikalt seda Üksnurme juttu kuulnud... Nojah. Nüüd pidi juba sama loha mööda edasi laskma...:

«Ma käisin tagasi tulles isa poolt Kalamajast läbi.»

«Kas valitsejasaks pani kõrvad pea alla või?»

«...Ei. Miks sa seda arvad?»

«Või on sul sõja pärast nii turkane nägu peas?»

«Jah. Ma kuulsin seda sõja asja ka...»

«Kust sa kuulsid?»

«...Keila «Musta Ingli» kõrtsis räägiti.»

«Millal?»

«...Noh... täna hommikul.»

«Jah. Pidi lõuna pool Tartut hirmsasti rüüstama. Ja Narva alt olevat ka üle tulnud.»

«Narva alt ka? Seda ma pole kuulnud. On muud uudist veel või?»

«Mis siin muud ikka on.»

Paus.

«...Märten —»

Märten vaatas laiguti karvutuks kulunud koeranhkse läkiläki alt teravate heledate silmadega Pallule otsa. «Mh?»

«Ma tulen täna õhtul sinu poole. Praegu on kiire. Nägemist.»

Pall tõmbas ohja ja sõitis vuhinal ristivapi alt läbi ning linna koduste ja kaitsvate, kuid hetkeks äkitselt ka nagu koormavate müüride vahele sisse.

Oieti ainus, mis linnas vahepeal tajutavalt oli muutunud, oli see — aga see oli vähemalt Piiskopimaja jaoks küllalt oluline muutus —, et proua Katharina oli saabunud. Teener Johann, kes Paabu äraoleku tõttu oli pandud õue lumest puhtaks rookima, ütles seda neile niipea, kui regi talli ees peatus. Ja nii kui Pall oma reisikasuka Paabu kätte rekke oli jätnud ja maja õue-

poolse ukse lahti tõmbas, tajus ta vaevutuntavat, kuid enneolematut lõhna. Suurtoas, trepil ja ülakorruse siserõdul ning ülakorratubade vahekäigus tihenes see üha mõistatuslikumaks. Pall koputas ja seisis nuusutades kirjutustoa ukse taga. Sest doktori «Jaa!» laskis end silmapilgu oodata. Kui Pall sisse astus, seisis doktor seljaga vastu kirjutustoa lumist akent ja proua Katharina istus kirjutuspuldi juures kolmnurksel järil, silledavat merevaigukarva siidkleit seljas, jalg üle põlve, mitme sõrmusega käed põlvel risti, ja muigas. Sealjuures vaatas üle põlve heidetud jala helepunane king kleidiserva alt lapsiku ja kõiketeadva ninaga välja, ja see king oli millegipärast esimene asi, mida Pall proua juures tähele pani. Alles pärast seda registreeris ta järgmised üksikasjad. Et proua oli päris ilus ja märksa noorem kui doktor, kindlasti alla kolmekümne. Et tal oli mahlakas punapruun, otsaesisel sile ja kukla pool toredaks puhvsoenguks sätitud juus. Et ta silmad olid piklikud ja nii tumehallid, et tundusid olevat peaaegu mustad, kuigi ta istus näoga vastu valgust. Et ta kulmud olid tumedad ja kaarjad, just nagu maalitud. Et ta kitsas nägu polnud punakasse kalduvate pruunpeade sageli õitsvapõsist, kuid kahvatut ja tedretähelist värvi, vaid ühtlaselt hõõguvroosakas. Ja et ta naerune suu näis luiskavat, et selle aasta murelid on juba valmis. Ning et kahe peale kokku oli doktori ja proua Katharina nägudel midagi, millest Pall ei saanud täpselt aru, kas toas oli äsja armatsetud või riieldud.

«Ahaa — olete tagasi! Noh?» hüüdis doktor ja seletas prouale: «See ongi see Balthasari-noorsand. Ta tuleb otse hertsogi juurest.»

Proua pööras oma piklike silmade pilgu Pallule. Ja ta silmad olid äkitselt rõõmsasti ümmargused, kui ta ütles:

«Täpselt nii ma kujutasingi teda endale ette.» Proual oli imeväärselt mahe ja kodune hääl.

«Noh?» kordas doktor Pallu poole pöördudes, ja Pall jutustas oma reisiloo paari lausega ära.

«Ahaa,» ütles doktor, «ja hertsog tundus suhtuvat meisse hästi? Mis? Ta oli teiega armastusväärne?»

«...Jaa. Mulle paistab, et ühe hertsogi kohta küllaldaselt.»

Proua Katharina naeris kumedalt.

«Ja ta maksis teile ka midagi?» küsis doktor.

«Mitte otse tema. Seda tegi härra Horn.»

«Kui palju? Kümme marka?»

«Ee... ei. Kakskümmend.»

«Ooo! See on härra Horni kohta erakordne. Aga te olite ka vist väga tubli. Ja mina ei taha olla härra Horni kõrval kitsipung.»

«Sa mõtle, Matthias, missuguse tormiga nad tagasi tulid,» ütles proua Katharina.

Doktor pööras rautatud konku-ukse lukust lahti ja astus konkusse. Pall vaatas prouale otsa ja tundis end miskipärast punastavat. Võib-olla sellepärast, et ta proua lahke lause peale omapoolset sündsat jätku otsis ja seda muidugi ei leidnud. Püüdliku mõtteisringituhlamise peale ütles ta:

«Ega proual see Tartust tulekki vist päris lihtne olnud...?»

Proua naeris. «Minu moodi arga nahka prouasid kogunes tosinkond voori. Ja härrasid muidugi ka... Natuke nalja ikka sai...»

Ta ütles seda kõike kuidagi uskumata plikalik-kergelt ja koduselt. Nagu poleks ta hoopiski esmakordselt Palluga kõnelev uhke proua, vaid ammune Kalamaja ühetanumatüdruk. Siis pööras ta oma peaaegu-mustad silmad Pallule ja ütles hoopis teisel toonil, otse ehmunud poolsosinal:

«Aga teie olite merel küll vist surmaga silmitsi...?»

Pall lõi suurejooneliselt käega ja samal silmapilgul tuli doktor konkust tagasi. Ning kuigi ta oli konku-ukse enda järel kokku tõmmanud, oli Pall uksepraost märgata jõudnud, et see oli nimelt luukerekasti kõrval seisev punalilleline laegas, kust ta endale hõbedat tasku ammutas. Nüüd luges ta Pallule kakskümmend viis marka kirjutuspuldi nurgale virna. Ja Pall pühkis selle endale hoolikalt vasakusse pihku. Sealjuures puudutas ta pilk proua Katharina helepunast kinga ja teda ennast puudutas mõte, et mõnus oleks seda raha üldsegi mitte võtta. Kuid samal ajal arvutas ta oma Marburgi-kapi-

tali kokku ja ta käsi poetas raha kõlinal taskusse — ja ka see kõlin oli kõrvale mõnus.

«Ja siis on mul veel üks asi hertsogi poolt.»

Õigupoolest tundus Pallule, et oleks ehk parem, kui ta annaks hertsogi risti doktorile alles hiljem nelja silma all üle. Otsustagu doktor ise, kas ja millal ta selle naisele kaela riputab või sellest üldse naisele räägib — et see, olgu keti või sõnaga, nende vahel ripuks... Aga risti üleandmisega viivitamiseks pidi leiduma mõistlik põhjus. Ei sünni ju seda homme nelja silma all doktorile pihku pista ja ütelda: «Ma ei tahtnud eile teile proua juuresolekul, saate aru...» Ei-ei, homme võiks ainult ütelda, et rist läks tal eile lihtsalt meelest ära. Aga niisugune rist maksis ju juba kulla pärast terve väikese varanduse. Kui kvarter kulda maksab kuus marka, pidi rist kaalu järgi küll vähemalt viiskümmend väärt olema, punane kivi veel peale selle. Ja niisuguse saadetise unustamist ei usuks doktor eluilmast. Ikkagi aimaks ta ära, et Pall ei tahtnud risti proua ees üle anda, ning et ta järelikult teab rohkem, kui oli viisakas teada... Seda esiteks. Teiseks... Jah: Pall vaatas kõrvalt proua Katharina nõtkelt kuklasse heidetud pead ja punast lapsesuud ja tahmaklaasikarva silmi, mis nüüd akna lumemustreid uurisid — ning tundis end tahtvat, et proua Katharina teaks, et Pall teab. Et Pall midagi teab. Väga jumala meelepärane polnud see tahtmine küll vist mitte. Aga väga jõletult patune ei võinud see ju ka mitte olla. Sest Pall ju teadis: ta oli kuulnud hertsogi ladinakeelset lauset ja näinud ta pilku ja naeratust...

«Selle palub hertsog doktorihärral oma ilusale prouale kaela riputada.»

Pall hämmeldus ehmatusest, et ta prouat hertsogi nimel oli sõandanud ilusaks nimetada. Kuid ähmihetke kiuste pani ta tähele, et arvatavasti oli ta üldse eksinud. Mitte selles, et proua oli ilus. Vaid selles, et tal hertsogiga midagi pidi olnud olema. Sest doktoril ilmes polnud vähimatki ebamugavuse varju. Vastupidi: ta kitsad silmad särahtasid, kui ta risti Pallult pihku haaras, ja ta hüüdis kõige rõõmsamal toonil:

«Kati — näe — ta saadab sulle kuldristi ja ristil oma

andame — rubiinist. — Tõeline rüütel, mis?! — See anda üks maksab sada marka!»

Proua punastas küll, kui ta «Ooo»-hüüdega doktori juurde sööstis ja, silmad helenenud ning hiilgamas ja huuled üllatuspaakil, doktorilt risti haaras ja seda igatpidi vahtis ja keti otsas õhus võnkuda laskis. Aga kuna ta põsil oli ilmsesti hele rõõmupuna ning ei üldsegi mitte tume patuteadlik õhetus.

«Noh,» hüüdis ta edev-elevalt, «tee siis, mis meie isand käsib —» ning ajas kauni kaela õieli ja sirutas oma saleda keha ja üllatavalt pringi rinna naerdes ette. Ja doktor avas ristiketi haagi ning pani keti proua Katharinale kahelt poolt ümber kaela ja kukla tagant kinni, nii et rist jäi helkima täpselt sinna, kus rinna-kumeruste vahe kadus madala ja sirge kaeluseserva varju. Ja siis — oh kurat neid Saksa- ja Prantsusmaa kommetega härraseid: nad lubavad endile asju, et sa ei tea, kuhu sa oma silmad pead panema! —, siis võttis doktor proua ümbert kinni (kergitada polnud tal teda sealjuures suurt vajagi, sest proua oli doktorist ainult üsna pisut lühem) ja suudles teda pikalt otse suu peale. Nagu poleks toas kõrvalise inimese varjugi. Pall vaatas esimeses hämmelduses lihtsalt maha. Aga kui ta juba nelja või viie südamelöögi jao maha oli vahtinud, vaatas ta uuesti üles. Doktor oli pisut pöördunud. Ta seisis Pallu poole peaaegu seljaga ja surus proua Katharina natuke tõstetud nägu oma näo vastu ja üle doktori õla nägi Pall proua Katharina vasakut silma. Algul oli see kinni. Aga siis avanes pikaripsmeline laug aeglaselt ja naine vaatas mehe põsenuki tagant Pallule sūrja silma sisse. Ja ta vaade oli äkitselt nii meeletumust ja turkane tume, et Pallul jäi millegipärast hing silmapilguks kinni.

Kui doktor Katharina lahti laskis — ja see sündis vist siliski küllalt ruttu —, ütles proua kõige harilikumal, see tähendab, tol oma üsna ebaharilikult kodusel moel:

«Aga, Matthias — kutsume härra Balthasari ometi lõunale. Ta tõi meile niisuguse kingituse. Ja Magdalenal on hanepraad varsti küps.»

«Muidugi,» ütles doktor ülilahkesti. «Peske reisirähm maha ja tulge tingimata.»

Pall kohmas tänada ning oli teatud võõrastuspelguse kiuste tulekuvalmis — ta ütles endale: kõigepealt selle pärast, et kust mujalt kui siit võis saada kõige täpsemalt teada, kuidas olid sõjasündmused siamaani arenenud.

Lõunat söödi suurtoas väikese ümmarguse, veel Weselouwelt pärit hollandi laua ääres ja istuti seal juures meister Andrease tuntud toolidel. Neljandaks oli lauas hallipäine, lai ja punetav raehärra Beelholt, lühike hallikasroheline nirginahkse servaga keep mustal vammusel ja mitu jämedat kuldsõrmust sõrmes. Pallu teada oli temal lihasöömine doktori poolt mingi neeruhäda tõttu keelatud ja ta käis oma haiguse pärast iga nädal doktori juures ja doktor vahel tema juures ka. Aga praegu järas raehärra otse doktori silma all hanepraekamakat, mille doktor pealegi ise oli talle lahti lõiganud.

Pall oli enda Annika vaiguseebiga hoolsasti puhtaks pesnud ja mustast göttingeni kalevist ülikond — isa kirikukuuest viimasteks jõuludeks tehtud ja kevadise koolilõpetamise puhuks ette mõeldud — oli tal seljas. Kuid ikkagi tundis ta end pagana ebamugavalt. Seal laual polnud mitte ainult valge linane palakas (niisuguse pealt olid Kalamajas ka Annika pulmasöömad söödud ja Meuse majas söödi selle pealt vähem pidulikudelgi juhtudel) ja laual polnud mitte ainult puha hõbedased nõud (niisuguseid, kuigi rohmakamaid, aga mitte sugugi kergemaid oli isalgi omajagu kapiriliil) — ei, häda oli siin selles, et kogu söömaaeg oli kuidagi harjumatult peen ja Pall oli nelja sööja seas kuidagi eriliselt nähtaval, ja mis peaasi: Magdalena mamsli lauale taritud hane söödi nende neetud riistapuudega, mis olid nagu väikesed hõbedast sõnnikuhargid või Neptunuse kolmpiid, mida saksa keeles *gaffel*iteks kutsuti ja millel maakeeles nime polnudki. Ja peab ütlema: alles siis läks Pallul märksa kergemaks, kui ka raehärra Beelholt oma hõbehargi vaevahigise näoga lauale pani ja hanetagumiku tõsisel siitmaa moel kahe käega oma isukale hammasveskile ette tõstis.

Doktor oli Pallu Turus-käigu raehärrale kohe Pallu laudaistumisel mõninga uhkusega ära rääkinud: raehärra oli neis asjus ilmsesti oma mees, kuigi, nagu tundus, doktorist liikumatum ja ettevaatlikum. Ta heitis Pallule vesistest sinistest silmadest pooliti mõotuvõtva, pooliti tunnustava pilgu ja ütles, selle jutu ajal ise veel *gaffel*'i otsast haneliha hammustades:

«Mhmh. Pole paha. Seda parem, mida varem hertsog teab, et tal Fürstenbergile nüüd kiiresti laenu tuleb anda.»

Pärastpoole, kui raehärra oli rüübanud ära kaks poolekvardist peekritäit reinveini ja kolmanda malvaalat — proua Katharina kallast ta peekri iga kord jälle naeratades täis — ja kui ta ka hanepraele, nagu öeldud, kodusemal kombel pihta hakkas panema, selgus ta jutust veel mõndagi. Vaenlane oli üleeile ka Ivangorodist väljunud ning öösel lõuna pool Narvat üle jõejää tulnud ja Jõhvi kihelkonnas hulga külasid ja mõisu maha põletanud. Aga lõunast stifti tunginud väed polnud, niipalju kui teada, Tartut piirama asunud. Need rüüstasid edasi stifti maid, osalt küll juba Tartust põhja pool. Ja kui isand Beelholt ka neljas peeker hinge all oli — ülejäänud lõunalised olid seks ajaks parasjagu esimese tühjaks rüübanud —, rääkis ta alahuult põlgusest torru ajades:

«Kujutage ette — Tartu piiskop saatis alles kahe nädala eest ordumeistrile kirja, et ärge see sõttavarumistega ilma asjata rutaku. No ütelge, kuradi kurat, mismoodi seda maad niisuguste ülemuste all ülepea kaitstama peab?! Ordumeister on ju kõik ettevalmistused nagunii kõige lubamatumal kombel maha maganud... Praegu on ta muuseas teel Võnnust Viljandisse. Ja sinna on orduväel kästud kiiresti koguneda. Aga nende kiirust me ju teame...»

Pärast seda laskis isand Beelholt Pallul endale veel kord jutustada, kuidas härra Horn sõjateate vastu oli võtnud:

«Ütelge, mis näo ta ikkagi tegi?»

«Noh... nii... ei midagi... Ainult et tõusis püsti.»

«No näete,» ütles doktor võidukalt.

«Jaa!» hüüdis härra Beelholt, «selle peale tõusevad nad kõik seal püsti, Horn ja hertsog ja vana Gustav ka... Noh, annaks Jumal! Aga kuidas hertsog ikkagi paistis olevat?»

«Hertsog paistis olevat tõsisel mures... Liivimaa pärast —» ütles Pall ja vaatas proua Katharina poole, kohtas ta kummalist mahetumemat ja võõraskoosil pilku — ning jättis ütlema: *ja proua Katharina pärast niisamuti.*

Samal silmapilgul astus teener Johann köhatades uksele ja teatas naljakal, kogu suurtuba täitval sosinal:

«Härra linnasündikus suvatsevad...»

Pall heitis pilgu härra Beelholtile, kes istus tema vastas, ja nägi, kuidas see pigistas oma lihava suu ebamugavuses kitsaks lüüsi-otsaliseks kriipsuks. Doktor aga kergitas parema kulmu silmapilguks kõrgele, ainult silmapilguks, hüüdis siis «Ooo — aga muidugi —» ning läks naeratusest särades sündikusele vastu. Härra Beelholt vahtis pahuralt oma tühja peekrisse. Ja samas tundis Pall, nagu nuusutaks väike toakoer söögilaual all ta vasakut jalga. Ta jõudis just mõelda, et doktori majas koera ju ei ole, kui ta äkitselt tundis tasast, kuid küllalt märgatavat vajutust labajalal — ja kui ta ikka veel arusaamatuses oma hõbetaldrikule jäänud hane-tiivakonti silmitses, tajus ta survet vastu säärt. Vajutus polnud ei tuline ega tugev. See algas pahkluu juurest ja ulatus õieti ainult põlveni, aga millegipärast tungis see tal ometi läbi reie ja kubeme ja südame ning pani ta üllatusest võpatama. Ta vaatas proua Katharina otsa. Proua püüdis ta pilgu oma just nagu kelmidesse ja siiski ärevaisse silmadesse ja volksatas nendega, ilma et ta pead oleks liigutanud, sinnapoole, kust härra Clodt doktori saatel juba lauale lähenes. Samal ajal tõusis proua õunapuupitserisõrmusega nimetissõrm hetkeks ta punasele, just nagu ehmatusest paotunud ja ettesirutunud suule:

«Tssss...»

Pall muigutas Katharina poole kriipsu võrra huul märgiks, et ta sai aru — ja sealsamas oli ka Clodti-

isand kohal. Poolel laudatulekuteel heitis ta oma tumelilla peleriinkasuka Johannile ning astus pikkade hammastega naeratades proua Katharina kätt suudlema — muidugi: Tallinna ainuke riigikunstide asjatundja ja kõige paremini kasvatatud pürjel... Kust ta selle kuulsuse õieti võttis, polnud päriselt arusaadav. Sest mehed teda üldiselt ei sallinud. Hallid teadsid ammugi, ja Pall ühes nendega, et sündikus oli kõrgimat sorti saks, kes käitus alamrahva suhtes nii üleolevalt, et isegi päripatriitside seas talle selles asjas vähe võrdseid leidis. Mõned antvärkmeistrid ja heeringamüüjad kuuldusid teda küll kangesti kavalaks kiitma. Aga tähtsamate kaubahärrade seas peeti teda õpetatud tõusikuks ja targutajaks: poegade suu kaudu oli kool isade suhtumised Pallule ammugi selgeks teinud. Ning et härra Clodt oleks naistele meeldida võinud, see polnud küll ka kuidagi võimalik: ta oli pikk ja kõrendlik, suurenimeline ja tedretäheleline punapea. Ta kapaga lõigatud ruske ludo juus oli viimaste aastatega rohkesti halli sisse saanud, ligidalt paistis see eriti ära, ja kuigi ta põdranahksed saapad olid aina veel piinlikpuhtad ning ta pruunist kaleviist kuub ning krae ja kätised nõelasilmast tulnud, jättis ta kuidagi kulunud mulje. Võib-olla nägi Pall teda küll tõelisest pisut sandimas valguses. Sest tutvuse ja juhuse läbi oli Pallul teada: sellesama kuue tööraha oli härra Clodtil Kuuse Kreegorile, rätsepa-ameti oldermannile, kolmandat kuud võlgu. Ning ta ei kavatse nudki seda ära maksma hakata. Kusjuures siiski pidi tunnistama: rahva seas levinud jutud Clodti-härra kuritövest olid ometi valed. Lööve, mis ta otsaesisel mõne kuu eest oli tekkinud, polnud *corona veneris*, vaid tavalline sööthiir, ja doktor oli selle soolaga juba peaaegu märkamatuks ravinud. Oleks see hullhüda ise olnud, poleks ta ju sündikuse-isanda puhul guajakipuu laaste pruukimata jätnud. Jah, selle jutuga tehti sündikusele ülekohut. Kuid ikkagi: oma vankumatu naeratuse, kõikjaleküündiva musta habemekiilu ja rohelisest lombardia sametist uhkuseülikonnaga oli just doktor sündikuse kõrval peenus ise.

Toolid lükati ümber väheldase laua koomale — proua Katharina oli äkitselt päris Pallu kõrval — ja härra

Clodt paigutati peremehe paremale käele. Proua Katharina tahtis haneprae tema jaoks köögist tagasi tuua lasta, kuid sündikuse-isand keeldus tänuga, ja siis kandis Magdalena martsipani lauale. Doktor ei pidanud paljaks seletada, et see oli tema enese tellimisel apteeker Dycki poolt mage- ja mõrumandlitest ning kõlge valgemast nisujahust suhkru ja roosiveega tehtud. Ja lillekimbutaolisteks õielisteks ja pärjalisteks pätsikehteks oli mõnussitke püdelik valatud vanades ja kallistes hõbeplekist vormides, mis olid veel õndsas ja ülikuulsas Michel Sittowi enese töö.

Ning martsipanile rikkalikult malvaasiat peale rüübates hakkas härra Clodt lobisema kõiksugu maailmasjust, neisse asjadesse aeg-ajalt tähtsamaid või tühi-semaid küsimuskaari põimides. Ta jutustas isesugusel eemaloleval, ülelibiseval ja kõrvaltvaataval moel sellest, et Meissenis Jürgen oli oma Hiiohi-kuulutustega nüüd Pärnu linna jõudnud, päris doktorilt, kes ja mis mees on Pall — aga vastust, et see on doktori õpilane ja abiline ning varstine Hippokratese-jünger Marburgis, ei paistnud ta üldse teatavaks võtvat. Kuigi ta selle peale jutustas mõned rämedavõitu skolaarinaljad. Seal-samas päris ta juba, mis doktor senistest sõjasiundmustest arvab, aga vastust ära ei oodanud, vaid küsis kohe ja taas täiesti möödaminnes, kas hertsog Johan sõja puhkemisest doktori arvates juba teab või ei. See polnud ehmatus, vaid pigem teatud põnevustardumus, mida Pall silmapilguks tundis. Ja samal ajal vuhvatas kogu ta vasak ihupool imelikku magusat õhka täis, sest proua Katharina surus oma parema jala kõvasti vastu ta vasakut säärt. Doktor täitis parajasti kahekvardisest hõbekannust sündikuse peekrit, aga tõstis küsimuse peale pilgu ja vaatas (samal ajal kallamist jätkates) sündikusele otse silma sisse ning ütles issanda rahu:

«Vaevalt. Kust ta ikka nii kiiresti...» Ta ei kallanud sealjuures piiskagi ei üle ega mööda, vaid küsis, peker juba triiki, aga kann alles käes:

«Kas sündikus arvab, et peaks talle teatama? Ma saadan talle ju aeg-ajalt rohtusid,» ta pani kannu aeglaselt lauale, «ma võiksin ju saata hertsogile teate — ütleme, meie raesündikuse soovil, mis?»

«Oot,» ütles härra Clodt kergelt muiates, «mis siis isand Beelholt sellest arvab?»

Isand Beelholt polnud endale niisuguse küsimuse jaoks mingit uut mõtet varunud ja ütles sedasama, mis ta juba enne Clodti tulekut oli öelnud: «Seda parem, mida varem hertsog teab, et ta nüüd Fürstenbergile laenu peab andma —» ning tõmbas endal nagu magusat lakkudes keelega üle suu: saite nüüd! Sest see oli antud olukorras ilus ümmargune ordumeelne vastus, täitsa paras Clodtile maigutada. Ent samas läks Beelholti sinine silm arusaamatusest krõlli. Sest isand Clodt ütles läbi malvaasialonksu oma pealiskaudsel ja püümatul moel:

«Muidugi küsib Fürstenberg hertsogilt laenu. Aga vaevalt Fürstenberg seda saab. Kuni hertsogil kakssada tuhat koos on — kakssada tuhat tahavad nad küsida —, läheb parasjagu aega. Ning pole kindel, et härra Fürstenberg on siis veel meie isand...»

Doktor puhkes naerma: «Sündikus teeb nalja!... Hertsog, ma arvan —»

Sündikus neelas suu martsipanist tühjaks: «Te usute, et hertsog pistab Liivimaa enne tasku, kui tal tarvitseb laenu andagi?»

«Ha-ha-ha-haa,» naeris doktor. «Seda ma küll ei usu!»

«Ha-ha-ha-haa,» naeris sündikus, «mina ka mitte! See tähendab: härra Fürstenberg on tubli mees. Tingimata. Aga ordu vajab veel tublimat.»

«Ja kes see on?» küsis proua Katharina hertsogi ristiga mängides.

«Mnjaa...» ütles härra Clodt ja volksatas veinist punetama hakanud silmavalgetega Katharina poole, «kui proua ise küsib...» ta haaras üle laua Katharina käe ja suudles peekrite kohale koogutades ta sõrmi, «...kui proua ise küsib, pean ma ju ütlema. — Kas te härra Kettlerist olete kuulnud?»

«...Nagu — ei,» ütles proua Katharina.

«Oot-o-o-o,» hüüdis doktor, «see on ju see vestfaallane, kes valiti paari aasta eest — kelleks ta valitigi?» Doktor lõi sõrmedega nipsu ja meenutas, kuid kvartveini häiris ta muidu nii oiualist mälu.

«Mina pole kuulnud,» ühmas härra Beelholt.

«Dünaburgi komtuuriks. Viiekümne neljandal,» ütles Pall. Pagan teab, kust see tal äkitselt meelde turgatas.

«No näete,» ütles härra Clodt hetkeks Pallu poole vaadates, «imevate laste suust ja need teised sõnad. Nagu evangelist Matteus ütleb ja doktor Mattheus varsti hakkab ütlema: härra Kettler saab kõige lähemal ajal Viljandi komtuuriks ja arukad mehed panevad oma taalri nüüd tema kaardile. Muuseas: ma tahtsin teid just tema sekretäriaga kokku viia. Ma palusin ta täna õhtuks teile. Üks Henning, Weimarist. Voorimehe poeg küll, aga kolmes ülikoolis õppinud ja tark pois, isegi eesnimi on Salomon. Vahel harva tuleb ka põõbli hulgas ette.»

Vein oli otsa saanud ja proua Katharina hõikas enne Johanni, aga see ei kuulnud iial, ja siis Magdalenat, aga selle oli ta, kui Magdalena küünlad lauale tõi, ise üles Frolinkite juurde saatnud pastoriprouale väikese kannuga lonksukest viima.

«Tulge siis teie mulle appi veini tooma,» ütles proua Pallule.

Ta haaras tühja hõbekannu laualt, ning et üks küllaline pidi veel juurde tulema, riistakapist teise, andis kannud Pallule, võttis tinakandelaabrist põleva küünla ning läks Pallu ees kõöki ja kõögi madalast küljeuksest keldritreppi mööda alla. Ning Pall kõndis äkitselt taastajutud nelgi- ja roosilõhnapiilves ta kannul. Katharina laskus nõtkel sammul trepist, küünal paremas käes ja vasakuga kleidisaba kergitades, et see talle järskudel paeastmetel jalgu ei jääks. Üle madala krobelse laevõlvi liikus ta juuste päratu tuulepesavari.

Veinivaate kõhutas keldri seinä ääres kahekordselt riiuleil kümmekond. Pall tõmbas osutatud ülemise riiuli vaadil prundi eest ja püüdis heleda hapuka päikeselõhnalise reinveinijoa hõbedasse kannu.

«Teise võtame malvaasiat. See on siin!»

Malvaasiavaat asus alumisel, lausa põrandale pandud riiulil ja kõrge kolmekvardine kann ei mahtunud prundi alla ära. Aga proua Katharina oli ilmselt nutikas naine:

«Keerake vaati natuke, nii et prunt kerkib.»

Muidugi oleks nõnda väga lihtne olnud. Ja veel liht-

sam olnuks kann natuke kaldu prundi alla lükata. Aga millegipärast pani Pall tühja kannu paepõrandale maha, asis sajakvardisel tammevaadil kummastki uuredest kinni ja tõstis selle lupsti tühjale kohale ülemisel riiulil. Lihtsalt niisama. Ta kuulis, kuidas ta koolilõpetamiskuue õlaõmblus, ragises. Proua Katharina hüüas: «Oi...» Ja malvaasiajoo vürtsine muinasjutulõhn läks proua nelgi- ja roosilõhnaga ja ühe kauge kaasiku käärimata mõdu lõhnaga segi... Proua Katharina kõndis uuesti ees ja Pall järgnes talle, triiki täis veinikann kummaski käes. Proua soengu tuulepesavari liikus taas üle võlvide ja ta punane king välgatas trepiastmeil merevaigukarva seeliku varjust. Poolel trepil pöördus Katharina äkitselt ümber. Ta seisis kaks astet Pallust kõrgemal ja oli talt nõnda isegi kübeke pikem. Ta hoidis küünalt rinna kohal ja ta silmad olid täiesti mustad ning mõlemas helendas küünlaleek, mis vabises Pallu hingamisest. Katharina astus tuhvi Pallule ligemale — ta oli temast nüüd pool pead lühem — ja puhus küünla ära. Pall püüdis vankuma kippuvas pimeduses veinikannusid otse hoida. Ta tundis, et veini loksus trepile. Elmatuse, patutunde, uskumatuse, rõõmu ja arusaamatuse sööst pani ta käed värisema. Siis tundis ta Katharina sõrmi oma näol ja juustes, tuline küünal, see oli Katharinal veel pihus, libises üle Pallu vasaku kõrva ja Katharina tulised huuled libisesid üle Pallu hinge- pidava suu. Sealsamas jooksis Katharina pimeduses trepist üles ning kadus kõögiukse heledaks avanevasse nelinurka. Kui Pall kõöki jõudis, oli proua juba suurtoas ja tervitas uut külalist.

Härra Salomon Henning oli saabunud.

Pall tuli suurtuppa ja asetaskannud lauale. Ta ei söandanud hulgal ajal Katharina poole vaadata. Ta võttis küll proua kõrval istet, nägi ta sõrmustega käsi — Issand Jumal, neidsamu, mis äsja... — siinsamas laua kohal lendlemas ja uuele külalisele peekrit seadmas ning kuulis ta mahedat ja rõõmsat häält, aga ainult häält ning mitte sõnu. Ja uue külalisega võttis ta silm alles natukese aja pärast kirbule.

Härra Henning oli sakslase kohta õige ruuge peaga kolmekümneaastane mees. Tal oli pehmevõitu ümarik

nägu ja taltsas ning teenistusvalmis helehall pilk, aga iseka lõikega ja natuke vingus suu. Riietuseks oli tal tagasihoidlik tumesinisest kalevist ülikond, selle poolest asus ta kuskil Pallu ja ülejäänud seltskonna vahel ning Pallule koguni ligemal kui muile. Ja parema käe keskmine sõrm oli tal pöidla poolt küljest tindine. Aga viisist, kuidas ta rääkides vasaku käe korduvalt puusa juurde õhku asetab ning alles siis pisut kobamisi puusa pani, oli näha, et ta oli harjunud teadma seal mõõka.

Härra Henning istus otse Pallu vastas ja oli doktoriga juba suurde juttu sattunud. Ja kuigi Pall nüüd jälle Katharina poole julges vaadata ja kuigi Katharina säravad pruunid juuksed polnud Pallu näost viit vak-sagi eemal, hakkas Pall pikkamööda ka härra Henningi ja doktori kõnelust tähele panema. Aeg-ajalt tõusid Katharinast ta sõõrmeisse soojad roosi- ja nelgilõhna puhangud. Need panid ta südame hetketi nii valjusti lööma, et ta poleks imestanud, kui peekrid ja kannud oleksid sellega kaasa tinisenud. Kuid puhangute vahel hakkas ta kuulma härra Henningi natuke tüütult rahu-likku häält:

«Minu isand ütles meie härra ordumeistrile juba 6. detsembril 54. aastal, et tema arvates on Poolaga tarvis accommodateerida.» — «Minu isand arvab, et härra Radziwiłł on kuningriigi kõige mõjukam mees. Mitte ainult Leedumaa suurmarssal ja kuninga kantsler, vaid — ärge unustage — ka kuninganna vend.» — «Kui minu isand Lüübeki teel Klingenbergi võõraste-majas 7. juunil 53. aastal...» — «Kui minu isand tunamullu 8. aprillil Dünamündest valeriides —»

«Kuidas need kuupäevad teil meeles püsivad?» küsis doktor.

«Ma kirjutan nad alati üles.»

«Ooo...? Mistarvis?»

«Ma kirjutan oma isanda tegude kroonikat.»

«Ordumeistrite kroonikad — jaa, need on olemas,» tähendas härra Clodt. «Teie oma tuleks siis esimene komtuurikroonika, mis?»

Härra Henning pistis lillelise martsipankaku oma natuke isekasse suhu ja tõmbas vilkuvad hallid silmad kissi;

«Mmm... vaevalt... Minu isand on alles neliküm-mend aastat vana.»

«Nii et,» härra Beelholt venitas seda ilmse irooniaga: «nagu landsknehtid ütlevad — kell kaheksa knecht, kell kaksteist kapten —?»

Pall ei kuulnudki eram, kuidas härra Henning selle peale vastas. Sest kella mainimisel heitis ta pilgu dok-tori tubasele seinakellale ja nägi, et selle kisuline nool oli raskest rooma kuuest juba jupi maad seitsme poole roomanud. Aga kell seitse pandi linnavärvavad kinni, ja nüüd, kus vaenlane maal, jalgvärvavad ka. Ning Mär-teni ees sõna pidada oli Pallule korraga äärmiselt tähtis. Ta pomises seltskonnale lahkumisvabanduse. Doktor noogutas naeratades: «Siis homme pärast kooli —» Ta hääli oli lahkem kui lahke, aga muutus siis äkki rõhutatult selgeks: «Ja meie Üksnurme valitsejal on kael veel kõvasti paistes.» Proua Katharina püüdis Pallu pilgu oma kümne küünlaleegiga silmadesse ja pidas seda pikalt kinni, enne kui ta näo ära pööras, et härra Beelholtile veini kallata.

Meus oli kummargil raamatutega koormatud kirju-tuspüldi kohal. Annika istus kudumisvarrastega ta vas-tas kolmnurksel järil. Üks ja sama küünal valgustas kummagi tööd ja vudises tuuleõhust, mis põisakna ette riputatud koeranaha tasa liikuma pani.

Nad vaatasid Pallu tulles üles ja Pallule näis, et Annika küsimus polnud pilkest päriselt prii:

«Kust see's nüüd korraga tuli, et nad su lõunale kutsusid?»

«Noh... käisin tema palvel seal...» pomises Pall kasukat selga ajades, «...seal Üksnurmel ja...»

«Kas valitseja on rängasti tõbine?» päris Annika.

«...Noh... kael kõvasti paistes teisel...»

«Kas see on neil seal ka suur mõis?» küsis Meus.

«Noh... jah...» ühmas Pall, «või mis sa seal lumega aru saad...» Aga nüüd ma lähen Märteni juurde. Nägin teda päeval ja lubasin.»

«Hm —» ühmas Meus ja tahtis pilgu uuesti raama-tuisse pöörata, aga ütles ometi:

«Sul läheb ju koolis küll hästi. Ma tean. Härra Balder kiitis sind just hiljuti. Aga sul on lõpuni vähem kui pool aastat. Kas sa ei arva, et... et sina pead ka ikka õppima? *Tu quoque*, nagu härra Sum sulle ütles!»

«Küll ma jõuan...» kohmas Pall ja tahtis juba läinud olla, kui Annika hüüdis teda tagasi: «Kuule, kui sa nangunii Kalamajja lähed — ja ööseks pead sa sinna jääma —, astuksid kodust läbi, on ehk midagi kuulda... Isa pidi ju olema Narvast tulemas, aga nüüd...»

«Isa...? — Jah. Tingimata.»

Harvad aknakumalaigud mustades müürides ja katuseviilude varjud pilvede vahel tähekirjaks tõmbuval taeval näitasid Pallule suunda. Aga kõige enam küll jalgadesse ja meelde harjunud kogemus. Ta poleks siin viimse kui müüriukani tuttavas südalinnas vist ka kottpimedas suurt viltu läinud. Et enne väravate sulgemist linnast välja saada, ruttas ta lühemat teed üle pimedade Uue turu, kus tuul Raekoja umbetuisanud vee-süliteid kriiksutas, ning läbi Väike-Rataskaevu tänava hobusekuseste hangede, ja jõudis Nunnaväravasse parajasti siis, kui jalgvärv veel lahti oli, aga lukustaja peaväravale rasket riivpalki ähkides ette tiris.

Väravatagusel teel oleks pakase ja tuule peale vaatamata ka Toompea aknasilmade abita ära aimata olnud, kuspool mägi asus: vasakult, mäe alt tõi tuisune iil seal suviti porri ja talviti lumme valguva roelademe lehka. Siis põikas tuul loodesse ja puhus Kõismäe poolt puhtal ja laial vuhinal Pallule otse vastu ja Pall hingas seda täie rinnaga. Kuid sammu ta siiski aeglasemaks ei lasknud. Sest pimedus ei eksitanud teda ka siin. Üle Kõismäe Koplisse suunduv puu- ja heinaveotee ja sellelt paremale Kalamajja keerav reetee ning jalgrajasongerlus püsis tal kindlalt jalge all. Aga viimaste päevade nõiavärklikud sündmused paistsid siin keset pimedust eriti ebatõelistena. Pealegi oli ta täna rohkem veini rüübanud kui iial varem. (Kus oleks tal selleks varem juhust olnudki — isakodus joodi ainult õlut, sedagi üksnes pidulikel puhkudel, aga veini mitte iial. Ja kui Meusel tilluke ploomiveinipuntriik nurgas sei-

iski, olid nad sealt õemehe ja õega ainult jõulu esimesel pühal ja uusaastahommikul pisikese tinatopsiga proovi võtnud.) Kuid siiski polnud need ju tänased hõbepeekritäied, mis teda praegu tagant tõukasid. Muidugi: oleks võinud selle asemel ka üsna lihtsalt minna ja Meusele pihtida. Ükskõik, kas nii nagu endisele koolmeistrile või praegusele hõimule või hingekarjasele. (Huvitav, kas doktori vaikimiskäsk pidas ka hingekarjasele pihtimist silmas...?) Aga imelikul moel tegi kõigi nende pöördumisvõimaluste üheaegne olemasolu nad vastastikku tühjaks. Pealegi: kõik kolm Meust oleksid igaüks omal viisil hakanud õpetama, tänitama, kantseldama, head soovima... Tingimata. Samal ajal kui mureliku pilguga ja vara hallinevate oimukohtadega Meus oli Pallu tundmist mööda talle viimasel ajal nii hõimluse kui seisuse mõttes seevõrra lähenenud, et tema autoriteetsus vägisi murenes... Üldse: miks pagana pihta oli maailmas Pallu jaoks ainult kahte liiki inimesi: need, keda ta, olgu kõvemini või kergemini (üldiselt üsna kergelt, aga ometi), kades, ja need, keda ta mõnikord õige sügavasti (harilikult küll pealiskaudselt, kuid siiski) kahetses? Ja miks olid Meus ning Annika ta teadvuses viimasel ajal, jumal paraku, libisemas esimesest liigist teise? Kas Meuse vähenõudliku ettevaatlikkuse pärast — hoopis lennukamate maailmahaaramiste kõrval, mille olemasolu Pall oli aimama hakanud? Kas Meuse ja Annika kasepuust küünlalühi pärast — altkorra tinakandelaabrite kõrval? Kas ülalt-rahva pisikese tinapitsi pärast suurtoa hõbepeekrite kõrval, mis tinisesid Pallu südamelöökidest...? Jah: kõik viimaste päevade võõras ja võimatu, millesse Pall oli sattunud, sai Katharina imetabasest ja mootsikust teost sootuks uskumatu näo. Mida ta suudlus tähendas?!

Pall kõndis koeranahksete mütsikõrvade lennates, ajas huuled pimedas torru ja puhus enesest tulist mullikaedevust vastutuult välja. Ja tuul puhus selle jahutatud veinilõhna talle näkku tagasi... Kes see naine oli? Kas ingel? Kas kurat? Või paljalt kunnatu naispool, lirva, kelletaolisi on leidunud Plautuse päevist tänapäevani ja kes ei küsi abielusakramendist ega aust?

Kalamaja hüttide hundisilmad õõtsusid hangede kohal rutusti ligemale — ja Pall mõtles: ... Aga mõned ütlevad, et mõned neist olevat mõnikord järginud südame häält ... Võtke kas või sellesamase apteeker Dycki lugu, kelle juures Pall ülepäeviti käib doktori asju ajamas. Kogu linn teab, et see kõhetu kollaste vuntsidega martsipanimeister ja kõharohukeetja tuli mõne aasta eest Tartust apteekriameti pealt tulema, sest tema proua oli tema juurest tema enese apteekriselli Oldekopi kaenlasse läinud. Ja ühed teadsid rääkida, et proua ka pärast oma kiriklikku ärahäbistamist oli ütelnud, et ta oma südame häälele truuks tahab jääda. Aga teised ütlesid irvitades, et kõik oli proua kangest veinimaiusest alguse saanud. Oldekop oli igatahes apteekrita jäänud Tartus omandanud küll kahtlase nime, kuid siiski tulusa ameti. Ent ikkagi tundis Pall, kuidas tal ennast apteekriselli asemele kujutledes põsenukid tuules õhetama hakkasid. Sest olgu see doktor, mis ta on, aga Pall ei teadnud kedagi, kellele ta halba oleks teinud — ja Pallule oli ta teinud ainult head. Ning kavatses seda talle veel hulgani teha. Just. Ja Pall surus eneses hoopis tummaka häbematu küsimuse, mis oleks sündinud siis, kui tal seal trepil neid neetud veinikannusid käes poleks olnud. Sest päris sügavas südamepõhjas tundis ta: küsimus polnud mitte ainult häbematu, vaid ka võlts, ning muldugi poleks seal trepil ka ilma nende kannudeta midagi rohkemat juhtunud — jumaluke, võõral keldritrepi lahtiste uste ja peremehe ja külalistega ... Vähemalt tema poolt mitte. Ei-ei-ei. Tema pole mingi apteekrisell Oldekop ... Aga mine sa ikkagi tea ... Käed oleks ta ehk Katharinale ometi sõandanud ümber panna, kui nad oleksid vabad olnud, ja siis ... Ei-ei! ... Aga ikkagi on magus teada, et niisugune ilus ja tähtis ja lõhnav proua temaga niiviisi ... ja ikkagi on erutav ja pöörane mõelda, mis sellest edaspidi saama peab ...? Aga ei-ei-ei ... Ja milleks ta seda tegi ...? Igatahes, Märtenile räägib Pall ka selle asja südame pealt ära.

Mündrik-Matsi koeralõmmard hakkas eemalt lõrinal haukuma, kuid tundis Pallu lõhna ometi pea ära ja tuli talle koonu kindasse pistma. Aga Pall ei läinudki münd-

riku juurde taresse sisse, vaid pani põigiti üle laastumaa hangede alla piha nurka ja pörutas saunauksele.

«Hei ...»

Pall koogutas enese kääksuvast uksest sisse, astus läbi lambalaudahaisuse saunavaja, kus Mündrik-Matsi itukõrvad pimedas häälitsema hakkasid, ning puges järgmisest madalast uksest piirivalgesse ja nõgimusta sauna sisse.

Märten, vana kasukatükk palja takuse särgi peal ja jalad kulunud koeranahkseis kottades, ajas enese just nagu rabelemisi suure laastu- ja puuprahihunniku juurest järilt üles. Piirg põles aknalaua pilakus ning aknasilma all pikal pingil olid näha mõned uhiuult uuristatud puukausid ja silevalged kadakapuust lusikad ning mõned krobetapealised kauritsad, kõmmeldid ja noad. Pingi ees muldpõrandal vedelesid suuremad ja vähemad kohati saetud ja voolitud puutükid.

«Muudkui meisterdad ...?»

«... See jääraiumine või kividevedu — see ju korde-
löö, ega see veel võhma välja võta ... Siis õhtuti kõõ-
bitsen vähe ...»

«Kimmelpenning võtab ära?»

«Noneh.»

Ja äkitselt tuli Pallule ta esimene, Kimmelpenningi lauakõkatsil nelja aasta eest sündinud poliitikatege- mine meelde — ja see, kuidas ta siis Kimmelpenningilt oli küsinud: «Kas ma sellest ... isale rääkida lohin?» — ja see, et isa talle mõeldava meeleklaari- miskuulajana nüüd meelde polnud tulnudki ... Osalt muidugi sellepärast, et vana polnud arvatavasti üldse mitte linnas. Aga kas osalt ehk mitte sellepärast, et ka isa — oma tõkatiste saabastega ja hobusehigihaisuse kuetükiga ning järjest luitunumate ja vanemate silma- dega järjest luitunuma ja vanema kaabuloti serva all —, ka isa, kui rääkida kadestatavate ja kahetsetavate kahest suurest leerist, oli viimasel ajal Pallu teadvuse tagamail, jumal paraku, libisemas viimaste hulka ...? Kuid Märten — kes nüüd jälle oli järil istet võtnud ja valgete kulmude alt Pallu teraselt silmitses? Tema oli praegu nagu alati seal, kus ikka: teatud määralt kahet- setavate seas. Selge. Ja siiski mitte üleni. Mingi taba-

matu üleoleku tõttu, mis temas oli ühtaegu ärritav ja vabaks tegev. Ning Pall alustas järsult, et ta mõttekäigul mahti poleks isa juurde tagasi pöörduda:

«Kas sa seda korda mäletad, kui doktor sulle seal oma konku-uksel mardisanti mängis ja küsis, et kas sul hirm ei hakanudki?»

«Miks ei mäleta.»

Ots oli lahti ja Pall rääkis kogu luukereloo Märtenile ära. Ja kogu sellest siginenud usaldusekasvu enda ja doktori vahel. Ja järgnenud «luukerevaatamise jutud» Pozvoli lepingust ja sõjast ja Liivimaa tulevatest peremeestest. Nagu ette teada, oli Märten suuremalt jaolt vait, ja kõik, mis ta sekka ütles, oli ehk ainult «ahah» ja «mhmh» ja «soohoh». Ja kui Pall oli oma Soomes-käigu lugu alustamas, pidas ta enne natuke vahet ja sirutas pingiservast surema kippuvat kintsu, lükkas vildikuninaga puutükki maas, tõstis selle õhku ja ütles: «Ohoh... Sa'p teegi paljalt lusikaid?!» Sest kolmnurksel altpoolt teravaks vestetud puutükil oli kitsakoonulise ja kihvuse looma nägu.

«Oh sa püha kurat,» ütles Pall natuke kohkunult, «hunt mis hunt... Kus sa neid nii vahtinud oled, et...?»

«Eks selsamal korral kui sinagi...»

«Näe, kus sinder... Nojah...» Ja siis jutustas Pall ka oma Soome-seikluse ära, siin-seal inimesi ja koguni nähtud ruume paari kriipsuga kirjeldades. Kui ta jutuga hertsogi töötoas oli ja uhket peeglit nimetas, sattus ta silm pihupesasuurusele murdunud peeglitükile, mis seisis serviti akna kõrval tahmasel seinapalgil, toredasti lihvitud servalõik piirualgel helkimas.

«Kust sa selle said...?»

«Krumhuseni keldrist prahi seest.»

«Ahah.» Ja siis rääkis Pall oma Soome-loo lõpuni: «No ja täna hommikul tulime tagasi. Ja enne kui me Rannavärvast sisse saime, olid sa juba jaol...»

«Oota natuke,» ütles Märten, tõmbas kasukahõlmad kokku ja läks välja.

Pall sirutas jalgu, ringutas ja tundis, kuidas ebatavaliste ja keelualuste asjade koorem, mis ta õlul ühele mehele äkitselt liiaks kippus, kahe õlule jagatult hoopis

parajamaks sai. Ta teadis ette: kui Märten tagasi tuleb, võtab ta istet ja on tüki aega vait. Siis teeb ta kolm-neli korda «th, th, th», nagu oleks tal heinapeber kurku läinud, ja nõksutab sealjuures oma kõhna kõhtu, nagu tahaks ta, käed endal millegagi kinni, kirpu kõhult ära hüppama ehmatada. Ja siis ütleb ta midagi nappi ja naljakat, mida ei tarvitsegi igakord mõnus kuulata olla, aga millel on kindlasti kübe tõtt sees. Vaatab volksti Pallu kalevist kuube, väristab kitsaid sõormeid ja torub: «Sul endal ka juba päris hertsogite hais küljes...» Või: «Ah see tohter on siis persekiikar ja riigitegelane ka. Mhmh.» Või — nojah, proua Katharina kohta ütleks ta ka mõndagi, ainult et ta neid asju veel ei tea. Sest ka hertsogi risti oli Pall oma loost esialgu välja jätnud, et seda kõike ilusti ühte keesse lükkida, kui Märten nüüd tuleb... Muuseas on tal siin saunas üsna jahe, Peaks talle korraliku tule ahju panema. Lee ees on halud hunnikus ja siinsamas on kuhi kuiva laastu läiteks. Loodetuul puhub sauna tagant — tee uks lahti ja suits on ruttu väljas ka... Pall kummardus ja haaras laastukuhja pooliti sülle, kuid lõi sõrmenukid laastude all vastu mingit ronti marraskile, ühmas: «Oh sa paganaust!», laskis laastud põrandale tagasi ja tiris rondi laastude seest välja.

See oli kasepuust. Ja see oli inimese pea. Päris inimese nägu. Nähtavasti alles pooliti voolitud. Aga selgesti äratuntav: kitsas, teravalõualine, siinsamas muld-põrandal lebavale hundipeale imelikult sarnane — ja ometi täpipealt Märten mis Märten. Tema järsud kulumud ja põsenukid, tema natuke kibe ja natuke pilges suu. Ootamatuse, puidususe ja piirualguse kiuste oli sarnasus rabav.

Pall heitis pilgu üle laastukuhja ja nägi seinapalgile pandud peeglitükis omaenese punetavat ja hämmeldunud nägu. Siinsamas istudes ja siitsamast üle laastude sinna peeglitükki vahtides ning peegli järgi puuronti hõõlitsedes oli Märten oma näo sellest välja või sellesse sisse voolinud... Ja äkki tuli Pallule meelde, kuidas Märten tä tulekul kuidagi rutuga oli laastuhunniku takka püsti kohmanud... Jaa: sellal, kui Pall tuli tema juurde oma imelikke hingekoormaid ära rääkima, oli

Märten oma kasepuust näo tema eest nimme laastu desse ära peitnud.

Ta kuulis Märtenit saunavajas kobistamas. Sealas mas tuli Märten lammaste määgimisest ja kääksuvast uksest sauna tagasi, tema kohta haruldaselt muhe nägu ees ja suur õllekapp käes:

«Sa oled täna küll sakste veini täis, aga rüüpa ikka Mündrik-Matsi ristsetest.»

Ta andis kapa Pallule, võttis istet, turtsatas kolmeni korda «th-th-th» (*nagu oleks tal heinapeber kurku läinud*), ega pannud üldse tähele, et Pall hoidis kappaselt rüüpamata käes, vaid ütles:

«Th. See hertsog pole siis arukas midagi.»

«Sooh! Kust sina tead?»

«Th. Oleks arukas, oleks midagi arukat öelnud ka. — Noh, joo-joo.»

Pall võttis tõrksa viisakuslonksu ja siis neli-viis sügavat janusõõmu. Mündrik-Matsi õlu oli doktori ma-vaasia peale just paraskibe ja parastahe rüübata.

«Noh, lase edasi,» ütles Märten.

«Ongi kõik.»

«Soo-oh? Ma mõtlesin, et... Nojah. — Kas sa doktoriprouat ka nägid?»

«... Nägin küll.»

«See on vist igavene peenike lehtsaba?»

«Pole ta mõõtu võtnud. — Kuule, ma hakkan minema.» Pall pani kapa pingile.

«Noh?! Justkui oleks Matsi õllei hulluputke sees... Kuhu sa's tormad?»

«Ma lähen vaatan, kas vana on koju tulnud. Ta pidi Narvast tulemas olema. Aga täna räägiti doktori pool, et moskvalane on Alutaha ka sisse tunginud...»

«Olevat, jah... No siis jah... Tartu all pidi ta küll sakslasi jõledamalt pitsitama kui maarahvast. Aga nojah: ega talle jalgu jääda ei ihkaks.»

Pall noogutas hüvastijätku ja ronis saunast õue, kuskil põuepõhjas kübe pettumust ka sellepärast, et tema kiire lahkumine nii endastmõistetava seletuse sai. Aga kui ta mündriku õuest tänavale astus ja pimedals hangedes paari ähmase aknasilma juhil mere poole, eeslinna põhjatippu hakkas sammuma, ängistas teda

vanamehe pärast äkitselt tõsine mure. Sest praeguses olukorras võis Narva kandi maanteedel juhtuda tõesti igasuguseid asju. Muidugi: sinnaminekutee oli Siimonil küllap veel sekeldusteta korda läinud. Niipalju kui Pall teadis, oli vana läinud viie voorisulase ja kaheksa hobusega ja küllap oli temaga teisigi vuurmanne voori ahinenud. Ning koormaks oli neil kõigil olnud kõigepealt nisu, mis mõnedel Tallinna kaubahärradel oli mullu väljamaalaadungitest aitade nurka maha jäänud, aga mida Narva kaubasaksad nüüd hea meelega nõus olid ära ostma ja oma ladudesse seisma panema. Sest samal ajal kui Krumhuseni-härra ja veel mõnedki tema sumptivennad oma peenemad nahad ja muud uhkusekaubad sõjahirmul Tallinna saatsid, ostsid nad igapäevast tarbekraami ja säilivamat toidumoonu praegu kibedasti kokku. Selge, mispärast: kui tuleb sõda, tuleb väga tõenäoliselt piiramine. Ja igapäevase tarbekraami hinnad, viljahinnad näiteks, tõusevad mõne nädalaga kahe-, kolme- või koguni neljakordseks. Viimasel hetkel oli Siimonile veel ka pakiline kroonusaadetis reeotsale pandud: härra Franz von Segenhagen, Tallinna komtuur, keda tema oskuse pärast toredasti vilet lasta ka Kuldnokaks kutsuti, saatis Narva foogtile härra Schnellenbergile vaadi püssirohtu. Niisugune kraam oleks õigupoolest pidanud küll kroonuküüdiga minema. Aga millegipärast leidsid Kuldnoka kumpanid selleks viimasel minutil eravoori peal reeotsa.

Pallul polnud muidugi kinnitust, et vana õnnelikult Narva jõudis, kuid selles polnud erilist põhjust kahelda. Tallinnast üle Valkla, Rakvere ja Jõhvi oli sinna ammu tuntud neljapäevatee. Reedel, kahekümne esimesel oli ta kohale jõudnud. Ja tühjalt tagasi tulla polnud tal muidugi plaanis. Seda enam, et Narva isandad, nagu öeldud, oma varasid hoolega Tallinna poole kindlammasse kohta toimetasid. Sest kaubahärradel oli hea nina, ja niisuguseid, kes Tartu piiskopi kombel arvanud oleksid, et on liiga vara ennast sõja vastu valmistada, polnud nende seas vististi leida. Muidu olid ju ka vaimulikud mehed oma hurdahaistmise poolest kuulsad, nii et lausa imelik, mis Beelholti-härra sellest Tartu piiskopist täna rääkis... Nojah. Aga just kallima kraamiga, mida

Siimoni vooriregedel tagasiteel oletada võis, oleks ta riisujaile magus suutäis olnud. Ja just kahekümne neljas oli kõige varasem ja järelikult ka kõige tõenäosem päev, mil ta üle Jõhvi Tallinna poole teel võis olla. Seal temal oli kombeks oma koormad ühe päevaga peale saada ja pikka pidu ega puhkust ei lubanud ta ei hobustele, meestele ega iseenesele. Ikka veel mitte. Kuigi ta käis ju nüüd juba — Pall pidi natuke meenutama ja arvutama — käis viiekümne kaheksandat aastat.

Pall nägi juba eemalt, et voorimehed olid just praegu tagasi jõudnud. Sest voorisulane Madis õiendas tulelondiga mööda õue ja Juhan ning Taavet võtsid hobuseid lahti, aga Käsper, Mikk ja vana Siimon ise lükkasid kraamiregesid õuest sara alla. Nad olid linnasaamisega ilmsesti niipalju hilja peale jäänud, et väravast enam sisse ei pääsenud ja täite koormatega koju ööbima tuldi.

Pall oli parajasti varbaia kohale jõudnud ja tahtis õues õiendajaid hõikama hakata, kui ta nägi: vana Truuta tuli tarest õue, tormilatern käes, tegi tare otsas asuva aida lukust lahti ja lükkas aidaukse pärani. Samal ajal astus Juhan, päärid kaenlas, viimase õue jäänud ree juurde ja pani päärid ree kõrvale lumme maha. Ning isaga kahekesi tõtsid nad reelt pika kompsu pääridele ja viisid lahtisest aidauksest sisse. Madis tuli neile tulelondiga järele ja kustutas londi enne aita astumist lumes ära. Ja kui Siimon ning Juhan oma kandamiga Truutast mööda aita astusid, lõi vana-eit risti ette.

«Mis asja te siin nüüd peidate?!» küsis Pall tehtud-käredalt ning astus pimedusest Truuta tormilaterna valgussõõri.

«Püha Jeesus... sa ehmatad ju inimese surnuks...» kõhvas Truuta, «nagu sellest juba küllalt poleks... Kust sina siia said?»

«Tulin. Mis siin sünnib?»

«Isa tuli voorist tagasi. Peep löödi tee peal maha...»

Truuta oli sauna kütnud ja soe jahulörr ning soolane sealihakänts värske leivaga olid voorimeeste ja Pallugi

tarvis laual. See igavene tohe ja killingiveeretaja vana-moor oli vist siiski päris tubli tükk maja pidama — ega teistsugune poleks vana Siimoni juures neljat aastat hakkama saanudki. Nii et tema saun oli tuline ja sulatat meeste suud pikkamööda lahti. Vähehaaval, keset vihtade matsumist, ja laua ääres, keset lusikate kobinat, rääkis Siimon Narva-tee-loo Pallule ära ja sulased poetasid siin-seal sõna sekka.

Sinnasõit oli neil tõesti libedasti korda läinud. Ainult et pakane oli kõva. Aga seda paremini reed ju libisesid. Kuid juba Narvas olid seekord alanud sekeldused. Ohtul hilja, kui Siimoni koormad olid kõik ammu üleantud ja reed homseks tagasisõiduks uues koormas voorihoovi sara all seisid, käratati Siimon öömajaõlgedelt ei kuskile mujale kui lossi — ja purjus Schnellenbergi-härra laskis ta seal esimese hooga vaat et raudu panna. Selgus, et lossis peeti Paavli-ümberpööramise-päeva pidu. Aga kui selle tarvis oli hakatud tulevarki legema ja tulevargi jaoks Siimoni poolt päeval toodud vaadist (sest see vedeles alles lossiõue võlvkäigus, kuna muud varu Hermannitorni keldris hoiti), kui jah Siimoni toodud vaadist püssirohtu võtma hakati, selgus, et Siimon oli toonud Tallinnast sada naela natukese mullaga segatud nõge. Ja Siimon pääses sellest loost ainult õnnekombel ilma vangiraudu ja vaat et hullumat maitsta saamata. Pääses tänu sellele, et Schnellenbergi-härra peokülaliste seas juhtus olema ka rae-härra Krumhusen ning et see Siimonile ammust tuttavat isand juhtus peale sattuma, kui Siimon kahe mõõka-dega piiritsa vahel peosaali kõrvalkambrisse toodi ja kui foogtihärra seal parajasti tema peale karjus. Aga karjus ta ei vähemat ega rohkemat kui seda, et Siimon olevat püssirohu Ivangorodi moskoviitidele maha müünud ja ordufoogtile tahtnud vaaditait kuivatatud lamba-sitta keldrisse sokutada!

Härra Krumhusen rahustas viinavihas isanda mõninga vaevaga enam-vähem maha. Ta kinnitas, et tunneb Siimonit kakskümmend aastat ning et Siimon on talle alati kröömi pealt selle kauba kätte toonud, mis läkitaja poolt temaga teele saadeti. Selle peale hakkas Schnellenbergi-härra vägimehelik vurruharjas tõmb-

lema ning ta sülitas kuusnurkseist paeplaatidest pöran-
dale tõelise lossihärraläraka ja ütles, et küllap selle
seatembu mängis talle, jah, see kuradi Kuldnokk...
«Ühe vana tüdrukuteloo pärast...» lisas ta härra
Krumhusenile silma kissitades, «aga küll ta mul selle
eest veel vilistab!»

Siimoni igatahes laskis ta sealsamas tulema ja vana-
mees asus oma meestega järgmisel varahommikul Tal-
linna poole tee. Kange tuisu pärast oli edasisaamine
aeglane ja õhtupoolik käes, kui nad Jõhvi voorihoovi
jõudsid, kirikust veerand miili Tallinna pool.

Öörahu oli juba valitsemas, mitukümmend mõlemas
suunas teel olevat koormarege lahtirakendatult saras-
hobused põhku krompsutamas ja voorimeestel õhtused
leemed keedetud ja leib võetud (küllap Peep nāris veel
viimast viilukat nagu alati), kui värava taga prõmmi-
mine ja võõrakeelne kisa lahti läks. Ning neli- või viis-
kümmend tatarlast, kes ratsudel värava taga tramp-
sid ja karjusid ja väravale kirveste ja saablitega pihta
andsid, oleksid arvatavasti oma tahtmise saanud, kui
voorihoovis poleks parajasti olnud tosinat landsknehti,
kes Rakvere Huini-härra käsul Narva Schnellenbergi-
isanda käe alla olid minemas, et Liivimaa piir Moskoo-
via vastu kindlam oleks või nõndamoodi... Sest kui
need kisa peale jalule said, olid nad õue kõrge palktara
varjus siiski päris käbedad mehed. Neli-viis tatarlast,
kes, pistodad hammaste vahel ja saablid käes, üle tara
õue kargasid, et väravat seestpoolt lahti teha, sattusid
enne, kui nad riivpalgile ligi said, nende hellebardide
otsa. Ja kui landsknehtijao kaks harkpüssimeest oma
torud voorimaja lakas viimaks laetud said ja läbi-
katuse lõmmulaudade pistsid ning otse värava ette
ratsameestesumma kaks kārakat ära andsid, kuuldus
värava takka läbisegi nii vandumist, oigamist kui huil-
gamist, ja röövlite ratsud kadusid pimedusse niisama
ruttu, nagu nad olid ilmunud. Alles siis oli voorihoovi-
listel mahti tähele panna, et ümberkaudsest pimedusest
nelja-viie küla või mõisa põlemine nende tara peale ära
paistis. Ning alles siis pandi tähele, et tatarlaste kehade
seas, mis olid verisel õuelumel kāgaras, lebas ka kaks
voorihoovi meest. Üks oli keegi Narva voorimees, kael

tatarlase saablilöögist pooleni läbi lõigatud ja hing
juba Issanda juures. Aga teine oli Siimoni voorisulane
Peep. Temal oli verise teraga puulõhkumiskirves veel
käs — nüüd mäletati küll, et mõned voorimehed olid
landsknehtidele väravaesisesse kähmlusse appi jook-
nud —, aga vammuse rinnast ulatus tal ammunoole
vars poolteise jala pikkuselt välja. Mõni hoovitarale
roninud tatarlane pidi olema noole sealt kähmluse ajal
alla õue ambunud.

Siimoni mehed kandsid Peebu tarre ja panid ta õlge-
dele maha ning piirivalgel lõigati ta vammusehõlm
noaga lõhki. Pooleldi hammustatud leivaviil oli tal veel
hõlma all ja nool oli läbi leivaviiluka otse südamelehe
vasakust servast sisse läinud. Aga eluraasuke oli Pee-
bul siiski veel sees. Siimon võttis verest raskeks imbu-
nud leiva noole ümbert nii ettevaatlikult ära, kui ta rān-
gad käed vähegi lubasid. Siis lõikas ta Peebu sārgi
lõhki, tegi südame kõvaks, pigistas oma tillukesed val-
ged silmad peaaegu kinni ja tõmbas noole haavast
välja. Aga selle peale hakkas sealt lahinal verd voo-
lama ja ükski palakas ei pidanud seda kinni. Tunni aja
pärast oli Peep surnud.

Nad sidusid ta hommikul teele asudes reele ja hoid-
sid röövlite asjus kirved ja kirkad käepärast. Ka kolm
vikatitera võtsid Siimoni mehed voorihoovist kaasa ja
sidusid need enne nōoriga parajate teivaste otsa. Mui-
dugi oleks sellest kõigest vähe kasu olnud, kui rüüsta-
jad neile teel tõesti oleksid kaela sadanud. Aga voori-
hoovi oli hommikul sõna toodud, et tatarlaste jõugud
on juba öösel ida poole tagasi hajunud, ja Tallinna
ning Rakvere voorid, kokku paarkümmend meest ja
koormat, targesid teele asuda ning saidki õhtuks ter-
velt Rakverre päralt. Ja nüüd oli Peep siin aidas
lautsil.

Pall pani tormilaterna põlema ja läks aita.

Ta mäletas Peepu, niikaua kui ta üldse midagi mäle-
tas. Imelikke alguseta ja lõputa laule, mida Peep ümi-
ses, kui ta vahel harva suurema sõõmu oli pühadeõlut
rüübanud. Kirjusid ning haralisi pulkadest veiseid, mida
ta Pallule oli meisterdanud, suuremaid, kui keegi teine
neid talle teha viitsis. Ja kohmakaid pookstahve hark-

jalgseist A-dest nurgeliste O-deni, mida ta hiljem Pallu käe all oli söetükiga kasetohule sehkendama õppinud A ja O. Alfa ja Omega. Algas ja Ots.

Pall asetas laterna lautsile ning astus, madala aida lae tõttu veidi kummargil, surnu juurde. Truuta oli ta juba ära pesnud ja talle puhta takuse hame selga ajanud. Ta pleekinud ja igavesti turris juuksetutt oli pealael kummaliselt ludus ja teravate põsenukkide taga olid sügavad mustad varjud. Pall pani käed kokku, ent sellal, kui ta huuled Issameiet lugesid, tulid hoopis Kurgla teel kohatud hundid talle meelde — ja see lapsik tunne, et praegu, siin, mulle ei saa nad ju ometi kõrri karata... Aga näe: nüüd ulgus sõjahunt Liivimaa südames, ja kuigi ta luusis siit alles laante ja lumede taga, olid ta hambad ometi otse Pallu isakodusse küündinud...

Alfa ja Omega. Algas ja Ots... Algas on käes. Ja see Algas on juba Ots nii mõnegi jaoks... Kas ei ole see viimati otsaks väga paljudele? Nagu Meissenil Jürgengi on kuulutanud...?

Ta astus aidast õue ja silmitses kummalise, hirmuta, kuid külmatekitava kõheduse ja selgusega vaevuaimatavaid majakõkse ja hangedes aedu tuulises pimeduses... Nädala eest Tartu all, tunaeile Jõhvi taga... Millal on moskvalane Tallinna müüride all? Millal ratsutavad tatarlased huilates läbi põleva Kalamaja ja Pleekmäe ja Seegiküla...?

Kui Pall tuppa tagasi tuli, olid sulased söömise lõpetanud ja ära läinud ning isa oli tooli kustuva lee ette pööranud ning vahtis igritsevasse tulle. Nad olid tükl aega vait. Siis ütles vana:

«...Noh — voorivedudele on seks korraks lõpp. Ehk ainult Riiga veel...» Ja pärast uut vaikust: «Sa pidid ju sel tohtril nüüd suur semu olema. Mis targemad pead sest sõja-asjast ka arvavad?»

Pall tajus neis *targemais päis* nii hellitust kui ka eemalenihutamist. Natuke uhkuseseguse hellituse peale oleks ta tahtnud ära rääkida kõik, mis ta teadis. Tunnistav ja võõraks tunnistav eemalelükkamine — isendast ehk üldsegi mitte ebasõbralik, vaid pigem kurb — pani ta sisemiselt võpatama. Ta silmitses isa uskuma-

tult suuri paljaid ja nukilisi ning sütelõoma paistel punaseid jalgu, ta natuke rangis sääri tumehallides porukast kaltsades, mida lehelk veel valgustas, ta vimmakat kogu ja ümarikku pead, mis oli pimeduses ainult aimatav, ja nägu, millest muud näha polnud kui raudhalli habemetüüka helendus. Ja äkitselt tundis ta ime-likku ängi, nagu lasuks ta südamel midagi päratu rasket, nagu lasuks seal terve süllapaksune linnamüür, millest väljaspool asusid, sõjahuntide ulgumise ja tulekahjude ja riisumishirmu käes, hallid, eeslinlased, vooisulased ja surnud Peep ja isa, aga seespool tema, Pall, kes jõi raehärradega martsipani peale malvaasiat ning ajas kuninglikke ja hertsoglikke asju...

Ta ütles üsna tasa: «...Mis nad ikka... Räägivad, et Tartut pole piirama hakanud. Et rüüstab niisama... Eks näe...»

Kaheljas peatükk, milles tiiruga ratsutatajse läbi lagunenud rahu ja taas süttiva sõja ajalootiinete sündmuste et jõuda nende eel, vahel ja järel Klio õõkullisilmale sootu märkamatuks jäänud pisiseikade juurde, millest mõningad edaspidi osutuvad ühe tõrksalt targenema noore mehe eluläigule vägagi olulisteks, ühed küll üpris ettenähtaval, aga teised selleest hoopis ootamatul moel.

Pühapäeva, neljateistkümnenda mai hommikul teenistusel oli Niguliste kirik vaat et puupüsti inimesi täis. Isegi raehärrade, Suure Gildi ja mustpeade toolidel oli rahvast päris tihedasti, tagapoolseil pinkidel seda enam, ja püstiseisjaidki jätkus kiriku istmeteta uksepoolde veel maailmatu jagu. Sest täna oli koolilaskepäev. Koolipoisid seisisid kaugemal gildipinkide selja taga summas, aga mitte kõik, sest primaanid istusid ja koguni üsna ees kooriruumis, altari paremal otse raepinkide selja taga seina ääres. Nad olid tihedasti kahele pinkile ära mahutatud, esimeses reas needsinatsed kaheksa poissi, kes täna teise *prima*-aastaga, aga see tähendas Tallinna suuskooliga ülepea, jumalaga jätsid.

Väike orel lõpetas sissemängu. Kobinal-kõbinal tõusis kogudus palveks püsti ja istus pinkidesse tagasi. Siis laskis Pall suurel oreil enesest üle mühiseda ja silmitses sealjuures ruumi ja rahvast.

Kõrgete värviliste kaarakende sinipunane valgus lainetas võlvide all ja kollakasvalgeil seintel sedamööda, kuidas päike õues pilvedest välja tuli ja taas nende varju läks. Sedamööda süttisid ja kustusid valgushelgid päratul messingist lühtril, mis seisis kantsli kõrval

nagu seitsmeharuline ja kuue küünra kõrgune imemoel oitsema hakanud osjakuusk, kord päikesehelkidest õisi maha pillates, kord uuesti õide minnes. Sedamööda süttisid ja mahenesid hõbedahelgid laelühtritil ja altari karikail ning kahe küünra kõrgusel Ryssenberchi monstrantsil, mis paistis altari kõrvalt raudvõre ja tabalukuga orvast. Ja sedamööda taandusid mahedasse varju või tõusid punakuldsesse särasse kõik altari viis- või kuuskümmend puust pühameest ja -naist oma voldiliste rüüde, kroonide, embleemide ja baldahhiinidega, kipparihabemetega ja Lüübeki pesunaiste nõbinadega. Kõik see kahtlane ja paavstiaegne torõdus oli siin muuseas ainult selle tõttu alles, et sel ajaloolisel päeval, kui Tallinnas suur kirikutepuhastus (mida nüüd juba mõnel pool ka pildirüüstamiseks nimetati) lahti läks, sel suurel kristlikul kirve- ja luuapruukimise päeval oli Niguliste diakon hirmuga nii palju armulauaveini rüübanud, et ta, sindrinahk, tõesti julgeks sai ja kiriku-uste luku- augud parajal ajal sulatina täis valas. Nii et valepühaduse luuamehed, kellele võtmed nende nõudmise peale küll välja anti, ometi pühakotta sisse ei pääsenud. Vahepeal jahtus vaga õhin omajao — ja nüüd teenisid need kahtlased toredused seda õige Augsburgi vaimu templit, kuigi Ryssenberchi monstrants oli muidugi võre ja tabaluku taga. Aga tosina aasta eest (Pallgi nagu mäletas seda veel) oli ta ju hoopiski käärkambris koguduse silma alt kõrval olnud. ... Muuseas: kuidas oli ülepea õige? Muidugi nii, nagu praegu oli... Või ehk siiski veel kuidagi teisiti? ... Monstrantsid kõigis kirikuis... Issanda ihu hoidlad... kõige pühamad riistad... Paljud põrmu heidetud, puruks tallatud, ümber valatud... Ja see seal — imekombel ära pääsenud, käärkambris nurgas rämpsus sisse topitud, taas auorva tõstetud, aga raudvõre taha... Kuid mis on hea ja mis on halb? Mis on vale ja mis on õige? Mis on selle Issanda meele pärast, kelle ihu hoidmise riista ümber need võitlemised olid käinud? Pall pööras pilgu raehärrade kukaldele ja mõtles: vaevalt seda nendeltki mõtet on küsida...

Ta tundis selja tagant ära härra Hoyer ja Beelholti ja Luhri ja Vegesacki ja mõlemad Boissmannid, isa ja

poja, kes viimane uhkes väljamaa sõjamehekuues oli hiljuti kodulinna käima tulnud. Raeprouade poole peal istusid siidis ja sametis nimetatute naised, enamjaolt natuke ülesöönud ja siiski juba närtsinud emandad, ja nende taga gildiprouad just niisamasuguste nägudega, ja nende vahel natuke tagapool — Katharina nagu oga õunapõõsasse sattunud mureliõis. Sealsamas istus ka suurtükitorni-taoline proua von Geldern oma nelja tütreaga, ja isegi oma seitsmeaastasele Magdalenale oli ta pisikese lauluraamatu pihku pistnud, et kõik näeksid, kui tark laps see on. Ja lugeda oskas see sitikas juba tõepoolest, aga raamatut käes hoida veel teips mitte juba kolmandat korda pillas ta selle palveks püstitõusmisel põrandale.

Aga et proua von Geldern nii esinduslikult platsis oli, tuli sellest, et see polnudki kortsusnäoline ja käditav Niguliste Walther, kes siin täna jutlust ütles, vaid pastoreite omavahelist vahetust mööda hoopis see uhke ja natuke puise olekuga Oleviste Gelderni-härra. See kõrge kasvu, laia kondi ja helehalli pilguga isand pidi õigupoolest sealt kuskilt Hollandi poolt pärit olema ja võis, nagu Pallul Meuse käest teada oli, hea veinikannu ja mõnusa jutu juures vägagi hoogsaks ning lustakaks sulada. Ja kuigi tal seal üleval kantsli ääre peal veinikarikat ei olnud, oli selge, et ta selletagi mõnu ja lennuga rääkida mõistis. Oma jutluse nurgakiviks oli ta täna üpris päevakohaselt pannud Esimese Saamuelli raamatu kahekümne viienda peatüki kaheksanda salmi: *Küsi oma poiste käest, küll nemad sulle kuulutavad: et need noored mehed armu leiaksid su meelest, sest meie oleme heal päeval tulnud...*

Poiste kaudu sidus härra Geldern oma jutu koolilõpetajatega, sest ka neid olid raehärrad ja Niguliste õpetajad eile küsinud ja nad olid oma teadmisi kuulutanud. Pall ja Luhri-noorhärar olid raesaaalis põrutanud kahekesi peast maha terve Terentiuse ANDRIA esimese vaatuse ja Pall oli lugenud selle ette veel proloogi:

*Poeta quam primum animum ad scribendum adpulit,
Id sibi negoti credidit solum dari,
Populo ut placerent quas fecisset fabulas...*

Ning et need noored mehed armu leiaksid Issanda ees, seegi käis üpris sobilikult koolilõpetajate kohta. Niisama nagu see, et nad täna tõesti heal päeval tema ette ilmusid... Sest mis viga oli niisugust päeva heaks päevaks kuulutada, nagu tänane pidupäev seda oli, pealegi kui sõjapalangud Liivimaal jälle enam-vähem kustunud olid ja moskvalane juba veebruari lõpust oma piiridesse tagasi oli läinud. (Kuigi nüüd jälle Narva taga midagi kuuldu susisevat.)

Aga siis rääkis härra Geldern seal ka halvast mehest Nabalist, kes oli väga rikas ja kel oli kolm tuhat lammast ja tuhat kitse, aga kes teips ei täitnud oma kohust Taaveti vastu. Ja kui Pall teda doktorimaja juttude jälgimisest teritunud kõrvaga kuulama jäi, paistis talle, et halb mees Nabal võis tähendada ka halbu maaisandaid. Neid, kes Volmari maapäeva märtsikuu otsust kuuekümne tuhande marga kokkupanemisest ordumeisteri jaoks, millega moskvalaselt ometi lõplik rahu pidi ostetama, nii jõledasti olid täitmast venitanud, et see raha alles praegu öeldi Moskva poole teel olevat. Ja härra Geldern rääkis ka halva Nabali ilusast ja targast naisest Abigailist, kes *ruttas ja võttis kakssada leiba ja kaks kruusi viina ja viis valmistatud lammast ja sada rosinakobarat ja kakssada viigimarja kakku ja pani kõik eeslile selga* ja sõitis Taavetile vastu — *aga oma mehele Nabalile ei andnud ta seda mitte teada...*

Pall katsus endale halba Nabalit ette kujutada — ja see ei olnudki üks tõmmu mees kitsaste hallide silmadega ja musta habemekiiluga, vaid oli äraaimamatu näoga ja laia kollaka otsaesisega mees. Aga saja rosinakobaraga Abigail oli Katharina mis Katharina.

Ja siis rääkis härra Geldern sealt ülalt, et Jehoova karistas Nabalit ja Nabal suri ära ja et Taavet kosis ilusa Abigaili endale veel enne, kui ta kuningaks sai... Ent kui Pall hakkas endale Taavetit ette kujutama, siis kippus seegi taas olema üks äraaimamatu silmnäoga mees laia kollaka otsaesisega, võib-olla kuningakrooni ettekuulutuseks — aga siis oli see äkitselt hoopis üks ümmarguste silmadega ja nisukarva juuksepahmaga poiss... ja kui Pall tema ära tundis, vaatas ta kramplikult maha kooripõranda hauakividele ja tajus, kuidas

ta nägu kuumaks läks, ja mõtles: Issand, ära lase mulle ometi niisuguseid mõtteid pähe tulla — vähemalt sinu Sinu pühakojas mitte...

Ei, ta ei armastanud seda kirikut. Ja mitte ainult sellepärast, et see eesti hallide Pühavaimu ja saksa-rootsi-eesti antvarkide Oleviste kõrval oli peamiselt saksa kaubahärraste kirik. Ta ei teadnud isegi, miks ta lapseea kinnisunenägu jutluse ajal varisevaist võlvidest alati just Nigulistest oli aset leidnud. Aga et altari parempoolne tiivamaal püha Viktori martüüriumist teda ammugi vaevas ja paelus, see oli tal selgesti teada.

Altari paremad tiivad olid parasjagu paakil ja Pall nägi seda pilti siit praegugi selgesti: eest keskelt voolab rahuliku lookega jõgi kaugele linnakraavi, kus pardid ujuvad müüride ja kirikutornide ees. Esiplaanil jõe vasakul kaldal on kaks veidrat nukumängukujude taolist timukasulast püha Viktori peata keha jõkke heitmas, keha ripub nende käte vahel, ja päris ees murul on pühamehe naeratavanäoline pea. Kümme sammu allajõe seisab paremal kaldal kolm ingliti: kaks neist hoiab pühamehe peata keha pooltiidakil püsti, kolmas hoiab pühamehe pead rinna kõrgusel, nähtavasti, et seda kaela otsa tagasi panna, aga pea on ikka alles tal käes ja kael on ikka alles peata. Pall mäletab seda pilti päratu kaua, nii kaua, kui igaühe jaoks on kestnud tema enese kolmveerandelu, — ja ikka ootab pühamehe verine kael oma pead. Ja ses maalija pörgulikus trikis kujutada kaht teineteisele järgnevat sündmust niimoodi kõrvuti, järgnev eelnevast kümme sammu allajõe — selles on midagi tabamatut, midagi enamat, kui seal õieti peab olema. Nagu oleks üldse ainult tarvis vaadata ümber nurga — ja kõik, mis on taga ja ees, oleks ühekorraga näha: peata jõkke heidetavad, jõe kantavad ja ärapäästetavad, timukasulased ja inglid... *aga purret, nagu paistab, ei olegi... köit, mis tiivutuid lenda- jaid üle jõe viiks, ei olegi...* Kooliõpilased, koolilõpetajad, elluastujad... «*Elluastujad!*» kordab härra Geldern üleval kantslis, ja oreli murdlained hakkavad kirikus uuesti mühama ja kogudus laulab ebakindlalt *Uht kindlat linna* ja päikesesära on akendest kadunud, ja kui väike orel kirikut välja hakkab mängima, on vii-

mased punasinised täpid võlvidelt kustunud, lühtrid liisevad hallis hämaruses väljude ja ukse ette umbsumma takerdujate peade kohal ja kirikaia kiviplaatile väljas pladiseb valge vihm.

Kui ukse ees küllalt on oodatud, aga sadu ei mõtlegi järele jääda, hakkab vihma kätte ruttavaid julgeid ikka rohkem signema. Härra Geldern tuleb käärkambrist ja rahvasumm annab talle aupaklikult teed, ja kellamees, kes ta kannul käib, sirutab juba kiriku sees kahe pilli-rookepi vahele kinnitatud musta vihmavarju ta kohale lahti. Härra Geldern viipab hapunäolise kolleegi Tegemeisteri ja ikka laheda Sumi-härra lahkesti oma kahele käele ja need mahuvad ka veel enam-vähem varju alla ära. Härra Geldern naljatab: «Noh, doktor Luthergi olevat ütelnud: Ja kui ka pussnuge peaks sadama...» ning liikumatu näoga kellamees tõstab krae üles — ja nad astuvad vahvasti välja vihma kätte. Ülejäänud koolmeistrid kergitavad mantleid ja tõmbavad barette sügavamale pähe ja järgnevad neile ning sada viiskümmend poissi voolab neile järele. Sest mis see siis poistele ikka ära teeb, kui neil turi või pükski läbimärjaks peaks kastetama! Rongikäik sammub üle kirikaia Niguliste tänavale välja ja pöörab mööda konarlikku munakivisillutist allapoole tulema. Majaustel ja kangialusesuudel seisab inimesi troppis ja vaatab möödujaid ja siin-seal pillatakse poistele läbi soliseva vihmakaridina märkusi ja tervitusi. Poisid tahaksid rutemini minna, sest koolini on veel paras tükk maad, ning härra Balder ja teised tahaksid teadagi sammu kiirendada, sest õpetajatele on koolis söömalaud kaetud, aga varjualused isandad eesotsas määravad sammu ja tagapoolsed turjad hakkavad peagi mustama, läikima ja nõretama. Siis pöörab härra Sum enese rongikäigu poole ja hüüab tagurpidi kõndides: «Laulame!» ning teebki algust. Ja siis laulavad nad nii hästi-halvasti, kui see just läheb, seda Sumi-härra enese tehtud laulu, mida nad palju harjutanud on: «*Erhalt uns Gott, bei deinem Wort...*» Kui nad alla Uuele turule on jõudnud ja rongikäigu esimene ots juba kaagi ja Raekoja vahelt läbi on ning lauldes apteegi poole alla hakkab keerama, jookseb äkitselt raeteener kuube endale pähe kergitades

platsile välja, tõttab härra Gelderni juurde ja ütleb talle midagi. Must vihmavari jääb nõksatades ja õõtsudes paigale. Rongikäik, mis talle järgneb, voolab poole pikkuses iseenese sisse, laul laguneb, ja sada viiskümmend inimest seisab arusaamatuses ja vihmas. Härra Geldern hõikab:

«Pürjermeister on käskinud meid siin oodata!»

Tegelmeisteri-härra vaatab kississilmi ja mõrudalt nagu ikka üles vihmastu, pöörab nina oma märga krookkraesse ning on vait. Härra Balder ühmab: «Mia jama see on...?!» Keegi ütleb: «...Midagi peab lahti olema!» Poisid seisavad, õlanukid püsti, vihaselt võit sitades, ja härra Sum ütleb: «Lähme siis vähemalt kaarkäigu varju!»

Rongikäigusumm voolab kaaristu võlvide alla, ja kui nad seal seisavad ja hõlmadelt vett raputavad, sõidab Toompea poolt Väike-Rataskaevu tänava kaudu platsile kolm kihutavat ratsanikku. Neil on sajast märjad turvised seljas ja esimesel valge, aga vihmamärjalt laperdav ordumantel üle turvise, nagu tahaks ta saju kiuste pidulikult turniirile sõita. Ta noor, aga pilvine nägu tuntakse otsemaid ära: see on Kuldnokk ise. Ratsanikud kargavad Raekoja ees hobustelt, üks raesõdur on välja vihma kätte jooksnud ja seob nende ratsud lasipuu külge. Ja kui harrad sajuvarju tõmbunud koolipoistest mööduvad, kuuleb Pall, kuidas üks neist tähendab:

«Näe — lipkond võtta missugune!»

Aga teine ütleb: «Kümnest üheksa on tattninad.»

Ning härra Segenhagen pistab läbi hammaste: «Mitte hullemad kui Schnellenbergi omad!»

Siis läheb härra Sum neile Raekotta järele, et selgitada, milles asi on. Ta tuleb üllatavalt ruttu tagasi ja ta nägu on siisugune, et võlvialune jääb silmapilk vakka. Ja härra Sum ütleb ootamatult kõrgena tunduval häälel vihma pladinasse:

«Raad käsib meie koolilaskepäeva söömaaja hästi vaikselt ära süüa ja laiali minna. Sest ületunaeile on moskvalane Narva linna põlema lasknud ning ära võtnud.»

Selle ununematu koolilaskepäeva paduvihm läks muidugi üle ja viiekümne kaheksanda aasta suvepäike hakkas põuaselt lõõskama. Kuid ometi oli kõigil tunne, nagu lõõskaks ta läbi aina mustemate pilvede. Ordu vanal mõõgal, mille peaks ja käepidemeks oli Tallinn ja mille kaheks teraks olid kindlad lossid — põhja pool Kiiu, Toolse, Kalvi, Edise, ja lõunas Paide, Porkuni, Kilti ja Vasknarva —, sel roostes, kuid ikkagi vägeval mõõgal oli Narva langemisega tipp äkitselt murtud. Ja oleks see tippki siis väärikalt võideldes murdunud... Selgus, et vägilasevuntsidega Schnellenbergi-härra oli Narvast juba nädal enne linna langemist jalga lasknud! Aga selgus ka, et Narva kaubahärrade seas oli mitmeid, kes leidsid, et suurvürst poleks neile sugugi vastuvõtmatuks isandaks. Ja selgus koguni, et see lõputute juttude järgi liivan-kõige-ilma-hirmutis, pärusvaenlane ja sodomit, oli Narva kaubanduse vanad privilegid silmapilk ja puutumatult kinnitanud ning hulga uusi juurde lubanud! Aga see oli kõik muidugiteada paljas sööt, mille peale Liivimaal juba ükski ausa südamega hing ei lähe... Tõsi, need Narva kaubahärrad, kes selle peale siiski läksid, olid ju kõik ka ausa südamega liivimaalased... vähemalt eile või tunaeile või nädala või kuu aja eest... Ja need vahvad sõjamehed, komtuurid ja foogtid ja Virumaa rüütlid, kes 7. juunil Purtse jõe äärest koletu vaenlase eest robinal Rakveresse taganesid, selle asemel et ordumeistri käsku mööda ammu Venemaal sõdimas olla, need olid ju kõik veelgi ausamad liivimaalased... Kui liigutava kirjanad Rakverest omas südamehädas Fürstenbergile kirjutasid...:

«...aga meie olime sunnitud ennast vaenlase koletu vägivõimu eest tagasi tõmbama, sest umbkaudu koivalu aegu tuli vaenlane meie vahipostidele peale ja lõi ühe maha ja võttis teise vangi, ja et kisa meie leeri ja kõrva ulatas, panime meie endid silmapilk lahingukorda ning asusime alarmi ajaks ettenähtud paikadesse, ja läksid Christopher von Monninkhusen ja Hinrich Yxküll viiekümne ratsamehega üle jõe vaenlase poole vaatama, mis tema vastu ette võtta annaks, ja nägid nõnda suurt hulka püssimehi ja lip-

pusid ja nii paljut väge kolmes parves peale tulemas, et nad selgesti aru said, et kõige meie jõuga selle väe vastu pidamist ega hoopiski mitte tagasitõrjumist olla ei või, et aga meie oma alarmipaikade poolest mõndapidi temast raasuke soodsamini seisime, pidasime meie neid paiku selle peale vaatamata tüki aega täies korras enese käes ja ootasime, et kas vaenlane meie oma suure väega mitte kallale kippuma ei peaks, aga sel ajal jõudis meie kätte teatus, et vaenlane on nüüdsama Vasknarvast, mis tunaeile härra Steinkule käest tema kätte langes, suurel hulgal välja läinud ja taha meie vanasse Sembruikeni leeri tunginud, plaanitsedes meile nõndaviisi kahelt poolt korruga peale langeda, misjärel meie peetud nõu mööda kõige paremaks arvasime nõnda hästi, kui inimlikus võimuses seisis, ennast kuni Teie Armuliku Vürstliku Kõrguse uute käskudeni Rakveresse tagasi tõmmata, sellepärast et vaenlane ju mitte ainult sel ühelainsamal korral, vaid päevast päeva oma suurt väge ja tugevust näitab ning, nagu räägitakse, veel neil päevil hulga talupoegi Purtse jõelt enese juurde on viinud, mõningaid vägivallaga, aga enamat jagu heaga oma poole tõmmates, meie aga, keda meid ülepea vaevalt viis sada ratsameest ja kakssada landsknehti on, nii suurele väele vastu seisma, veel vähem seda tõrjuma, liiga väetid oleme...»

Nagu doktoril kolme päeva pärast täpselt teada oli, seisis neid väetikesi Purtse leeri Segenhageni, Monninkhuseni ja Schmerteni juhtimisel kuussada ratsa- ja nelisada jalameest, peamiselt Virumaa aadlilipkonna mehed, rikkaliku voori ja kuuteistkümmne suurtükiga, kaks tuhat enam-vähem relvastatud talupoega peale selle. Üks ordu skriiba, kes Purtse alt taganemisest ise oli osa võtnud ja sealjuures taganejate hobustest talata saanud, käis oma muljutuste pärast doktor Friesneri juurest läbi ja tema neid üksikasju rääkiski. Ka Pall ajas selle tuimavõitu, kuid tõsise mehega mõne sõna juttu ja sai muuseas teada, et see oli Breemeni mees ja Paide Schmerteni-härra kirjutaja, Johann Renner nimi.

Nojah, orduväge polnud ju Purtse jõel kõik kokku

küll Issand teab kui ülemäära palju. Aga teispool jõge seisis venelasi — ei vähem ega rohkem kui nelisada meest. Ja orduvägi taganes, ilma et tema kuusteistkümmend suurtükki oleks teinud ühtainukest pauku!

Ja see kõik oli ainult vapustava sündmusteahela algus. Sest järgneva kolmekümne päevaga juhtus Liivimaal rohkem arusaamatuid asju, kui neid viimase kolmekümne aastaga oli juhtunud. 15. juunil kihutas härra von Segenhagen Rakvere leerist koos Christoph von Monninkhuseniga äkitselt Tallinna. Kuhu Monninkhusen läks, polnud teada, aga Segenhageni-noorhärri ilmus vahus hobusel doktor Friesneri majja ja palus teda nelja silma all: tunnistagu doktor, kui seda tarvis peaks tulema, et temal, Segenhagenil, olid Purtse taganemise eel ning ajal hirmsad sapikivivalud. Mis doktor Friesner talle selle peale ütles, seda ta Pallule ei jutustanud ja Pall polnud söandanud seda doktorilt ka küsida. Kuid Pallule tundus, et pärast komtuuriga toimunud nelja-silma-juttu kõmahtas doktori punaste roosidega laegas kaane kinnilangemisel senisest veelgi vaekamalt.

17. juunil tuli maapäev Tartusse kokku ja saatis Fürstenbergi pealekäimisel Taani Christianile abipalve. Doktor Friesner näppis selle peale oma kitsast musta habemekiilu ning tähendas: «Pole viga. Seda oli oodata. Ja ootame veel veidi.» Ning oodata ei tulnud mitte nädalatki: 23. juunil saatis ordumeister abipalve hertsog Johanile Turusse. Doktor Friesner laskis õhtulaua hõbedaga katta, lõi oma reinveinikarika Katharina ja Pallu omaga kokku, andis naisele Pallu silma all musi ja ütles: «Asi edeneb. Aga omavahel: ma pole siiski veel kindel, kui kiiresti kõik nüüd sünnib.» Ja selsamal nädalal langesid Virus kindlustatud punktid üksteise järel venelase kätte. Ja selsamal nädalal loovutas härra von Yxküll mõninga võitlemise järel venelasele vägeva Vastseliina lossi — pärast seda kui lossi oli piiskop Hermann teadmisel päris võitluseta katsutud venelase kätte mängida. Ja selsamal nädalal taganes Fürstenberg soodsast Kirumpää leerist ilma võitluseta ja vürst Suiski kuuekümmetuhandeline vägi liikus kagust ja lõunast takistamatult Tartu poole...

«Mis see on?» küsis doktor 13. juulil lõunalauas ja koputas *gaffel*iga vastu tinataldrikut, mis pidupäeva-hõbeda taas oli kappi tõrjunud. «Kas see on totrus? Või halvatus? Või reetmine?»

Ja kuna ta sealjuures asja ees, teist taga tungivalt üle laua Pallule otsa vaatas, ütles Pall:

«... Mis see's ikka on... Vanadus.»

«Kuidas nii? Segenhagen näiteks pole ju kolmeküm-metki täis.»

«Mitte tema. Või mõni teine. Ordu ülepea.»

«Soo... Hm... Kuidas te seda mõtlete?»

«Noh... niisugune asi nagu ordu — või riik või — see on nagu hobune. Või koer. Või — hunt. Saab vanaks ja enam ei tõuse. Lohistab jalgu järel ja losutab maas, pole tal au ega asja. Ainult õgima on ablas, kuni hing sees...»

«Ha-ha-ha-haa... Mnjaa. Teate, see on teil siiski rohkem sealt Aisopose poole pealt. — Aga mina arvan, et juhtum Purtse jõel pälvib täit tähelepanu. Mina arvan, et orduhärrade halvatus taga polnud seal midagi muud kui hirm —»

«Nojah — hirm neljasaja venelase ees!»

«Ei, mitte ainult. Selles asja nael ongi. Hirm nelja-saja venelase ja kahe tuhande talupoja ees. Me luge-sime koos seda kirja. Mäletate: moskvalased võidavad talupoegi hea enda poole. Ja sellest on ka mujalt teateid tulnud. Seda head ei pruugi ju kuigi palju olla, eks ole, et talupoegadele mõjuda. Aga kujutage ette, kui Segenhagen oleks andnud moskvalasele lahingu — ta on muidugi nolk, aga ikkagi mitte tola, ja tal võis olla tähelepanekuid, mida meie ei tea ja mida ta ei sõandanud panna ka sellesse kirja —, jah: kui ta oleks andnud lahingu ja tema kaks tuhat talupoega oleksid pööranud lahingu ajal otsad ümber...! Mis siis? Aga talupoegade üksused on kõigi ordu vägede juures.»

Pall oli vait. Tõtt öelda polnud tal talupojaüksuste löögijõusse erilist usku. Vähemalt mitte nende võitluses ordu vaenlaste vastu. Orduväge enese vastu — see võis ehk tõesti olla midagi muud...

«Balthasar, teie tunnete neid paremini kui keegi teine,

ütelge ausalt: eesti talupoeg valiks ju kas või venelase, kui see teeb ta rüütlite alt priiks? On ju nii?»

«Hm... Üks munk küsis mult aastapäevad tagasi umbes sedasama. Nii et ma olen selle üle mõelnud. Jaa: valiks küll. Miks mitte. Kui isegi pooled Narva kaubahärrad on Moskvaga mestis.»

«Talupoegadest saan ma aru, nemad on nagunii pooliti paganad,» ütles proua Katharina ja nuusutas talle hommikul Üksnurme valitseja poolt märja lapi sees saadetud roose, «aga Narva kaubahärradest on see hirmus —»

Doktor naeratas, heitis Pallule niisuguse pilgu, nagu tahaks ta ütelda: ärge pange pahaks — lapsejutt... ning küsis Katharinalt:

«Talupoegadel lubad sa talitada, nagu nad tulusa-maks arvavad, jah? Aga miks sa kaubahärradel ei luba?»

«Matthias... see tulusam — see pole ju alati —» Proua Katharina piklikud hallid silmad, mis sel juuli-päeval pisut rohekad paistsid, riivasid Pallu ja taker-dusid doktori muigest sillerdavaisse mustadesse silma-desse...

«Meie Kati mängib, et tal on inglitiivad! Ha-ha-haa! Kaubahärrad otsivad tulusamat, naised magusamat, ja ongi kõik.»

Katharina hämmeldus ja langetas pilgu lauale. Pal-lule paistis, nagu oleks ta sire kael pikkamööda õhe-tama hakanud, ja Pall tundis end temaga vaat et kaasa punastavat.

«Kati,» ütles doktor, «ära unusta: sa oled kaksküm-mend kuus aastat vana. Aga räägid, nagu oleksid sa kuusteist!»

Oi — tegelikult võis Katharina mitte ainult kuuteist-kümneaastase juttusid rääkida, vaid ka kuuteistkümne-aastase tegusid teha. Või olid just need pigem kahe-kümne kuuese omad...?

...Niisugused tembud nagu seekord veebruari lõpus... Koolipäev oli läbi ja poisid tulid väikestes

troppides mööda Munkade tänavat üles Vanale turule ja lagunesid seal kes kuhu. Aga kuus-seitse kvartaani-jõngermanni hakkas Piiskopimaja ees lumesõda pidama — pärast pikki pakaseid oli mahe poolsula ilm — ja kui Pall neist möödus ning Piiskopimaja värava poole sammus, lendas parastihke lumepall talle karmatsaki otse krae vahele. Ta pöördus täies primaaniväärikus ümber ja oleks mõne jõnglase krae pihku asinud, kui need lähemal oleksid olnud, kuid kohtas äkitselt proua Katharina tumma ja naerupurskel pilku. Proua tuli üle Vana turu koolipoiste vahelt läbi ja klopis oma peenikest kinnast vastu kasukahõlma lumest puhtaks. Võib-olla oli see too karude talveune lõppemise sula, mis Pallu edevaks tegi. Ta ootas, kuni proua ta juurde jõudis, ja küsis peaaegu tõredalt:

«Aga kui ma oleksin nüüd mõnel poisijõmmil kõrvad tuliseks teinud?»

«Eks ma oleksin siis oma kõrva ette keeranud!»

No mis sa mõistad selle peale kosta... Või nüüd sama, tunaeile, kui doktor kahel põhjusel härra Clodti poole kutsuti: tema tütre juurde neitsi maksalutikate pärast, aga sündikuse ja tema proua poole üheskoos peekrit klaretti rüüpama härra Gotthart Kettleri suure edu terviseks. Sest 9. juulil oli maapäev Valgas kokku tulnud ja Kettleri pooldajad olid seal kõik ordu lüüasaamised Fürstenbergi vastu välja mänginud ning Kettleri hea ja kurjaga ordumeistri koadjuutoriks, see tähendab kaasvalitsejaks ja väejuhiks ehk praegusel sõja ajal tegelikult uueks ordumeistriks valinud. Või öieti küll pressinud, nagu doktor Pallule ütles. Ja peale selle ütles ta veel: «Balthasar, ma olen Kettleri kohta vahepeal andmeid kogunud. See on üsna suurt mõõtu aferist. Ja praegu igatahes kindel poolakate poiss. Nii et tema tõus on meie Rootsi asjale niisuguseks hoobiks, et see meie hertsogit üpris väga peaks kannustama. Ainult... nojaa.»

Üldiselt oli doktor Friesner sel puhul kaunikesti sünges tujus. Pall sai sellest tema erilise lõbususe tõttu otsekohe aru. Aga sündikuse küllakutse võttis doktor särava naeratusega vastu, laskis proua Katharina kuldsete liiliatega roheline siidkleidi selga panna, andis

oma klaaside- ja riistadelaeka Pallu kätte ja käskis tal Clodti juures suu kinni ja silmad lahti hoida. Muide, Clodti-härra tosinast külalisest tema toredas Laia tänava majas oli isand Christoph von Monnkhusen vahest kõige silmatorkavam. See oli uhkest pruunist sametist ülikonnas vilgaste liigutustega umbes neljakümneaastane härra, päevitunud ja sitke isand, kellel oli nii suur, viltune ja õhuke nina, et Pallule tuli mõte: kui Issand härra Monnkhuseni oli savist valmis teinud, tõukas ta teda vist kogemata, ja kuna härra alles kuivamata oli ja kukkudes lõmmi oleks läinud, haaras Issand tal ehmatusega sealt kinni, kuhu käsi parajasti juhtus, ja litsuski ta nina niisuguseks, nagu see oli. Aga ümber ei kukkunud härra Monnkhusen ei seekord ega hiljem — oli tal kui palju tahes õlut, reinveini või klaretti sees. Ka kõhtu ei paistnud talle sellest kuigivõrd ette kasvavat. Ja mingi harituse hõng — mis teda küll nagu veelgi kõrgimaks tegi, vastupidi nii mõnelegi, kes haridusest nagu lahendamaks muutusid —, mingi harituse keeleteravuse ja ladina sententside hõng jäi talle ka siis külge, kui tema Nissi kiriku torn juba kenkesti kumendas. Võib-olla oli nii see hõng kui see kuma ta joomakarust ja piiskopist Kuressaare-venna järelpeegeldus. Pall tahtis juba imeks panema hakata, mis asjus Monnkhuseni-härra kui Taani leeri kõige kangem tugi täna siin tont-teab-mis-meelse Clodti-isanda juures poolakate Kettleri edu pühitseb, aga siis meenus talle, et doktor oli ju ka siin... Ja muuseas: kui rae- ja gildihärrad prouadega olid hilisööl rõõmsalt õhetades laiali läinud, tahtsid härrad Clodt ja Monnkhusen dokoriga (aga võib-olla ka vastupidi) veel tingimata partii tarokki mängida. Aga Monnkhusenil polnud prouat kaasas, proua Clodt käis haige tütre vahet ja Katharina ütles, et temal on igav ja uni kipub peale. Siis ütles doktor kaardilauast, et saatku Pall proua Katharina koju.

Kui nad kivimüüride jahedusest tänavale astusid, oli juulikuu öö nende ümber korraka ootamatult pime ja lämbe. Põud oli mitu nädalat ilmam muutust varunud ja nüüd seisis suveõine taevaskohuvraskes lillakashallis pilves. Pimedate akendega majaviilud müstasid põnses

hämaruses ja pärnade mustad võrad õuemüüride kohal lõhnasid just nagu palavikku.

Nad olid paarkümmend sammu mööda konarlikku munakivisillutist kõrvuti kõndinud — tänav oli südaööjärgsel tunnil täiesti tühi —, kui lääne poolt käis üle pilvede tinaste kõhualuste rohekas välkudelahvatus ja Katharina haardus ehmatuses Pallu käsivarde. Ning ta ehmatus polnud mäng: Pall tajus ta haardes mängitamatu hirmuvõbinat veel enne, kui ootamatult vali kõmin üle katuste veeres.

«Ärge kartke...»

«Ma ei kardagi.»

Katharina laskis Pallu käsivarrest lahti ja Pall tundis ühtlasi kergendust ja pettumust. Kõmin oli eemale veerenud ja vaibunud. Nende sammude kaja tuli mustadelt müüridelt tagasi ja sumbus äikeseaegses õhus nagu vees.

«Aga teie pelgate mind,» ütles Katharina.

Pall oli vait ja tundis kurgus hirmu- ning rõõmukänkari ühtlasi, sest ta mõistis, et Katharina suunas teda jutuga keelatud ja tundmatusse hea ja kurja tundmise tihnikusse. Ta neelas känkari alla ja küsis üllatavalt asjalikul häälel:

«Mina — teid? Miks —?»

«Sest ma pelgan ennast ise ka.»

«Mispärast siis...?»

Paus.

«Balthasar, kui palju te täna veini jõite?»

«... Poole peekrit.»

«Ainult...? Mina ka...»

Paus.

Nüüd, nüüd, nüüd — peaks talle midagi ütlema. Peaks olema talle pisutki toeks — ei, temal pole tõesti seda vaja — peaks siiski tõukama teda kuidagi takka. — Oh ei, oh ei, oh ei, peaks kiiresti rääkima midagi kõrvalist, midagi taipamatut. — Hilja (kui hea!).

«Balthasar... ma tahaksin rohkem joonud olla.»

«Miks...?»

«... Et teile... rääkida —»

Nüüd, nüüd, nüüd — ütelda talle: Aga paraku pole

kumbki meist rohkem joonud. — Ütelda talle: Aga rääkimine on hõbe ja vaikimine kuld — mitte ometi küsida niimoodi uudishimupinevusest kähedalt:

«Rääkida mulle — mida?»

Nad on Suure Gildi kõrgeist pimedast akendest mööda tulnud ja astuvad pikast kangialusest väikesele platsile Gildimaja ees.

«... Balthasar, teie pole ju ial ära nõiutud olnud, ega?»

«Ha-ha-ha-haa! Mina — ei. Tõesti mitte.»

«Ma tean, Balthasar. Aga ärge öelge seda nii, nagu polekski äranõidumisi olemas!»

«Muidugi on äranõidumised olemas. Ainult...»

Ainult nendega on nõnda, et meiega, praegu, siin neld ju ei juhtu. Isegi kui siin kuskil nõidu peaks leiduma... Isegi kui hundid meie tee äärde juhtuksid, ei karga nad ju meile kõrri... Isegi kui see sõda... Aga seda ei saa Katharinale praegu seletada.

«Jaa, Balthasar. Hirmsaid äranõidumisi on olemas.» Katharina jääb pimedas Gildihoone etiku nurgale seisma. Ta on sealjuures Pallust sammu mööda astunud ja pöördub nüüd tema ette. Ta silmad on poolpimedas süsimustad ja ta muidu nii mahekoduses hääles naksatab miski nagu söele põlenud oks:

«Balthasar, mina olen ära nõiutud.»

«Teie? Sooo...»

Pall näeb pimeduses Katharina suuri ehmatusmusti silmi ja niiskelt mustavat suud, millest ta nii hästi teab, kui punane see on, ja siidkleidi aimatavate liiliate all ta rindade kumerusi, mis on ilmsesti ohtramad, kui üldse arvata võib, ja mille ohtrus ärritab Pallu maa-polsi-meeli. Kuid Ovidiuse-austajal temas on Katharinast natuke kahju (või mõtleb ta selle kahjutunde enesele viimaseks päästekõrreks välja?), natuke kahju, et kõik pöördub nii — võiks isegi ütelda profaanseks: üks vaene äranõiutud proua ja suur nõid Balthasar... eeh...

«Kas... proua tahab ütelda, et mina...?»

«Issand Jumal — ei.»

Katharina seisab otse ta ees. Katharina kuumad käed libisevad üle ta kohmetult allavaatava näo — see on

ühtlasi järelekatsumine ja paitus ja vannutamine
«Issand Jumal — ei! Mitte teie! Teie olete hea, nii hea, nii hea!»

«Kes siis...? Kuidas siis...?»

«Oh taevane Jumal — ma ei saa seda ütelda! Kui mul veinijulgustki ihus oleks... Aga mitte teie, mitte teie...»

Katharina istub Pallu kõrval etiku kivipingil ja nutab. Pingi vana paas on päevaleitsetest alles soe ja Katharina on tulikuum, ei tea, kas päevast või nõidusest, ja ta pisut sassiläinud juuksed on Pallu õlal ja lõhnavad nagu meeletu nelgipeenar. Mööda pilveliudade tina-põhju kätsatab fosforikarva välkudevihk ja Katharina võppub Pallule ligemale. Kõue koletud tunnid veerevad kohemaid kõminäl üle Pühavaimu katuse. Katharina on Pallule ligi-ligi ja vabiseb. Kõmina järel valitseb hinge-mattev vaikus ja Pall kuuleb, kuidas ta labida- ja kirve-varrest ning Kalamaja vikatilööst kare kämmal libiseb tasase raginaga üle Katharina seeliku siidi, kui ta tõmbab Katharina põlved enese vastu. Siis tõstab Katharina pisaraist märja näo ja lööb pisaraist kiiskavad silmad lahti ja Pall suudleb teda ja tema suudleb Pallu ja pilvede lillakad tinakaunid hakkavad ümber Pühavaimu torni tiirlema ja Pall mõtleb: Kui Issanda välkmeid praegu maha ei löö, siis on see naine tõesti äranõiutud ingel! Ja Pall tunneb, kuidas ta voorusepaadi viimane plank ta jalge alt ära vajub — see, mille peale on põletatud doktori viimased sõnad, äsja kui nad Katharinaga Clodti juurest väljusid, Pallu kogematakuuldes, sündikusele öelnud: «*Tema on tipp-topp poiss.*» Aga siis hakkab Issandal neist kahest patusest ometi hale — põrgutule pärast, kuhu nad end heita tahavad — ja ta lükkab küünarnukiga pilvekaunid Gildimaja-esise kohal uurakile ja läbi lämbe hämara pladiseb jahe vihm neile kaela...

Pall tuli tunaeilsest ööst tänasesse lõunaaega tagasi. Ta vaatas oma hõbetaldrikult üles ja Katharinast mööda ning ütles doktorile:

«Ma pean nüüd minema.»

«Jaa,» oli doktor sedamaid nõus, «muidugi. Vaadake

see meie kaaperlaevastik üle ja jutustage mulle, kuidas ta on. Ma saaksin seda ju ka ise teada. Aga teie läbi aratab see vähem tähelepanu. Ja see laevastik pakub hertsogile üpris suurt huvi.»

«...Aga veider ikkagi,» ütles Pall, «et Tallinna laevad lähevad nüüd Lüübeki omadele krae kallale... Tütarlinna laevad emalinna laevadele... selle asemel, et... Hm.»

«Teate: kuidas siisuguste ajalooliste perekonnasuhetega tegelikult on, see on alati segane. Mulle on siin ka räägitud, et Tallinn pole üldse mingi Lüübeki või Breemeni tütar — ega ka mitte taanlaste rajatud —, vaid on vana mittedakslaste linn. Aga tont seda teab. Muuseas: teie võiksite seda ju koguni teadagi. Kuid eeldame, et ta on Lüübeki tütar. Ütelge, mis peab tütar tegema, kui ema muudkui läkitab oma laevu Narva moskvalase juurde ja müüb moskvalasele hea kulla eest sedasama rauda ja tina ja püssirohtu, millega moskvalane tütrele varsti kosja tuleb? Nüüd, kus Toolse ka juba Iivani käes on, pole see võib-olla enam kuigi kaugel. Jaa: mis peab tütar siisuguse emaga tegema? Muidugi, ma saan aru: äri on äri. Aga laevade kaaperdamine on ka äri, eks ole. Ja kahekordne äri: esiteks — Iivan mandist ilma jätta, ja teiseks — mant ise ära lakkuda. Ega siis meie Schmedemannid ja Bolemannid ja Hochgreved ja teised muidu poleks Fürstenbergilt kaaperkirjasid luninud! Ja egas nad nüüd muidu oma kallist raha neisse laevadesse ei taoks!»

«Aga miks see hertsogit nii väga huvitab?»

«Sest Bartholt Buschmanni laevnikud on lobisenud, et kui Lüübeki laevad nüüd nende hirmul hakkavad ringiga mööda Soome rannavesi Narva sõitma, siis ei kavatse nemad risti ette lüüa, vaid kaaperdavad nad kas või Viiburi suurtükkide suu eest ära. Ja vana Gustav kardab, et kui siisugused lood juhtuma hakkavad, võib see moskvalase Rootsi vastu hirmsasti üles ärritada.»

Ja lõppude lõpuks — mis seegi siis õieti ära oleks? mõtles Pall sadama poole kõmpides. Uus sõda Rootsi ja Vene vahel (alles mullu see viimane neil lõppeski) — see oleks ju ikkagi hoopis loomulik asi kui Tallinna

ja Lüübeki laevade omavahelised võitlused. Kui nii segiläinud maailmas nagu praegune üldse veel midagi loomulikuks saab nimetada...

Lillakas meri kiiskas tulises päikesevalus ja Viimsi ning Salmesaare kohal oli hallikas kuumusehüüde nagu kerge püssirohusuits. Ning alles siis, kui Pall juba Roosiaia läbi oli kõndinud ja selle madalast merepoolsest müürist tahtis üle ronima hakata, märkas ta, et ta vanal koolijõmmide moel oma sadamateed oli õgvendanud. Ta seisatas madalal bastionitaolisel künkal keset lõhnavaid kusalpuupõõsaid, toetas küünarnukid müürile ja heitis pilgu üle sadama.

Veepiirini oli siit sada sammu. Ja sealtsamast kivi-prügitisega kaldaplatsilt sirutas enese Pirita kloostri kõrge ja helepunase katuse suunas lahele Tallinna reederite uhkus — nende saja viiekümne sülla pikkune munakivist ja palkidest pollvärk. Selle kõrgele väliservale oli hiljuti võrdsete vahemaade taha ehitatud kümmekond paadikuuritaolist laudubrikut, ja Pall teadis: igas ubrikus lesis nüüd rautatud pakkudest alusel merele rihitud suurtükk. Pollvärgi siseservas seisis jämedail, madala vee aegu roheliseks tõmbunud palkjalgadel päratu pikk sadamasild ja keset pollvärgiga lahest eraldatud sadamat kerkis müürepidi otse merest neljakorruseline sakilise katusrõdurinnatisega valve torn.

Sadamasillas seisis kümmekond laeva ja nende arvu järgi oleks võinud arvata, et Tallinna merekaubanduse head ajad polnudki veel päriselt möödas. Aga Pall teadis, et eraldi pollvärgi kaugema otsa juures seisvaid laevadel polnud, vähemalt praegu, kaubandusega tege mist: kaaperdamine oli ju hoopis vähem merekaubandus kui mererööv — küll maaisanda poolt heakskiidetud rööv, kuid ikkagi... Nojah, aga mis niisugune *ikkagi* tähendab...? Kui süllogism selle *ikkagi* peale üles ehitada, siis tuleks näiteks välja, et meister Brun, kes foogtikohtu otsuseid täites on oma ametiaja sees vähemalt sada inimest mõõga ja köiega Issanda juurde saatnud — meister Brun, jah, oleks selle *ikkagi* järgi sajakordne mõrtsukas... Ja sõjapealikud, marssalid, hertsogid, kuningad, landsknehtidest rääkimata... kõik

nad oleksid ikkagi... Moosesest Evangeeliumini ikkagi... aina hullemini ikkagi, sest Mooses ütles ainult: Sina ei pea mitte tapma, aga Jeesus ütleb: Sina pead pahema põse ette pöörama, kui nad sind parema peale löövad. Jaa. Aga kõik Vana Testamendi Issandast käitunud sõdimised ja kõik uue aja õnnistatud ja neetud tapatalgud — mis need on? Kuristik sõnade ja tegude vahel, kuristik sõnades ja tegudes... Või kostab seal kuskil sügaval kuristiku põhjas mõõgatärina ja müdina ja higinaisu ja vereleha ja ähkimise sees ometi üks hää, mis loeb tõe ja vale ja hea ja kurja meie sisemises teadmises lahku... see imelik hää, millest Melanchthon pidi kirjutanud olema, ja mida igaüks kuulda võivat, kes tõesti hoolega kuulama jääb...? — Nojah, kena. Targutada võib. Aga lõpuni targutada on mõttetu. Inimliku aru jaoks on loogiline mõtlemine seesama, mis tema ihu jaoks mõõgavõitlus (Pall oli seda viimasel ajal mõnede noorte mustpeadega nende vennaskonnahoone keldris proovinud), ja see oli ilmsesti kasulik asi — teatud piirini harjutada. Aga mitte lõpuni minna. Sest lõpuni minna tähendas tappa või saada tapetud.

Pall hüppas üle müüri, ronis pollvärgile suunduvale kiviteele, läks mööda pollvärki kolmest-neljast tühjaks lossitud Rostocki või Wismari laevast mööda, kõndis paarsada sammu sadamasilla kõmavail plankudel, mille pragudest helkis pruun lainelokse, hingas soolvee, kalarapete, tõrva ja kanepi erutavaid lõhnu, hoo bas enese üle mõnede kõite, mis kaaperdajate madalapardalisi bojerteid pollaripalkide küljes pidasid, ja jõudis kapten Bartholt Buschmanni kahekorvilise «Minerva» kõrge ahtrini. Aga toredad malelauaruudulised ahtriaknad olid kaugelt liiga kõrgel, et Pall neist sisse vaatama oleks ulatanud. Ja vaevalt ta oma otsitavat nende uhkete akende tagant oleks leidnudki. Ta läks mööda parrast edasi, leidis sillale rippuva nööri redeli ja oli silmapilgu pärast tekil.

Vahipidamist ei võetud kaaperlaevadel vähemalt kodusadamas vilbimise aegu väga rangelt. Sest läks tükike aega, enne kui vahimees kõrgelt tagasillalt Pallu tähele pani ja paigale hõikas:

«Seis seal! Mis vaja?»

«Kas marsenklemer on laevas?»

«Mis siis?»

«Sõber tuli vaatama.»

Tekipoiss loivas küsitut otsima ja Pall silmitses alust. «Minerva» oli tavaline kahemastiline kaubalaev, oma viisteist sülda pikk ja vähemalt viiskümmend aastat vana, aga ikkagi juba kantepidi kokkulastud plankudest ja selle tõttu siledate parrastega, nagu uuemaaegsed karavellid käisid. Madala keskteki kummassegi pardasse oli värskelt neli ruutjat auku raiutud ja iga augu taga oli tekil hüppevalmis paras kassi- või falkoneti-volakas. Kuidagimoodi, ilma raadi otseselt asjasse segamata, oli härra Blasius Hochgreve need vanad pronksloomad linna suurtükiõuest oma laeva tarvis välja kaubelnud.

«Näe — tere, jumalime.»

Marsenklemer Märten Bergkam astus paljajalu, madruse tumesinistes puldanpükstes ja omaenese pruuniks parkunud ihunahas Pallu juurde. Ta valged turris juuksed olid otsaest helepunase lapiga veel turrimale seotud ja ta vasaku oimu kohal oli helepunasel lapil tumepunane laik.

«Noh, kus siis tulevased tudioosused on olnud ka vahepeal?»

«Kus sa ise oled olnud?»

«Meie käisime siin juba raasuke — naksioonis. Nagu papa Buschmann ütleb.»

«Käisite merd kuulamas?»

«Ei, ikka päris röövi peal väljas.»

«Tsss! Vaata, kui mõni ülemus kuuleb, et sa tema antvärki rööviks nimetad —»

«Sitta nad kuulevad. Aga tule, lähme minu töökoha peale, sealt on paras kõrge alla sülitada.»

Märten vupsas imekergesti kõrgele reelinguservale ja sibas sealt esimasti köisredelit pidi üles. Pall oli alles redeli alumistel pulkadel, kui Märten lükkas end läbi ava mastikorvi põrandas ja oligi korvi kadunud. Kui Pall asjast aru sai, oli temagi viuhiti redelist ülal, ainult luugist korvi pääsema oli ta natuke aeglasem. Siis istusid nad kõrgel peenikestest varbadest ja viits-

test punutises kõrvuti lauastükist istmel, seljad vastu viimpliga tengi, ühed paljad ja ühed nahktossudes jalad kajakaist lubjatud saalingul, ja vaatasid alla ning teineteisele otsa.

Pallu südametunnistus oli Märteni suhtes üldse oma-jagu must. Esiteks selle talvise ja ikka veel klaarimata pahaseks-saamise pärast tolle kasepuust näo ärapiit-mise asjas. Ja teiseks sellepärast, mispärast Pall nüüd oleti oli tulnudki. Ei, ta ei taha, et Märten talle pimesi jutustaks, kuidas kaaperlaevadel elatakse ja kus need laevad käivad ning veel käia kavatsesid. Märten peab teadma, milleks see Pallu huvitab. Kui Pall sadama poole kõndis, oli ta arvanud, et laseb Märtenil lihtsalt pajatada. Aga nüüd Märteni paljaid tõrvaseid varbaid vaadates otsustas ta äkki, et räägib oma huvi põhjuse Märtenile ära. Kuid enne kui ta suu lahti sai, küsis Märten:

«Noh, kas doktor tahab teada, mis meie laevastik teeb?»

Pärast üllatuspausi ütles Pall issanda rahulikult — sest mis muud jäi tal teha:

«Tahab neh.»

«Ma räägin sulle siis ära. Niipalju kui ma tean. Aga ega ma temale küll ei räägiks.»

«Miks siis temale mitte?»

«Larhv ei istu.»

Ja siis jutustas Märten Pallule kaaperlaevastiku asjust paremini, kui ükski kaubahärra doktorile oleks jutustanud. Et see nelja suurtükiga bojert on Benedictus Bocki ja see samasugune selle ja too parklaev tolle oma. Ja et neil on nii ja nii palju suurtükke peal. Ja et eile vahetasid nad Prangli taga ühe Lüübeki omaga mõned kuulid (sel puhul see puukild mastist Märtenile vastu vahtimist lendaski, nii et oim veel natuke veritseb). Ja homme tahavad nad, kõik seitse laeva, välja sõita ja Suursaarest põhja pool valvesse jääda, sest sealtkaudu olevat Lüübeki omad nüüd peamiselt käima hakanud. Ja moskvalase omad ka. (Sa kujuta ette, temal on ka juba mõned alused pur-jede all!)

«Ja kuidas see elamine siin laevas muidu ka on...?»

«Nagu laevas ikka. Kõik korrapunktid loeti ilusti ette, enne kui munsterrolli kirja pandi: ülemuste sõna kuulata, muidu puuakse üles, leiva ja söögi ja joogi kohta lõuad pidada, muidu puuakse üles, truusti vahis olla, kes vahis peab olema, muidu puuakse üles. Ja saagist, mida Jumal rohkesti andku, mitte kröömigi enesele jätta, muidu puuakse üles.»

«See on ju armas küll...»

«Nagu laevades ikka. Ja kes käest või jalast ilma jääb, sellele laseb härra Hochgreve uue käe või jala külge kasvatada. Aga kel uut külge ei kasva, see peab tema arvel oma õndsa surmani sepikut ja silku saama nii palju kui süda himustab.»

Mis puutus kaäperlaevade kaugemaisse plaanidesse, siis nendest ei võinud marsenklemer muidugi palju teada.

«Aga kuule, Buschmanni-papa pani ju oma Kaspari siia omaenese laeva butteleriks. Ja Kaspar oli ometi sinu koolivend. Mine aja temaga juttu. Ta on pardal. Ja pakub sulle õlut ka.»

Selle jutu ajal kostis alt hõikeid ja ohootamist ning sadamasillalt käsklusi ja pollvärgi otsa juurest läks sadamavalve paat mõlade kolisedes liikvele. Pall ja Märten vaatasid üle mastikorvi serva ja nägid pikkade siniste Rootsi vimplitega karavelli, mis täite purjedega Suur-Paljassaare tagant välja tuli ja kiiresti sadamale lähenes. Ja kui Pall istus juba all väikeses kambüüsi ja toidulao vahele kiilutud konkus Kaspar Buschmanni koikul ja Kaspar noorte vurrude välkudes talle oma kahenädalasi mereseiklusi jutustas ja laudseina taga teise kannu õlut täis laskis, nägi Pall läbi lõhkise põisruuduga neljakandilise akna: pollvärgi taha merele jäänud karavellilt oli suur paat vette lastud ja kaheksa sõudjat tõid selle päris «Minerva» parda alt läbi. Paadi võõris seisis kolm meest, kellest kaks olid ilmsesti teenijad, aga keskmine oma sametbareti, peenelt pügatud valkja habeme ja sametkuuele heidetud lühikese keebiga oli kindlasti tähtis kaubasaks. See oli seda ilmsem, et esimese paadi taga sõudis kaheksa meest veel teist paati, milles suitseidpidi kokkuseotult seisis kolm hobust: kaks lihtsate sadulatega kõrbi ja üks toreda

karranaastulise sadulaga raudjas, oma kaaslastest veel silmatorkavamalt erinev kui ta isand esimeses paadis oma teenreist. Siis tõstis isand paadis pilgu ringi vaadates üles, nagu oleks ta tundnud, et teda silmitsetakse. Pallu nägu ühe laevaakna kärisenud põisruudus ta muidugi ei tabanud. Aga Pall tundis tema oma eksimatult ära ja oleks teda üllatusest peaaegu et hõiganud. Sest saabuja polnud keegi muu kui härra Henrik Claesson Horn Turu linnast, hertsog Johani nõunik ja Soomemaa tegelik valitseja.

Paadid sõitsid sadamasilla lähedal otse kruusarihvale välja. Teisest lükati laudluuk maha ja hobused viidi seda kaudu kaldale. Härra Horn oma kahe saatjaga oli juba seal. Kõik kolm istusid sadulasse ja kapisid linna poole minema.

Pall tahtis esimese hooga koolivenna sinnapaika jätta ja linna kupatada. Sest härra Horni ootamatu saabumise ja doktorimaja vahel olid kindlasti mingid teada-saamisväärsed niidid. Aga siis meenus talle, et tal Kaspariga asjalik jutt alles asjalikku lõpuleviimist ootas, ning ta istus taas Kaspari koikule. Ei, Kaspari ees teda avameelsusevajadus ei vaevanud. Üleolekumõnuga (mis võib-olla polnudki päriselt kadedusprii) vedas ta kaptenipoja taas viimaste nädalate juhtumusi pajatama, ja sealt polnud raske oodatavate seikluste juurde jõuda. Tõesti, härra Sum polnud Kasparit asjata ökva *tertia*'sse tagasi läkitanud. Sest Kaspar ei saanud iial selgeks, kes tulid enne, kas kreeklased või roomlased. Aga härra Sum oli veendunud, et vähemalt niisugust asja peab suurkooli primaan ikkagi teadma. «Minerva» buttelerilt seda ei nõutud, ja nii oli Kasparist papa laeva moonajagaja saanudki:

«Kas tead, amet missugune! Võib päev otsa õllekanus vuntsi leotada. Ainult rohkem maha läigitada ei tohi mina ka, kui tallaga kinni saab katta. Muidu on — färding vaestele, plaks! Aga kui me nüüd päriselt naksiooni läheme, siis hakkab, tead, s a a k jooksuma... Einoh —»

«Tahate mere täitsa lukku keerata?»

«Raudselt!»

«Eks ta sealt Soome poolt servast jääb ju ikka lahti...?»

«Kas tead, sa ära seda Raekoja kella külge pane! tunaeile õhtul olid kõik meie kaptenid Schmedemanni «Skylla» peal koos. Minu vanamees on neil, noh — admiraliks. Khm. Ja seal otsustati teha nii, nagu tema soovitas: kõik Narva-sõitjad, kellele hammas vähegi peale hakkab, kaaperdatakse ära. Ükspuha, missugustes vetes nad sõidavad. Sõitku või ratastel mööda Soome randa. Nagu vanamees ütles!»

Loojangu punane kuma oli veel kõrgel Kakumäe poolsaare kohal, kui Pall sadamast tulema tuli. Ja kui ta poolefärdingise jootraha eest Suurest Rannavärvast linna sisse sai ning Piiskopimaja poole ruttas, sirutasid majad alt tänavate pruunikast hämarusest nagu hallid kohlakad linnud oma viilude verkjaid nokki verkjavöödilisse taevasse.

Piiskopimaja aknad olid alles valged ja vapustavad uudised algasid poolel Frolinkite trepil. Muidu nii aeglasevõitu Meus küsis õhtulauast herneleeme juurest enne, kui Pall ukse enda järel kinni sai:

«Oled kuulnud?»

«Mida?»

«Šuiski on Tartu ümber piiranud ja pommitab linna.»

«Aga meil omal on hoopis suurem pomm majas!» ütles Annika ja koobitses lühidavarrelise tinalusikaga kausist suppi, sellal kui Meuse lusikas murelikult ja küsivalt kausi kohal õhus seisis.

Meuse teade ei sisaldanud õieti midagi ootamatut. Sest Šuiski hiiglasuur vägi (nüüd räägiti juba kaheksakümnest tuhandest mehest) oli nädalapäevad mööda kaitsetuks halvatud stifti põhja poole liikunud. Kuid ikkagi pani Tartu piiramine Pallu silmapilguks tummalt neelutama. Nagu oleks taas tükk pinda ta jalge alt varisenud. Nagu oleks ta taas vaksa jao neeldunud mingisse päästmatusse liiva. Nagu oleks talle öeldud, et sugulasel, kelle halvenevast tõvest ta iga päev teadis ja mööda püüdis mõelda, on alanud *agoonia*, mis

vanadel kreeklastel heitlust tähendas, aga mille all tohtrid, kes tundsid asja, surmaheitlust mõtlesid. Sest doktori andmeil olid ju piiskop Hermann ja ta nõunikud arvamisel, et mida hõlpsamalt Tartu moskvalase kätte langeb, seda tervema naha ja kukruga nad ise ja kõik nende toomhärрад pääsevad.

«Ja mis meil siis omal majas on?» küsis Pall.

«Noh, suur Soomemaa ise- või asevalitseja istub doktori juures õhtulauas. Aga pidi teine sisikonna poolest kangesti haige olema. Ja meie doktor üle mitme maa nii kuulus, et ennast tohterdama olevat see isand siia tulnudki.»

«...Aaa... ma tean.»

«Juba tead! Hm. Sina tead ka kõik. Aga seda sa ikka veel ei tea, et doktor laskis Johannil apteegist terve märsitäie rohtusid tuua ja käskis sind ruttu alla tulla, kui sa koju tuled.»

Õhtulaud oli suurtoas veel ohtrasti kaetud, aga õhtu-ööök oli juba lõpetatud ja härra Horn istus doktori kirjutustoas ning ta tervis oli vähemalt ta ettevõtliku ilme järgi otsustades küll kõige paremas korras. Üks ta teenijaist seisis doktori puldi juures ja kirjutas midagi, aga teine, nähtavasti ta ihuteener, tiris tal parajasti saapaid jalast.

«Ahaa — seda noormeest ma mäletan,» ütles härra Horn oma mäluga rahul olles, kui Pall koputuse ja doktori hõike peale sisse astus ja kummardas.

Pallul oleks muidugi ainusünnis olnud viisakalt vaikida. Aga Horni-härra «ahaa» tõukas teda tagant ja Horni-härra pisut naljakas olukord, üks saabas jalas, teine jalast ära, ergutas ta jõmpsikajulgust, ning Horni-härra päevitunud ja üliterve nägu ruuge kippari-habeme raamis sisendas talle lõbus-häbematu mõtte, et *Kulla onu, sa oled mul ju nii-ütelda pihus...* Ta lausus:

«Ja lähebki täide, mis härra mulle Turus viimatiseks ütles.»

«Mis ma ütlesin?»

«Et me, kui Jumal annab, ehk veel kohtume,» ta pidas tillukese pausi — «hertsogi huvides.»

«Nimelt, nimelt, nimelt,» ütles doktor kiiresti. «Balthasar, minge nüüd teie ka veel Dycki juurde ja tooge

meile, ütleme, pool kvarti mitridaatsiumi ja ütelge seal, et ka see on härra Hornile, kes end Turu linnast minu juurde ravima sõitis. Tähendab: te ei pruugi seda lalal häälel kuulutada. Aga me ei tee sellest ka saladust. Sest miks peaksime meie oma kuulsuse maha salgama. Eka ole: me ei tõsta küünalt otsaette, aga me ei hakka seda ka vaka alla panema.»

Kui Pall kirjutustoa kummardusega lahkus, tuli doktor talle järele ja küsis:

«Mis te kaaperlaevadest kuulsite?» — Ja sealsamas trepil rääkis Pall talle Kaspar Buschmanni viimase uudise ära, ja sealsamas trepil sai ta doktorilt kaks Marburgi-nädalat juurde (sest ta oli välja rehkendanud, et umbes märgaga nädalas pidi seal vististi läbi saama). Aga kui ta apteegist mitridaatsiumiga tagasi jõudis, pani doktor põletatud savinapa, millesse Dyck kalli püdeliku asetanud, tagasikätt puldinurgale ja ütles aknast pimedusse vaadates:

«Aga nüüd, Balthasar, pange küünal nii vaka alla kui saate. Klaar? Ja viige need kaks kirja ära. Mida märkamatumalt see sünnib, seda parem. See on härra Beelholtile ja see on härra Hans Holsteinile.» Ta lisas härra Horni poole, kellel nüüd peened püstinälgid karvased tuhvliid jalas olid: «Beelholt on hertsogi truu teener, keda te tunnete. Tema on meie side Tallinna raega. Ja Holstein on meie Suure Gildi esimees.»

Pall läks kirjadega teele läbi unne raugenud linna, mille prügilademetele öised kassid rohelisi silmi välgu-tasid ja mille väravatornides vahimehed vähem norskasid ja rohkem hellebardidega kolistasid kui seni, sest linna landsknehti-lipkondadele oli erilise valveloleku käsk välja antud. Ning kui asja natuke ümar-dada, võib öelda, et maale saabunud saatuslike sünd-muste tagapõhjal algasid nende kirjade viimise üles-andest Pallu senise elu kõige imelikumad nädalad. See, mida talvel oli kardetud, kuid mis Jumala abiga tule-mata jäi, oli nüüd käes: Tartu rabedad punahallid raud-ja telliskivimüürid tolmasid Suiski suurtükkide tules. Kaheksakümmend tuhat meest piiras linna. Kakssada meest kaitses seda, aga vähemalt kaks tuhat oleks neid hõlpsasti olla võinud — kui seda õigel ajal oleks tahe-

tud. Äraaetud hobustel, seotud peade ja tahmunud tur-vistega saabus põgenikke ja sõnumetoojaid Tartu ümbruse mõisadest. Ja Tallinna umbne ärevus kasvas. Kemmerei-ametimehed käisid majast majja raha kogu-mas kindlustustööde tarvis ja linnast värvatud korde-tööliste salgad ehtasid ööd ja päevad Viru värava ette rondeeli. Ning keset kõike seda palavikku istus Piis-kopimajas härra Horn ja ravis oma põrna. Apteeker Dyck müüs doktorile aina uusi kimpusid eefeu- ning alraunilehti ja ikka jälle imerohtu mitridaatsiumi ning õhtuti viis Pall raehärradele ja Suure ja Kanuti ja Olevi Gildi eestseisjatele uusi kirju ning mitmed neist härradest käisid hilisõhtuil mitmesuguste hädadega doktori pool. Ja üle kõige selle palaviku hõljus äranõiu-tud Katharina nelgipeenrahõng.

Kui 20-ndal juulil teatavaks sai, et Tartu on langed-nud, ütles doktor kergendusega: «Noh, see peaks ka kõige vintskemad nahad pehmeks tegema!»

Kuid ikka veel ei võtnud raad ega gildid vedu. Ikka veel tõrkusid nad härra Horni kaudu palumast, et hertsog Johan nad armulikult (ja muidugi mõista ordumeistri huvides!) oma võimu ja kaitse alla võtaks...

«See on meie kalli sõbra Monnkhuseni töö,» ütles doktor, «ja meie veel kallim sõber Clodt on temaga aru-saamatul kombel kampa löönud. Huvitav, kui palju Christian neile nende intriigi eest maksab. Muide, neid tahetakse varsti kui linna saadikuid Christiani juurde saata ja Clodt saab arvatavasti volituse häda korral linna Taani alla pakkuda. Nii et te mõistate: meil tuleb tingimata enne otsustav edu kätte saada...»

Kuid otsustava edu asemel tabas doktori asja pea-aegu et otsustav kaotus. 25-nda juuli hommikul levis linnas hoopiski imelik teade: sellesama 25-nda koidu ajal oli ordukomtuur Franz von Segenhagen, hüüd-nimega Kuldnokk, Toompea lossi väravad lahti teinud ja Saaremaa piiskopi vend ja stiftifoogt Christoph von Monnkhusen oli oma landsknehti-lipkonna eesotsas lossi sisse marssinud. Aga lõuna aegu teadis kogu linn: kohe pärast lossi äravõtmist ratsutasid Monnkhuseni heeroldid pasunaid puhudes Toompealt alla ja tõid Tal-

linna raele Monnikhuseni kirja. Varahommikusell ohmused raehärrad lugesid seda ja ehmusid hetkega virgeks, kuid ei saanud ikkagi päriselt aru, kas see oli uni või tõsi või palavik: härra Monnikhusen teatas, et ta on kuulutanud enese Taani kuninga asevalitsejaka Eestimaal...

Ja üle kõige selle palaviku — äranõiutud Katharina pöörane nelgipeenrahõng... Katharina, tuttavlike, rõõmsate, appihüüdvate mõistmatute silmadega Katharina mamsel Magdalenaga üle majaesise turu kõndimas, et härra Horni jaoks haigele sobivat toitu osta (porgandeid ja värsket kapsast, jumala pärast mitte kaalikaid! Kõik juurviljamüüjad teadsid, et härra Horn ei tohi kaalikaid süüa) — Katharina majauksel — Katharina treppidel — Katharina lõunalauas härra Hornile õunasima kallamas, sest veini härra Horn ei pruukinud, ja Pall ei saanudki selgusele, kas ka see oli komet või mitte...

Kuuenda augusti õhtul («Ha-ha-haa: nagu kavatsesin ma kirjutada omaenese tegude kroonikat!») astus Pall välja Piiskopimaja hoovi. Ta oli üleval äsja ära rääkinud, et turul käinud maameeste teateil olevat moskvalase väesalku varsti Tallinna alla oodata. Ning ta oli silmanud Katharinat Friesnerite magamistoa lävel, kus proua järele käis vaatamas, kas Magdalena on baldahhiinvoodi küllalt pehmesti üles teinud. Sest nimelt seal magas härra Horn oma diplomaatiliste pingutuste väsimust välja.

Õhtu oli pime ja umbne. Ning Pall tundis äkitselt (sellest tundest ta õieti õue oli tulnudki), et tal pole kuskile minna. Frolinkeid polnud kodus: Meus oli kutsutud surija juurde ja Annika oli tõtanud vastsündinut vaatama. Isa oli läinud Narvast kevadel Tallinna pagenud Krumhuseni-härra kraamiga Riia-voori — kui Jumal annab, saab ehk veel tervelt tagasi. Ja Märten oli kadunud kui vits vette: räägiti, et hertsogi laevad olid «Minerva» ja veel ühe kaapri Soome rannas kinni pidanud ja mehed koguni vangis...

«... Imelik, et ma sel uskumata segasel ajal nii vähe olen Issanda peale mõtelnud...»

Pall läks taldadega kivist jalgrada kombates kit-

sasse tagumisse hoovikurmu, paotas palvekabeli ukse, sirutas käed välja, puudutas paekivist ingli külmi seelikuvolt ja istus ingli ning seina vahele kottpimedasse nurka. Kuskil kloostri pool hakkas koer kimedalt ulguma ja jäi äkitselt vait. Kuskil Seegi eeslinna või Ülemiste taga kõmises kauge kõu.

«... Issand, mis on sul selle maa ja tema inimestega mõttes? Kas hoiad Sa oma kätt selle Monnikhuseni tembu peal, millest räägitakse, et Taani kuningas ise sellest veel ei teadvatki...? Või tahad Sa meid tõesti moskvalase omaks anda? Ja Rootsi asja siin nii või teisiti eimiskiks teha... kuigi see õmeti maarahva jaoks näikse kõige mõistlikum valik olevat ja mina seda just sellepärast olen teeninud... Issand, ma ei saa Sinuga vaielda: mitte ainult sellepärast... peamiselt sellepärast... hea küll, hea küll — ka sellepärast, Sul on õigus... ja sellepärast, et see puhast Augsburgi õpetust siinmaal kõige paremini kaitseks... Sest kõik need mehed, kes Sinu valgustusel selle õpetuse löid, on ometi ütelnud, et nimelt see on õige... kuigi ma ei tea, kas ta parandatud või parandamata kujul õigem on... Issand, ma tunnen, et mu arutluses on midagi viltu... ma tunnen: seal on isegi mingi irvitus sees... aga ma ei taba seda ära... ma olen unine neist rahu-tutest päevadest ja sellest umbsest õhtust... Võib-olla ei peaks ma ülepea kergitama nina küsimuse poole, mis Sina selle maaga kavatsed... Võib-olla peaksin ma ainult alandlikult küsima: mis on Sinul minu enesega mõttes...? Et Sa selle naise oled mu teele saatnud... Ma olen temaga kümme tuhat korda abielu rikkunud omas südames... Sa tead seda... ja mul on hirm, et varsti ei pea tema mehe lahkus minu vastu mind enam tagasi... Ütle, kas ma pean siit majast ära minema ja teist rada otsima, et inimeseks saada... ma olen näed kui kõrk... nagu poleks inimesed, kes pole Marburgis õppinud... Kas ma pean? ... Aitäh, aitäh, et Sa nii selgesti ütlesid: *kuula minu häält eneses, aga ära ole narr*... Jaa, ma kuulan Sinu häält... jaa... mis hea ja kurja lahku loeb minu teadmises... jaa...» Naljakas: äsja oli Issandal Kurgla-vanaisa kaheksakümneaastane nägu ja siis selle maajumala nägu, mis

puusse ära kadus, ja ka Issanda nagu kadus pimedusse nagu puusse...

Pall kuulatas — aga mitte Issanda sõnu, vaid kellegi kergeid ja kiireid samme, mis mööda jalgrajakive lähenesid. Siis kääksatas uks paokimale, keegi astus kabelisse ja peatus ärevusest hingeldades teispool paekivist inglit. Pimedus oli ühekorraga Katharina nelgilõhna täis. Pall ahmis seda endasse — ei tea, kas lihtsalt, et seda sisse hingata või et Katharinat hüüda. Igatahes neelas ta hüüde alla, sest sealsamas lähenesid uued sammud mööda rajakive ning olidki juba kabeli põrandal. Doktor küsis tasa:

«Sa oled siin?»

«Ma ütlesin sulle: ma ei saa seda teha,» ütles Katharina sosinal.

«Kallis, sa pead. Sa pead teda nii kaua kinni hoidma, kuni linn on otsustanud. Kui ta läinud on, ei otsusta nad midagi.»

«Ma ei saa seda teha.»

«Kallis — kuidas sa siis hertsogiga said?»

«Just hertsogi pärast ma ei saal!»

«Nonoh...?!»

«Ta räägib ju hertsogile ära!»

«Kallis... kas ma pean arvama, et sina ei tunne mehi?! Me kiitleme üksteise ees oma hooradega. Oma daamidest oleme wait kui haud. Kumb sa talle oled, nii ta teeb.»

«...Ja kes ma sinule olen?»

«Mulle sa oled minu väike Kati. Minu väike Katt. Minu väike Kratt. Nagu alati. Tule, lähme. nüüd. Siin on liiga jahe.»

Nad tõusid ja liikusid pimedas ukse poole. Doktor ütles:

«Sa räägid, et ma olevat su ära nõidunud. Hea küll. Aga sina oled minu ka. Ma olen elanud kolmeteistkümnel maal, aga kuski pole ma leidnud nii kohutavalt sileda nahaga naist —»

Üheksas peatükk, milles jätkatakse mööda riikide ja ühiskondade elujuhtumusi fulgemat ratsafõitu, mis ohtrate kääksatuste pärast eelmise peatükki ära ei mahtunud, aga mis tähelevaldse kõigi dramaatilisereeglite järgi peaaegu lõpuni arendatakse, muidugi niipõrd, kui mõrd ajalugu ise ehk ütleme lihtsalt elu ise nende reeglite tarandisse maha ei tulla nagu mets- hobuste kari (kui me vaatame asju ajaloo tuleku poolest küll).

Novembritaevast oli külm ja hall kui kivimüür ja üleval Lasnamäe lagedal vajusid pilved kahele ratsamehele vaat et kübaraisse kinni. Onu Jakob ratsutas õunikul märjal ees ja Pall laenatud tuhkrul ruunal vähe tagapool. Jutud olid neil juba eile õhtul Meuse ja Annika köögis aetud ja nüüd mõlgutas kumbki omaette.

Pall sõrmitses mõttes hobuse tihket lakka ja tuletas meelde.

Kümnendal päeval pärast kabelis kuuludud kõnelust laskis härra Horn oma karvased tuhvlid reisipauna pakkida ja tõmbas saapad jalga. Kas ja kui palju ta oma põrnaravi eest doktorile maksis, jäi saladuseks. Pallule andis ta «vana tutvuse peale — ja lootuses, et me siiski ehk jälle trehvame» ühe marga. Ja nii otsustamiskiire mehe kohta, nagu ta pidi olema, veeretask ta sedagi marka enne hästi pikalt näpu vahel. Sest samal hommikul oli härra Holstein (kange peavalu ja puhutiste pärast) doktori juurde tulnud ja konfidentsiaalselt rae ja gildide nimel teatanud, et raad ja gildid tänavad hertsogit alandlikult tema armuliku valmisoleku eest nende vanade õiguste kaitse sel ohtlikul ajal enda peale võtta, aga... Ja samal hommikul istusid härra Horn ja ta saatjad Piiskopimaja hoovis hobustele. Doktor ja

Katharina seisid talli juures äraõitsenud roosipeenral, et teda saata. Enne sadulasse hüppamist suudles härra Horn Katharina kätt ja Pall, kes seda ülevalt Frolinkite aknast jälgis, ei saanud kõigest püüdmisest hoolimata aru, kas Katharina oli käitunud temaga nii nagu *daam* või *teisiti*. Oh, tunnistagem üles: Pall oli näinud kümme päeva selle küsimuse kallal hirmsat vaeva. Kord oli ta õudse otsustavusega tahtnud seda kindlaks teha (lipsata näiteks päeval härra Horni magamistuppa ja peita end sinna ära, hiilida näiteks hilja õhtul ülakorra koridori ja kuulatada uksetagused läbi, ronida näiteks Frolinkite suurtoa aknast kivikatuse valgeks lubjatud harjale ja turnida sealt mööda pulmakasside taevalust teed härra Horni küünlakumaste akendeni). Sealsamas oli ta oma kõõgitaguse lauakõkatsi ääres röntsti taburetile istunud, nii et istme tapid raksusid, ning ütelnud endale, lõuapärad kõvasti koos: *Mis on minul selle hertsogi- ja ta nõunikuhärrade lipakaga tegemist!* Ning ta oli asunud tole neetud «*De humani corporis'e*» kallale — ja tundnud, et jookseb peaga vastu müüri: ta oli lugenud ja lugenud ja märganud, et kõik Vesaliuse tarkus niriseb temast üle nagu vesi üle kivi. Ta oli kahetsus- ja heldimusühaga püsti sööstnud: kes päästab õnnetu Katharina selle koleda doktori, selle nõiadoktori, selle habemenoavaheda mõistusega doktori... selle minu heategija käest? — ja jälle oma lauakõkatsi taga istet võtnud ja enesele ütelnud: *Aga doktor ütles talle ometi, et ta peab käituma nagu daam* — Ning ta oli sünge muigega oma noores sandisti aetud habemekõrres maailmalt küsinud: *Kuid mis tähendus sel sõnal on?!* *Mis tähendus sel sõnal vähemalt praeguses jõledas maailmas on?!* Ning taas laua taha istunud ja pigistanud lauaäärt oma ränkade, isa omist mitte põrmugi vähemate kämmaldega ja veennud end kuulama Issanda häält eneses, aga peaasi: *mitte olema narr*... Ning endale märkamata oli ta uuesti Vesaliusse süvenenud ja äkitselt tähele pannud, et sellal kui ta omaenese *humanum corpus'e* pingile surus ja oma *humanum cor'i* Tema sõnaga seadsasse rütmi käsutas nagu lüüsivärav püssirohutambi, hakkasid Vesaliuse tõed ta näljastes ajuvagudes uuesti narmasjuuri ajama.

Härra Horn sõitis minema. Doktor sammus ühe õhtu suures keskenduses oma töötoas edasi-tagasi ja kirjutas hertsogile juhise, kuidas Tallinna härrastele läheneda tuleks, et need siiski vedu võtaksid. Kaks või kolm nädalat ootas ta selle peale vastust. Vahepeal kulges elu Piiskopimajas tavalist rada: Katharina kõndis majaesisel turul ja doktoripooles treppidel ja Pall ei saanud parimalgi tahtmisel ütelda, et ta naeratus olnuks senisest kramplikum või pilk heitlikum või hääl petlikukõlasem, kui ta oma relvituks-tegevalt kodusel ja semulikul toonil näiteks sõnas:

«Balthasar, tere. Kena, et hoovi juhtusite. Keerake mulle palun see talliuks lahti. Võti käib nii raskesti, et ma ei jõua, ja ma tahaksin natuke ratsutama sõita.»

Ja Pall hingas sügavasti ja keeras talliluku lahti ja läks tummalt minema. Nagu öeldud: elu kulges Piiskopimajas tavalist rada. Kaasa arvatud heameeled ja ehmatused, mida sõjasuve päevasündmused kaasa tõid. Nagu heameel sellest, et hertsog oli Tallinna soodsamaks häälestamiseks käskinud tallinlaste kinnipeetud kaaperlaevad vabaks lasta ning need rikkaliku saagiga sadamasse jõudsid — tegelikult juba pärast seda, kui Tallinn oli Horni-härra kaudu hertsogile korvi andnud. Või nagu ehmatused sellest, et moskvalase väed, õieti küll väikesed eel- ja maakuulamissalgad äkitselt Seegi eeslinnani välja tungisid. Ja kahtlase väärtusega kergendus sellest, et nad kiiresti kadusid, kui mõnisada linna sõjasulast koos paarikümne mustpeaga neile vägeva kirikukellade helistamise saatel linnast peale läks.

28-nda augusti hommikul tuli Katharina Piiskopimaja kangi all Pallule vastu. Pall teretas ja Katharina ütles kergelt:

«Matthias läheb täna lõuna ajal Turu-teele. Ta peab hertsogi juurde sõitma —» Katharina pidas väikese pausi ja silmitses Pallu oma aeglaselt piklikest ümmargusteks muutuvate silmadega, ja Pall tundis lämmatavalt selgesti: doktori äraolekul peab tema ja Katharina vahel miski nii või teisiti lahenema. Ta küsis natuke kahedalt:

«Kui kauaks?»

«Ma ei tea,» ütles Katharina, «kaheks nädalaks või kuuks. Ja ta võtab minu kaasa.»

Pallu patune heameelesööst langes niisuguse hooga pettumuse kaevu, et ta hetkeline jumal-tänatud-tunne läks sellega vihinal kaasa ja kadus. Ta ei mõistnud silpigi lausuda. Katharina vaatas Pallule alt üles otsa. Ta pilk oli äkitselt süsimust. Ta ütles imelihtsalt, umbes nõnda nagu öeldakse *Näe, hakkaski sadama või Ongi õhtu käes*:

«Mõtelge minu peale, kui ma ära olen. Mul oleks sellest hea.»

Ei saa siiski ütelda, et Pall novembri keskpaigani muud poleks teinud kui Katharina peale mõtelnud. Ja hoopiski ei saa ütelda, et tal sellest ainult hea oleks olnud, kui ta tema peale mõtles.

«Kuule, sa oled hakanud meile nagu kuidagi võõraks jääma,» ütles Meus ühel oktoobrialguse pealelõunal Pallu sahvriuksel seisatades. «Võib-olla tundub see mulle küll ka sellepärast, et mul enesel neil sõjakuudel rohkem tööd on olnud...» lisas ta nagu oma kurvas-tava tähelepaneku leevenduseks.

Pall tundis, et õemes puudutas ta enesegi sisetunde haavakohta, ja oli vait. Meus astus kummardudes madalast uksest sisse ja istus Pallu lavatsile:

«Mul polegi, jah, mahti olnud sinuga pikemalt rääkida. Pajata, mis eluplaane sa nüüd selle oma doktoriga õieti oled pidanud. Seks aastaks on su Saksamaale minek muidugi hilinenud.»

Pall oli Meusele eluplaanide-teema eest tänulik ja võttis sellest heaks-teha-püüdva õhinaga kinni:

«Seks aastaks muidugi. Doktor tahab, et ma veel aasta tema käe all oleksin. Ja tema raamatute kallal. Siis ikka nii, nagu ta on lubanud: Marburgi.»

«Tohtriiks tuhteerima?» küsis Meus mitte just rahulolematult, kuid ometi väikese pettumusvarjundiga.

«Noneh.»

«Hm. Sa tead, mina mõtlesin sind Stettini pedagogiumi saata. Teoloogia peale. Magister Wolffi alla. Tema oli mul sõber mees. — Mis isa selle tohtriasja kohta ütleb?»

«Isa? Ise tead, ise teed.»

«Aga kes maksab?»

«Noh, isa ikka ka. Ja mul on ju enesel ka kogutud. Doktorilt.»

«Kui palju?»

«Noh... viiskümmend marka on...»

«Viiskümmend marka...? Hm. Oleviste pastor saab kolmsada marka aastas ja teeb tööd, nii et ta pea on hall, nagu sa näed... Ja sulle on see doktor aastaga viiskümmend andnud — selle natukese eest, mis sa tal õiendad... Rahaga ei mõista ümber käia!»

«Kes?»

«Doktor. — Ja kui palju sa isa käest loodad?»

«Näis. Eks ma tuleval sügisel sõidan oma raha peal sinna. Seks ajaks peaks mul ehk sada täis olema. Ja ma olen välja rehkenanud, et sellega elab kaks aastat ära.»

«Mina elasin küll. Aga sul näikse tahtvat... laiem joon tulla.»

«Mis laiem või... Ja eks siis isa saada ka midagi. Ja ma võin ju igasugust tööd visata, kui ma seal selle Phrygiuse juures elan, kuhu doktor mind soovitab. Ma võin talle midagi ümber kirjutada või korrektuuri teha või puid teha või heina teha. Küllap rektoril ikka hobused ka on. Ehk on tal mõni mõisavärk kuskil. Ütleme, lepin kokku, et künnan kevadel vakamaa põldu üles ja kuulan talvel nädala loenguid, või, noh, päevagi — vakamaa eest. Kuidagi ikka saab.»

Meus oli tahtnud Pallule õieti Aristotelese *Eetika* ainetel leviite lugeda ja eriti *Usalduse* teemat puudutada. Aga kui ta hoovõtuks Pallust pisut eemale tõmbus (Pall oli ta kõrvale lavatsile istunud) ja pilgu naisevenna poole pööras, jäi ta äkitselt vait ning hakkas endale märkamatult muhelema, kui ka ehk mitte pealtnäha, siis vähemalt kuskil sisimas: mis ime-lik rahvas see maarahvas ikkagi on... nagu seegi sin... see jämedajooneline ümarapäine peaaegu-hiiglane... Hariduse poolest jääb ta Tallinnas ainult akadeemikutele alla ja teadmiste poolest lööb ta mõned neist üle... see mitutpidi filosoof ja paljutpidi vaata et jõmpsikas... ja ta vahib sind oma sinistest krõllsil-

madest mingil peaaegu kohtlasel ja peaaegu kõike mõistval pilgul ja uhkab enesest tont-teab-mida nagu siitmaa kerised kuuma, ja pakub ennast Marburgi rektorile kutsariks või korrektoriks või künnipoisiks...

«Noh, lase käia... Loodame, et Jumal aitab...» ütles Meus — nüüd nägi ta juba natuke vaeva, et naeratust varjata — ja läks leviite lugemata minema.

Ning elu kulges Piiskopimajas endiselt. Pererahvas ei tulnud ega tulnud. Pererahvas ei saatnud mitte kirjugi. Mitmesugused härrad ja prouad käisid aeg-ajalt doktorit küsimas, ja harvadest külalistest, kes Meuse ning Annika poole juhtusid, tundsid mõnedki doktori järele kas vajadust või lihtsalt tema vastu huvi. Muuseas ka Oleviste valjuhäälna ülemõpetaja Geldern, kes kord oktoobris koos abikaasaga oma noorema kolleegi majale küllatulekuga au suvatses teha (nähtavasti olid sõjaaja hirmud inimesi sellevõrra lähendanud, et proua Geldern Annika kunagise nipsakuse oli unustada suutnud). Härra Geldern ütles, et tema ristluud talle sügise te udude aegu jälle valu hakkavad tegema, ja kahetse, et doktor veel tagasi pole. Siis jõi ta Frolinkite pere ainsa suure hõbekarika lähedasti ploovimeinist tühjaks ning võttis Fresemanni, selle Harju-Jaani õpetaja loo käsile: Jah, mõtelge, pidime tema minevat nädalal ministeeriumi koosolekul ikkagi ametist tagandama! Kujutage ette: tema oli enese ühest meelesegajate raamatust rumalaks lugenud. Üks hollandi preester, Simons nimi, on selle tunamullu välja andnud, häbematu pealkirja all: «Ristiusu alusmüüri raamat». Kõiksugu sõgedust aetakse seal kokku. Muuseas, et laps ei pea ristitama enne kui kõige varem neljateistkümnenda aastast. Freseman seletas koosolekul, et seesinane Simons on mitme aasta eest ka siin Liivimaal käinud ja tema on teda Lihulas jutlustamas kuulnud ja juba sellest ajast lasteristimise asjas kahtlema hakanud, sest olevat öeldud, et *kes usub ja keda ristitakse, peab õndsaks saama*, aga vastsündinud ei võivat mitte uskuda... Kas tema talle ristimiseks toodud lapsi ka nimme ristimata on jätnud, selle peale ta selget vastust ei andnud. Nii et nüüd — jõe mõelda! — ei teagi õieti, kas selle Fresemanni ristitud lapsed on ikka päriselt ristitud?! Kui

härä Geldern oli selle peale ebameeldivuses oma laiu õlgu väristanud, kallas ta oma peekri uuesti täis ning asus sõjasündmuse läbi võtma: et moskvalane on oma väed suuremalt osalt jälle Liivimaalt koju viinud ning ainult linnadesse garnisonid jätnud, ning et sõda kevaldel muidugi jälle lahti läheb, ning et (kujutage ette!) ka mõned Tartu kaubahärrad endid suurvürsti all lähedasti elama kiitvat ja tallinlasi nende vastupanuplaanide pärast narrideks kutsuvat. Ning et koadjuutor, see Kettleri-härä tähendab, stiftis asuvale moskvalasele üpris agarasti peale olevat minemas. Rõngu ollagi juba tema kätte langenud. Ja siis küsis ta äkitselt:

«Aga see teie ilus Katharina-proua on siis koos oma doktoriga kadunud nagu pärl heinakuhja, mh?»

Pall ei mäletanud, milliste sõnadega Annika ja Meus talle selle peale vastasid. Ja ta poleks Gelderni-härä küsimustki mäletanud. Muidugi mitte. Kui ta poleks tähele pannud, kuidas proua Geldern oma mehe küsimusest nõksatas! Aga nojah, jumal nendega...

Tunaeile tuli onu Jakob oma hädaga linna. Ei, neil olid hoonenatukesed seni puutumata ja tõprad terved ja vili seks aastaks ilusti salve saadud, niipalju kui teda endale jäi. Aga häda oli selles, et viimased Padise mungad, kes seal veel kloostri elutsema pidid, olid Raasiku mõisa ja onu Jakobi koos mõisaga hoopis Saaremaa piiskopile pantinud, mine neid tea, mis võlgade kätteks. Isand oli uus — mere ja maade taga —, aga valitseja, see kurjavaimu Hasse-äbarik, oli endine. Ja kuna Antoniuse-härä mullune käsk tal enam käsi ei sidunud, oli ta nüüd oma kiusuga uuesti ja agarasti platsis: kõik vili ja asi, mis taludes mõisa- ja muudest maksudest üle jääb, müüdagu ainult talle. Ja mis ostetakse, ostetagu ainult temalt. Ja linna vahet ärgu ülepea ilma tema loata tõllerdatagu! Raasiku külades teati muidugi mõista, et just Kurgla Jakob sellesama asja aasta või poolteise eest ära oli klaarinud, ja Raasiku mehed palusid Jakobit selgi korral Hasse juurde või mujale minna, kuhu vaja, et uued kütsendused niisamuti tühjaks tehtaks. Ja nüüd oli onu Jakob linna tulnud

vennapoega endale ja omakandimeestele appi paluma. Kedagi teist kõlvulist neil pole — tulgu tema ja kat sugu asi Hassele selgeks rääkida. Külamehed on kat sunud, Jakob ise on katsunud, aga sellest pole abi. Hasse on ütelnud, et kui nad temaga selles asjas veel seletama tikuvad, teadku, et tema kannatus on lühike, aga tema karbats pikk...

Kui onu Jakob Raasiku rahva mureloo oli Pallule ära rääkinud, nohises Pall võib-olla oma seni kõige pikema nohina. Aga siis tõmbas ta tossud jalga ja läks Kimmelpenningi poole. Ta polnud seal hulk aega käi nud. Vanamees oli haige ja lesis poe keldriruumis kaubariulite vahele surutud lavatsil. Aga Pallu tun dis ta silmapilk ära:

«Näe — tere, Balthasar! Noh, räägi, kus me's oleme olnud kõik selle aja...?»

Pall ladus oma asja Kimmelpenningile ette. Ja oma ligikaudse plaani ka. Sest nimelt siinsamas kord Kim melpenningi jaoks kirjutatud kirjast ja mõnest vanade roomlaste komöödiakatkest ja jumal teab millest see plaan talle pähe oli tulnudki. Ja peamiselt sellest, mui dugi teada, et midagi paremat ta välja mõelda ei osanud.

Kimmelpenning kuulas, muigutas kahvatuid huuli ja ta põletikulistena tunduvad silmanurgad hallikirju juustepintsli serva all ahenesid: «Noh... teeme proovi...»

Ta laskis oma vilajal sellil Pallule paari kõige pare mast mustast juhtnahast säärikuid tuua, kobis asemelt üles, leidis kuskilt laekast väikese, ainult natuke tolmu nud krookrae ja teisest rohelise sulega musta bareti, laskis Pallul saapad jalga, krae kaela ja bareti pähe panna, vaatas ta teda enesest natuke eemale lükates üle, istus lavatsiservale, tiris oma paksu kuldsõrmuse käest ja toppis Pallule sõrme:

«Niiviisi. Kas sul mõõka on?»

«... Ei ole.»

«Hm. Mul ka pole. Kas isal on?»

«Isal vist mingisugune kuskil oli...»

«Mingisugune ei kõlba. Oot. Sina ju seda va ette ütlemise peale kirjutamist tunnend... Säh,» ta lükkas

Pallule paberilipaka ette, «kirjuta, aga saksa keeli: *Tere Kimmelpenningi poolt ja Jumal appi. Saada mulle paariks päevaks see ilus kahe teraga mõõk, mille noor Bolemann tellis, aga ära ei võtnud. On sugu vaja.*» Pall kir jutas, Kimmelpenning tegi kolm risti alla, ja vilajas sell viis sedeli joostes Harju tänavasse sepameister Lytkele.

Ja nüüd sõitis Pall siin Kurgla rabametsade vahel Raasiku mõisa poole. Kimmelpenningi ilus tuhkur ruun oli tal all ja paar hõbenaastu laenatud sadula küljes helkimas ja laenatud toredus oli tal üll ja ümber ja uhisuus lühike vasknupuga mõõk koolilõpetamiskuue hõlma alt kiikamas. Aga kui hobune võsa vahel äkki korsates pea selga ajas, ärkas ta ringi vaatama, et kas on jälle hundid või... kuid taipas siis, et ta oli taas Katharinast ja doktorist ja hertsogist ja Hornist ja ise enesest mõtelnud ja seda pundart harutada püüdes hobuse lakakarvad, mis tal pihus olid, vihaga nii punt rasse keeranud, et hobune enese valu pärast püsti ajas.

«Noh,» ütles onu Jakob ja pidas õuniku kinni, «ma keeran nüüd koju tagasi. Nõu anda ma sulle ei oska. Vaata, kuidas sa saad ja mõistad...»

Pall peatas hobuse otse Jakobi kõrval, silmitses ta murelikku nägu, tahtis lausuda talle mõned julgusta vad sõnad, ei leidnud parajaid, patsutas ta õunikut kaelale ja sõitis edasi.

Jaa: nüüd tuli mõelda, kuidas seda asja õieti teha... Aga mis ta seal suurt mõelda mõistiski. Tegelikult jäi asi enam-vähem õnne peale ja esineda tuli, nagu härra Sum ütelda tavatses, *ex improviso*. Ja muidugi tuli loota, et Ruunapoiss Jürgen Pallule valitsejamajas ette ei satu või kui satub, teda ära ei tunne... Oh, üldse tun dis Pall end siin poolporisel ja poolkahutaval teel keset seda halli ja roostevööti tõelist ning alasti sügist oma komejandiriides sandisti ja pentsikult. Kuid tunnista gem: mingi osa temast nautis ometi ka olukorda. Ja muuseas: mitte ainult lootust, et Raasiku talumeestel tema tembus kasu saab olema, vaid — kui asja päris ligidalt vaadata — ka lootust, et ta ehk Thaliagi ees päriselt häbisse ei jää...

Kui ta juba mõisalautade vahele jõudis ja töömehed,

kes siin põhku lakka hangusid, teda hetke ehmunud, umbusklike hallide pilkudega mõõtsid, oli selge, et mõku tada polnud nüüd enam midagi. Ta andis hobusele kannuseid, traavis valitsejamaa treppi, sidus hobuse teivasaia külge ning läks läbi madala eesruumi otsa Hasse-härra kirjutustuppa välja. Ruunapoissi polnud kuskil. Ja kui Pall üle muhklike põrandalaudade sammus, põntsusid ta uhked juhtnahksed saapad rohkemgi, kui ta oli just kavatsenud.

«Kas valitseja Hasse?» Ta toon oli esimese hooga natuke rämedam kui tarvis.

«Nonoh. Mina küll...»

Pallu sisseastumine oli ilmsesti küllalt mõjuv, seal vileda pilguga väike mees, peenekaeline, aga hästi söönud põldhiire näoga, tõusis robinal püsti. Ta oli istunud hambaõrn torkides selsamal kuusepuust sohval, kus Antoniuse-härra mullu oma pärgamentraamatut lugenud ja veini rüüpas. Nüüd küsis Hasse oma väarikust taas leides:

«... Kellega on mul au...?»

Pall ei hakanud sellele vastama. Sest see — või umbes see —, kellena ta esines, poleks tema meelest Hasse küsimusele vastanud. Võib-olla muidugi, et ka teatud valetamisraskus teda pärssis. Ta võttis kolmnurksel järil kiiresti, kuid kaalukalt ja laiakoivaliselt istet ning pani mõnuga tähele, et Hasse jäi võrdlemisi hämmeldunult seisma. Pall küsis hästi ametlikul häälel:

«Kas siin mõisas on teada, et Tallinnas, Toompea lossis, asub nüüd Taani kuninga asevalitseja Eesti maal?»

Enne kui Hasse jõudis vastata, vilksatas Pallul läbi mälu, kuidas ta vähem kui kahe aasta eest siin teenistusvalmilt Antoniuse-härra ees oli seisnud. Hetke jooksul tajus ta kuidagi eriti selgesti oma mulluse ja tänase rolli erinevust ja muutust iseeneses, mis sellest erinevusest ilmseks sai.

Hasse ütles püüdlikult: «Muidugi mõista. Taani asevalitseja Monninkhusen. See on ju meie auväärt pandi-härra — ma mõtlen Saaremaa piiskoppi —, meie auväärt pandihärra lihane vend.»

Pall ütles valjusti — ja vaatas sealjuures läbi roheka

kalasoomusakna välja, sest Hassele otsa vaadata oli tal selle lause ajal siiski kuidagi ebamugav:

«Aga teil pole teada, et Raasiku talupojad on kirjutanud asevalitsejale kaebekirja, et teie neid nende vanade õiguste vastaselt pitsitate.» Alles nüüd pööras ta pilgu Hassele ja nägi, kuidas selle mõtlemismasin töötas: «Kaebekiri? Monninkhusenile? Pole mingeid kogemusi, mis sellest tulla võib... Vaevalt, et üldse midagi... nii segasel ajal... Aga kelle kaudu?... Aaa — muidugi jälle selle, selle, selle... noh, selle kuradi Kurgla Jakobi ja tema linnasugulaste läbi, tal pidid seal mingisugused olema... Kuid tegelikult, pagana pihta —,» ta vaatas Pallule hüplevate pruunide silmadega otsa:

«Aga... kes teie üldse olete...?!»

Tõenäosus polnud eriti suur, et Hasse Kurgla Jakobi linnasugulased Palluga identifitseerib. Aga siiski tuli Pallul nüüd vist vastata nii, et kaoks igasugune võimalus teda ka takkajärele Kurgla Jakobi voorimehest venna pojavolaskiks oletada. Ja pealegi tundis ta, kuidas mingi hääletu voog ta sisemusest üles kohus, seesama protestivoog, mis teda mullu Antoniuse-härra ees ainult tõrksaks tegi, muutis ta praegu äkitselt sõjakaks. Jaa, ta teadis: ta peab olema võimalikult häbematu. See oli mitte ainult edu pant. See oli ühtlasi parim enesekaitse. Võib-olla aimas ta ka, et tema ülbuse seab üksi kümne tuhande alanduse vastu, mida tema lõug päevast päeva kogeb. Võib-olla tajus ta kuskil oma matsi-mina sügavikus tumedat rõõmu sellest, mida ta enese kaudu kümneile tuhandele lubas.

Ta lõi lapiti käega vastu lauda, nii et laud Kimmelpenningi kuldsõrmuse löögist laksus:

«Siin küsin mina ja sina vastad! Mitte ümberpöördu!»

«Härra, te annate talupoegade jutule liiga suure kaalu,» ütles Hasse rahulikumalt, kui Pallule meeldis. Oige: Pall oli härra ega tohtinud anda talupoegade jutule liiga suurt kaalu. Ülepea tundis ta, et oleks õige hetk vägevama mõrseripauguga taganeda — kui ainult leiaks nüüd paraja argumendikäraka, mille tuumaks poleks üldsegi mitte talupoegade kaitse... eeh, oleks

ta ometi vaevaks võtnud oma tulekut ette korralikult läbi mõelda... aga ohoo: Jumala vaim pole teda siiski maha jätnud — või oli see hoopis doktorimaja üpris ilmalik meele- ja keelekoolitus... Ta trampis külma-vereliselt ja rollitruult teise kättevõidetud rahunatukesest üle ja kõmistas:

«Sina ajad oma pisikese isikliku ahnusega need Moninkhuseni truud talupojad ju otseteed moskvalase rüppe! Kas sa ei tea, mis ümberringi sünnib?! Kas sa ei saa aru, mida hoopis praegune aeg mõisavalitsejalt nõuab?!» Ning — nüüd juba puhtast pealeastumisrõõmust — pani ta oma rünnakule põlglikult madalahäälselt punkti: «Idioot!» Tal endal oli selle sõna pärast natuke piinlik, sest ta nägi, kuidas Hasse selle mõjul muutus — mitte nõrdimusest kahvatuks, mitte solvumisest siniseks, ei, sest see oli kõrge asevalitsusametniku sõna ja ergo ilma moraalseste omadusteta, kuid ilmsesti ohtliku löögijõuga. Sellepärast muutus Hasse ka ainult pisikeseks, lihtsalt, et märklauana väiksem olla. Kuid Pallul oli ikkagi piinlik. Ta tõusis püsti ja lõpetas järsult:

«Talupoegi mitte mingisugusel viisil provotseerida! Sest iga niisugune samm tuleb moskvalasele kasuks! Kui kuninga mõisavalitseja lollusest soodustab moskvalast, siis hoiatatakse teda. Kui ta hoiatust ei kuula...» — jah, mis temaga siis õieti tehakse, mõtles Pall — aga lause tuli ikkagi lõpetada, ning ta asetaskäe oma laenatud mõõga vasknupule, tõmbas tera kolmandiku võrra tupest ja ütles ülisüngelt: «...siis lüüakse tal pea maha!»

Pallu esinemine pidi olema mõjusam, kui ta julges lootä. Sest valitseja sosistas kähinal: «Muidugi, härra nõunik... Ma ei võinud teada, härra nõunik... Selge, härra nõunik...» Siis kogus ta natuke häält ja ütles veidi kuuldavamalt: «Härra nõunik suvatseb lõunale jääda... vardas küpsetatud pörsast ja pumbriveini ja...» Aga härra nõunik laskis mõõga kõlksatusega tuppe tagasi ja marssis toast välja. Alles siis, kui Hasse nägi teda ilusal tuhkrul hobusel valitsejamaja akendest mööda ratsutavat, tuli talle meelde, et niisugust kuramuse tähtsat nolki oleks ju pidanud saatma

minema... Nüüd polnud enam teha midagi. Ta sülitas nõuniku mullastele saapajälgedele põrandal ja ütles ainult endale kuuldavalt:

«Noh, kui see Taani valitsus niisugune tuleb, pole ta küll koera kürbagi väärt!»

Vardas küpsetatud pörsast Kurglal seekord ei söödud, pumbriveini pealerüüpamisest rääkimata, aga odraleem värske karaski ja võikaapega maitstes suurepärast ja Pallu natuke kahtlase väärtusega edu ei rikkunud ta isu põrmugi. Perelauas piirivalgel istuti päris omavahel — onu Jakob, Kati-tädi, Jürgen ja Paavlist sulane, kes oli Kurglal seitse või kaheksa aastat tööd rühkinud ja sedamööda ammu omaks inimeseks võetud. Võoraid kuulajaid polnud Pallu tänasele mõisaskäiguloole tõesti vaja, aga siin jutustas ta selle täpp-täpilt ära. Ja kui ta looga lõpule, see on sinnamaale jõudis, kus ta valitsejaisandat pea mahalöömisega oli ähvardanud, välgatas onu Jakobi habemetüükas hääletu muie, Jürgen neelas koostatäie leent hingedurku ja kuuksus tükk aega läbisegi kõhida ja naerda, Paavel unustas hambad karaskisse, aga ei lausunud musta ega valget, ja Kati-tädi ütles tasa, ehmatusest ja heakskiidust kumedalt:

«... Oh sa pimevaim... või kohe nõnna rängasti...»

Ja onu Jakob arvas, et Hasse jätab oma nurjatuse nüüd vist tõesti järele — kui talle ikka Tallinnast kõrge ametimehe poolt nii ägedalt peale karati... Ja talupoegade pitsitamist moskvalasele takka-aitamiseks seletada — see oli igatahes nupumehe mõte küll, praegusel ilma aru ja otsata ajal õige pealegi.

Kui Pallu mõisaskäimalugu ära oli räägitud, tegi sulane Paavel suu esimest korda lahti ja küsis:

«Tea, kas ma võiks nüüd oma naisenatukese ka siia hüüda või...?»

«Jumaluke,» ütles Kati-tädi, «miks sa's teda ei või... Tema suu seisab ju veel kõige kindlamini lukus...»

«Hei, kuule, minu majalukk, tule sa'nd ka õige siia-poole!» hüüdis Paavel.

Peretoa ja väikese tagakambri vahelisest madalast

uksest astus toa poolpimedasse naisterahva kogu, sel-
satas ja tuli siis krapsakal sammul laua juurde:

«Tere.»

Naine astus koos teretusega piirualgusse — ja Pallu
silmad läksid üllatusest suureks:

«Epp —? Sina —?!... Kas Paavel on... sinu ära
võtnud...!?»

Pallul oli silmapilguks tunne, nagu oleks peenike,
kuid kisuline nool, mis ta ribide vahel istus ning mille
ta peaaegu unustanud oli, sealt äkki tulivalusa pistega
välja tõmmatud.

Epp istus lauda, võttis põlle varjust lusika ja tahtis
käsi söögipalveks risti panna, aga heitis enne Pallule
kiire ja piirutulest väljatava pilgu ning lausus:

«Miks ta ei võind's mind ära võtta —?»

Siis pani ta lusika lauale ja käed silmapilguks kokku
ning hakkas sellejärel asjalikult kausist leent helpima.

«... Ammu või?» küsis Pall natukese aja pärast.

«Ammu neh. Mullu suvel,» ütles Epp.

Pallul oli ühtaegu sügavasti kahju ja sügavasti hea
meel. Ja küllap oli nii, et just ta halvem mina seda
kahetses (nagu meil kõigil oma tüdrukute mehelemine-
kuist kahju on) ning ta parem mina sellega kergendu-
nult päri oli (nagu me kõigi oma võlgade kustutami-
sest hõlpu tunne). Pall oli ju oma linnaelu askeldus-
tes õigust-õelda häbemata harva Epule mõelnud, võib-
olla, et viimasel ajal isegi sagedamini, sedamööda,
kuidas see elu süüvis tal sõja- ja poliitikasündmuste
palavikku ja Katharina koormavalt lõhnavaesse varju.
Jah, Epu-taoline tüdruk oleks muidugi pidanud saama
kopsakama mehe, vähemalt perepoja, kui mitte alevi-
antvargi või koguni maavaba... Aga teiselt poolt —
Uue-Pärtli oli teadagi üsna armetu kohakene, kuid Paa-
vel, vaene nagu sulaspõis kunagi ja küllap ka tuima-
võitu nagu niisugused enamjaolt, oli samal ajal ikkagi
aus ja töökas ja tõtt-õelda päris kobeda olekuga mees,
ja kui nad oleksid juhtunud Palluga rinda pistma, siis
mine tea, kumb oleks peale jäänud... Kuid hoolimata
nii suurejoonelistest mööndustest Paavli vastu tuli
võlatunne Epu suhtes tagasi, haleduse ja ülekohtu
tunne, seesama, mis vahetevahel käis Pallu südant

rõhumas nagu maailma kaheks jaotava linnamüüri
raskus. Ja see maailma lõhkikäristatuse tunne oli
praegu eriti terav — haledus tolle rabametsade-taguse
sulasenaise pärast, tema igaveseks suletud maailma
pärast, võimaluste pärast, mis temas sündimata jäid —
ja ülekohtuäng omaenese laenatud kuldsõrmuse pärast,
mis piirualgel tuhmilt läikis, ja kõigi pälvimatute,
võõraste ja laenatud asjade pärast iseeneses. Ja kui
tal mahti oleks olnud ennast hoolega läbi katsuda,
oleks ta tähele pannud, et üsna nähtaval ta kahjutunde
taga õhetas nagu loojangulõõsk mälestus nende pattu-
langemisest... Kui natuke oli juhuslikku siit-sealt-
juttu räägitud, keeras jutuots vägisi sinna, kuhu
mõtete raskus teda sel ajal vedas. Onu Jakob ütles
ohates:

«Pole, jah, see tulevik eluilmast nii tume old kui
praegu... Mitte ei tea, kes homme su isand võib olla...»

Pall ütles, lauastujaile ridamisi silma vaadates:

«Noh, jäägu ka see jutt siia: ma käisin Hasset
küll taanlasega ähvardamas, aga ega sest taanlasest
vist siitmaa isandat saa — kuigi ordu tapid koost
lähevad.»

«Arvad, et moskvalane paneb käpa peale?» küsis
Jürgen.

«On veel muidki käpamehi hakkamas —» ütles Pall,
ja see kõlas natuke teadajalt ja salapärasemalt, kui
ta õieti siin selles põlvkõrguses ja puhtaks küüritud
lauas oleks tahtnud.

«Keda sa mõtled?» küsis Jakob ja pani leivatüki
lauale.

«Ma ütlen teile: Soome hertsogihärra lükkab küüned
vahele.»

«Soo-oh?... Ei seda juttu ole siamaale mitte
kostki...» ütles Jakob. «...Ja kas see peaks meie-
sugusele halb või hea olema...?» Ta vasak pihk
liikus mööda lauda Pallu poole ning peatus servitises
siitmaalt-asendis nende vahel. «Ma mõtlen maamehi,
muidugi mõista...»

«Miks see siis hea ei peaks olema,» ütles Pall, «kui
maamees on Soomes aadli alt soofumaks prii!»

«...Seda ma olen kuuld,» ütles Jakob vaikelt, «aga

ei mina usu. Sugu hõlpsam võib ju küll olla, kui arukamad aadlikud on, aga...»

Kõnelus pöördus mujale ja vaikis natukese aja pärast taas. Vaikuses oli kuulda, kuidas Epp kauspõhja lehmest puhtaks kraapis. Siis pani ta lusika kõrvale ja sõnas:

«Kuule, Pall, mul on sinuga üks jutt.»

Pall oli selle omaksvõtva pöördumise eest tänulik ja pani ühtlasi Epu uut enesekindlust imeks.

«Lase tulla...»

«Kas sa seda meie õpetaja asja oled kuuld?»

«Ah seda Harju-Jaani Fresemanni lugu? Tema olivat mennoniidiks hakanud. Tähendab, noh, on üks nii sugune usulahk seal Hollandi pool. Need usuvad, et ristima ei pea mitte lapsi, vaid alles täiskasvanud inimesi. Ja see teie Freseman olivat ka lasteristimise järele jätnud. Nüüd ta võeti ju ametist päriselt maha.»

«Näe, ongi sul kõik teada. Aga... aga mina ei tea nüüd, kas mu laps on ristitud või ristimata.»

«...Soo... teil on siis laps ka...?»

«Nojah. Aga ma olen kahtlema hakanud, kas see õpetaja teda ülepea ristas.»

«Kas sa's ise seal juures polnud?»

«Miks ma ei old. Kange märtsituisuga sai mindud. Aga seda ma mitte ei mäleta, et ta oleks talle vett peale piserdanud. Ega ma küll kohe pand seda tähele. Aga kui pärast tema kohta rääkima hakati, siis mulle hakkas paistma, et nagu ta poleks jah...»

«Aga ristimisesõnu sa ju ikka kuulsid?»

«Vat mitte ei kuuld. Sest maakeelt ta ju suurt ülepea ei osanudki ja kui ta seal ka midagi pomises, siis võõras keeles.»

«Nonoh? Aga Paavel oli ju ka seal juures? Ja vaderid?»

«Need on kõik just niisama targad. Ja sellepärast ma nüüd tahangi, et...»

«Noh?»

«Et ma võiks päris kindel olla, et laps ikka ristiinime on.»

«Mis sulle siis selle kindluse annaks?»

«Kui sina ta üle ristid.»

«...Jumaluke, mispärast mina? Te viige laps Jõe-lähtmele või Jürile, see on ju siit ligem, ja las sealt õpetaja ristib. Või — enne küsige õpetaja käest järele, kas ta seda ülepea tarvilikuks arvabki.»

«Miks me peaks teda sinna vedama. Kui palju sellega vaeva on. Ja kulu ka.»

«Nojah. Luterus on küll ütelnud, et iga ristikoguduse liige võib seda teha. Aga misjaoks siis just mina...?»

«Sest sina matsid Kurgla taadi ka niimoodi maha, et see ei lähe kellelgi eluilmas meelest ära...»

Kui Pall poleks tundnud sisemist vajadust Epule lepitusteenet osutada (või pigem just lepitada iseennast selle läbi iseenesega), oleks ta vaevalt Epu tahtmist hakanud tegema, kuigi Epu lihtsameelne hardus vana-isa matuste asjas ta ineelele magus oli. Aga nüüd ütles ta:

«...Noh, kui seda su südamerahuks tarvis on... ja kui Paavel vastu ei vaidle.»

«...Ei, mis mina,» ühmas Paavel, «muidu ongi viimaks pisike pagan majas...»

Epp tõi sulaserahvale antud kambrist puhtasse palakatükki pistetud lapse. See oli juba paras poisiväntsakas, heleda juukseudemega ja hallide pulkasilmadega nagu lapsed ikka ja Pallu meelest täitsa Paavli nägu. Kati-tädi tõi väikese napaga suurest puupangest ristimisvee. Tema ja onu Jakob ja Jürgen olid vaderid ja poisi nimi oli Tiidrik ja Tiidrikuks pidi ta jääma. Pall tahtis juba ütelda, et vaat mis peenepoolse nime te olete talle välja mõtelnud, aga siis meenus talle kitsikus, mida ta ise ikka oli tundnud, kui ta enese peent nime nõõgati, ja ta pidas suu. Ta ei teadnud täpselt, kuidas alustada, sest ristinud ei olnud ta seni mitte kedagi. Igaks juhuks luges ta tasa, kuid selgesti: «Meie isa, kes sa oled taevas...» Siis võttis ta poisi oma kätte ja poiss ei hakanudki sealjuures kisama, vaid vahtis teda oma natuke kipras valgete kulmude alt koletõsise tumehalli pilguga. Ja Pall kõhatas hääle puhtaks, et ütelda nagu niisugusel puhul kord ja kohus: *Ja kui sind siamaale ei ole ristitud, siis ristin mina sind...* Aga seal meenus talle, et käes, millega ta poisi peale ristimisvett pidi piserdama, oli tal Kimmelpenningilt

laenatud sõrmus. Silmapilgu kaalus ta, kas ta ei peaks seda enne sõrmest ära võtma, aga otsustas siis, et see oli ausalt mehelt ausaks pettuseks laenatud, ja jättis sõrmuse sõrme ja ütles pidulikumat, kui ta isegi oleks oodanud:

«... Siis ristin mina sind Isa ja Poja ja Püha Vaimu nimel...»

Ta pistis näpud jahedasse veetilka ja pritsis seda poisi juustedemesse ja poiss hakkas karjuma, nagu nad enamjaolt ikka hakkavad, kui koos lootusega lunastuse peale tuleb nende südamesse põrguhirmu ärapööratu koorem.

Paavel vaatas liikumatu näoga maha, aga Epp seisis kinnipigistatud sui ja silmitses küünlaleeki, mille Kattadi oli laual põlema pannud, ja ta lõug vudises tugevasti. Aga võib-olla tuli see sellest, et küünlaleek nende hingeõhust nii võbises, kui nad lõpuks, Pall ees ja teised takkajärele, püüdlilikult ja ebamääraselt laulsid:

«Nüüd olen mina ristitud
ja Isa omaks saanud...»

Kui Pall järgmisel ennelõunal Tallinna jõudis, oli doktoripaar ometi viimaks kohal. Katharinat polnud Pallul juhus silmata, aga doktori üliettevõtlikust näost oli selgesti näha, et tal oli hertsogi juures siiski hästi läinud.

«Jaa,» ütles doktor otsemaid, kui ta Pallu oma kirjutustuppa oli viibanud, «aega meil ju selle peale läks. Meie armulise isanda sapid olid tallinlaste tõrksuse pärast õieti segi loksunud. Nii et ma pidin neid mitu nädalat purgeerima. Aga nüüd on kõik korras. Hertsog kirjutab raele ja kolmele gildile eraldi kannatlikud ja põhjalikud kirjad. See tähendab — ta volitas mind neid tema hertsoglikul nimel kirjutama ja linnaisadega niimoodi juttu ajama, nagu mina ise kõige paremaks pean. Ja me teeme seda natuke paindlikumalt kui härra Horn. Nii et — millest nad otseteed aru ei saanud, see peab nende peadesse vähehaaval sisse kuluma. Nagu öeldakse *gutta cavat lapidem*. Igatahes: hertsog jälle meiega lõpuks üpris rahule. Ja ihnsust pole ma ila

temale ette võinud heita. Jaa. Aga sealjuures on mul meie kõige ootamatum uudis teile veel ütlemata...»

Ta vaatas silmapilguks Pallule otsa ja siis aknast välja, nagu kaaludes, kas rääkida seda Pallule ära või mitte, otsustas asja jaatavalt, kuid sattus omaenese kujutluste voolu ja ütles enne, pilk uuesti aknast välja suunatud:

«... Balthasar... meile avanevad siisugused võimalused, mis teevad hertsogi helduse kolmekordseks... Kui te mulle nüüd hoolega abiks olete, on teie studiumikulud lõpuni kaetud.» Ta pööras pilgu tuppa tagasi ja vaatas Pallule naeruse ja salapäratseva teadjapilguga otsa.

«Mis uudis see teil siis on?» küsis Pall.

«Ma sain täna hommikul kirja. Meie koadjuutorihärra on moskvalasega lahingut lõõnud ja on Elva silla juures (see on kuskil seal edelapoolses stiftis), on seal õnnetul kombel hobuse seljast kukkunud ja viga saanud — ja on sõjakäigu sügiseks lõpetanud — ja tuleb nüüd siia.»

«Tallinna?»

«Siia. Minu majasse. Ennast ravima.»

«Ooo...»

«Tema majordoomus, kes selle kirja mulle tõi, läks juba ettevalmistusi tegema. Ta tahab üürida siit kõrvalt Buschi maja koadjuutori nõunikude ja ihukaitse ja kõõgi tarvis. Aga koadjuutor ise asub oma sekretäriga siia. Meie läheme Katharinaga kolme tagumisse katusekorra tuppa. Sinna tuleb välkkiirelt ahjud sisse ehitada. Ma saatsin Johanni juba pottseppmeister Traube järele. Üldse: siin läheb nüüd lähemal ajal neetult elavaks. Saate aru: terve orduriigi juhtimine (olgu see riik kuitahes liga-loga ja omadega lõpul), kogu tema juhtimine kolib siia majja. Sest Fürstenberg on ju tegelikult aplaagris, eks ole. Kettler otsustab kõik.»

Ja doktoril oli muidugi õigus: neetult elavaks läks lugu Piiskopimajas otseteed. Ülakorra tagumised, pooliti väljaehitamata toad seati kiiresti korda. Pottseppmeister Traube abimehed tassisid puupangedega saue, kitsega telliseid ja õlgedest voodriga kastides hollandi kahleid. Pallu abil ja osavõtul kanti doktori riistad ja

raamatud poolvalmis katusetubadesse. Mitmetest pürjelimajadest toodi doktori suurtuppa seinte veerde pikki nikerdatud seljatugedega pinke: siin pidid lähemal ajal toimuma juhtivate orduhärrade nõupidamised. Apteeker Dyck ruttas mitu korda ise kohale ning arutas doktoriga koadjuutori jaoks tarvilike rohtude ette valmispruulimist. Doktor saatis oma hobused Vegesackide juurde ning tegi oma tallid koadjuutori ratsudele priiks. Ja Katharina kloppis koos mamsel Magdalenaga baldahiinvoodi padjad ja sulgkotid magamistoa lahtisel aknal hoolega üle — ja sagin oli ümberringi nii suur, et Pallul polnud õieti mahti mõelda kahtluse- ja valu- ja ehmatus- ning (andku Issand andeks!) lootusesähele, mis ta sisikonnast läbi käis, kui ta nägi Katharinat nende voodiriiete kohale kummardumas.

Teade koadjuutori eelseisvast tulekust levis muidugi silmapilk ja mitmesugused kaubasaksad hakkasid ilmuma doktori juurde, talle ta kõrge ravialuse jaoks ette teeneid pakkuma. Tähtsamad nendest võttis doktor ise vastu, näiteks need, kes pakkusid elevandiluuist malenuppusid või flandria samettuhvleid või poola mesiveini, kõrvalisemad, kes rääkisid turviste sepistamisest või puldanist või tallanahast, saatis ta kõrvalmajja mustavuntsilise paksu ja lärmaka majordoomus Breikopfi poole. Igatahes oli ilmne, et kogu orduriigi viletsuse kiuste oli koadjuutori isikul alles üllatav tõmbejõud. Muidugi: tema «vanem ametivend» Fürstenberg laskis end ometi nimetada *Vürstlikuks Kõrguseks ja Saksa Ordu meistriks Liivimaal Jumala armust*. Ning Tallinna kaubasaksad olid küll varmad otsima uusi ostjaid oma nisule ja traanivarudele, kuid kõiges riiklikus, tavandilises või koguni vandega seotud asjas vähemalt väliselt alalhoidlikud kui putukad. Ning vürstliku kõrguse ja Jumala armu kuma oli nende meelest ka koadjuutori ümber möödapääsmatult olemas.

22. novembri lõuna ajal sõitis viis-kuus raehärrat ja paarkümmend paraadmundris mustpeavenda koadjuutorile Pärnu maantee äärseisse liivamägedesse vastu. Vinge idatuul oli selle aasta lumepilvedega parajasti

pärrale jõudnud ja vihistas teravat jäist kidu üle kahu-
lanud maakonarate härrastele näkku. Ning kuigi Rae-
koja tornist fanfaare ei puhutud ja raehärradest ainult
pooled ning mustpeadest kolmandik kohal olid, oli koad-
juutori linnasõit peaaegu niisugune, nagu oleks ordu-
meister ise saabuda suvatsenud.

Koadjuutori tõlla ees ja järel sõitis kümme-kond ras-
keis turvistes ja valgeis suurte mustade ristidega ordu-
manteleis mõõkade ja hellebardidega ratsameest. Tõlda
vedas kuus ühtlaselt halli raudjat, aga tõld ise oli väike
must õhukestest laudadest, kahe ukse- ja kahe aknaga
putka, mis õõtsus nelja kohmaka ja kõrge ratta vahele
põimitud rihmutisel. Tõlla saatjate järel tuli koadjuutori
isiklik voor poolel tosinal vankril, selle järel neli lands-
knehtide ratsalipkonda ja lõpuks tosinkond vankrit
sulaste voorikraamiga. Ratsasulased, arvult neli- või
viissada, olid kõigis maailma tuultes pargitud sellid,
enamjaolt sellest satsist, keda nende pealik Ebert
Schlagtodt oli meistri jaoks Braunschweigi hertsogilt
palganud. Oma riiete veidrusest ja mitmekesisusest, nagu
ka nägude ametikohaselt kõnekuselt löid nad linna
sõjasulased kaugelt üle: oli neid siin turvistes ja vam-
mustes, kiivrites ja kübarais, armilisi ja habemikke,
peaaegu nolke ja vaat et rauku, paljaspäiseid ja side-
meskolbalisi. Aga silmapaistvalt närused nad esialgu
tõtt öelda ei olnudki, sest koadjuutor oli hiljuti maks-
nud neile hobuse pealt viisteist marka «bestellungit» ja
mehe pealt Hollandi kuldna «jooksuraha». Kuid kaela
kõidetud käed ja seotud pead osutasid, et moskvalaselt
tagasivõetud Rõngu oli neile kurjasti maksma läinud.
Ja linnamüüride lähenedes sorusolekust kikki kerkivad
vuntsid näitasid kindlat rõõmsa puhkamise kavatsust.

Nii kui Karjaväravast linna oli jõutud, viisid lipkon-
dade kortermeistrid oma mehed neile varutud pürjeli-
majadesse laiali ja peremehed võtsid nad mõõduka
torinaga vastu, sest linnas oli kuulda olnud, et koad-
juutori kukrusopid ei pidanud seekord päris tühjad ole-
magi. Orduhärrad saatsid Kettleri tõlla Vanale turule
ja lagunesid seal omasoodu, kes Buschi või Asse majja,
kes linna, tuttavate või sugulaste majadesse. Koadjuu-
tori teenrid tõstsid voorivankrilt lahtise kändetooli maha

ning asetask selle tõlla kõrvale ja koadjuutor hüppas oma ihuteenri õlale toetudes tõllast välja.

Härra Gotthart Kettler oli lühikeses mustas soobli nahkse äärega keebis isand, üle keskmise kasvu ja suhteliselt pikakoivaline ning vimmakas. Tal oli suur ümarik sileda pruuni juuksega pea ja suured kollakad ning natuke õlised, kuid ootamatult tähelepanelikud ja käakivad silmad. Hõredast pruunist vurru- ning parramättast välgatas naerune, punane ja valgehambaline suu. Härra Gotthardi vasak jalg oli mähitud rohelisest siidist sidemesse ja ta hoidis seda sirgelt tõllakil õhus. Ta lehvitas ümberseisjale koduselt ja pealiskaudselt, patsutas juurdeastuvat doktorit joviaalselt õlale, vasak käsi ihuteenril ikka ümber kukla, ja kummardas Katharina kätt suudlema, nii et pidi tasakaalu jäämiseks sooritama paremal jalal väikese keksuhüppe, kuid tuli käesuudlusega ikkagi galantselt toime. Sealjuures ütles ta Katharinale midagi — Pallu aknasse ei olnud kuulda, mida —, millest ümberseisvad härrad naerma pahvatasid. Siis võttis ta kandetoolis istet ja laskis neljal teenril end doktori ja Katharina ees majja sisse kanda.

Kui doktor ja Katharina olid koadjuutorile järgnenud, kandsid mõõkadega orduteenrid koadjuutori asjad rautatud kirstudes neile järele. Siis väljus ümberseisjate summast kaks kerges turvises ja kiivris meest, tagumisel sangadega laegas käes ja paberirullid kaenla all. Nad sammusid etikule asunud valvureist mööda ja uksest sisse. Esimese tundis Pall eksimatult ära: see oli Kettleri-härra sekretär ja kroonik Salomon Henning. Teisest mehest, ilmselt Henningi abilisest, silmas ta kiivri serva alt küll ainult punakat põsesarna, kuid kummalisel moel tundus seegi talle kuskilt kuidagi moodi tuttav.

Doktor oli arvanud, et täna suvatseb koadjuutor pärast lõunasööki reisiväsimust puhata ning et raviga alustatakse homme, kuid koadjuutor nõudis: hakatagu tohterdamisega otsekohe pihta. Niisiis võtsid peremees, pereproua ja kõrge külaline ainult kiiret einet (suutsutatud põdrasinki ja Danzigi õlut koadjuutori varudest ning mamsel Magdalena ploomikeedist paari peekri tuntud Tallinna klaretiga). Pärast seda käskis

Kettleri-härra doktoril end kohe läbi vaadata ja ära seletada, milles ta vigastus õieti seisab. Niisiis mähiti koadjuutori jalg sealsamas suurtoas sidemest lahti ja doktor leidis ta karvasel reiel kubemeni ulatuva laia poolparanenud muljumishaava. Ta muljus vigastatud jala ettevaatlikult üle (kusjuures härra Gotthart silmad paar korda kinni pigistas ja korra kääritas: «Kuradi kurat! Andke mulle veini!», mida talle silmapilk ulatati). Siis saatis doktor Johanni ja Pallu üles ning laskis tuntud kasti suurtuppa kanda ja püsti koadjuutori ette asetada. Pidulik-lohakast viisist, millega doktor selle avas, sai Pall otsemaid aru, et siin oli tegemist juhtumiga, kus arst oli otsustanud jätta patsiendile sügava mulje. Doktor tõstis kontmehe kastist välja ning laskis kasti eemale viia — ja Niguliste jubedavõitu Surmatantsult allaastunud Isand seisis kummaliselt haprana ja tõelisena keset tuba ning vaatas natuke longus päi koadjuutorihärrale otsa. Pall nägi selgesti ehmatust, mis härra Gotthardi ümarduvaist silmadest välja kiikas ja mille kõrge isand jõuga endasse tagasi tiris. Doktor tegi näo, nagu poleks ta midagi märganud, aga kui ta Surma kõrvale astus, et koadjuutorile tema vigastuse kohta loengut alustada, ei saanud Pall kuidagi lahti muljest, et sügaval doktori ülitõsise ilme all helkis võidukas naeratus: Ole kas või vürstlik kõrgus Jumala armust — situatsiooni peremees olen mina... Siis hakkas doktor kõnelema ja kasutas skeletti enda kõrval *exempli causa*, aeg-ajalt selle vasakule reieluule koputades või põlvekedraga manipuleerides. Aga tema jutt, kuigi ladina terminitega küllastatud, oli lihtne ja selge: luumurdu koadjuutoril pole, aga reielihase lah-tine rebend on olemas ning haava on halva ravi tagajärjel tekkinud mõningane palavik, mille paranemine võtab aega. Kõigepealt tuleb aga lihestunud põlvekeder paigale panna, ja doktor on otsustanud teha seda otsekohe ning ilma valutä.

Härra Dyck oli vajalike rohtudega juba ootamas ja kutsuti nüüd sisse. Doktor käskis tal võtta oma kandelakast oopiumi, maruheina seemneid, alraunilehti, tooreid mooruspuu marju, maikellukest, surmaputke, eefeud ja näsiniine seemneid. Härra Dyck segas kõik need

rohud väikesesse vaskmüüsrisesse kokku ja pani petkeli mütsuma, nii et vunts püüdlikkusest vudises. Siis kurnas ta rohtudest tambitud püdeliku läbi õhukese sildi, doktor seadis pikal pingil lebavale koadjuutorile padja pea alla ning pani kurnatises leotatud käsna ta ninale ja suule:

«Nüüd, Kõrgus — sügavasti ja rahulikult hingata. Sügavasti ja rahulikult hingata. Kümne minuti pärast võtab Morpheus teid oma rüppe ja kui te ärkate, on teie põlv paigal.»

Ta käsutas pilguga Johanni toast välja ning palus härra Dyckil ja koguni sekretär Henningil lahkuda. Kui Pall neile järgneda tahtis, ütles doktor:

«Teie jääge siia. Keegi peab tema... Tema Kõrguse jalga kinni hoidma.» Ise võttis ta istet kolmnurksel järil koadjuutori peaotsis, nii et see teda ei näinud. Koadjuutor vahtis natuke aega Surma tumedaid silma-koopaid, mis talle ülalt alla otsa vaatasid, ja pani nende eest pääsemiseks silmad kinni. Doktor ütles aeglaselt:

«Üsna pea, üsna pea saab Kõrgus anda jälle kogu oma jõu meie kalli Liivimaa hüveks. Nagu juba kakskümmend aastat... Kakskümmend aastat, eks ole?»

«Kakskümmend kaks,» ütles koadjuutor parandades, tegi silmad lahti ja sulges nad taas.

«Kakskümmend kaks aastat...» jätkas doktor pisut häält tasandades, «kakskümmend kaks aastat... pühitsemisspäeva orelimängust Riia lossikirikus... kakskümmend kaks aastat... valget ristirüüd ja õnnistatud mõõka... käsutäitmise aastad... käsutamise aastad... kakskümmend kaks aastat tõusu... Alguses te olite...?»

«Dobleni foogt —» ütles härra Gotthart juba kaunis masinlikult.

«Ja selle järel tõusite...?»

«Ordu šaffneriks...» ütles härra Gotthart pominal.

«Kelle hoida olid tegelikult kõik meistri varad... eks ole?»

«...Kõik varad...» ütles härra Gotthart kinnisilmi, mõnunaeratusega ja veelgi tasemini.

«Ja selle järel tõusite...?»

«Dünaburgi komtuuriks...»

«Ja sealjuures ordu kõige tähtsamaks sidemeteseadjaks Euroopa valitsejaõuedel, eks ole?»

«... Umbes nii...» ütles härra Gotthart natukese aja pärast veelgi tasemini.

«Ja tunamullu Viljandi komtuuriks...» jätkas doktor, «ja see on ordu kolmas mees...?»

«...Tõusin...» ütles härra Gotthart peaaegu sosinal.

«Aga praegu on teil hea ja kerge olla, eks ole? Te just nagu hõljute, just nagu tõusete...»

«Mmm... jaa... tõsijutt...»

«Ja siis te tõusite koadjuutoriks...» jätkas doktor niisama tasa, «ja siis, tuleval aastal, te tõusete meistriks — seda pole ju enam kuigi palju...?»

«...Ei... seda pole enam palju,» ütles härra Gotthart sosinal.

«Aga mis see on,» sosistas doktor, «milleni te viimaks tõusta tahate...?»

Koadjuutori silmad olid kinni. Ta nägu oli kahvatuks muutunud, nii et tumedad häbematud kulmukaared eriti esile tõusid. Laial otsaesisel pärlendas peenepiisaline higi ja novembri kaame loojang pillas sinna lumepilvede vahelt kollase valguslaigu, ning Pallule näis korraga, et ta on seda nägu tingimata juba näinud. Siis meenus talle ka, kus: see oli Taaveti nägu tema kujutlusest, kui ta koolilaskepäeval kuulas jutlust ilusast Abigailist... Taaveti, kes kosis ilusa Abigaili veel enne, kui ta kuningaks sai, Taaveti, kelle laial otsaesisel oli kuningakrooni kollakas aimdus. Ning justkui oleks nõiadoktor juhtinud niitepidi Pallu ja koadjuutori mõtteid nagu itaalia komejandid Püha Gertrudi platsil tunamullu oma nukkusid, vastas koadjuutor doktorile pingsal katkendlikul sosinal:

«... See... milleni ma... tõusta tahan... see on... Liivimaa... kuningakroon...»

Doktor tõusis võiduka naeratusega püsti ja viipas Pallu ligi. Koadjuutori põlvekeder oli kahe minutiga paigale pandud — isand ainult oiatas korra läbi une. Doktor võidis ta reiehaava palsamiga sisse, laskis Pallul teenrid kutsuda ning magav käskija kanti üles ja pandi baldahhiinvoodisse toibuma.

Järgmisel hommikul oli härra Gotthart reibas ja

tegutsemistahet täis, kuigi jäi doktori käsul voodisse. Ta kurtis doktorile naerdes, et pole oma neetud haava pärast kaks nädalat saanud tüdrukut sülle võtta — ja doktor lohutas teda: «Kõrgus, minu palsam teeb, et teie haav teid selles asjas juba tunahomme enam ei sega...»

Kaks päeva vooris koadjuutori haigetuppa ettekandjaid, korralduste saajaid ning oma sõnakuulelikkuse kinnitajaid. Kahekümne neljanda õhtul ütles doktor Pallule:

«Homme keskpäeval tõmbab isand Brun Jeruusalemma mäel kaks talumeest neljaks. Sinna koguneb laialt vahtijaid. Ma tahaksin, et te läheksite sinna ja paneksite tähele, kuidas rahvas selle asja peale vaatab.»

«Ja mis need talumehed teinud on?»

«Venelase kasuks teateid kogunud. Nii. Aga nüüd ma lähen ja kirjutan hertsogile koadjuutori saabumisest.»

Doktor läks üles oma praegusse katusetuppa ja kirjutas hertsogile järgmise kirja:

Üliauväärne Kõrgestisündinud Vürst ja kõige armulikum Isand! Minu kõige alandlikumad ja truimad teened on alati Teie pärast ja ma tahan kõige alandlikumal viisil Teie ees mitte saladuses hoida: Coadjutori-härra on üheksandal päeval pärast Rõngu lossi tagasivallutamist moskvalastele nende suures leeris peale läinud, kus neil üle kaheteistkümne tuhande väge oli, ja need sealt välja löönud ja neid üle kolme miili taga ajanud ja põgenemise peal üle kolmesaja maha löönud ja kaks bojaari vangi võtnud. Ühte neist haavas Coadjutori-härra isiklikult püssikuuliga ja võttis tema vangi. Muuseas: seesinane oskab hästi prantsuse, itaalia ja ladina keelt. Selles kähmluses kukkus Coadjutori-härra oma ruunaga ja rebestas end vasakul pool *circa pudenda*, mida üpris väga peab kahetsema. Sel põhjusel siirdus ta rüütlite ja sõjasulaste nõul ja tahtel 22. novembril minu majasse (kus tema ka praegusel silmapilgul suvatseb viibida), et ennast siin terveks ravitseda, mida Jumala abiga kolme nädala jooksul loota on. 23. novembril nõudis Coadjutor au-, elu- ja varaka-

tuse ähvardusel kõigilt sulastelt ja rüütlitelt, nii aadlist kui mitteaadlist, kes aga sündinud liivimaalased on, et nemad end Tallinna lossi isehakanud isandast Monninkhusenist lahti ütleksid ja selsamal päeval ilmus neid sõnakuulelikul kombel ka enam kui sada ja viis tükki. Ta laskis ka kõiki aadlimehi, mõisavalitsejaid ning talupoegi, kes Tallinna lossi alla kuulusid, käskida, et keegi nendest sedasinast ei pea teenima ega varustama, vaid peavad kõik temaenese Viljandi lossi viima kuni edaspidise korralduseni, mis ka nõnda on sündinud. Mis edasi sünnib, teatan Teie Vürstlikule Kõrgusele alandlikult kõige kiiremas korras.

Teie Vürstliku Kõrguse püüdlik alam
Matthias Friesner

Aga kirjale lisas doktor sedeli:

Pealeselle ei taha ma Teie Vürstliku Kõrguse ees saladuses hoida: Coadjutori-härra tunnistas mulle üleeile *in somno factitio*, et tema lõplikuks püüdeks pole midagi vähemat kui Liivimaa kuningakroon.

Külmunud maa oli esimesest lumest musta- ja valgevöödiline ning selle aasta esimene tuisk lõikas inimestele kurjasti näkku. Kui ilm nii kõle poleks olnud, oleks sel lõunaajal Jeruusalemma mäele kindlasti rohkem rahvast kokku voorinud. Nüüdki oli neid arvata mitusada. Aga hallid vammuseturjad ja kulunud koeranahksed mütsid olid siin täna suures ülekaalus sametbarettide ja naaritsanahksete kraede ning kasukate kõrval, mis niisugustel vaatamängudel muidu kippusid enamuses olema.

Pall jõudis natuke hiljaks jäädes kohale. Ta oli enne tulekut Katharina palvel ülemistesse tubadesse puid kandnud, sest tegemist oli majas nüüd enam kui teenijaid ja Johann oli mingite käskudega lennus niisama nagu koadjuutori teenridki. Ja siis olid nad vahetanud õieti vist esimesed sõnad Katharina Soome-reisist saadik — kui Pall ajas enese väikeses jahedas katusealuses toas kolinal põrandale kukkuvate halgude kohal sirgu

ja Katharina ütles, seistes teispool haluhunnikut, põsk vastu ahjunurka surutud ja käed rohelisi kahleid sillitamas, nagu tahaks ta külma ahjumüraka soojaks paitada:

«Ma mõtlesin hertsogi juures aina teie peale.»

Pall oli vait.

«Aga teie vist minu peale ei mõtelnud...»

«...Ooo... ja kuidas veel...»

«Aga see ei kaitsnud mind...»

«Mille vastu?»

«...Nõiduse vastu... Aga mõte ei saagi mind kaitsta.» Ta läks äkitselt näost tulipunaseks ja jooksis toast välja. Ja Pall läks Frolinkite poole oma köögitagusesse, lükkas põisakna kuumuse pärast lahti ja vahtis tuisku, mis vihises üle Vana turu, ja inimesi, kes seal all Karjavärava poole tõttasid. Kuid ei võtnud tuppa puhuvat tuult ega üle turu tõttajaid teatavaks, vaid mõtles umbset mõtet — *Mis nõidus see on, millest ta räägib?* ja häbematut, valusat, nilbet, alasti mõtet — *Mida tähendab: ta mõtles hertsogi juures aina minu peale...?*

Ja nüüd oli ta siin ja trügis ruttamisest hingeldades läbi tuisupihu ja halli rahvasumma mööda Jeruusalemma mäe lauged nõlva ülespoole. Ja läbi oma häbematu, valusa, nilbe, alasti mõtte hakkas ta kuulma rahvasumma pillatud sõnu:

«Nii nagu rõõvmõrtsukaid —» ühmas keegi, ilma et oleks aru saada, kas nii oli ühmaja meelest õige või väär.

«Hullemini,» täiendas keegi, «mõrtsukatel lüüakse halastusest pea enne maha.»

«Isamaa äraandjad!» ütles kellegi põlglik hääl.

«Mis isamaa see Vürstenpärkki sul õige...» pomises keegi kõrviku varjust.

«Või see suurvürst rohkem su isamaa on...» pomises teine.

«Lõuad seal!» karjuti samas. Sest eestpoolt hakkas kostma kummalist arusaamatut kähisevat kõnet — ja kui Pall end üle peade vaatama küünitas, nägi ta, et karistuse täidesaatmine oli alanud. Kahest hukatavast oli noorem millegipärast suuremaks süüdlaseks arvatud ja pidi enne, kui tema järg kätte tuli, kinniseotult

pealt vaatama, kuidas vanem talumees sureb. See vanem oli väheldast kasvu üleni halli habemetüükasse kasvanud mees palja peaga ja pulstunud punaka juuksega. Hukatava takusärki polnud meister Brun talle ta oma riiete asemel selga tõmmata lasknudki, sest ta niigi armetud riided (mis isand Bruni omaks pidid langema) olid mitmenädalasest mööda vangiarukaid lohistamisest ja piinamisest seevõrra närud, et härra timukas neid purukskärastamisest ja verest ja roojast päästma ei vae-
vunud. Vanamees seisis porile tallatud lumel keset rae-sõdureist ümbritsetud platsi, rümpapidi rihmadega madala posti küljes. Postist viie-kuue sammu kaugusel seisis neli hästitoidetud ja mustis rakmeis hobust, kõigil tagumikud posti ja koonud nelja ilmakaare poole, igal hobusel rangid kaelas ja pikad rahkerihmad hukataval ümber ühe jäsme. Iga hobuse kõrval ootas okapiitsaga timukasulane. Viis sammu hobustest kõrval seisis harkisjalu meister Brun, punane jakk karvasel rinnal lahti, mõök käes. Sellega pidi ta hobuste tõmbeist tekkivaid rebenemisi vajaduse korral takka aitama. Timuka selja taga tammus mustas ametirüüs Seegikiriku õpetaja Harder, hüüdnimega Mündrik, kes oli oma armulauaandmisetöö juba teinud ja pigistas nüüd silmad kinni, et mitte vaadata, mis tuleb. Aga imelik arusaamatu kähisev kõne, mida Pall kuulis, tuli hukatava hallist habemeokkast. Tuule vihin hajutas seda ja rahvahulga hääled kippusid seda matma, kuigi kõik seda kuulata püüdsid. Suurivaevu sai Pall viimaks aru, et vanamees järjest midagi kordas — ja lõpuks tabas ta kõrvka sõnad ära:

«...Nad käskisid... nad käskisid...» kähises vanamees, «...ja tõotasid... leiba... Nad käskisid... ja tõotasid leiba...»

Meister Brun tõstis märgiks mõõga. Timukasulased paindusid hoovõtuks ühekorraga niudeist tagasi ja neli piitsaplaksatust kõlas nagu üks vinguv plaks. Hobused hüppasid korsates paigast. Vanamees oietas (just niisama nagu koadjuutorihärra oli unes oietanud, kui ta põlvekeder paigale pandi). Ta kõnksus hoitud käed rebiti sirgu, käenlaõmblused kärisesid ja parem jalg tuli ilmsesti puusaliigesest välja. Ta kollane nagu oleks

nagu silmanähtavalt halliks läinud, aga ta ei kisendanud, vaid kähises ainult. Läbi rahvahulga lainetama tõusnud hääle, hüüete ja kiljatuste ei saanud enam aru, mida. Siis hakkasid piitsad raugematult plaksuma ja hobused sööstisid uuesti lahku. Vanamehe kuub ja kaltsad kärisesid lõhki. Ta jõledalt laiaks tiritud sinakad õlad tulid hallidest räbalatest nähtavale, ta jalad venisid ebainimlikult pikaks. Aga vana künnipoisi sitked kõõlused ei andnud järele. Ja ikka veel ei pannud Issand ta mõistusele halastavat pimedust. Ta katkiste hammastega suu oli habemetüüka sees valust irevil. Ta ihu pidi olema rebenenud, sest posti juurde porri nirises ta kaltsudest verd. Ta kähises meeletult. Nähtavasti polnud tal häält. Siis tuli vasak käsi äkitselt õõnsa rõksatusega öla küljest ära ja pidurita jäänud hobune sööstis lähematele raesõduritele rinnutsi otsa. Päratust olahaavast purskus kaarjas verejuga ja — mida keegi poleks enam oodanud — vanamees hakkas kisendama. Nagu oleks ta alles nüüd, kus ta tõeliselt tükkideks oli kistud, mõistnud, et midagi päästmatut on juhtunud.

Pall tundis veremaitset suus, aga see polnud kujutlusest, et hukatava mutta nirisev veri on talle suhu tõusnud: see oli ta enese veri, mis immitses verele näritud huulest. Ja tal oli tunne, nagu oleks ta sismuses midagi kivinenud. Ta tahtis äkitselt olla keegi hoopis teine, olla kuskil hoopis mujal, tahtis kisendada ja liikuma-pääsmatu jõuga pääseda iseenesest välja, pääseda hetkest ja paigast, mis oli ta ise. Ja tal oli kohutavalt külm. Ta tundis, kuidas ta silmamunad tuliseks läksid, ja sosistas: *Issand Jeesus Kristus, ütle, mispärast tahad Sa, et kaks röövlit ikka ja aina koldamalt risti peab löödama, kui Sa nende patud omeli andeks andsid — Kolgatal ja siin...?*

Ta hakkas rahvahulga vahelt tagasi lagedale trügima. Pori, lumi, veri, vahtijate hallid pilgud ja hukatava vaibuv kisa segunesid ta teadvuses ja tal oli tunne, nagu tahaks ta oksendada. Kui ta viimaste vahtijate vahelt välja oli jõudmas, pani keegi selja tagant käe talle õlale ja hüüdis:

«*Salve, härra primaan!*»

Pall pöördus ja vaatas kellegi punctavasse veinilõhnalisse näkku. Siis tundis ta oma peataja ära, see tähendab: ta tundis temas ühekorraga kaks inimest ära. Üks oli härra Henningi tunaeilne punasesarnaline abimees doktorimaja trepilt. Teine — ja see oli üllatus, mis ta praegusest marraskil ja irdus teadvusest üle libises nagu pilv üle pae —, teine oli mullune Antoniusehärra Raasiku valitseja kirjutustoast.

Härra Antonius kandis nüüd mulluse tsistertsilaserüü ja tunaeilse kiivri ning turvise asemel mustast kalevist baretti ja ordu sõjasulase musta taliyammust ning ta punane nägu hõõgus ühtlaselt baretist kaeluseni. Ta oli ilmsesti märksa rohkem purjus kui tookord Raasikul.

«Jaa, mu sõber,» kuulutas ta, «teie kallile suguvendale tehakse liiga! Jumala eest: ordu hobune, Moskva hobune, Poola hobune, Rootsi hobune! Kurat: Taani ja Leedu ja Soome ja Preisi hobusele pole tal enam kätt ega jalga!»

Pall oli vait ja härra Antonius pani ta kõrval kõndides käe talle õlale:

«Aga meie oleme vait. Oo, jaa. Ma ütlesin teile juba seekord: inimene pole midagi muud kui rott.»

«Kuulge — te pole seda mulle kunagi ütelnud!»

«Soo...? Võib-olla. Aga teadnud olen ma seda kaks-kümmend aastat. Kuulge, kuradi külm on — kas teil on ka? No näete. Meie rotijutu juurde: siinsamas Tõnismäe all on ju «Halli Roti» trahter. Tulge, soojendame nina.»

Kui neil mõlemal väike tinatopsitais kanget rukki-viina hinge alla oli pandud, mis ihu silmapilk soojaks võttis, ja nad hämaras kõrtsitoas rokase lauaköksi ääres suutäit soolatud ube peale järasid, tuli Antoniusehärra oma teema juurde tagasi:

«Muidugi: inimene pole midagi muud kui rott. Kas te seda Hamelni rotipüüdja-lugu teate? Teate, jah? Noh, siis on teil ju asi klaar. Puhutakse fanfaari või taotakse trummi — mis vahet seal on — ja rotid jooksevad pasunamehe sabas jökke või kuhu tahes. Ja kui rott arvab, et sellest on talle kasu, närib ta teise roti ära. Kas koer niisugust asja teeb? Eluilmas ei tee! Aga rott teeb. Ja nii edasi. Kõik inimlikud jooned. Aga kõige

tähtsam: rotid teavad ette, millal laev vajub. Jaa. Ma olen Danzigis oma silmaga näinud, kuidas nad sadamas korraka mööda köit kaile tulevad ja vooris minema lähevad, enne kui laev otsad lahti teeb ja merele läheb ja hukka saab. Ainult inimene aimab niisuguseid asju ka mõnevõrra ette. Halvemini küll kui rott, aga siiski natuke — sest inimene ju õieti ei aima, vaid ainult näeb. — Kuulge, kas võtame veel ühe käraka? Teie ei taha? Mina võtan küll.»

Kui sinisenäoline kõrtsmik talle poisiga uue topi oli lauale saatnud, arutas Antoniuse-härra edasi:

«Näiteks mina. Ma nägin ammu ette, et tsistertslaste laul on lauldud. Padisel on nüüd veel seitse munka järel. Aga see on ju peaaegu vajunud laev. Ja mina olen pardalt lahkunud. Nüüd ma teenin ordu, eks ole.»

«Kas te arvate, et see laev ei vaju?»

«Kõik laevad vajuvad. Kui mitte enne, siis viimse päeval. Ja ordu vajub palju varem. Ma olen ju nüüd härra Henningi kaudu asjadele üsna lähedal. Aga meie oleme rotid ja läheme õigel ajal kaile. Ja ma ütlen teile — kena noosiga pealegi.»

«Nonoh...» ütles Pall, «ma arvan, et ordul on praegu näpud päris põhjas...?»

«Ordul — võib-olla. Aga koadjuutoril mitte.»

«Soo-oh?»

«See raha, mis meie seisused mullu mais Moskvasse saatsid, jäi ju Fürstenbergi kätte, sest Moskva ei võtnud seda enam vastu. Muidu poleks ta ju saanud meiega sõdima hakata. Aga koadjuutor kangutas selle Fürstenbergilt endale välja. Vägede värbamiseks ja provianteerimiseks. Noh, koadjuutori terviseks!»

Ta tühjendas kolmanda topi.

«Kui palju koadjuutoril siis praegu raha on?»

«Ha-ha-haa... Ta on lasknud levitada kuuldusi, et tal on mõnevõrra raha, aga napilt. Tegelikult on neljas rautatud laekas, mis koos tema endaga doktori-majja toodi, — noh, kui palju te arvate?» Siin läks ta sosinale üle: «Igaühes sada tuhat marka.»

Kõrts oli vahepeal hukkamiselt tagasivoolavaid külmetanud inimesi täis tulnud ja hääletekõmin ning viinahais ja hingedaurpilved olid nii paksuks muutunud, et

Pallu süda kippus jälle halvaks minema. Ta jättis Antoniuse-härra neljanda topi juurde istuma (ja muuseas jättis ka ütlema, et ta elab ja õiendab koadjuutoriga samas majas) ning ruttas läbi hämarduva valguskülma tuisu linna tagasi. Ta kujutluses veiklesid pime-neva taeva taustal hukatava ja timukahobuste jõllis silmad meister Bruni punaste hõlmadega segi ja ta enesetundele vajus ebamäärane ja päratu kaassüütunne: *miski hirmus oluline oli vää — ja kõik olid süüdi, kõik olid süüdi suures ääretus maailmapatus. Tema kui üks neist, kes seda tajusid, rohkem kui teised.* Ja see tunne oli seda süüdistavam, et see oli siiski nii kauge ja hõre ja otsemaid hoopis püüdmatuks pudenes, kui Pallu mõte linnamüüride vahel taas Katharinasse haardus...

Ohtul ütles doktor Pallule ülal väikeses ajutises kirjutustoa:

«Muuseas, hertsog on meie peale rängasti vihane. Ei-ei, mitte minu ega teie peale — Tallinna linna peale, muidugi. Ja õigusega. Ta andis neile nende kaaperlaevad välja, et nad mõistlikud oleksid. Aga nemad andsid härra Hornile korvi. Nüüd nõuab hertsog neid laevu tagasi — Buschmanni «Minervat» ja Bocki-härra «Delfiini». Kui hertsog oma nõudmisi kordab, tahavad meie kaubahärrad need laevad aastaajast hoolimata Tallinnast hoopis ära saata.»

«Kuhu?» küsis Pall, sest Märten oli ikka veel «Minerval».

««Minerva» vististi Riiga. Aga Bock pidi oma «Delfiini» sel juhul hoopis Stettini saatma. Riskantne ots, novembri lõpus nii väikese laevaga. Ta saadab sinna trepikive. Kakssada tahutud astet, teate, sellest Vasalemma kivist, millest meil suurtoa põrand on. Muide, meie suurtoas käis eile jälle nelikümmend Monnikhuseni meest koadjuutorile truudust töötamas...» Ta koputas sõrmega närviliselt vastu lauda. «Kui asi niimoodi jätkub, võtab koadjuutor selle Taani kuninga Toompea kahe nädala pärast ilma pauguta tagasi.»

«Paistab küll...» ütles Pall.

«Aga me teeniksime hertsogit halvasti,» ütles doktor, «kui me seda kuidagi ei takistaks.»

«Mismoodi meie seda...?»

«Me peame midagi välja mõtlema! Sest see Monnikhusen on esialgu hertsogi huvidele hoopis ohutum kui Kettler, see tähendab Poola.»

Doktor koputas jälle sõrmega vastu lauda. «Imelik,» jätkas ta, «et sel Kettleril on tema nii nappide rahade juures siiski nii tugev tõmme...»

«Napid rahad — temal...?»

«Muidugi. See on üldiselt teada.»

«Sellepärast see ongi vale!»

«Ohoo... te olete ju päris riigikunstide asjatundjal Mis te tahate ütelda?»

«Et ma tean üpris otsesest allikast: koadjuutoril on siin teie enese määras puhast hõbedat nelisada tuhat marka.»

Doktor oli natuke aega vait. «Mmmm...» ütles ta siis kõige tavalisemal häälel, «seda tuleb meil kontrollida...»

Alles märksa hiljem tuli Pallule meelde, et doktor oli tema teate puhul neljasajast tuhandest margast äkitselt püsti tõusnud — niisama nagu härra Horn Turus Pallu teate peale, et sõda Liivimaal on puhkenud.

Kümnes peatükk, milles eelmise peatükiga ikka veel mitte lõpule jõudnud ratsaõit tõesti lõpeb, ja koguni lõiti draamafareegleid täiel määral silmas pidades, muidugi küll ainult niivõrd, kui võrd ikka seefama elu ise nende reeglite tarandisse maha ei trambi nagu sõge sõnnihafatus (kui maa-tame asju sellesinase noormehe poolt küljest, kelle jääl me siin peamiselt oleme püüdnud püüda).

Andrusepäeva, kolmekümnenda novembri õhtul korraldas doktor oma majas koadjuutori auks väikese peo. Samal hommikul kutsus ta Pallu üles ja ütles:

«Balthasar, mul elab peaaegu et Vürstlik Kõrgus majas ja tema lähikond käib mul siin sisse ja välja ja tema ihukaitse peab minu ukse ees valvet. Minu majahärraseisund nõuab praegu, et mul oleksid vähemalt mõnedki teenivad hinged rohkem. Härra Dyck lubas mulle oma rohusegaja Frantsu siia appi. Aga mul on tingimata tarvis ka sekretäri. Te hakkate saama viisteist marka kuus — kuni Marburgi-sõiduni. Olete nõus? Vaadake, mul pole Tallinna-taolises linnas ülikoolihari-dusega meest lihtsalt kuskilt võtta. Esiteks. Ja teiseks — te olete tubli poiss. Nii et pange õhtul oma viisakam ülikond selga ja istuge meie laua alumisse otsa.»

Laua ülemises otsas istus õhtul mustas sametkuues koadjuutor rohelises sametkuues majahärra ja veinipunases siidkleidis majaproua vahel, ja neist kolmest hüval ja kural käel läbisegi rae- ja orduhärrasid, esimestest mitmed prouadega, nagu näiteks punapäine isand Clodt ja paks isand Vegesack, kes pidi teatavasti doktori kaugelt sugulane olema. Muide, härra Clodt oli

juba mõnda aega Taanist tagasi: ta polnud seal muud kätte saanud kui Christiani lubaduse läkitada Moskvasse saatkond, kes hakkab suurvürstilt Liivimaale rahu välja kauplema. Ülemise lauaotsa pool oli istet võtnud ka tänaseks soliidsesse valge kraega ülikonda riietunud Henningi-härra, kes oli verivärskelt saanud koadjuutori sekretärist tema nõunikuks ja pidi sellega seoses asuma varsti diplomaatilisele reisile keiser Ferdinandi juurde Viini linna — tema jälle ordule mitte rahu-, vaid sõja-abi välja rääkima.

Alumises lauaotsas istus vähemaid ordu ja linna ametimehi, teiste seas halli kassi näoline raekirjutaja Johann Topff, kelle härra Clodt oli suvatsenud kaasa võtta, ning, Pallu kõrval, juba lahedalt vintis Antoniuse-härra, kelle puñaka juukseparjaga piiratud tonsuur (ligidalt paistis see hästi ära) oli juba kasvanud rooste-karva rohumättasse. Temaga ühel pulgal ja kõrvuti istmeil istumine oli Pallule ühtaegu võõrastav ja meeldiv. Muide, Antoniuse-härra oli sellest naabrusest esimesel hetkel üpris hämmeldunud, aga sai oma hämmeldusest tubli reinveinilonksuga üllatavalt hõlpsasti üle.

Pürjermeister Packebusch pidas koadjuutori tervemise ja doktor Friesneri osavuse auks sündsa kõne (koadjuutor oli nädalaga tõesti niipalju paranenud, et ta elevandiluuupuga kepi najal reipasti ringi võis liikuda), ja pürjermeisteri kõne oli austavam, kui linna muiduse tõrksuse juures oodata oleks osanud. Ja karikad käisid vardas praetud ja õuntega täidetud partide juurde rikkalikult ringi ja veini peale võeti hõbeliudadelt morselle ja kaneelipurus pruuniks rullitud ingverikompekke, ja doktori hõbenõud kumasid ja kõlisesid koadjuutori omadega läbisegi. Aga üleval, suurtoa trepirõdu rinnatisel mängis Toompea lossi neli välja-maa pillimeest, kes olid koos ületulnud sõjasulastega Monninkhuseni alt koadjuutori teenistusse siirdunud. Ning nad ei puhunud seal sugugi mitte trompeteid ega tagunud trummi, vaid vulistasid mingitest Itaalia või mine tea mis maa tundmatuist keelpillidest imeliselt hoogsaid ja magusaid viise.

Pall silmitses üle karikate ja küünalde piduliste siin-seal juba veinist hõõguvaid nägusid ja muuseas abi-

elupaar Vegesacke, paksu härrat ja luidrat prouat, ning tundis äkitselt röömuslaia matsimõnuga tammiseid pingilaudu oma istumise all: tema oli siin, alumises lauaotsas muidugi, kuid ikkagi siin — aga näiteks Hommikumaa Paska ei olnud siin teps mitte... Kuskil madalas voogas hiljutine suure maailmapatu tunne küll taas ta meelde, aga mõõnas ta enesetunde kivilkalda ees vaikselt (ja salamurega) tagasi, sest kalda-kividele olid kandiliste tähtedega kirjutatud Issanda sõnad Pallu ja ta Jumala kabelikõnelusest: ...Ära ole narr!

Ei-ei! Pall ei tahtnud olla narr... Aga koadjuutor oli jõudnud ülilõbusasse tujju ja pani oma vasaku käe järjest ümber Katharina toolikorju ja nüüd äkitselt ka ümber Katharina õlgade. Nähtavasti jäi ilme, mis sel puhul üle Pallu näo libises, Antoniuse-härrale silma. Sest ta kummardus Pallu kõrva juurde ja ütles:

«He-he-hee... Pole seal imeks panna midagi. Meie isand on naiste peale veel hakkajam kui moskvalase peale! Kas te seda ilusat laulu pole kuulnud, mis tema kohta lauldakse —?»

Pillimehed pidasid rõdul parajasti vahet, ning valjenenud jutukõma ja peekrite tinina taustal ümises Antoniuse-härra Pallule kodi ja veinilõhnaga kõrva:

«Koadjuutoriks olen ma Liivimaal,
Minu nime tuntakse mitmel raal.
Mind tuntakse maal, mind tuntakse linnas:
Kenad naised on minu pool eriti hinnas.
Mu südames alati süütavad tuld nad
Ja mul nendele kuluvad kenamad kuldnad...»

Tõsijutt, koadjuutor muutus iga hetkega lustakamaks. Ta jõi oma karika kulinal tühjaks ja virutas elevandiluuupulise kepiiga niisuguse laksu liudade vahele vastu lauda, et Pall mõtles: Klaar, et neil hulludel kindlaks moeks peab olema mõõgad joomatuppa tulles ukse taha jätta... Siis pöördus koadjuutor taas Katharina poole ja kummardas oma pruuni habeme üsna ta näo ligi ja rääkis talle midagi, ja Katharina vaatas naeratades lauale ning näis elevusest hõõguvat. Aga dok-

tor koadjuutori teisel käel nippis kitsast hõbekarikast veini. Ta parem kulm seisis tsipa-tsipa kõrgemal kui vasak. Ta mustad silmad sirasid naerda ja ta kitsad vurrud puudutasid karikat nagu lendutõusev must lind.

«... Ma saan veel aru, et ta härra Horni puhul käskis naisel lahke olla, sellest võis tõesti linna saatust ära rippuda,» mõtles Pall, «aga mis kuradi pärast praegu siis...?» Ning ta tundis, kuidas ta selgroojuurestikust, sealtsamast, kus ta äsja oli tajunud tammiste pingilaudade mõnusat kindlust, hakkas südame poole tõusma mingi ihuliselt tajutav etteaimduse-äng... Laua teises otsas haaras koadjuutor Katharina uuesti kaenlasse ning andis talle kogu laudkonna nähes suud — ja doktori mustad silmad sirasid naerda.

Hea, et Pall mõlemad põidlad lauale asetaski ja mõlema käega lauaseri hakkas pigistama. Sest seal samas sosistas Antoniuse-härra talle kõrva:

«Teie majaproua on ju kolmandat päeva koadjuutori kallim... Ja minu isand keeras mitte ainult majaprouale, vaid ka majahärrale ära! See sai nähtavasti teada, et koadjuutor istub hõbedahunnikul, ja seadis enese ise talle ette...»

Pall pigistas lauaseri nii, et ta kumbki põidlaküüs oli valge kui luu.

«Te ajate jama!» ütles ta kähedalt.

«Kallis noormees... härra Henning võttis talt ju eile koadjuutori nimel nuhivande. Ja maksis talle kolm tuhat marka. Truuduse ja naise eest. Ma ei tea ainult, kuidas see summa kahe asja peale jagunes.»

Pall oli vait. «Ja mistarvis te seda minule räägite?» küsis ta tuhmilt.

«Niisama... Teie — kuidas seda ütelda —, teie mittesaksa rahu käib mulle sapi peale. Või ütleme: ma olen selle peale kade. Ma tahan, et te teaksite, mis isand teie isand on. Ja mis emand teie emand.»

Pillid rõdul vulisesid edasi. Ordukumpan doktor Geilsheim, atsakas mees, kelle ablas pilk ja liikuv ninots iseseisvalt ja erinevais suundades seltskonda silmitsesid, seisis püsti ja pidas kõnet, mida keegi pillitini ja jutukõmas ei kuulnud. Ja hetkeks näis Pallule, et Katharina saatis talle, Pallule, appihüüdva pilgu.

Pall pigistas silmad kinni ja tundis peolärmi kahe-, kolme- ja neljakordseks valjenevat ning just nagu lõpmatult edasi kehtvat. Siis tegi ta silmad lahti, pöördus täies laiuses härra Antoniuse poole ja ütles tasa:

«Tulge kaasa. Ma tahan teiega rääkida.»

Ta tõusis püsti ning Antoniuse-härra tõusis samuti, küll pisut viivitades ja õieti teadmata, kas tõrkuda või alistuda. Pall suunas ta enese ees laudkondsete vahelt välja ning peaaegu et tõukas ta suurtoa tagant hoovi viivasse koridori. Kui nad õue astusid ja uks nende taga sulgus, küsis Antoniuse-härra:

«Kuhu me läheme?»

Pall ei vastanud. Ta läks ees ning Antoniuse-härra järgnes talle. Pall lükkas palvekabeli ukse lahti ning nad astusid kabelisse. Kuna maja hoovipoolsed aknad olid valged ja hoovis lumi maas, oli pimedus kabelis võrdlemisi läbipaistev. Pall ütles tasa:

«Siin — inglikuju ees — vannu — see, mis sa rääkisid — tõeks või valeks.»

«Kuule — mis sa, poiss, mõtled,» ütles Antoniuse-härra natuke kiledalt, «mis kuradi pärast mina peaksin sulle vanduma —»

Pall võttis parema käega Antoniuse-härra vammuserinnust kinni ja raputas. Raputas lihtsalt võimetusest teda teisiti sundida. Antoniuse-härra tundus olevat nagu õlest tehtud. Ometi oli kuulda, kuidas ta kumpanivammus õmblustest raksatas.

«Vannu! Tõeks või valeks!»

«... Ma... ma võin... ma võin muidugi vanduda... hõk...» ütles Antoniuse-härra neelatades.

«Noh?!»

«Ma — vannun — see on — tõsi.»

Antoniuse-härra hoidis kätt püsti ja kuigi see lüümes pimeduses peaaegu ära paistis, katsus Pall (tal parema käega ikka veel rinnust kinni hoides) vasakuga järele, kas ta käsi oli korralikult vandekest tõstetud. Pallu vasak kämmal tõusis kobades mööda Antoniuse-härra paremat ranget üles ja kompis ka mõlemad tõstetud sõrmed ükshaaval üle. Siis tõukas Pall Antoniuse-härra õlgupidi vastu ingli kiviseid põlvi ja pöördus sõna lausumata minema.

«Oot,» hüüdis Antoniuse-härra kähedalt, «kui te mõtlete seda asja kellelegi rääkida —»

«Mis siis?»

«Siis — kas laseb härra Henning teid nurga taga maha lüüa või mürgitab doktor teid ära!»

Pall seisis avatud kabeliuksel ja Antoniuse-härra nägi ta laia musta kogu vastu õue heledamat pimedust ning mõtles vist silmapilgu, kas see suur tola, see hirmus matsimühakas ei kavatse tal uuesti rinnust kinni rabada. Aga suur tola ja hirmus mühakas ei liigutanud. Kuid silmapilgu pärast ütles ta äkitselt sõna, mida talt kõige ta primaanihariduse juures poleks mõistnudki oodata (kui just juhuslikult teada polnud, et ta hiljuti oli juba ülbust võtnud seda tarvitada). Ta ütles selgesti kolmesilbiliselt:

«I-di-oot!»

Kaks tundi vantsis Pall mööda hilisõhtust kõledat jäätnud tühja tõmbetuulist linna ja tundis, et teda on pussiga ribidesse löödud. Aga — uskumatu: müürid olid vankumatult paigal, tornid seisis endiselt, väravad olid kindlalt suletud (kuid poole färdingi eest avatavad — ha-ha-ha-haaa...) ja majade kivised näod ei näinud, kuidas iil kihutas määrdunud lumepihu ümber koerakuseste nurkade. Majade kivilõustad ei lausunud sõnagi risust, sõnagi prahist, sõnagi roojast, mis vedeles ol kui paljudes hoovides. (Oi kui vähesed hoovid olid nii puhtad ja kasitud kui Friesnerite hoov — ho-ho-ho-hoo...)

Mööda Kuninga tänava õõtsuvat lumekirjut muna-kivijõge tuli kellamehe kantava laterna valgel pikas mustas kasukas õpetajahärra — aaa: härra Harder, hüüdnimega Mündrik, mis ta unuvat matsipäritolu meelde tuletas — ükskõik kellele viimset salvimist viimas: viimset salvimist hukatavaile ja hukkajaile, käskijaile ja kästavaile... Eeeh... Nunnakloostri-taguses müüri vahes vilkusid küünlad põisakendes ning akende taga hüplesid pröökavad ja kiljuvad varjud: seal prassisid koadjuutori sõjasulased oma litsidega... ja doktori majas prassis koadjuutor oma... Mmmm...

Kaks tundi. Aga (olgugi tema maailm kokku varisenud) üle kahe tunni ei või noor inimene niisugusel puhul ometi mitte mööda südaõist linna ringi vantsida. Vähemalt mitte siis, kui ta just hiljuti on kõnelnud oma Issandaga ja kui Issand on talle selge sõnaga ütelnud: kuula minu häält eneses, *aga ära ole narr...*

Suurtoa päratu uhkuseaken oli valge. Majast kostis piduliste hääli. Pillid mängisid ikka veel. Ja kui Pall kangialuse väravast sisse hakkas minema, hüppas üks valvesse pandud sõjasulastest etikult alla, vaatas talle ligidalt näkku, noogutas ja ütles teisele, kes etikul hellebardiga vehkis, et sooja saada:

«Doktori sekretär.»

Pall lõi kangialuse värava klõmmdi oma tiitli järel kinni ning astus hooviuksest tasa Frolinkite trepile. Aga esimene asi, mida ta trepile astudes tajus, oli see, mida ta siin esmakordselt oli tundnud siis (ja pärast ikka ja jälle taas tajunud), kui ta retkelt hertsogi juurde tagasi oli tulnud ja majaukse avanud: Katharina nelgilõhn. Lõhn, nagu oleks kellegi käsi ta südame äkitselt pihku võtnud. Kellegi imepehme käsi, mis paljale südamele ikkagi hirmsasti valu teeb...

Aga ära ole narr... Pall läks hiirvaikselt trepist üles ning avas ukse väikesesse vahetuppa, mida Meus töötoaks tarvitab. Tuba oli pime ja tühi. Üle õue, koadjuutori ülakorruse akendest langes valgusekuma Meuse raamaturiiulile ja puldile. Tagumise toa ukse tagant kostsid magava Meuse hingetõmbed nagu lühikesed ohked. Pall avas ukse Frolinkite väikesesse pimedasse suurtuppa ja sulges selle enese taga. Avas ukse kööki ja sulges ka selle. Tõmbas saapad tasa jalast ja pani nad oma ukse kõrvale köögi seina äärde. Seisis sokkides köögi jahedaist siledaist paeplaatidest põrandal ja nuusutas sooja koldetuha pimedas eriti selget lõhna — ning tundis, et nuga ta ribide vahel polnud enam nii terav nagu esmalt... *Nüüd oma urkasse minna, maha istuda ja mõelda, mis peab sündima.*

Ta tegi madala, kuid raske ja kääksuva lõmmulaudadest ukse ettevaatlikult lahti ja pani selle enese taga taas kinni. Ta sirutas jala välja, leidis varvastega järi

ja võttis istet. *Mõtelda, mis peab sündima... Kui kõik maailm on selle neetud naise lõhna pilgeni täis...*

Siis sosistas keegi äkitselt otse siinsamas:

«Balthasar...»

«Annika...! Mis on?! Miks sa siin oled?!»

«Tsss. See pole Annika. See olen mina...»

«...Katharina...» ütles Pall sosinal. Kui on olemas sosistatud karjatusi.

Tuul kõbistas aknapõie taga. Alt kostis piduliste ja pillide hääli.

«Te peate minema. Teid otsitakse —» ütles Pall pika hetke pärast. Ta hääli kõlas nii, nagu sosistaks ta kivist põhjast.

«Keegi ei otsi mind!» ütles Katharina sosinal ja ruttu. «Matthias arvab —» Ta takerdus ja rebis selle siis enesest välja: «Te ju saate nagunii teada — Matthias arvab, et ma olen koadjuutori juures.» Ta pidas vahet ja oli kuulda, kuidas ta iga ihukübemega kuulatas iga Pallu liigutust. Kuid Pall ei liigahtanud — ja ta jätkas: «Aga koadjuutor magab. Ma näppasin Matthiase tagant uneõuna pulbrit ja puistasin talle veini sisse.»

«Ja mis te minust tahate?»

Vastus pidi olema Katharinal ammu valmis. Ta sosistas uneskõndija kindlusega:

«Et te päästaksite mind nõidusest, mis mu peal on — et ma Matthiase kütkest lahti ei saa ja ikka jälle temaga magan ja kõigi isandatega, keda ta teenib ja kellega ta käsib.»

Ta tõusis Pallu asemelt, kus ta oli istunud, ja tuli pimedas Pallu juurde. Ta silitas Pallu nägu lõhnavate jahedate värisevate kätega. Aga himuvärin polnud see küll mitte. Ja siis tuli Pallu sisse Kurat, imelik halemeelne ja raevune, irvitav ja himur Kurat, ja võttis temas täiesti võimust. Pall asis Katharina pimedas sülle ja peaaegu et paiskas ta oma asemele. Ta rebis saamatute salarõõmsate raevuste matsikätega Katharina siidhilibud tal ült. Siin sa mul oled, parastas armutu Kurat, kui ta teda võttis, — proua ja hoor — isa vana voorikasuka närudel! Ja kõik oli ta ägeduses koos: alaväärsus, armukadedus, petetus, viha, kättemaks. Ja Kurat tsiteeris ta lavatsi ees itsitades Apuleiuse «Meta-

morfooside ehk Kuldeesli» kõige lõbusrõvedamat kohta: *Heu me, qui dirrupta nobili femina bestiis obiectus**... Aga oi kui ebajärjekindlad on ometi inimsüdame vaesed kuradid! ... Pallu jämedad vihased heldivad käed libisesid mööda Katharina pööraselt siledaid liikmeid ja rindu... (... Kolmeteistkümmel maal ei leidu nii sileda nahaga naist...) Pall tundis huultega Katharina pisaraid ja tundis, et Katharina tundis tema omi, ja siis tundis ta Katharina süttimise meretõusu. Ta kõõgitaguse pimedus muutus tumelillaks ja rohelisetäpiliseks ja ta sosistas: *Oi sina libu ja laps, oi sa õnnetu imeloom, sa kallid, sa õnnis, sa Püha Neitsi õde*... Ta sosistas ägades: *Issand Jumal, niisuguseks oled sina meid teinud*...

Ainult üpris tähelepanelik pilk (ja võib-olla, et isegi mitte see) oleks suutnud märgata pimedas nurgas Kuradit ootel, lõug pihus, küünarnukk «*Kuldeesli ehk Metamorfooside*» kaanel, mille servale oli kritseldatud: *Aga ära ole narr*...

Kui Katharina maldas käed Pallu ümbert lahti lasta ning nad pea alla aetas ja kui ta suu Pallu suudlustest vabaks sai, rääkis ta sosinal: «Ma olin ainult Matthiase kirjast lugenud, et sa olemas oled. Ta kirjutas: *üks kena matsipoiss ja paistab, et sädemega*... Öösel pärast seda näidati sind mulle unes. Ja see olid täiesti sina, kuigi ma sind ihusilmaga polnud näinud. Ja sealsamas üteldi mulle: 'kui tema sind armastama hakkab, pääsed sa oma nõidusest lahti, aga ta peab ise seda tegema...' Ja nüüd ma ei teagi, kas see aitab... sest ma pidin ikkagi sind paluma, et sa mind päästaksid...»

«Aga sa ei ütelnud mulle, kuidas...» ütles Pall sosinal.

«Jah, seda ma tõesti ei ütelnud...»

Kui Pall tukastusest virgus, hõngas tühi lohukoht isa vanal kasukal nelgilõhna ja akna nelinurk müüris oli hahtest hall. Ja Pall nägi selgesti: kambri kõige pime-

* Häda mulle, kes ma õilsa naise lõhki ajan ja metsloomade ette saan heidetud...

damas nurgas istus Kurat ootel, lõug pihus, küünarnukk «Metamorfooside» kaanel, mille servale oli kritseldatud: *Aga ära ole narr...*

Pall pani jalad maha, tõmbas särgi selga ja istus lavatsi äärel. *Järele mõtelda, mis peab sündima.*

Ta heitis pilgu lauakõkatsile. Seal valendas kolm-neli paberilipakat üksteise peal — ah jaa: ta oli nädala eest alustanud märkmete kirjutamist sündmustest doktori-majas, õieti sündmustest omaenese elus. Märkmeid oma-enese kroonikaks. Mitte oma isanda omaks! Milleks isandate kroonikaid, kui isandad on ju u d a d! Et tõmbetuul lipakaid laiali ei puhuks, oli nende peal Vanalt turult leitud hobuseraud. Ta võttis hobuseraua pihku ja istus liikumatult oma lavatsi serval. Siis tõmbus ta äkitselt vimma. Ta õlad paisusid särgi all kummi ning randme- ja küünarnukikõõlused naksatasid — ta murdis hobuseraua pooleks ja ütles kuuldavalt:

«Ma lähen siit ära.»

Mõne tunniga oli kõik lahendatud.

Ta pani riidesse. Ta pakkis natuke pabereid ja pesu ning mõne riidetüki parajasse puukasti, keeras isa vana voorikasuka selle peale rulli ja sidus sellele rihma ümber. Ta võttis kasti õlale ja läks varavalges Kimmelpenningi juurde ning sai talt õnnistuse ja sada marka:

«Mind ei ole ehk kes teab kui kauaks. Kui sul hiljem veel raha tarvis on, küsi raelt. Ma jätan vaeste eesti poiste koolitamiseks tuhat marka rachärrade kätte. Saad aru: ma tahan, et rohkematele abi oleks. Noh, lase jalga. Kui Issand annab, ehk näeme veel.»

Kimmelpenningi juurest läks ta Oleviste käärkamb-
risse — Meus oli juba seal. Pall pani pambu maha ja ütles talle: «Kirjuta nüüd Wolffile see kiri. Ma sõidan tema juurde Stettini.»

Meus võttis ehmatusest istet: «... Millal?»

«Homme koidu ajal.»

«... See on ju... see on ju nagu põgenemine?! — Oled sa kuriteo teinud?»

«Ma ei tea. Võib-olla...»

«Hm. Ja mis ma talle kirjutan?»

Pall dikteeris Meusele lühikese kirja: *Selle tooja on minu naise vend. Ta on Tallinnas minu käe all õppinud.*

Õpeta teda edasi. Ma usun, et ta mu lootusi ei peta. «Kas sa usud seda?» küsis ta ja vaatas Meusele silma.

«... Usun küll,» vastas Meus, ja mõtles: «Ma ei ole selles ju tõesti mitte päris kindel. Võib-olla isegi mitte kuigi kindel... Aga vististi on poisil praegu minu usku tarvis.»

«Ja Annikale räägi minu ärasõidust ise.»

«Mis ma mõistan talle rääkida...?»

«Seleta midagi... Võib-olla ma kirjutan...»

«Ja mis ma Friesneritele ütlen?»

«Ükskõik!»

End käärkambri uksele Meuse murelikust ja masendavalt heasoovlikust pilgust lahti rebida oli valusam, kui Pall oleks oodanud.

Olevistest läks ta sadamasse ja otsis Märteni «Minerval» üles. «Minerva» pidi homme lõunal purjede alla minema, aga «Delfiin» juba koidu ajal, sest hertsog Johanilt olid saabunud uued nõudmised ja ähvardused.

Märten võttis Pallu pambu hommikuni hoiule. Ta pidi asja «Delfiini» pootsmaniga klaariks rääkima ja tahtis ka Pallu enese juba õhtul «Delfiinile» viia. Aga Pall ütles, et tal on linnas veel asja.

Selle viimase öö magas ta Kalamajas. Peale vana Truuta ei olnud siin kedagi kodus, sest isa ja sulased olid vooriga Haapsalus. Aga Pall laskis Truutal endale süüa anda ja palus teda isale seletada, et tema on nüüd Saksamaale ülikooli sõitnud, kuna selleks avanes ootamatu võimalus. Siis kõndis ta majaümbruse läbi, jalutas mööda lumevöödilist jääkirmes randa parasjao Kopli poole ja jälle tagasi ning ronis ka talli lakapealsesse ja leidis ülevalt müüriservalt oma vanad kivikuulid üles.

Ta magas isamaja madala lõhaspoolikuist lae all lühikese unenägudeta une ja oli enne koitu Truuta leivakotiga sadamas.

Märtenile ei jõudnud ta jumalagajatul midagi mõistlikku ütelda. Pimedal kail toppis Märten talle ta pambu ühte ja omalt poolt suure leivakoti teise kaenlasse ning «Delfiini» pootsman viis ta sedamaid kaasa.

Seesama pootsman, kes ta viie marga eest jäneseks peale võttis, ütles, et väinad mandri ja sääte vahel on

sel aastal juba jääs ning et «Delfiinil» tuleb lääne poolt mööda avamerd ümber Hiiu- ja Saaremaa purjetada. Ning et välja ei tohi Pall trümmist enne ilmuda, kui nad Kõpu tuletornist möödas on. Kõige varem ülehomme õhtul.

Pall keeras enda madalas pimesas trümmis küljell. Ta tahtis Märteni antud leivakoti pea alla panna ja märkas, et üks kahest leivapätsist, mis seal sees tunda olid, oli tahkjas kui ront. Ta võttis selle välja ja kompis seda pihuga, ning ehmatas: ta käsi tundis Märteni teravad sarnad ja kitsa palge ja pilgese suunurga ära. See oli ta sõbra laastudesse peidetud kasepuust nägu.

Ja siis lesis Pall pimesas trümmis vana kasuka peal, külje all kivikõväd kodusest paest trepiastmed, ühe kõrge ning aimamatu trepi jaoks määratud, sõõrmeis ühe unenäolümme nelgilõhn — ja kuulis, kuidas otsad lahti hõigati ja purdetu mere plahin aina valjemaks tõusis, ning tundis, kuidas kõik õõtsuma hakkas, nagu poleks maailmas ei lõhnadel, ei kaljudel pidet.

MÄRKUSI,

KELLELE TARVILIKKE, KELLELE MUIDUGI MITTE

Altus — lumest paljas merejää laik.

Bojert — ühemastiline vähemat tüüpi purjelaev.

Butteler — moonajagaja.

Custodius — õieti *custos*, s. o. valvur, klassivanem.

Faabel — valm, mõistujutt.

Famulus — teener, õpilane, käealune.

Flatsiaan või melanhtoonlane. Flatsiaanid — Matthias Flaciuse (1520—1575) pooldajad, maruluterlik vool saksa kirikus pärast Lutheri surma. *Melanhtoonlased* — Philipp Melanchthoni (1497—1560) pooldav rahumeelsem vool 16. saj. luterluses.

Hobuveski — hoone tänini Laial tänaval olemas.

Jumalalaegas — reformatsioonijärgne sihtasutus kirikute rahaasjade korraldamiseks.

Karbats — piits.

Katersass — kadakasaks.

Kemmerei — siin «linna rahandusosakond».

... Kivisilla ümbrusse tõmbunud, kus Karja- ja Viru värava teed kokku said ja üle Härjapea jõe läksid... — umbes praeguse Anveldi tänava kohal.

Klarett — reinveinist ingveri ja muude vürtside lisamisega valmistatud jook.

Kordetöö — rae poolt linnarahva seast värvatud tööjõuga tehtavad juhu- ja hädatööd.

Korrel — kuller.

Kraamer — pudipadipoodnik.

Kuivkonn — kaelapaistetust.

Kurgla küla — küla Harjumaal, nüüdsest Aruküla jaamast paar kilomeetrit põhja pool, tänini seal sama nime all olemas.

Käsper — kirss.

Lontmaaker — köietegija.

Lontmaakri nõlv — umbes praegune Kalinini t. algus.

Magadus — pikk tuisuhang merejää.

Marstall — linna «transpordiõu».

Melanhleenlased — Herodotosel esinev Kirde-Euroopa rahvas, keda on peetud identseks vene traditsiooni tšudidega.

Ministeerium — (ladina traditsioonist nimetada hinge karjaseid *ministri sacri officii* ehk püha ameti teenijaks). Siin: kõigi linna vaimulike kolleegium.

Mitridaatsium — * Pontuse kuninga Mithridatse (132 e. m. a. — 63 e. m. a.) nimest — keskajal laialdaselt pruugitud universaalravim, pärimuse järgi algselt viiekümne neljast aineist.

Morsell — vürtsiline suhkrutahvlike, kompeki eelkäija.

Munkade tänav — Vene tänav.

Mültama — paksu valget suitsu ajama.

Nigulapäev — 9. mai.

Nünn — surnu mütsike.

Oiard — loik jää.

Pistemaaker — teatud sadulsepad ja pudukaupmehed Tallinnas. Tegutsesid mitmeteistkümnes üüripoes Raekoja platsi ääres ja lähemas ümbruses. Esinesid 16. saj. lõpuni.

Pumber — pirn.

Puterlohhi mäng — võiaugu mäng, milles mängijad püüdsid puust või kaltsudest muna kaigastega ajada ühe mängija poolt kaits- tavaesse auk.

Pärkpund — 160 kg.

Päärid — kandepuud.

Püha Gertrudi plats — asus Suure Rannavärava ees, 1535. a. lam- mutatud Püha Gertrudi kiriku kohal.

Raapel — pirn.

Rahnup — varnriiul.

Roosiaed — avalik aed Suure Rannavärava ees, väravast väljumis- suunas veidi paremal (mitte vasakul nagu praegu), Tallinna esimene puhke- ja mitte veel kultuuripark.

Rõugemaja — rõuge- ja suguhaigete eraldusmaja, asus Suurest Rannaväravast sadamasse viiva tee ääres.

Rüssa — põidlaliigese pikkus mõõtühikuna.

Seppade tänav — Harju tänav.

Stift — piiskopivaldus, piiskopkond ilmaliku valitsuspiirkonna mõttes. Siin tarvitusel Tartu piiskopkonna kohta, mis teatavasti oli omaette ühikuks Vana-Liivi konföderatsioonis.

Sööthiir — nahahaigus.

Südameleht — rinnak e. rinnaluu.

Symbolum Athanasasticum — tuntuim nn. oikumeeniliste sümbo- lite ehk kristliku kiriku dogmadekogumike seast, nimetatud 4. saj. tegutsenud Aleksandria piiskopi Athanasiuse järgi.

Torvik — talupoegade puulühter.

Tupitsad — säärsokid.

Tõlikas — jäme oksaharu, oksakönt.

Яан Кросс. ТРИ ЧУМЫ, I. Роман. На эстонском языке. Оформление: У. Плоомипуу. Издательство «Ээсти Раамат», Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetaja M. Ojamaa. Kunstiline toimetaja S. Liiva. Tehniline toimetaja P. Kass. Korrektorid M. Amon ja S. Aron. Laduda antud 21. V 1970. Trükkida antud 11. IX 1970. Paber 54×84/16. Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik. Trükipoognaid 17,0. Tingtrükipoognaid 14,3. Arvestuspoognaid 14,31. Trükiarv 32 000. MB-08141. Tellimise nr. 2263. Trükikoda «Ühiselu». Tallinn, Pikk tänav 40/42. Hind 68 kop.

7-3-5

24-TL-7-70